

ЮВІЛЕЙНИЙ

Альманах

♦ СВОБОДИ ♦

1893
1953

**Ю В І Л Е Й Н И Й
А Л Ь М А Н А Х
• С В О Б О Д И •
1893 - 1953**

ЗРЕДАГУВАЛИ
Л. МИШУГА і А. ДРАГАН

Видання
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
81-83 Grand St., Jersey City, N. J.

HARRY S. TRUMAN
32-гий Президент З'єдинених Держав

CLASS OF SERVICE
This is a full-rate Telegram or Cablegram unless its deferred character is indicated by a suitable symbol above or preceding the address.

WESTERN UNION

W. P. MARSHALL, PRESIDENT

1201

SYMBOLS
DL=Day Letter
NL=Night Letter
LT=Int'l Letter Telegram
VLT=Int'l Victory Ltr.

The filing time shown in the date line on telegrams and day letters is STANDARD TIME at point of origin. Time of receipt is STANDARD TIME at point of destination

PA223

1952 NOV 15 AM 11 52

P.WA222 GOVT PD=THE WHITE HOUSE WASHINGTON DC 15 1116A=
DR LUKE MYSHUHA=

EDITOR IN CHIEF OF SVOBODA 8183 GRAND ST
JERSEY CITY NJER

ON THE OCCASION OF ITS SIXTIETH ANNIVERSARY I
AM HAPPY TO CONGRATULATE SVOBODA AND ALL WHO ARE
ASSOCIATED IN ITS PUBLICATION. DURING TWO WORLD
WARS SVOBODA STOOD VALIANTLY IN DEFENSE OF FREEDOM
AND DEMOCRACY. IN RECENT YEARS SVOBODA HAS A PROUD
RECORD OF SUPPORTING OUR AMERICAN POLICY OF MOBILIZING
THE FREE WORLDS STRENGTH. I WISH FOR YOU MANY YEARS
OF CONTINUED SUCCESS AND SERVICE TO YOUR READERS=

HARRY S TRUMAN=

*

Привітальна телеграма Президента Трумана в дослівному перекладі звучить:

*

БІЛИЙ ДІМ, ВАШІНГТОН, Д.С.

ДР. ЛУКА МИШУГА, НАЧАЛЬНИЙ РЕДАКТОР "СВОБОДИ", 81-83 ГРЕНД СТРІТ,
ДЖЕРЗІ СІТІ, Н.ДЖЕРЗІ.

Я РАДІЙ ПОГРАТУЛЮВАТИ "СВОБОДИ" ТА ВСІМ, ЦЮ ЗВ'ЯЗАНІ З ЇЇ ВИДАВНИЦТВОМ,
З НАГОДИ ЇЇ ШІСТДЕСЯТИХ РОКОВИН. ВПРÓДОВЖ ДВОХ СВІТОВИХ ВОЄН "СВОБОДА"
СТОЯЛА МУЖЬО В ОБОРОНІ ВОЛІ І ДЕМОКРАТІЇ. В ОСТАННІХ РОКАХ "СВОБОДА"
МАЄ ЗНАМЕНИТИЙ РЕКОРД В ПІДТРИМЦІ НАШОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ МОБІЛІ-
ЗАЦІЇ МОГУТНОСТІ ВІЛЬНОГО СВІТУ. Я БАЖАЮ ВАМ НА БАГАТО РОКІВ ДАЛЬШИХ
УСПІХІВ І ПРАЦІ ДЛЯ ВАШИХ ЧИТАЧІВ.

ГЕРРІ С. ТРЪМАН

DWIGHT D. EISENHOWER

Новообраний 33-тій Президент З'єдинених Держав

ШІСТДЕСЯТРІЧЧЯ „СВОБОДИ”

Написав Д-р ЛУКА МИШУГА

Самий шістдесят-річний ювілей якогось часопису не обов'язково буває надзвичайною подією. Та коли взяти на увагу те, що „Свобода” — єдиний український часопис за весь час існування української преси з таким довгим віком, то її шістдесятріччя — факт великої ваги в історії українського духа й слова. З вини ворогів-окупантів України треба було аж американської землі, щоб міг вдержатися 60 років український часопис. Цього багатозначного факту досі як слід

ливо виразно 1918 і 1919 роками, коли український народ став був хоч на короткий час господарем своєї землі.

У своєму першому числі з 15-го вересня 1893 року „Свобода” зверталася до українських імігрантів в Америці, просячи в них тільки щирого, теплого і сердечного відгуку. „Прийміть і привітайте як свою”, — писала вона до тих, які в переважній більшості навчилися щойно пізніше, та ще й через неї тільки, читати й писати по - українському,

бо на рідній землі не було кому про це подбати. Тепер уже становище зовсім інакше. Маємо ж тепер між читачами „Свободи” поважне число вже й високоосвічених людей! Також вигляд „Свободи” не той став, що був 60 років тому. Та найважливіше те, що в ній б'ється й досі те саме щире й тепле українське серце. В цьому серці було вже 60 років тому місце і для галичан, і для буковинців, і для закарпатців і для братів з Великої України, для тих, що на Сибірі, чи тих, що осіли на американських землях, якої віри вони не були б.

Старе покоління прийняло „Свободу” за свою і щиро привітало її появу. Думаємо, що не інакше буде і з її 60-річним ювілеєм. Бо ж це ювілей і старих, і тих, що тут народились, і тих, що недавно до нас прибули. Всі вони живуть тими самими ідеалами, якими

жила й живе „Свобода”. Тому „Свобода” належить нам усім, а 60 років її існування — це перемога нашої спільної ідеї.

Тепер уже в Америці більше українських газет, що роблять добру роботу. Але „Свобода” між ними — це той загартований і досвідчений старий воляк, що за довгі роки вірної служби своєму народові навчився, яких засобів треба вживати, щоб прихилити американське громадянство й уряд до української справи і здобути їхню допомогу українському народові в його боротьбі за вільне й самостійне державне життя.

60 років тому „Свобода” вважала своє слово „брамою до храму свободи”, тобто до свободи на рідній, українській землі. „Свобода” виянювала тим, що готувалися до повороту, їхні права на батьківщині та закликала їх ставати в лави тих, що допомагають своєму народові відчинити браму до храму волі. Але знаючи й те, що не всі українські емігранти повернуться на Україну, вона навчала, як класти здорові й міцні підвалини під тутешнє українське життя.

В суті не змінилось багато в „Свободі” щодо цього і по 60 роках, хоч настав інший час, хоч змінились цілковито обставини. Також і тепер треба ясно відповідати на питання, які наші завдання щодо України, як краще організувати на американській землі допомогу визвольним змаганням українського народу. Довголітній досвід навчив „Свободу” давати правильні відповіді й на такі питання.

Потрібний також набутий тяжкою працею престиж „Свободи” й тепер українській справі, бо ця справа стає тут щораз актуальнішою, але також і щораз складнішою, особливо тоді, як починає набирати реальнішого сенсу.

Історія української іміграції в Америці — це частина загальної історії українського народу. Як по другій світовій війні опинилась в Америці велика частина т. зв. української політичної еміграції, життя американських українців набрало куди більшого й загальнішого значення. Побільшилися й ускладнилися також і наші американсько-українські проблеми, бо життя стало складнішим. Збільшилися, при-

родно, і наші обов'язки у відношенні до наших рідних на Україні. Це вже великий матеріал для історії. Може, ця доба вже видасть справжнього літописця, що знайде спосіб, як передати те все, чим ми тут тепер живемо і до чого прямуємо. Покищо річники „Свободи” та її видання і для такого літописця — чи не найліпше джерело інформації. А коли говорити про найдавніші часи української іміграції до Злучених Держав (як також до Канади й Бразилії), то „Свобода” таки й справді таке єдине джерело.

За кілька десятків років до появи „Свободи” було в Америці багато більше українців (русинів), ніж було в 1620 році „прочан”, що висіли в Плімуті на американській беріг. Але як мало ми знаємо про тих наших рідних! Хто ними тоді інтересувався в ріднім краю? Хіба тільки та рідня, що одержувала від них доляри! „Прочани”, що прибули на кораблі „Мейфлавер”, теж були звичайні люди, але мали щастя мати між собою людину, яка залишила по них вічну пам'ятку. Історія їхнього поселення (1620-1647), яку написав Вільям Бредфорд, це простенький опис трагічних і веселих моментів, терпінь і радощів. Проте вона довго була тут інспірацією для цілих поколінь і є нею, до певної міри, ще й досі, бо хоч це історія сірої людини, але такої, що осяяна вірою й волею. Тому саме появилось недавно ще одно видання цієї історії про „Божий вільний нарід”, що, перемігши великі труднощі, прибув на вільну американську землю і на ній загосподарився — „проти волі сатани”. Подібної історії про українську іміграцію нема, хоч і в наших старих іммігрантів було фанатичне прив'язання до віри й волі, а те, що маємо, зібране в річниках „Свободи” і з розповідів тих піонерів, що клали перші основи нашого організаційного життя, церковного й народного. Тож і ця крихта інформації це гарна й цікава картина для тих, що дорожать кожною іскоркою любови й посвяти для нашого народу, на якій землі вона не блиснула б.

Та й сама „Свобода” появилася на американській землі 60 років тому тільки з любови до рідної мови, віри й традиції, з прив'язання українського

імігранта до своєї бідної землі. Явище зовсім природне, властиве теж і іншим національним групам в Америці. Тільки інші групи були щасливіші від нас. Вони прибували і в найдавніших часах разом з своїми провідниками. Вони теж не знали боротьби за рідну назву, за свою мову і за своє національне походження. А таку боротьбу треба було вести якраз „Свободі” від самого початку та ще й стерегти українських імігрантів від баламутства російської православної місії та москвофілів, яких та місія підтримувала грішми, посадами і впливами. Це була боротьба з сильним ворогом, що рахував на темноту, підкупство й зраду. Але, на велике щастя для української ідеї, співробітниками „Свободи” були тоді священники-народовці, великі ідеалісти, що вибирались до Америки з благословенням Івана Франка, їхнього великого вчителя у службі для народу. Вони добре розуміли не тільки національне визволення, але й соціальне. Вони вдумувались в те, що писав І. Франко про велику місію української селянської маси, яка вибиралась до Америки, яка, як це передбачував великий учитель, може колись дуже придатись українській справі. Вони вивчали пильно американську історію. Вони, священники, включали нашого селянина в американський робітничий рух, який був тоді щойно в початках. Додаючи в Америці різні хиби, вони вказували zarazom і на велику любов американського народу до свободи та поступу, зв'язуючи при тому американську боротьбу за незалежність з боротьбою українського народу за волю та з пророчими словами Тараса Шевченка про Україну, яка певно діждеться свого Вашингтона з його праведним законом.

Ці речі можна вичитати в „Свободі” навіть у тому числі, коли вистачало однієї „тачки”, щоб завести одно число газети до друкарні, а звідти привезти назад ввесь „наклад”. Багато такого матеріялу зібрано на іншому місці цього альманаху, а решту можна знайти в ювілейних виданнях У.Н.Союзу чи інших.

Багато, дуже багато ідейної праці вкладено в „Свободу” впродовж 60 років, щоб її втримати при житті й впливі. Багато грошей не заплачено чи не-

доплачено різним працівникам, тут і на Україні, що підтримували престиж „Свободи” плодами свого духа. В американських книжках про „чужомовну” серйозну пресу вже давно стверджено з подивом, в яких обставинах вона видається та як працюють її робітники. До цих останніх можна прикласти слова поради славної Дороти Дікс для аспірантів на журналістів: „Чи маєте силу воля? Чи можете працювати неспавши? Чи можете їсти щонебудь або взагалі не їсти і працювати денебудь, не зважаючи на всякі обставини? Чи можете працювати 18 годин денно? Це все я робила впродовж багатьох років”.

60 років тому „Свобода” заповіла, що буде для американських українців учителем і провідником. І за таку її брали. Тепер вона вже більше пристосована до модерної американської журналістики, що вимагає можливо точною й правдивою передачею вистей, зобов'язуючи редакцію давати їм відповідну інтерпретацію. Так поставлено цю справу на річній конвенції Асоціації Журналістичної Освіти, що відбулася в серпні 1952 року, при Колумбійським університеті в Нью Йорку. Артур Гейз Золцбергер, видавець „Н. Й. Таймс”-у, зазначив, що потреба такої зміни в способі редагування газет зайшла з вибухом другої світової війни, бо треба було допомогти людям краще орієнтуватись у їхніх „демократичних рішеннях”. Тепер це стало ще більшою потребою з приводу совєтської загрози. На конвенції звернено увагу й на те, щоб не критикувати нерозважно уряду, державного департаменту та інших американських установ, бо все це відбивається широким відгомном, а тепер „народи в світі знають, що про їхню долю, великою мірою, рішає американський нарід”.

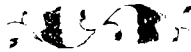
Це слова тих, що бачать у комунізмі та совєтській агресії найбільших ворогів Америки й людства, а сказано ці слова до професорів, делегатів 95 журналістичних шкіл.

„Свобода” мала й має чимало хиб, не зважаючи на постійні намагання поліпшувати її зміст, стиль та форму. Але всякі такі поліпшування зв'язані також і з матеріяльними можливостями, а вони ніколи не були найкращі. „Свобода” пильно приглядалася до

кращих зразків американської журналістики і перебирала з неї те, що вважала морально добрим, розумним і поступовим також в застосуванні до українських відносин. Знаючи, як повинна виглядати першорядна газета, ми свідомі того, що „Свободу” є за що критикувати. Але пам’ятаймо, що „Свобода” 60 років тому була не тільки газетою і не тільки газета вона й тепер. 60 років тому печатку „Свободи” прибивали новоприбулому священикові, що йшов між наші люди закладати парафію, бо це була тоді найкраща посвідка... В „Свободі” друкували і від неї розсилали десятки тисяч закликів, збираючи підписи під меморіал до Риму в справі окремого єпископства для американських українців... „Свобода” збирала перший катедрастик для першого єпископа... В „Свободі” було понад 10 років безплатне бюро Об’єднання Українських Ор-

ганізацій в Америці, що збило сотні тисяч доларів на допомогу Рідному Краєві... В „Свободі” виготовлялися теж десятками років протести й меморіали в українській справі, що їх висилано до Вашингтону, Ліги Націй, чи де-інде... В „Свободі” зібрано перших 30,000 доларів для започаткування рятування скитальців через ЗУА-ДКомітет...

Згадуємо про це, щоб усім ясно було, що можна завважити різні хиби в „Свободі”, але не можна не добачити й її ідейности, її безперервної, вірної служби своєму народові в душі першого її редактора з-перед 60 років, о. Григорія Грушки, який, прибувши перший раз до Вашингтону і розмовляючи з негром, що чистив сходи Капітолю, благав Господа, щоб дожити тільки до одного — побачити вільний Київ і „вмивати гарячими від радости слізми сходи його Капітолю”.

ПРИВІТ З КОРЕЇ

З далекої Кореї шлемо привіт „Свободі”!

Ми в Кореї, вірні сини українського народу і члени американської військової сили, боремось за правду і волю всіх поневолених народів світу, а в цьому допомагають нам та скріплюють нашу віру в перемогу слова правди, які вичитуємо та другим переповідаємо з щоденника „Свобода”!

Корея, 24-го жовтня 1952.

За всіх: **Остан Страмецький.**

Українці в Кореї. — Звено українців, членів розвідчої сотні „Рекон”. З права до ліва: Василь Бирнгард, Іван Бура, Василь Футала і О. Страмецький

„СВОБОДА” і У. Н. С.

Написав ДМИТРО ГАЛИЧИН

Чи Український Народний Союз міг існувати без свого власного органу, без „Свободи”, а зокрема, чи міг він без „Свободи” успішно розвиватись, зростати в силу та сповняти ці завдання, які наклали й накладають на нього його статут і кожночасні вимоги організації його життя нашої української спільноти та українського народу взагалі?

Таке питання нуртувало в головах і думках членів УНСоюзу упродовж цілого його існування. Таке питання ставили собі делегати на багатьох конвенціях УНСоюзу, його обговорювано на річних нарадах головного уряду УНСоюзу, та на різних Союзових зборах, де тільки члени мали нагоду застановлятися над того роду справами. Але вже напевно живо дискутовано цю справу, коли тільки зайшла мова про потребу фінансової допомоги видавництву „Свобода”, чи коли, вкінці, зайшла конечна потреба підвишки оплати за орган „Свободу”.

Проте, найбільшої актуальності набрало це питання, коли УНСоюз почав приймати в свої ряди роджену в Америці молодь, яка не знала настільки української мови та не цікавилась українським питанням так далеко, щоб відчувати потребу передплачувати „Свободу”, значить, платити за неї в додатку до своєї членської вкладки за забезпечення.

Відповідь на питання, чи УНСоюз міг існувати без „Свободи” та який вплив вона мала на його розвиток, не була однакова. Вона була різна, як різне було відношення її до поодиноких членів у своїй оцінці щодо ваги „Свободи” в їхньому власному житті.

Для одних членів „Свобода” була таким важливим і конечним потрібним щоденним душевним кормом, без якого, як це вони нерозпублічно на збо-

рах чи в самій „Свободі” заявляли, вони не можуть жити. І так, наприклад, поодинокі члени, посилаючи в 1947 році свої датки на видавництво „Свободу”, висказували при цьому свої думки чим „Свобода” для них була й чому її треба піддержувати. Для П. С. з Трентону, Н. Дж. „Свобода” була „школою життя”, для О. С. з Ньюмаркет, Н. Г. „вона була нерозлучним товаришем, з котрим він розмовляє кожного дня своєю рідною мовою. Що це значить, зрозуміє той, хто живе там, де нема українців.” Знову для Ю. В. з Мекс Ракс, Па. „Свобода” була завжди „великою розрадою в тяжких хвилинах життя”, а для В. А. з Нью Йорку, Н. Й. „одиноким українським щоденником у світі, що дбає про загальне добро, а не про добро одної партії чи групи”, та що „будучи вірною американським ідеалам, вона завзято боронить прав українського народу на вільне й самостійне життя”. А С. М. з Янгстаун, О.

писав: „Від першого дня побуту на американській землі мав я в руках „Свободу” і першою є вона для мене до нинішнього дня. Як не перечеитаю „Свободи”, не могу братись до іншої роботи. Бо так воно є вже 36 років, що ясний промінь в моїй хаті зачинається кожного дня від духа, якого набираю зі „Свободи”.

Таких чи подібних голосів можна б навести чимало зі сторінок „Свободи”. Коли мова про того роду членів, то вони перечитували „Свободу”, як це вони самі твердили, завжди „від дошки до дошки”.

Та не всі члени були такі. Була певна кількість членів, які вважали „Свободу” потрібною, але не так аж конечно, щоб без неї не можна обійтись. Такі члени не перечитували вже цілої „Свободи”, а тільки переглядали її, читаючи те, що якраз для них було цікаве. Вкінці є і такі члени, які взагалі не читають „Свободи”, хоч її дістають. Це члени, що задовольняються, звичайно, самим „Тарзаном”.

Оця різна оцінка поодиноких членів щодо ваги „Свободи” в їхньому власному житті, впливала теж відповідно на те, яку відповідь вони давали на питання, чи УНСоюз міг існувати та розвиватись без „Свободи”. Члени, для яких „Свобода” була щоденним духовним кормом, не мали жадних сумнівів щодо того, яке значення мала „Свобода” для розвитку Союзу. Вони ясно й одверто заявляли та все й всюди підкреслювали, що УНСоюз не міг існувати без „Свободи”, бо, в першій мірі, якби не „Свобода”, то вони взагалі не були б стали членами Союзу.

Скільки було таких членів, що вписались і належали до УНСоюзу тільки завдяки „Свободі”?

Статистики в цьому напрямі ніколи не роблено, одначе є інші дані, на підставі яких можна подати приблизні відсотки того роду членів. Наприклад, коли видавництво „Свобода” боролось з недоборами і зверталось до членства за датками, то дана кількість жертводавців давала рівночасно досить докладну відповідь на те, як важливою є для них „Свобода” та чому вони, в першій мірі, стали членами Союзу. Дальше, різні видавництва УНСоюзу

та кількість членів, що їх купували, були теж до певної міри відповіддю на те, які це були члени, та які цінності були перші в їхньому членстві.

Крім цього, при відповіді на це питання треба брати під увагу також і різні категорії української іміграції: першу українську іміграцію з кінця 19-го та початків 20-го століття аж до першої світової війни, другу іміграцію по першій світовій війні, найновішу третю іміграцію по другій світовій війні, а вкінці народжене тут покоління.

Серед першої української іміграції, яка мала значну кількість неграмотних, відсоток тих, для яких „Свобода” була першою і головною причиною вписатись в члени УНСоюзу, виносив приблизно 25. Серед другої іміграції цей відсоток виносив вже більше ніж 50, а серед найновішої іміграції цей відсоток сягає до 90.

Найменшу роль відіграла „Свобода” при вписі в члени УНСоюзу родженої тут молоді. Серед цієї молоді тільки одиниці знають українську мову на стільки добре, щоб читати „Свободу”, і тому УНСоюз рішив ще в 1933 році видавати для молоді український тижневик англійською мовою, щоб у такий спосіб дати молоді змогу студіювати українську тематику мовою краще для неї зрозумілою та зацікавити її глибше цілістю українських справ.

До питання, чи УНСоюз міг існувати та розвиватись без „Свободи”, треба підходити ще й з іншого боку. Факт, що „Свобода” відіграла серед української іміграції важливу виховну роль. На ній виховувались поодинокі Союзові провідники, сотні, а то й тисячі урядників по відділах УНСоюзу за час його існування. Ці урядники, виховані на ідеях „Свободи”, були якраз головною опорою існування Союзу. Вони то організували в ряди УНСоюзу і держали опісля при членстві не тільки грамотних, але також і таких, що були цілком неграмотні і тимсамим не читали „Свободи” та не могли бути під її впливом. У такий спосіб „Свобода” була посередньою дорогою для вступлення в ряди Союзу навіть і для таких членів, які її не читали.

При тому найважливіше, що УНСоюз без „Свободи” ніколи не міг би був.

сповнити цього важливого завдання, яке він взяв на себе ще в самих початках свого існування, а саме, не тільки давати своїм членам забезпечення, але також ширити між ними просвіту, дбати про їх духовий добробут, розбудувати наше громадське життя і не забувати про цей нарід, з якого ці члени вийшли, про український нарід, та допомагати йому морально й матеріально в його визвольних змаганнях до здобуття волі й незалежної Української Держави.

Ширення просвіти проявлялось в будові читалень, у влаштуванні популярних курсів, у висилці по різних громадах лекторів, у творенні Культурної Комісії, яка своїми популярними видавництвами причинилась багато до піднесення культурного рівня української іміграції, головню в початках її існування, коли то тут, серед широких рядів цієї іміграції, царувала темнота, несвідомість, байдужість та неграмотність. Це ширення просвіти проявлялось і, вкінці, у створенні окремого Культурного Комітету УНСоюзу, старанням якого появилось вже вісім надзвичайно цінних книжок англійською мовою, які ширять правду про український нарід, його історію, культуру, його визвольні змагання, роблячи це в часі, коли ще дальше скрізь і всюди панує стільки неправди, фальшу і облуди щодо справедливих домагань українського народу — жити своїм власним життям, вільним від російського комуністичного окупанта.

Розбудова громадського життя — це ті народні доми, церкви, клуби і т. п., що їх члени УНС самі будували, або допомагали будувати по різних містах Америки, де тільки були більші чи навіть і менші скупчення нашої іміграції.

Моральна допомога — це ті величаві маніфестації, протестаційні віча та здвиги, влаштувані членами УНСоюзу, щоб звернути увагу світової опінії на положення українського народу, на ці страхіння і терпіння, яких зазнає український нарід від своїх гнобителів, щоб протестувати проти злочинів, поповнюваних над українським народом різними наїзниками української землі. Це теж ці численні телегра-

ми, листи і меморіяли, висилані УНСоюзом до уряду Злучених Держав, до Ліги Націй, до урядів різних держав та до Об'єднаних Націй, в різних справах, що торкались кожногочасного положення українського народу.

Матеріальна допомога — це ті сотні тисяч доларів, що їх складали члени УНСоюзу на різні народні цілі, на Рідну Школу, на Просвіту, на інвалідів, на політичних в'язнів, а зокрема на визвольну боротьбу українського народу.

Усіх цих завдань УНСоюз не міг би виконати без „Свободи”. Бо саме „Свобода” постійно писала про ці справи, закликала, звивала Союзове членство до праці, до пожертв, чи це у зв'язку з розбудовою нашого життя тут на американській землі, чи знову у зв'язку з потребою допомоги змаганням поневоленої України.

Беручи це все до уваги, можна сміло твердити, що УНСоюз не тільки що не міг розвиватись без „Свободи”, не міг би сповнити своїх завдань, але він взагалі не міг без неї існувати. Що більше, Союз завдячує „Свободі” навіть своє повстання. Бо вже в перших своїх числах писала „Свобода” про потребу оснування такої допомогової інституції, яка забезпечувала б українських імігрантів на випадок смерти та інших нещасних випадків, та яка вела б перед в нашому народному житті й дбала про його розвиток.

Як конечним уважала „Свобода” зорганізування УНСоюзу, хай послужить, як приклад, заклик, написаний першим редактором „Свободи” о. Грушкою і поміщений на сторінках „Свободи” в дні 1-го листопада 1893 року: „Як потрібна для риби вода, для птаха крила, як спрагненому вода, як голодному хліб, як накінець кожному треба повітря, таксамо й для нас, розсіяних тут українців, треба народної організації, то є такого братства, такого всенародного товариства, до котрого кожний українець, де б він не був, як далеко б він не жив, повинен до цього братства, до цієї великої української родини, фамілії, належати.”

І коли чотири місяці пізніше зорганізовано УНСоюз, то від самих початків оснування він і „Свобода” стали не-

розлучними частинами нашої української спільноти на американському континенті. Були вони і остаються до нині нерозлучними щодо взаємної підтрим-

ки, щодо спільної праці, щодо спільних ідей та щодо спільної й вірної служби ідеалам Америки й ідеалам поневоленої української нації.

З ПОЖОВКЛИХ ЛИСТКІВ . . .

„По довгих, дорогі браття, міркуваннях, надумі і застанові над потребами українського американського народу, ми прийшли до переконання, що треба доконче поділитись з Вами тою думкою, яка в добру годину зродилась в нашій душі та в нашому серці, сповненому любов'ю до українського народу. Та думка, та мисль, якщо вона переміниться в діло, тоді майбутні наші покоління, народжені на цій вільній землі, будуть вдячні нам та згадуватимуть нас тихим, нелукавим словом і прикрасять наші могили цвітами, полягати сльозами радості і благословення. Ми, прикликаючи Всевишнього Бога, щоб благословив це зерно, яким щедро засіваємо українську рілю, подаємо до відома українського робітника, який тяжко працює чи то в глибоких, темних і небезпечних майнах, чи то у фабриках, де обертаються тисячі коліс та чигають на його смерть, що нам конечно треба заложити в Америці народну організацію під назвою: Український Народний Союз . . .”

(„Свобода”, ч. 4. з 1-го листопада 1893 р.)

ПРАЦІВНИКИ ГОЛОВНОЇ КАНЦЕЛЯРІЇ У. Н. С. ТА РЕДАКЦІЇ, АДМІНІСТРАЦІЇ І ДРУКАРНІ „С В О Б О Д И”. Сидять в першому ряді (від ліва): головний касир Роман Слободян, головний президент Дмитро Галичнин, начальний редактор „Свободи” д-р Лука Мишуга і головний секретар У. Н. С. Григорій Герман.

В МИНУЛОМУ І СУЧАСНОМУ

Написав А. ДРАГАН

Газета — на перший погляд — це сторінки паперу, задруковані найрізноманітнішими вітками, інформаціями, повідомленнями, виясненнями та міркуваннями. Але вдуматись в цей задрукований папір, проаналізувати його, тоді ви бачите в ньому наче живу істоту, з головою, руками і ногами, з серцем і розумом, з обличчям і характером. Вона не тільки, як сейсмограф, записує кожне коливання історії та суспільного життя, але й сама коливається та коливання спричинює. Яких тільки назв і не присвоєвано пресі! І „наймогутніша зброя”, і „кров”, і „нерв”, і „мотор”, і „дзеркало”, і безліч всіляких інших порівнянь, що можуть більше або менше влучно характеризувати пресу, але які невідмінно переконують, що преса — це справді одна з найважливіших ділянок суспільного життя, що вона насправді відіграла одну з рішальних ролей у розвитку суспільства та що її значення в модерному суспільстві, при наявності численних інших засобів інформації та порозуміння, не тільки не зменшилося, але, навпаки, постійно тільки збільшується. Сучасна преса — складова, невіднятна та необхідна частина суспільства, й без неї годі було б

увягти собі загальний прогрес. Газета — справді як жива істота. Вона може бути щирим другом і приятелем, або запеклим ворогом і шкідником, — може бути шляхетна й творча, або нікчемна і руйнуюча. Чим довша перспектива існування газети, тим видніші й її прикмети та її значення і вартість.

Під цим кутом треба теж розглядати й оцінювати „Свободу” в ретроспекції її вже 60-літнього існування.

В цій статті ми аж ніяк не ставимо собі завдання аналізувати і оцінювати „Свободу” і її роль у розвитку нашої американсько-української спільноти чи її місце в загально-українському розвитку. Багатющий матеріал на цю тему заінтересовані можуть знайти в „Пропам’ятній Книзі” Українського Народного Союзу, виданій в 1936 році з нагоди 40-літнього ювілею цієї організації. Тут ми ставимо собі обмежене завдання — подати синтетичний перегляд „Свободи” на тлі кожночасних обставин, подати тільки загальну її характеристику та зареєструвати поодинокі етапи її розвитку від примітивного двотижневика з кінця минулого сторіччя до серйозного найстаршого і найбільшого українського щоденника у вільному світі тепер.

ПРОМІНЬ У ТЕМРЯВИ

Одного вересневого дня, точно 14. вересня, Року Божого 1893-го, біля дому греко-католицького пароха о. Григорія Грушки в Джерзі Ситі, Нью Джерзі, на вулиці Ворена, ч. 247, зупинився робітник з тачкою. Залишивши тачку перед домом, він увійшов у дім і за деякий час, при допомозі двох інших робітників, він виніс і поскладав на тачку чотири невеличкі плити зложених рукою друкарських черенків. Опісля робітник, Денис Голод, разом з о. Грушкою, що йшов біля нього хідником, повіз ці плити тачкою до американської друкарні при вулиці Монтгомері. Наступного дня о год. 1-шій пополудні він знову поїхав тачкою до тієї самої друкарні та привіз з неї до дому о. Грушки в'язку задрукованого паперу, приблизно 1,000 примірників чотиристорінкової газети малого формату, в заголовку якої було виписано великими літерами півеліпсою: — „СВОБОДА”. Під заголовком було гасло — цитат з Шевченка: „Учітєся брати мої, думайте, читайте, і чужому научайтєсь, й свого не цурайтєсь”. Зараз за цим друга цитата: „В своїй хаті — своя правда і сила, і воля”... Опісля вияснення, що „Свобода” — це „часопис для руського народу в Америці”, число 1-ше і рік 1-ий, дата: Джерзі-Ситі, 15-го вересня 1893. Зміст 1-го числа: великий, майже на цілу першу сторінку редакційний заклик: до „Братів Русинів”, на тій же сторінці ще короткі „Вісті із Старого Краю”, про велику повідь на „нашій Лемківщині і зеленій Буковині” і короткий „Образ темноти” про „чарівницю” в малярському селі. Більшість другої сторінки знову „Вісті із Старого Краю”, короткий „Політичний перегляд” та вістка про „Американську Русь”, точніше, — про вже другий з черги „пikнік” в Джерзі Ситі. На 3-тій сторінці: адрес „Свободи” і вияснення англійською мовою, що це „одинокa руська політична газета в цій країні, з великим тиражем в З'єдинених Державах, отже вартісний засіб оголошенової пропаганди.” Далі: знову вістки з „Американської Руси” — з Елізабету, Трентону, Оли-

фанту, Питсбургу і Вілксбері, де „дуже величаво відбулося посвячення руської православної церкви”. Опісля вірш „До Свободи”, підписаний Федоровим, вияснення, що „наша газета присвячена робітничій справі” та що „доля і судьба нашого робітника лежить нам на серці передусім.” На тій же сторінці ще коментар „Чого нам треба”, і відповідь — „американських паперів”, а звідси заклик, щоб „братя русини не спали, але рухались та вибирали папери, якщо хочуть тут жити так, як живуть другі.” Ця сторінка кінчається оповіданням про „коваля і чорта” — переклад з італійського. На четвертій сторінці — „Кілька слів письмакові „о русинах” з „Пшияцеля люду”. І так, як у першій статті „До Братів Русинів” повно найпалкіших слів любови до свого народу та повно турботи за його долю на Рідній Землі і в Америці, так і в цих „кількох словах” на четвертій сторінці повно обурення на „одного польського дурисвіта”, що „засадивши окуляри премудрого Солмона на свій почервонілий від горілки ніс, одним замахом свого дурного пера змалював наш народ п'яцьким, лінивим, темним боягузом”. Кінчиться газета „Останніми вістями” та короткими коментарями про „холеру” і „биду”, та на самому кінці „Прощеніє”, щоб висилали передплату, бо чергове число буде вислане тільки тим, які за нього наперед заплатять.

Це була перша „Свобода”, це й був власне той перший ясний промінь серед великої нужди і ще більшої темноти та безпросвітності нашої першої імiграції в цій країні, якому сьогодні у великій мірі треба завдячувати весь той величезний прогрес та весь той організаційний, господарський та культурний і політичний доробок, що ним цілком законно може пишатися сучасна мiльйонова американсько-українська спільнота.

Спроби українського друкованого слова в Америці були вже і перед „Свободою”, але це були, справді, тільки метеори, що згасали, ще поки стали видні. Уже в 1887 році, перший український священик в Америці о. Іван Волянський, придбавши ручну друкарську машину та спровадивши із

Згідно з твердженнями д-р Л. Мишуги („Пропамятна Книга”, 1936 р.) та поданими ним джерелами, — першими українськими поселенцями на американській землі мали бути коло 20,000 козаків, що наприкінці 18-го сторіччя були поселились на Алясці і там залишились після того, як в 1867 році Росія продала Аляску З'єдиненим Державам Америки. Першим свідомим українцем в Америці мав бути Агапій Гончаренко з Київщини, що служив у російському посольстві в Ате-нах у Греції, зв'язався там з російськими революціонерами та дописував до видаваного Олександром Герценом у Лондоні часопису „Колокол”. Утікаючи від царських шпигів, Гончаренко мандрував доволі по світі, був у Туреччині, Єгипті, Англії, на Афонській горі висвятився на священника і в 1865 р. опинився в Нью Йорку. Придбавши Аляску, З'єдинені Держави заангажували Гончаренка, щоб він допомагав порозумітись з місцевим населенням. Для цієї мети Гончаренко почав в 1868 році видавати англійською і російською мовами газету „Аляска Гералд”, в якій вже в 1-ому числі з 1-го березня 1868 р. надруковано статтю про — „Дивні ідеї Тараса Шевченка”, де передано зміст поеми „Кавказ” та частину „Посланія” і „Думи мої”. Проте, Гончаренко скоро розійшовся з американським урядом, бо зачав виступати проти експлуатації місцевого населення американською військовою владою. Після того Гончаренко поселився на хуторі біля Гейвардс в повіті Аламеда, і на тому хуторі, на воротах якого був уміщений великий напис „Україна”, він помер 3-го травня 1916 р.

Першим українським імігрантом із Західної України мав бути — згідно з цими самими джерелами — Іван Макогон, родом із Залісся в Галичині, що приїхав до Америки в 60-их рр. минулого сторіччя. Проте, українська еміграція до З'єдинених Держав почалась на ширшу скалю щойно від 1887-го року, коли іміграційні агенти почали масово спроваджувати українців (і словаків) із Закарпаття, що було тоді під Мадярщиною, для боротьби зі страйками в копальнях вугілля в Пенсильвенії. Потім почали імігрувати лем-

ки із Західної Галичини, і щойно в 90-тих рр. минулого сторіччя почалась українська еміграція із Східної Галичини, Буковини і Наддніпрянської України. Значить, що тоді, коли почала появлятися „Свобода”, вся українська іміграція в Америці складалася майже виключно з селян з Лемківщини та Закарпаття. Це були у великій більшості люди темні, неписьменні, що й свої назви не знали. Майже 20 років між ними не було ані одного інтелігента, й щойно в 1889 р. львівський митрополит, пізніший кардинал Сильвестер Сембратович вислав, на прохання українських імігрантів та після того, як вони насамперед склали гроші на дорогу, о. Івана Волянського, що прибув до Америки в 1884 р. і в місцевості Шенандоа, в Пенсильвенії, в свято св. о. Миколая, 19-го грудня 1884-го року відправив першу на американській землі українську Службу Божу, а рік пізніше побудував там першу українську церкву. Після того приїхали з Галичини ще о. Зиновій Ляхович, що помер того самого року (1887), як приїхав, о. Кость Андрухович, о. Олександр Дзубай із Закарпаття та василіянин о. Кирило Гулович, а в 1890 році приїхав і осів в Джерзі Ситі пізніший основник „Свободи” о. Григорій Грушка. Першим світським українським інтелігентом в Америці був спроваджений о. Волянським в 1887 р. Володимир Сіменович, що працював у видаваній коротко о. Волянським „Америці” та створив і був диригентом першого українського хору в Америці в місцевості Шенандоа, Па. Приблизно тоді ж прибув до Америки о. Нестор Дмитрів, що був справжнім Нестором американсько-українського літопису, редагуючи, разом з о. Констанкевичем, „Свободу” після того, як її в 1895 р. перенесено до місцевості Шамокін в Пенсильвенії.

Скільки було в Америці українців тоді, як почала появлятися „Свобода”? Точної статистики на це немає. — Статистичне бюро з 1890-го року подає, що тоді було в Пенсильвенії 10 греко-католицьких організацій, що нараховували 7,400 членів. Згідно з іншими джерелами, в 1889 р. мало бути в Америці вже коло 20,000 українців, а

Ю. Бачинський обраховує, що в рр. 1877-1887 до Америки прибуло 33,886 українських імігрантів, а за дальших 10 років 74,379 нових імігрантів. Згідно з підрахунками „Свободи” з 5. грудня 1895 р. тоді мало бути в Америці вже коло 300,000 емігрантів з Галичини і Закарпаття.

Як згадано, вся ця іміграція це була до краю темна маса людей, яка не знала ні свого імени, ні грамоти, яку безжалісно експлуатовано і над якою знущався, хто не хотів. Єдине, що в'язало цю масу людей разом, це була рідна мова і церква, рідні звичаї і традиції та безмежна любов до рідної землі і туга за нею, хоч страшні злидні і недоля їх з неї вигнали.

В таких обставинах і почала появлятися „Свобода”, той направду перший ясний промінь в іміграційній українській темряві в Америці.

II.

„СВОБОДА” В МИНУЛОМУ СТОРИЧЧІ

„Кожний розумний і дбалий господар, коли вийде орати свою ниву, старається її переорати, вичистити з каміння, з непотрібного буряну і пирію, що криється під скибою. Коли б хто не доложив старання і труду до очищення свого заgonу, тоді даремна вся його праця. І ми, видаючи „Свободу”, пішли за прикладом нашого довідченого господаря-рільника. Насамперед купили ми плуг, то є: українську друкарню, вийшли орати на американсько-українську ниву, яка досі лежала облогом. Ми хотіли таки зараз сіяти зерно правди, волі і просвіти, але прийшли до пізнання, що так не можна, бо даремна буде наша праця і видатки, доки не постарасмось насамперед очистити американсько-українську ниву від каміння, будяків і непотрібного буряну. Темнота народу, його легковірність дати обманювати себе різним фальшивим пророкам, здирство і ненаситність гроша деяких долярівих місіонарів, що вештаються між українським народом, це те непотрібне каміння, будяки”.

Це цитат з перших чисел „Свободи” і під його знаком проходила у ве-

ликій мірі її праця в перших початках з кінцем минулого сторіччя. Вже в другому числі „Свободи”, що появилoся з датою 1-го жовтня, на цілій першій сторінці великий заклик: „Люби своє!” в третьому числі така сама велика стаття: „Пізнаймося”, а в четвертому числі велика стаття: „Нам треба народної організації” — заклик до створення Українського Народного Союзу.

О. ГРИГОРІЙ ГРУШКА
Оснoвник і перший редактор „Свободи”

Всі ці статті писані простою народною мовою, але писані з таким патосом і любов'ю, з такою переконливою силою, що вони мусіли промовити навіть до найтвердшого сумління. Кожне число „Свободи” в тому часі — це один етап, один крок в розвитку американсько-української громади. Зачалось майже дослівно від азбуки, від того, „хто ми і хто наші вороги”, й опісля крок за кроком, логічно, вперто і консеквентно, просьбою і мольбою, закликами і переконуваннями, докорами і майже проклинами розбуджувано, виховувано і організовано темний народ та поступово перековувано його в свідому себе і

свої вартості та своїх завдань спільноту.

Вже в четвертому числі „Свободи”, в згаданій статті про потребу народної організації, розгортається широка програма та широкі перспективи українського народного життя на цій землі. Ствердивши в попередній статті, що „у нас нема порозуміння, у нас нема загальної означеної мети, нема народної роботи”, що „ми на ганьбу і встид навіть не знаємо своєї назви”, тут „Свобода” вже й визначає мету: „нам потрібно народної організації, яка мала б широко відкриті двері для українського робітника, яка допомагала б йому, в якій український робітник був би паном та господарив своїм власним грошем”. Ціллю такої організації мало б бути: „спомогати хворих, поширювати просвіту між народом при допомозі книжечок, як це робиться в старому краю, навчати, щоб українці брали громадянські папери та ставали громадянами тої землі, на якій живуть...” А щоб могли здійснювати цю мету, „нам доконче треба українського народного дому”, де сходилися б наші люди, читали книжки та знаходили раду і пораду на свої турботи.

В дальших числах „Свободи” знову ж такі великі статті і заклики та вияснення на цілу першу сторінку про те, „що нас губить”, про „пьянство”, про те, „як не треба поступати”, щоб „не марнувати гроша”, „де розум?”, „рятуйся сам” і т. д., і т. п. За словом наступило діло і вже 22-го лютого 1894-го року, в день „Батька своєї країни” — Юрія Вашингтона, основано Український Народний Союз, цю першу громадську організацію американських українців, яка в дальшому розвинулася в справжню „українську заморську твердиню”.

Відаючи перші сторінки і найбільше місця організаційним та іншим потребам, „Свобода” вже в перших своїх числах поступово розвивалася та сповнювала всі ті функції, що повинна сповнювати періодична преса. З черги найбільше місця займають „Вісті із Старого Краю”, дальше дописі та інформації про „Американську Русь”, „Перегляди політичних подій”, „Американські новості”, „Всячина”, короткі

оповідання, переважно передруки з української літератури, „Весела хвиля” — короткі жарти і дотепи, а з дальшими числами вже теж оголошення поодиноких підприємств, імпрез. В 5-тому числі 2-го річника (з 1894-го р.), вже подибується заклик: „Закладайте читальні! Учітеся! Тримайтеся купи! — „Свобода” кличе до Вас!” та подається перший список 47 „книг до спровадження”, переважно релігійного змісту, але теж деякі оповідання, „Буквар” та „Історію Руси”. Вже в перших числах „Свободи” подибується теж окремі вістки про перших українських емігрантів в Бразилії.

До кінця минулого сторіччя, отже до кінця грудня 1899-го року, появилася всіх 304 чисел „Свободи”.

Від 15-го вересня 1893 до 19-го червня 1895 „Свобода” виходила в Джерзі Ситі, Н. Дж., опісля, до 15-го червня 1896 в Шамокіні, Па., а пізніше аж до 12-го липня 1900 в Мавнт Кармел, Пенсильвенія.

До 1-го березня 1894 р. виходила „Свобода” як двотижневик і коштувала в передплаті \$1.50 річно. Опісля, аж до серпня 1914 р. була тижневиком і коштувала в передплаті \$2.00 річно, а а до „Старого Краю” \$3.00. Передплата не вистачала на видаванню часопису і тому збирано добровільні пожертви на пресовий фонд.

Власником „Свободи” був початково її основник о. Г. Грушка, хоч перша конвенція У.Н.С. визнала „Свободу” своїм офіційальним органом і так зазначувало на загальній сторінці. В 1895 р. відкупили „Свободу” від о. Грушки два інші священики, о. Нестор Дмитрів та о. І. Констанкевич, переносючи її до Шамокіну, Па.

Редакторами „Свободи” в минулому сторіччі були: початково о. Григорій Грушка, а від 1895-го до 1897 р. о. Нестор Дмитрів і о. Констанкевич. По виїзді о. Дмитрова до Канади в квітні 1897 р., редакцію „Свободи” перебрав о. Степан Макар, а дописував д-р Юліян Чупка і Денис Пирч, а зі Старого Краю головно Михайло Павлик, Михайло Лозинський і Володимир Гнатюк. Були теж анонімні дописувачі з Галичини, Буковини і Закарпаття.

Ставши в 1894 році органом новоствореного Українського Народного Союзу, „Свобода” віддає багато уваги і місця тій організації, але не втрачає свого характеру як загальний американсько-український орган. Впадають ввічі гострі форми полеміки проти поляків, росіян, мядярів та інших противників, включно з власними шкідниками.

Майже в кожному числі „Свободи” того часу видигалось і обговорювалось якусь громадську проблему. Майже не зустрічається коментарів до подій, що тісно незв’язані з українськими проблемами в Америці, або Старому Краю. В станніх повно цитатів, го-

ловно з Шевченка. В усіх матеріялах помітний великий вплив Старого Краю, хоч поступово і цілком виразно починає оформлюватись окремиї американсько-український світогляд, тісно зв’язаний з країною. Робітничим справам віддається окрему увагу. Багато матеріялу на церковно-релігійні теми. Загальний напрям „Свободи” — народовецький і гостро радикальний.

Переглядаючи на правду поживклі листки тих перших річників „Свободи”, спостерігається ріст, розвиток і організацію американсько-української спільноти в усіх ділянках. Крім проголошуваних імен новоприєднаних членів УНСоюзу подається вістки про орга-

РЕДАКТОРИ І ДРУКАРИ „СВОБОДИ” В 1897 Р. (Від ліва):
співредактор Денис Пирч, друкар Денис Мурдза, редактор
о. Степан Макар та друкар Василь Фекула.

нізацію нових парафій, будову церков і народних домів, відкриття читалень і організацію імпрез, а разом з тим починають повідомляти про відкриття своїх підприємств перші „руські шевці і кравці”, появляються перші українські власники крамниць, ну й перші „руські погребники”.

З початком 1896-го року „Свобода” змінила свій формат на більший, зміняючи теж форму заголовку з пів-еліпси на простий, великий друк, та додаючи теж англійську назву „Лібєрті”. Зміст і форма „Свободи” постійно вдосконалюються, стають щораз кращі і багатші. Поступово починають появлятися теж вісті з Наддніпрянської України та проголошується перші заклики до допомоги своїм „собратам” в Старім Краю.

Перші числа „Свободи”, як і дальші аж до світової війни, це у великій мірі боротьба за душу української людини. „Не служіть чужим богам!” — це гасло, що постійно повторюється, рівночасно з безпощадним демаскуванням тих чужих „богів” та їх слуг між нашим народом. Хоч „Свободу” редагують священики, але вони в першу чергу українці і так само навчають свій нарід. В 42-гому числі „Свободи” з 1895 року надрукована гостра критика тих священиків, кацапів та мадяронів, що зводять народ на манівці, і там теж заклик: „ Нам, хлопам, треба тепер самим взятися до діла та постояти за свої права!” А в дописах до „Свободи” повно тужливих запитів: „Коли прийде до нас апостол правди і науки!” Цю роллю перебирає на себе „Свобода” та в безвиглядних обставинах гострим, як меч, і палким, як вогонь, словом оре той запушений і зарослий буряном обліг, перетворюючи його поступово в плідючу ниву.

III.

„СВОБОДА В ПЕРШІЙ ДЕКАДІ НАШОГО СТОРІЧЧЯ

В нове, 20-те сторіччя вступила „Свобода” вже як оформлений орган великої громади, що хоч була все ще тіки в організаційній стадії, проте вже були пороблені початки, проломані „перші леди”, „обліг” у відповідній мі-

рі вже був зораний. Це видно і з редакційних коментарів і з повідомлень та дописів з поодиноких громад. На перших сторінках „Свободи” вже немає стільки закликів і поучень, натомість більше інформацій та вісток.

В 1900 році „Свободу” відкупив від попередніх власників Іван Ардан, що став теж редактором і був ним аж до 1-го серпня 1907 року, в якому власником „Свободи” стала Спілка (Ексчендж), а редактором Антін Цурковський, що залишився ним до 27-го жовтня 1910 року, отже й після того, як в липні 1908-го року друкарню і ціле видавництво „Свободи” відкупив на власність Український Народний Союз, за суму 16.855 доларів. Впродовж першої декади нашого сторіччя, крім Івана Ардана до 1907 і опісля Антона Цурковського, як редакторів, співробітниками „Свободи” були: Сава Чарнецький, Ж. Бачинський, О. Стегевич, Гордієнко, Лютницький, Юліян Бачинський, Андрій Камінський та Юліян Ситник, а безплатними співробітниками були: Антін Бомчевський, Степан Макар, П. Тимкевич, М. Підгородецький, Н. Дмитрів, М. Стефанович, Андрій Гела, як теж ряд постійних дописувачів з Канади і Бразилії. В тому часі подибується вже теж постійних дописувачів з Великої України, між ними таких як Дмитро Дорошенко, депутат Л. Герус та інші.

До 12-го липня 1900 р. „Свобода” появлялася ще в Мавнт Кармел, Па., а опісля перенесено її до Оліфанту, теж в Пенсилвенії, і там вона виходила до 2-го липня 1903-го року. Після того її перенесено до Скрентону в Пенсилвенії, де вона виходила до 29-го листопада 1906-го року. В грудні 1906-го року її перенесено до Нью Йорку і там вона появлялась до 6-го квітня 1911-го року, коли то перенесено її до Джерзі Ситі, де вона появляється й до сьогодні.

Вже від початку цього сторіччя в „Свободі” помітний зворот до своєї правильної національної назви: Україна, українець, український. Правда, в дописах і статтях вживається ще старої назви Русь, русин і руский, але вже теж щораз частіше подибується нову назву. Вже в 5-тому числі „Сво-

боди" з того року є довшо довідка про „Різдяні свята на Україні" і назва Україна, українець та український повторюється щораз частіше. В числі з 20-го грудня 1900 р. надруковано „Допис з України", підписаний „Українцем" і надруковано його фонетикою, зазначаючи, що це зроблено на виразне „жадання" дописувача. Починаючи від 1902-го року вже майже всі дописи „Із Старого Краю", отже не тільки з Наддніпрянської України, але й Галичини, друкуються фонетикою, подібно, як теж і передруки із старо-краської преси. Від 1903-го року „Свобода" вже друкується „пів-на-пів"; редакційні статті і коментарі вже друковані фонетикою, хоч тижневі огляди та деякі дописи все ще старим правописом.

Своє становище в справі назв „Україна" і „Русь" з'ясує „Свобода" — за львівською „Свободою" — у великодньому числі з 24-го квітня 1902 р. Стаття характеристична своїм змістом і стилем, тому й зачитуємо деякі уривки з неї. Там написано:

„Особливо розгавкалося в останньому часі „Русское Слово" на Україну і українців. Нема числа, щоб „Русское Слово" не згадало по десять разів України та не набрехало десять міхів лайдацької брехні на українців... Головні брехні „Русского Слова" такі, що українці вирікаються назви „Русь" і „русин", що нашим селянам не в голові „Україна" та що „Україну" видумали ляхи... Отже кажемо тут публічно, що це лайдацька кацапська брехня. Українці не потребують вирікатися назви русин, бо це те саме, що українець. Наш нарід, що говорить такою мовою, як оце „Свобода" пише і як писали наші славні поети: Шашкевич, Шевченко, Федькович і Франко, та як говорять у нас всі селяни, є дуже великий бо його аж 30 мільйонів. З того тільки мала частина, бо 4 мільйони живе в Австрії, 26 мільйонів в московським царстві... І от ці наші браття називають себе українцями, а свій край Україною... За те тими зрадниками, що вирікаються свої назви, є ті самі брехливі ошуканці, кацапська банда москвофілів. Ця найнята за московські рублі драбня хоче, щоб ми пристали до Москви, до Росії. Ця лайдацька зво-

лоч хоче, аби з нашого народу й сліду не стало, щоб ми стали москалями..."

В дальшому автор доказує, цитуючи Шевченка та літописи, що „назва Україна така сама стара, як і Русь", та що „всякий, в якого є клепка в голові, зараз зміркує, яка дурна та кацапська брехня", що Україну видумали ляхи, які „й самі всіх українців в ложці води втопили б".

При цьому треба згадати, що вже під час першої конвенції Українського Народного Союзу 1894-го року на американській землі вперше відспівано український національний гімн: „Ще не вмерла Україна!"

З кожним новим числом в новому сторіччі „Свобода" щораз більше кристалізується в загально-національний український орган, радикально-поступового і виразно соборницького характеру.

Головну увагу віддається американсько-українським справам, що тоді всеціло були зв'язані з Українським Народним Союзом. Майже в кожному числі подається звітлення з організаційних успіхів, друкуються довгі списки нових членів, повторюється заклики, проголошується віча та подається звітлення з них, а рівночасно ведеться найгострішу полеміку проти тих всіх темних сил, головню з-під знаку русофілів та ворожих до українства інших національностей. Уже в 1900 році читаємо великий заклик до „першого українського віча" в Джерзі Ситі, а за тим віча відбуваються майже по всіх громадах. Для характеристики тих віч вистачить згадати, що на вічу в Питсбургу о. Стефанович говорив про „найбільше лихо" та про „головні причини", чому „не поважають української народности в Америці". Це тому, що „наші люди записуються поляками, словаками, москалями, мадярами і навіть греками", тільки не тими, ким вони є. Рівночасно з цим вже в кожному числі проголошується заклики: „Купуйте книжки", „закладайте школи", „будуйте народні дома". Появляються вже теж оголошення театральних вистав: „Наталки Полтавки", „Невольника" та інших.

До своїх противників „Свобода” безпощадна. Вона в довгій серії друкує „Історію москвофільства в Америці”, розправляється безпощадно з російською „Православною Місією”, дискредитує її „місіонарів” і не добираючи в цій полеміці надто чемних слів. — „Банда”, „дурень”, „ідіот”, „брехун”, „зрадник”, „свиня” і тим подібні епітети надає „Свобода” своїм противникам, а народ, як це виходить з голосів читачів” та дописів, цілком їх апробує. Для дальшої характеристики полеміки „Свободи” із своїми противниками, навести треба таке проголошення з 29-го числа 1903 р.: „200 доларів нагороди заплатить „Свобода” о. Обушкевичеві, як він присягне, що ніколи не належав до компанії (москвофільської) „Правди”, ані не був її директором”.

В дописах про громадське життя вже щораз частіше трапляються і „по смертні згадки”, зокрема вбитих в „майнах” вуглекопів.

Багато уваги віддається в тій декаді теж познайомленню українців з Америкою та американськими проблемами. Друкується статті про Американську Конституцію, про „дві головні партії”, республіканську і демократичну, про „Форт оф Джулай”, про американські закони та зокрема багато заохоти, щоб „вибирати американські папери”.

Крім американсько - українських справ, в „Свободі” в цій першій декаді нашого сторіччя надруковано багато вісток та матеріалів про першу українську еміграцію до Канади, Бразилії та інших південно-американських країн. „Свобода” стає наче офіційним органом української заморської еміграції, дослівно „розпинаючись” в обороні її інтересів та її прав з одного боку, а організуючи її та ведучи і звертаючи на шлях поступу з другого. Проф. Симсон із Саскечеванського університету знав де шукати джерел до історії українських поселенців в Канаді, приїжджаючи в 1951 році спеціально в тій справі до Редакції „Свободи”, щоб переглянути давні річники тої газети.

Не можна окремо не відмітити, що в тих річниках з першої декади нашого сторіччя вже віддано багато місця

теж українській робітниці в Америці та організаційним і громадським жіночим справам.

Окрему проблему для „Свободи” становила доля 350 українських робітників на Гаваях, що терпіли жахливі знущання і недолю. Редактор „Свободи” в одному числі з 1900 року навіть повідомляє, що він не зможе відписувати листів або займатись іншими справами, доки не „виведе на чисте” справу українців на Гавайських островах.

Але найзамітніше в „Свободі” першої декади ХХ. сторіччя те, що можна б назвати „ставленням” української справи. Вже від самого початку „Свобода” має суто самостійницький і соборницький характер. В „Свободі” повно дописів і закликів з усіх українських земель і в усіх них прокивається не тільки величезна любов до свого народу, але й найрішучіший протест проти його поневолення. В 17-тому числі „Свободи” з 1903-го року надруковано великий заклик „До синів і доньок святої Руси-України”, в якому сказано, що „хіба сліпий не бачить, що народ наш, віками гноблений, встає, кайдани неволі і темноти ломить, горнеться до світла і поступу, щоб зайняти достойне місце між культурними народами.” — Рівночасно в усіх річниках надруковано повно матеріалів з історії України, зокрема з Козацької доби, протиставляючи українські вольності і народоправство польському безправ’ю та московській тиранії. Кожного року в березні „Свобода” відзначає роковини Тараса Шевченка, друкуючи його революційні вірші та свої міркування про українського національного пророка. Появляються в „Свободі” не тільки передруки, але й статті про Івана Котляревського, Івана Франка, а в ч. 52 з 1903 р. надруковано статтю про Миколу Лисенка, „великого українського співця”, додаючи до неї фотографію композитора, на якій він власноручно виписав: „З цілим світом єднаймося, катам в руки не даймося”.

В тих часах „Свобода” — робить майже східноукраїнське враження. Те живе українське слово, яке не могло пролунати під чоботом білих російських царів, воно вільно і голосно лунає зі сторінок „Свободи” страшним обви-

нуваченням проти тиранів. Вже в числі з 22-го квітня 1902 р. надрукована в „Свободі” теж велика стаття про „російські звірства на границі Хін”. Автор, підписаний літерами М. Л., розповідає про страшні злочини російської салдати над китайським населенням та радить американським українцям: „А ви, браття, читайте це і роздумайте, до якого то раю та під якого то царя-батюшку заманоють вас ваші цареславні опікуни; читайте, навчайтесь, а коли цареславичі зачнуть захвалювати вам Росію, то киньте їм в очі слова Шевченка: „І звір того не зробить дикий, що ви, бючи поклони, з братами дієте...”

Своє становище до Росії „Свобода” з’ясовує в коментарі до російсько-японської війни в 1904 році. З’ясовуючи факти в користь Росії і Японії, „Свобода” радить: „Якщо ми, українці, хочемо, щоб наші симпатії були оперті на розумних підставах, а не повторюванням словацьких, польських чи москвофільських нісенітниць, — ми повинні пам’ятати: 1. що під російським царем живе 25 мільйонів нашого народу; — 2). що ті українці не мають навіть такої мізерної свободи, як її мають українці під Австрією; 3.) що в Росії їм не вільно друкувати ні газет, ні книжок...; — 4). що російський уряд, при допомозі польської шляхти і москвофіль-перекінчиків старається загарбати Галичину та здавати і там українське життя; — 5). факт, що російський цар є „християнином” а японський мікадо ним не є, не грає тут жадної ролі...”

В річнику „Свободи” з 1905. року найбільше вісток про „революцію в Росії” та про змагання українського народу до волі, яке пробивається полум’ям з кожного написаного рядка. Цей рік приніс українцям під Росією деякі полегші, зокрема культурні, і це теж, як і в наступних роках, помітно в „Свободі”, що сама вже доходить на Україну та звідтіля дістає найрізноманітніші матеріали.

При цьому, очевидно, не занедбані в „Свободі” теж вістки з інших українських земель: з Галичини, Буковини і Закарпаття. В дописах, в статтях і навіть в поезії, описується не долю і цих віток українського народу та їх

прагнення до волі. Що більше, „Свобода” стає наче їх органом і опікуном, вона друкує те, чого не можна б надрукувати в старо-красвих обставинах, вона безпошадно громить та глузує з „царських порядків” та заступається за народ і його інтереси. Рівночасно починають появлятися в „Свободі” довгі списки пожертв на „старо-красві цілі”, друкуються заклики старо-красвих організацій і діячів в справі допомоги страйкуючим, поводянам, школам, бурсам, сільсько-господарським організаціям і зокрема „Просвіті” та Рідній Школі. Ці заклики завершує поміщена в числі з 22-го серпня 1910 р. відозва „Старого Краю до своїх Братів і Сестер в Америці” в справі допомоги Рідній Школі. Відозву підписали: д-р Кость Левицький, д-р Євген Олесницький, Юліян Романчук і д-р Володимир Бачинський за „Народний Комітет”, та Іван Кивелюк і д-р Іван Брик за „Красвий Шкільний Союз.”

Починаючи від 1907-го року в „Свободі” вже починають появлятися вістки про активні виступи українців проти австро-польської окупації Галичини. Проголошується збірку фондів „для арештованих українських студентів у Львові”, в 1909 році передано за „Ділом” докладний звіт з процесу М. Сичинського та безліч коментарів на цю тему, а в липні 1910-го року подано до кладну вістку, і описля багато коментарів, про смерть Адама Коцка, та про „кров і трупи” в боротьбі галицької вітки українського народу за свої права.

Роки 1900-1910 — це давні часи! Але переглядаючи річники „Свободи” за той час, ви цілою душею переживаєте ту „пізну весну” українського народу, в якій він струщував із своїх повік залишки сну і „Великої Руїни” та, завершуючи своє національне відродження, приготовлявся теж до державного будівництва, з якого йому вкортці прийшло здавати історичний іспит.

Впродовж цієї декади „Свобода” остаточно перейшла на фонетичний правопис, почала друкувати ілюстрації, усталено форму, друкуючи на першій сторінці вістки, календар і короткі повідомлення, а статті, дописи і коментарі на інших сторінках. Введено

теж цілу низку новостей, які збереглись до сьогодні. Вже тоді в „Свободі” можна подибати і огляди преси, і фейлетони, „на злобу дня”, і „голоси читачів” та весь той різноманітний матеріал, що належить до модерного розуміння преси.

Впродовж тої декади „Свобода” появлялася як тижневик на 4, 6, 8, а то й 16 та 24 сторінки. Кілька разів вона змінювала форму свого заголовку, або поверталась до старого. В листопаді 1910-го року наступила, як це сказано в редакційній статті з того приводу, „пожадана зміна” і „Свобода” перейшла на більший формат, що його задержала вже аж до тепер. За тих десять років, від 1900 до 1910 включно, появилася всіх 567 чисел „Свободи”.

VI.

ПЕРЕД І ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Впродовж чотирьох років перед першою світовою війною „Свобода” ще більш скристалізувалася та набрала ще виразнішого характеру загальноукраїнського органу, چه в обставинах американської волі мав без порівняння більші можливості ніж українська преса на рідних землях. Хоч видавець газети аж до 1914-го року все ще формально називає себе „Руским” Народним Союзом, проте в „Свободі” вживається вже майже виключно назви „Україна”, „українець” і „український”. Напряма „Свободи”, як це офіційно стверджує її редактор в своєму звіті на конвенції, є „національно-демократичний:”, і це потверджує кожна стаття та кожна вістка.

Редакцію „Свободи” в листопаді 1910-го року перебрав Осип Стеткевич і вдержався на тому пості до грудня 1911 р. На його місце прийшов тоді Антін Цурковський, що був редактором до вересня 1912 р., коли редакцію перебрав знову Осип Стеткевич і вів її до 1919-го року. В серпні того року редактором „Свободи” став Володимир Лотоцький, що до того часу був співредактором. Співробітниками „Свободи” були в тому часі Богдан Дуткевич, Г. Семешко, Юрій Сірий, Г. Кисіль, М. Величко, д-р С. Демидчук, В. Бі-

линський та багато дописувачів з цієї країни і з України. Між дописувачами подибується багато імен, що й сьогодні грають провідну роль в нашому житті, між ними Олександр Грановський та інші.

До серпня 1914-го року „Свобода” появлялася ще як тижневик, переважно на 10-12 сторінок, а опісля почала появлятися три рази тижнево аж до 1920-го року, коли стала щоденником.

Касовий оборот „Свободи” в 1911 р., як це виходить з надрукованого звіту, вносив за перших п’ять місяців приходу — \$ 16,598.17, розходу — 13,886.11, в касі залишалось \$ 2,712.06. Майно УНСоюзу вносило в тому часі 118,159.42 доларів.

В тому часі помітно поліпшується і збільшується інформаційна ділянка „Свободи”, при чому головну увагу віддається, звичайно, усім вісткам, що мають будь-який зв’язок з Україною та з українськими справами. „Вісті зі Старого Краю”, переважно дописи, мають вже чотири розділи: „Російська Україна”, „Галицька Україна”, „Буковинська Україна” і „Мадярська Україна”. Українські вістки з американської преси подаються окремо, між загальними повідомленнями.

Дописи з американсько-українських громад вже подається під спільним заголовком „Американська Україна”. Ці дописи, як і саме тодішнє життя наших громад, повне бурхливості, але й творчості. Щораз повідомляється про відкриття нових народних домів або церков, інші ж уже обходять свої 20-ти, або 15-ти літні ювілеї. Боротьба з кацапством не вгаває, хоч прибирає вже інші форми. Кацапство між українцями вже помітно зникає, натомість залишаються вже виразно скристалізовані ворожі табори. Внутрішні суперечності між американськими українцями, проте, не зменшуються. На кін місцевого життя виступають тимчасом нові організації: „Новий Союз”, Український Робітничий Союз із своїм органом „Народна Воля”, та „Провідіння” зі своїм органом „Америка”. Їхні виступи проти УНСоюзу і „Свободи” викликають гостру реакцію в „Свободі”, що й зі свого боку гостро атакує своїх суперників. З кінцем 1913

і з початком 1914 рр. надруковано довгий цикл статей про те, „хто викликає боротьбу”, де подрібно роз'яснюється та коментується непорозуміння та суперечності між братерсько-запомоговими організаціями і їх органами. В цій полеміці УНСоюз і „Свобода” набирають ще більшого значення і в 1914-тому році, як Союз обходив 20-річчя свого існування, в „Свободі” подано загальний і вже насправді імпозантний перегляд його праці та досягнень. А в редакційному коментарі „Свобода” твердить: „Можна сміло сказати, що УНСоюз та його 400 відділів становлять ціле народне життя Американської України”.

Внутрішні і закордонні американські справи „Свобода” оцінює крізь призму інтересів американсько-української громади та цілого українського народу. Навіть „економічну політику президента Вилсона” ставить „Свобода” в 1914 р. в „світло інтересів української іміграції в Америці”.

Тимчасом, американська українська громада за останні роки збільшилася на кількисот тодішньої „нової крові” і це дуже помітне теж в громадському житті. Помітний вже теж кращий зв'язок зі „Старим Краєм”. Уже з кінцем попередньої декади приїздив на відвідини до американських українців галицький митрополит Андрей Шептицький. Приїхало вже теж на постійне багато не тільки робітників, але й між ними відповідна кількість інтелігентів та громадських діячів. В 1912 р. приїхав, як делегат Краєвого Комітету і Рідної Школи д-р С. Демидчук. У 8-мому числі „Свободи” з 1912 р. поданий обширний звіт з віча в Нью Йорку, на якому виступав д-р Демидчук. В редакційному коментарі до того віча називається ту подію „переломовою хвилею”, бо після промови д-р Демидчука, в якій він говорив, що „ми мусимо здобути для нашої вітчизни волю, як не можна буде правом, то безправством”, українські нью-йоркчани мали „об'єднатися в одному бажанню: визволити свою дорогу вітчизну за всяку ціну”. Культурне життя американських українців підноситься на новий, високий рівень.

Через „Свободу” американські українці живуть цілком і переживають події на рідній землі. — В „Свободі” надруковується цілі сторінки закликами до жертв на найрізноманітніші старокрасві цілі, а опісля виказами тих жертв. Вістки з України про мегутне відродження українського народу з одного боку, та вороже безправ'я над ним з другого, заохочують до жертв.

ОСИП СТЕТКЕВИЧ

Зокрема багато вісток з України в 1913 та з початком 1914 рр. В 1913 р. „Свобода” повідомляє „з великим смутком” про смерть Лесі Українки і від себе коментує, що вона „відійшла від нас, залишивши безсмертні скарби свого духа, які зробили її ім'я навіки славним, найбільшим після Шевченка”.

Під час заворушень в Галичині з нагоди виборів в 1911 р. в „Свободі” знову багато вісток під одним спільним заголовком: „Кров і трупи”. Багато вісток про політичні процеси. А в серпні 1911 р. надруковано для американських українців спеціальне „Запрошення” на „перший краввий здвиг, що його влаштовує 9-го вересня у Львові Т-во Сокіл-Батько зі своїми 660 філіями „Соколами” і „Січами”.

Редакційні коментарі на місцеві теми, теж в цьому періоді як живцем взяті з наших буднів в 1952 році. Наведімо для прикладу. „Свобода” в 9-му числі з 1913 р. в редакційній статті:

„Виховання суспільства”, зачитувавши за Шевченка: „Великих слів, велика сила...”, пише:

„Ми, поневолений народ, гноблений всякими ворогами, мусимо напружувати всі свої сили, щоб здобути волю. Такі і подібні слова нераз приходяться нам чути і в приватних розмовах, і на мітингах, і на більших вічах. Гарні слова, а ще гарніший їх зміст... Але які за ними діла — пожалься Боже!” І в дальшому читає „Свобода” лекцію своїм землякам за „Рідну Школу”, за „Просвіту”, за „поводян” та інші потреби Старого Краю.

„Свобода” з 5-го березня 1914-го року появилася в більшому об’ємі і майже в цілості присвячена 100-тим роковинам народження Тараса Шевченка. Його великий портрет поміщений на цілій першій сторінці. А вже 26-го березня знову на першій сторінці великий „Протест Американської України проти варварської заборони царським урядом святкувати Ювілей Шевченка”. В протесті, скерованому до президента Вилсона та підписаному головним урядом Українського Народного Союзу (Дмитро Капітула, Семен Ядловський, Олексій Шаршонь та М. Угорчак м. ін. сказано: „...у хвилину такого болючого удару для нашої національної гордості з боку варварського російського уряду, мусить піднести голос протесту й мільйон (вже тоді!) українців, які живуть на вільній землі Вашингтона... Не маючи іншого способу запротестувати, передаємо оцей наш протест на Ваші руки, Пане Президенте ЗДА, і просимо ласкаво подати його зміст представникові російської імперії при Білім Домі”; В тому самому числі подано вістку з України про „німий ювілей”, а в дальших числах багато повідомлень про шевченківські демонстрації в Києві, Одесі, Харкові та інших містах.

В половині 14-го року вже подибується в „Свободі” статті англійською мовою, призначені теж змістом для американського читача, напр. в 28 числі з того року про „Українське питання”. Появляються теж вістки про україніку в американській та англійській пресі.

В „Свободі” з 11-го грудня 1913 р. повідомлено, що на її адресу „прийшов на днях з канцелярії Красового Шкільного Союзу один примірник гимніз американських українців” та докладно подається, як той примірник виглядає: „На першій сторінці великої чвірки є дуже гарна вінета, виконана артистом І. Костишином, а на тій вінеті напис: „Заморським землякам — Рідний Край.” Мова про композиції С. Людкевича до слів Василя Щурата — „За тебе, Україно”, та до слів О. Гриця: „Для України живем”.

Відносно міжнародних повідомлень, в них, як і в коментарях до них, вже весь час — можна б сказати — „пахне порохом”. В „Свободі”, починаючи від 1910 року, повно коментарів на теми: „Війна або мир”, „Небезпека війни”, „Війна неминуча”, „Росія готова до війни” і т. п., а в 1911 р. редактор „Свободи” навіть виворожив, що „загальна” війна почеться в 1913, а „найпізніше” в 1914 році.

До окупантів України займає „Свобода” в тому часі ще більше безкомпромісове становище і цілком виразно стоїть на позиції повної суверенності і соборності українських земель.

Дня 6-го серпня 1914 р., в четвер, „Свобода” появилася вперше із великим заголовком через цілу першу сторінку, в якому сказано: „Велика європейська війна розпочалась”. Від того часу величезні заголовки та обширні повідомлення про війну не сходять з першої сторінки аж до її закінчення. Початково великі повідомлення про перемоги німців, опісля про їх відступ і — відповідно до того, яке було положення на фронті. Час-до-часу „Свобода” друкує теж мапи із зазначенням фронтів та перебігу боїв. В коментарях „Свобода” не займає виразного становища, хоч помітна тенденція вважати Німеччину і Австрію за „менше зло” ніж Росія. Щойно коли в числі з 5-го квітня 1917-го року подано найбільшими за весь час літерами вістку про „Війну з Німеччиною”, ухвалення Конгресом „воєнної резолюції”, проголошення мобілізації та перехід Америки до активної участі у війні проти Центральних Держав, „Свобода” ясно і недвозначно стає всеціло і

без застережень в спільний оборонний фронт американського народу.

Воснні повідомлення силою факту відсувають на другий план всі інші вістки, хоч і у воєнних числах „Свободи” повно різноманітного матеріялу, включно із „смішним”. Зокрема багато статей зустрічається на, сказати б — ідеологічні українські теми, що мали завершити кристалізацію не тільки національної, але й державної свідомости американських українців. Ясно, що серед великої воєнної метушні, серед крикливих заголовків про події на фронтах, серед повідомлень про все те, від чого дрожав тоді весь світ, окремий розділ становлять за той час в „Свободі” вістки і коментарі про:

V.

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО

Сьогодні, перегортаючи поживклі сторінки воєнних річників „Свободи”, прямо вірити не хочеться, що все це могло бути правдою, що той, ще так недавно темний і пригноблений народ міг спромогтися на стільки героїзму і відваги, щоб встати, зголосити світові своє право на самостійне, державне життя, та вхопити за зброю, щоб це своє святе право обстояти. Ці події, так, як вони передані в „Свободі”, це справді наче якась чарівна казка. Читайте їх, і вам серце починає битись живіше, ваше чоло підноситься гордо, бо набираєте переконання, що ми — справді нація!

Свою тенденцію „Свобода” зраджує тим, що вже в числі з 22-го серпня 1914 р. великими літерами через цілу першу сторінку повідомляє про „Револьюцію на Україні”, а під цим великим заголовком тільки коротка телеграма: — „Роттердам, Голандія, 20-го серпня. З Лондону повідомляють, що в південній Росії вибухла революція українського населення проти Росії.” Це і все. Натомість вже в числі з 8-го вересня того ж року, разом з редакційним коментарем: „За Українську Державу”, надруковано великий „Маніфест” Головної Української Ради у Львові до українського народу в Галичині. „Маніфест” датований 3-го серпня 1914 р., і підписаний Президією: д-ром Костем

Левицьким, Михайлом Павликом, Миколою Ганкевичем та д-ром Степаном Бараном, і ще десятком членів Ради. В тому самому числі подано теж і „Оповіщення” Української Боевої Управи у Львові про створення „військової організації під назвою Українські Січові Стрільці” та про організацію самоуправних комітетів у всіх українських містах і селах Галичини. Там теж „мобілізаційний приказ” Сокола - Батька. Кілька днів пізніше в „Свободі” величезні проголошення: „До Українського Народу в Злучених Державах”, — де повідомляється про створення „Української Народної Ради в ЗДА” та подається її „Маніфест”. Текст того „маніфесту” — це свідцтво великої національної і політичної зрілості тодішнього проводу американських українців — Українського Народного Союзу. Як з підписів виходить (Дмитро Капітула, Семен Ядловський, Олексій Шаршонь, Михайло Угорчак, Осип Стеткевич, Володимир Лотоцький, Богдан Дуткевич, Андрій Савка, Дмитро Андрейко і Василь Гришко), цю Раду створили виключно члени Головного Уряду Українського Народного Союзу та Редакції і Адміністрації „Свободи”. В проголошенні Ради м. ін. сказано:

„Проти варварської Росії станула Австро-Угорщина і Німеччина. Не за волю України пішли вони битись, але за свої інтереси... Ми, українці, де б ми не жили, не маємо причини бути приятелями ані Австрії, ані її союзниці Німеччини, але в теперішню хвилю обставини так зложились, що ми мусимо стати по стороні Австрії, бо... коли Росія буде побита, може прийти або повне визволення України, або бодай внутрішній перестрій Росії, який дав би свободу всім її народам, отже й українському...” Проте, Українська Народна Рада „вірить у визволення України”, вірить у „здійснення заповіту Шевченка” і до цього хоче й сама причинитися та проголосує створення — „Фонду Визволення України” й палко закликає своїх земляків в Америці, щоб складали найщедріші пожертви.

Від того часу кожне число „Свободи” — це цеголка в будову Української Держави.

В „Свободі” з 15-го жовтня, під великими заголовками: „Будьмо готові!” та „Настав слухний час!”, — поінформовано про наради в Джерзі Ситі, на яких рішено створити „Тимчасовий Комітет”, зложений з „делегатів всіх центральних організацій, що мають свої органи” та скликати „Перший Український Союз” в ЗДА. До тимчасового Комітету увійшли: Осип Стеткевич, Омелян Ревюк, о. Микола Підгорецький, Іван Матейко, Жигмонт Бачинський та Гнат Кисіль.

Дня 10-го листопада 1914 року — „Свобода” знову проголошує наполерек цілої другої сторінки „Відозву до членів Українського Народного Союзу в Америці”. В цій відозві, після загальної характеристики положення в Європі та на Україні, між іншим сказано: „...наші браття на Україні творять історію кров’ю і залізом, а кожний з нас мусить подати їм свою допомічну руку із далекої чужини. За залізо даймо золото, за кров даймо наше співчуття і любов! Ви, Браття і Сестри, члени нашої славної організації, подбайте пильно і щиро, усі, як один, щоб Ваше Братство чи Сестрицтво списалося красно, як пристойить дійсно народній патріотичній організації, та щоб ухвалило якнайбільшу пожертву на дар для наших Братів і Сестер у Старім Краю, що понесли жертву майна і крові в теперішній страшній кривавій війні в нашім краю!”

І так вже в кожному числі подібні заклики і відозви чергуються з вістками і коментарями. З кожним числом вони тільки степенуються, зокрема після того, коли в числі „Свободи” з 17-го листопада 1914 р. подано величезну вістку, що: „Справа Самостійної Української Держави на світовій арені”, та далі в тому ж числі і під подібно великим заголовком повідомлення: „Відділи українських добровольців в боротьбі з варварськими наїзниками коло Надвірної”.

У зв’язку з подіями на Україні, розгортається і змагання за Українську Державу і серед американських українців. „Свобода” грає в цьому без сумніву головну роль. Крім відповідної акції серед українців, вона не занедбує теж і англомовного світу, видаючи в

1916 році окремі англійські видання „Свободи”, або окремі сторінки, в яких широко інформується англомовний світ про Україну, український народ та його бажання і змагання до волі.

Багато місця забрали в „Свободі” з того часу такі історичні в житті американських українців події, як „Перший Український Союз”, що відбувся в Нью Йорку в днях 30 і 31 жовтня 1915 р., та проголошений президентом Вилсоном „Український День” 21-го квітня 1917 року.

Настав 1917-тий рік. „Свобода” з 17-го березня повідомила великими літерами про „Революцію в Росії” та абдикацію царя, в числі з 5-го квітня того ж року ще більшими літерами про „Війну з Німеччиною”, а опісля такими ж великими літерами чергуються події з українського державного будівництва, які на дальший плян відсувають всі інші повідомлення в „Свободі”.

На окрему увагу заслуговує редакційна стаття „Свободи” напередодні тих подій, надрукована в числі з 10-го березня 1917 року. Розглянувши в статті: „Наші завдання” тодішнє міжнародне положення, „Свобода” стверджує, що „в нас не розв’язана ще якслід навіть сама основа всякого людського життя, бо ми ще не маємо повного і загарантованого власними силами національного розвитку. Тому для нас немає значення боротьба суспільна, економічна, клясова так довго, як довго не буде вирішена наша кардинальна, найголовніша вимога, яка охоплює собою теж все інше, а це: **ПОВНА НАЦІОНАЛЬНА СВОБОДА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.**”

В тій самій статті „Свобода” пише: „В теперішнім положенні українського народу жевріє одна іскра, одне почування і одна мета: здобути можливість повного національного розвитку, розбурхати і піднести національно невідомі маси і ввести їх в круг новітніх європейських народів. Як довго ця наша мета не буде здійснена, кожний українець повинен і мусить звернути всі свої сили, свої змагання, енергію і працю на досягнення цієї нашої мети. В противному випадку він буде зрадником того свого народу, який, прийшовши до сили, з погордою відвернеться

від нього... Правда, українська вдача широка, здібна захоплюватися найбільш гуманними і відірваними думками, фантазіями та ідеями, але вважаймо, що тепер не пора на це. Нас не повинні і не сміють розділювати тепер думки партійні; ми не можемо віддавати тепер свій труд у боротьбі на чужинській ниві; ми не сміємо бути більшими соціялістами, буржуями, католиками, православними, ніж ми є українцями. Навпаки, ми в першій мірі маємо бути тільки українцями, а потім вже чим хочемо, бо коли в нас возьмуть верх партійні переконання понад національні, що їх декотрі наші інтернаціонали називають чомусь вузькими, антикультурними і навіть шовіністичними, тоді ми пропадемо в користь наших сильніших сусідів і знову будемо погноєм для їх інтересів. Тому ми твердимо, що лише гаряча любов до свого, вічне видвигання загально-національної справи понад усякі інші партійні, зможе нас скоро двигнути з того занедбання, в якому ми тепер живемо... З положення нашого народу виходить, що всі ми, без різниці на партії, переконання і погляди, всі до одного, засукавши рукави, повинні взятися до національної роботи, повинні бути крайніми націоналістами, нести просвіту, знання і культуру в широкі, непросвічені українські маси і розбуджувати в них несвідому, дрімачучу силу, пустити її в

рух та вивести на всесвітню арену як нового велита і творця людської цивілізації."

Не можна окремо не згадати, що за весь час війни, як і взагалі за весь час свого існування, „Свобода” де і як могла та вміла, підкреслювала льюальність до своєї „прибраної Батьківщини” — Америки та закликала до того американсько-українську спільноту. Таке становище „Свободи” можна схарактеризувати закликом, надрукованим в 42 числі з 1917-го року. В ньому сказано:

„Українські імігранти! Пам’ятайте про свої обов’язки супроти вільної землі Вашингтона, на якій ви знайшли захист і добробут. Пам’ятайте, що ми мусимо бути льюальні супроти нашої прибраної Свобідної Вітчизни! Пам’ятайте, що Америка не була для нас мачухою, а навпаки, заопікувалася нами, наче рідними дітьми. Українці! Пам’ятайте, що вашим святим обов’язком є любити свобідну Америку й боронити слави американського прапору!”

Дальші події, як згадано, покотилися швидким темпом і вісті про них в „Свободі” видвигають Україну на перший плян перед усім іншим. Вже в числі з 19. травня 1917 „Свобода” подає велику вістку, що „російські українці домагаються української республіки”, в черговому числі така ж велика перша вістка про „величаву маніфестацію в

Фрагмент першої сторінки „Свободи” з 29-го січня 1918 р.

Києві", знову в черговому числі перша величезна вістка, що „делегати українських військ домагаються самоуправи України", і так в кожному числі і на кожній сторінці „Свободи" записана бурхлива історія українського народу. Такі ж самі і коментарі до тих вісток та обширні інформації про рівночасний національний підйом американських українців, що чим могли, допомагали в державному будівництві свого народу, на всіх його етнографічних землях.

Ще більш багатомовний річник „Свободи" з 1918 року. Тут кожна сторінка „Свободи" — це сторінка історії України в її найсвітлішому періоді. Для прикладу наведемо тільки великі через цілу першу сторінку заголовки в початкових числах: 1-го січня: „Українські делегати на мирових переговорах в Берестю Литовським"; 3-го січня: „Українці здобули Харків"; 5-го січня: „Большевики признають незалежність України"; 10-го січня: „Українське правительство веде окремі переговори з Центральними Державами"; 15-го січня: „Нота Української Народної Республіки"; 17-го січня: „Прихильне відношення Аліантів до України"; 19-го січня „Боротьба українських військ з большевиками на передмістях Полтави"; 26-го січня: „Австрія віддає Холмщину Україні"; 29-го січня історична вістка: „Українська Центральна Рада проголосила повну незалежність України". І так в кожному числі.

Становище „Свободи" в усіх тих справах ясне і недвозначне: безкомпромісове домагання повної незалежності і соборності Української Держави. Це саме становище займає, як це виходить з безчисленних дописів, повідомлень, заяв, протестів і т. п., весь американсько-український загаль. В усіх випадках видно вираз і недвозначно, що „Свобода" не тільки інформує і реєструє, але „надає тону" і справді веде американських українців туди, куди йде весь український нарід.

В повідомленнях і коментарях „Свободи" кладеться головну увагу на Київ, але при цьому не занедбується Львова, і Черновець, і Ужгороду. Що більше, в „Свободі" з того часу впаде в очі багато вісток та коментарів про за-

селені українцями далеко-східні простори.

Не можна окремо і з подивом не згадати й тодішньої Редакції „Свободи" (головний редактор пок. О. Стеткевич), яка не тільки реєструвала всі ті події та коментувала їх, але й — згідно з вимогами тодішніх воєнних законів в країні — була зобов'язана представляти на пошти точні англійські переклади всіх поданих закордонних вісток та коментарів до них, що й зазначалося в газеті.

В дальших числах „Свободи", наче в калейдоскопі, перекочуються події з державного будівництва в Україні; боротьба з большевиками, гетьманат, боротьба проти гетьмана, аж вкінці, в числі з 2-го листопада, подано велику вістку про „Революцію в Австро-Угорщині", в черговому числі, з 5-го листопада повідомлення про те, що „Австро-угорські українці злучилися з Україною" й щойно 7-го листопада, в телеграмі з Амстердаму, повідомлено, що „УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКА ЗАЙНЯЛИ ЛЬВІВ І ПЕРЕМИШЛЬ. Адміністрація Східної Галичини в руках Української Народної Ради".

В „Свободі" з 12-го листопада повідомлено — літерами завбільшки майже на чверть сторінки — про: „Кінець війни", але — очевидно — не для українців. В „Свободі" друкуються дальші повідомлення, під великими заголовками, про „криваві бої у Львові", про такі ж „криваві бої на Україні" та про їх розвиток і змінливе щастя.

„Кінця війни" не визнають і американські українці та продовжують свої заходи, щоб допомогти завершити державне будівництво свого „Старого Каю". І так в „Свободі" з 14-го грудня 1918-го року подано через цілу сторінку велику вістку: „Українська справа в Американському Конгресі". Під цим коротке повідомлення з Вашингтону: „За старанням Українського Народного Комітету в Америці, конгресмен Джеймс Геміль вносить нині в Конгресі резолюцію в справі офіційного признання незалежності України і допущення українських делегатів на мирову конференцію в Парижі". (Фотокопія цієї резолюції на іншому місці в цій книзі).

Вістки про державне будівництво України степенуються в „Свободі” ще й в 1919 році. Завершенням того є величезне повідомлення в числі з 25-го січня, в якому, під заголовком через цілу сторінку: „Злука Галицької Республіки з Україною”, подано з Берна в Швейцарії, таку телеграму про Акт Злуки: „До Швейцарії надійшла урядова вістка, що правительство Галицької Республіки, зложеної з бувших австрійських територій, заселених українцями, проголосило злуку Галицької Республіки з Україною. Провізоричне правительство Галицької Республіки подало цей факт до відома правительству Аліантів і Мировій Конференції та зажадало признання цієї змни, опертої на праві самоозначення.”

(Підкреслення в оригіналі). Поза межами Української Народної Республіки залишалася б ще тільки Кубанщина на Кавказі, яка є новою запорізькою Україною, основаною тому 140 років назад, але коли б не було великих перепон, то і вона могла б злучитися із соборною Україною...

„Сповнилися мрії українського народу; сповнилися надії тих, що за цю велику ідею проливали кров і віддали своє життя...”

„Радіють нині українці в Києві, що не буде кордонів серед народу українського, що у Львові вони будуть так само дома, як у Києві. Радіють також українці галицькі, буковинські і закарпатські з угорської України, що не даром вони терпіли і проливали кров, бо

Фрагмент першої сторінки „Свободи” з 25-го січня 1919 р.

Не знаючи ще ані тексту Універсалу, ані подробиць злуки, „Свобода” вже в тому самому числі дає такий редакційний коментар:

„Телеграма із Швейцарії доносить, що Західно-Українська Республіка проголосила злуку з Київською Народною Республікою. Західну Українську Республіку творили, як звісно, Східна Галичина разом з Лемківщиною, українська Буковина і Угорська Русь. Коли ж тепер ця республіка злучилася з Київською, то вже є тільки **Одна Українська Народна Республіка на Злучених і З’єдинених Українських землях.**

прийшла година, коли вони свобідною волею злучилися із своїми братами, аби скінчити неволю та захити життям вольним, новим. Українці американські не менше радіють цією великою подією. Радіють, що сповнилась мрія їх і їх батьків, що як будуть вертатись до старого краю, то вже пойдуть на Україну, до Української Народної Республіки...

„Ще багато треба буде боротьби і праці, поки ця з’єдинена Українська Народна Республіка буде сильна і непобідима. І до цієї боротьби і праці кожний українець і кожна українка

мусять доложити труду і посвяти, але сила у єдності передусім. Як наші брати в старім краю подають собі руки і єднаються та лучать рідні землі, то це полегшить оборону України і запевнить їй силу, розвиток та краще майбутнє...”

Це був кульмінаційний пункт у вістках тої доби. Правда, багато радісних вісток подала „Свобода” ще й пізніше, але вони вже чергувались щораз більше з тривогами, що „встоятись не буде сили”. Американські українці, як це стверджують вістки та коментарі в „Свободі”, робили з свого боку все, що могли, щоб допомогти своїм братам в тій нерівній боротьбі на кілька фронтів. Почалися віча і протести проти польських і російських зазіхань на українські землі, посипались долари на допомогу. „Свобода” в кожному числі на першій сторінці друкує англійською мовою і в жалібному чорному обрамуванні жалобу американських українців по тих своїх братах, що полягли в бою з „ляцькою ордою”, а число „Свободи” з 24-го липня 1919-го року появилось ціле в чорній жалібній обвідці першої сторінки, подаючи на ній повідомлення, що: „Головна Рада в Парижі признала Галицьку Україну Польщі.” В окремій чорній обвідці подано англійською мовою протест проти такого рішення, в якому „один мільйон американських українців запевняє весь світ, що українці ніколи не припинять своєї рішучої боротьби проти накиненого їм ненависного ляцького ярма.” А в редакційному коментарі на другій сторінці „Свобода” твердить, що „все те, що робить мірова конференція може скінчитися трагічно не тільки для українського народу, але й для цілого світу.” А чорна обвідка на першій сторінці „Свободи” повторюється аж до 9-го серпня т. р.

Великі через цілу першу сторінку заголовки в „Свободі” продовжуються аж до 1-го листопада 1919 р. Чергове число, з датою 4-ого листопада, як і дальші числа, виходять вже з малими заголовками на два стовпці. „Свобода”, а з нею й американські українці, ще не втрачають надії та все ще надіються і вірять в перемогу, але ця віра вже по-

мітно захитана тривожними вістками з українських земель.

Тимчасом, в самій Америці, українці дістають нового противника, цим разом большевицького, що починає організувати диверсію та баламутити нарід. „Свобода” відразу приймає виклик та починає безпощадну боротьбу проти тої нової російської п'ятої колони, що прийшла на зміну розгромленій при допомозі „Свободи” колишній капані.

Участь „Свободи” і американських українців в рятуванні української державности продовжується ще й в 1920 та 1921 рр. При цьому „Свобода” має абсолютно свою власну думку, і — треба признати — правильну думку, виправдану вже тепер перспективою історії. Для прикладу згадати б тільки редакційну статтю: „Ганебний документ”, надруковану в числі з 29-го січня 1920 р. Там подано точний текст відомого „Варшавського Договору”, а „Свобода” від себе, назвавши його вже відповідно в заголовку, коментує:

„Наш часопис писав вже про те, що частина української дипломатичної місії у Варшаві підписала дня 2-го грудня 1919 р. „угоду” з польським урядом, в якій зреклася Галицької України. — Цей документ неважний, бо три члени комісії відмовились підписати його, а коли місія їхала до Варшави, була осторога, що лише ця її постановва важна, яку підпишуть всі члени комісії. Члени місії, що відмовились підписати цей документ, опісля покинули місію. Д-р Євген Петрушевич, диктатор Галицької України, ствердив неважність того документу в меморіалі до альянтських держав. Цього соромного документу український нарід ніколи не признає важним і він останеться тільки плямою в історії української політики, однак ляхи будуть його, розуміється, використовувати, поки їм це буде удаватися. Цей соромний документ подаємо на сумну пам'ять тих, що його підписали...”

В дальшому пішли щораз сумніші вісті і щораз трагічніші події. „Свобода” ресструє їх і коментує, намагаючись всіляко держати високо прапор української державности та піддержувати на душі своїх земляків. На сторінках „Свободи” все ще появляються

вістки з боротьби в Україні, але вже теж вістки про звірства та недолю, — спричинювані новими окупантами. Від самого початку займає „Свобода” наскрізь непримириме становище до большевиків та їх облудних кличів. Вістки в „Свободі” з того часу — це найкраще свідоцтво, що український нарід ані на одну хвилину не скапитулював перед ворожим насильством, як і не перестали американські українці допомагати рятувати те, що ще можна було рятувати. В „Свободі” з 25-го березня 1920 р. читаємо ще телеграму з Вашингтону, в якій сказано:

„Вашингтон, 22-го березня. — Сьогодні вніс в Сенаті Злучених Держав сенатор Кінг резолюцію, в якій закликається американське правительство признати незалежну Україну в її етнічних границях. Внесення цієї резолюції це успіх Українського Народного Комітету з Нью Йорку, який робив в цій справі пильні заходи у Вашингтоні вже від довшого часу”.

Рівночасно з тим вже появляються вістки про турне Української Республіканської Капелі, під проводом Олександра Кошиця, по Європі, а дальше вістки про українських полонених в Польщі і Чехословаччині, та повідомлення, що „Петлора організує українську армію в Чехословаччині.” А з цими вістками і багато коментарів від найвизначніших українських діячів. В числі з 9-го квітня 1920 р. надруковано в „Свободі” під заголовком: „Горе Україні” пересланий з Женєви „Лист до американських українців”, підписаний Михайлом Грушевським. „Свобода” в повному розумінні того слова стає на правду всеукраїнським органом тої трагічної доби і на її сторінках продовжують боротьбу за Українську Державу всі ті історичні постаті України, що ще так недавно мечем і розумом творили ту державу на українських землях.

Епілогом тих змагань, так живо представлених в „Свободі”, є приїзд до Америки представників Української Держави та її уряду, зразу д-ра Лонгіна Цегельського (на весні 1920) і опісля д-ра Луки Мишуги (в червні 1921), що відкрили у Вашингтоні Українську Державну Місію та в невід-

радних обставинах заступали українські державні істереси перед американським урядом, а також вели подивугідну акцію серед американських українців в справі допомоги своїй поневоленій і розшматованій Батьківщині.

VI.

МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

З днем 1-го січня 1921-го року „Свобода” починає появлятися як щоденник. Тоді вона теж змінює форму свого заголовку, двомовний принцип якого, разом із кілька разів змінюваною опісля стилізацією статуї Свободи, залишився і по сьогоднішній день. В 1920 р. конвенція УНС встановила Редакційну Комісію, до якої входили: о. М. Струтинський, Д. Андрейко і М. Мурашко, а 4-го січня 1921 р. комісія проголосила, що ведення редакції „Свободи” доручено Володимирові В. Лотоцькому і Омелянові Ревюкові. В 1926 р. в склад редакції „Свободи” увійшли: д-р Лука Мишуга та Осип Стеткевич. В тому році конвенція УНС скасувала Редакційну Комісію, як окреме тіло, передаючи її права і обов'язки Екзекутивному Комітетові УНС, з тим, що один з редакторів має бути відповідальний перед Екзекутивним Комітетом і перед Конвенцією УНС. В квітні 1926 року уступив з редактора „Свободи” Володимир Б. Лотоцький і редактором став д-р Л. Мишуга. В роках від 1926 до 1933 відповідальним редактором був Омелян Ревюк, а від 1933 по сьогодні є ним д-р Л. Мишуга. Між двома світовими війнами співробітниками „Свободи”, крім названих, були в різних періодах того часу: Володимир Кедровський, Микола Сироїдів та Євген Ляхович, а кореспондентами: Н. Гехтер (Радянин), д-р М. Лозинський, Вячеслав Будзиновський, Ангін Лотоцький, Богдан Лепкий, д-р Кирило Трильовський, д-р Володимир Левицький, д-р Остап Грицай, д-р Дмитро Донцов, В. Богуш, Лев Ясінчук, Євген Онацький, Панас Феденко, Улас Самчук, Василь Бобрів, А. Бойків, д-р Осип Назарук та інші.

Як згадано, з днем 1-го січня 1921 р. „Свобода” почала появлятися вже як щоденник. Впродовж перших кіль-

кох місяців в новому щоденнику помітне ще „шукання форми”, яка поступово стабілізується, під помітним впливом загально-американської преси. — На першій сторінці подається вістка, впорядковані приблизно в такому порядку: „В Україні”, „В Америці” і „В світі”. На інших сторінках друкується коментарі, статті та інший різноманітний матеріал. На перших сторінках все ще багато вісток з України, це тут і там вістки про активну боротьбу, про „повстання Махна” і т. п., але вже теж помітний зворот до нової окупаційної ситуації. Наспівають вже й перші вістки про окупаційні насильства та про нові форми боротьби за українську державність — революцію. „Свобода” з 5-го лютого друкує повідомлення д-ра М. Лозинського з Відня про „польські новорічні ревізії серед українців у Львові”, про „заборону ляхами останнього українського часопису у Львові”, і постійно пригадується „обов’язок американських українців”, а саме: „не мовчанкою помагати ворогові, але громовим голосом протесту допомогти нашим братам і сестрам підняти знову синьожовтий прапор у Києві і Львові.” Рівночасно на перших сторінках „Свободи” появляються довгі заклики і списки: „Українські громади в Америці на допомогу Рідному Краєві”. В тих річниках „Свободи” теж багато вісток про „Протибольшевицькі повстання в Україні”, говориться про нову „большевицьку буржуазію”, а „Свобода” знову пророкує нову війну, „якщо не на весну, то за кілька років”. Коментарі „Свободи” про положення в Україні, мають зміст вже в заголовках: „Московські комісарі і польські пани знущаються над українськими робітниками і селянами”, „Шовіністичний большевизм”, „Польські і московські розбійники”, і т. п.

Тимчасом життя американських українців, хоч все ще всеціло під впливом подій в Україні, починає набирати нового розмаху та нових форм. По цілій Америці відбуваються українські віча і протести, сотнями висилаються телеграми від американсько-українських громад до „владстимущих”, звертаючи їм увагу на загрозу, яка може виникнути для світу, якщо він погодить-

ся зі станом поневолення України. А з України надходять тривожні вісті про голод.

В числі 171 „Свободи” з 25-го липня 1921 р. надруковано на цілій першій сторінці великий заклик: „СКЛАДАЙТЕ ПОЗИЧКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ДЛЯ ЗДОБУТТЯ І ЗАКРІПЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ГАЛИЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ”. Заклик, датований у Відні, 23-го червня 1921 р., підписали: президент Галицької Народної Республіки д-р Петрушевич та д-р Кость Левицький, Володимир Сінгалевич, д-р Осип Назарук, Степан Витвицький, д-р Роман Перфецький, Осип Ганінчак, д-р Селезінка, Мирон Гаврисевич та О. Сероїчковський. Від того часу аж до кінця травня 1922-го р. майже в кожному числі „Свободи” величезні заклики на першій сторінці: „Складайте позичку...”, „Купуйте бонди...” і т. д. Рівночасно повно статей та дописів в тих справах і повідомлень, підписуваних початково д-ром Лонгином Цегельським, потім ним і д-ром Л. Мишугою і, вкінці, самим д-ром Мишугою.

Тільки скінчилася „Позичка національної оборони”, як почалися знову розпачливі заклики до пожертв на „Фонд Негайної Допомоги”, що продовжується аж до 1923 р. Тимчасом, на кін американсько-українського життя виступає нова організація, тим разом „Об’єднання Українських Організацій в Америці”, під фірмою якої ведеться майже вся громадська праця аж до другої світової війни.

Шпальти „Свободи” в рр. 1922 і пізніших заповнені вістками про „повинь арештів в Західній Україні”. А в „Свободі” з 7-го грудня 1922 р. появляється на першій сторінці від „Дипломатичного Представництва Західно-Української Народної Республіки в Америці, за підписом д-ра Л. Мишуги, великий заклик: „В обороні краю мук, сліз і крові”. Це заклик до масових протестів та до збільшення жертвенности на оборону України. Та, не зважаючи на всі протести, боротьбу і остороги, „Свобода” з 19-го березня 1923 р. подала трагічну вістку: „Аліянська Конференція Амбасадорів постановила „віддати” українську Східну Галичину По-

льщі". Зараз після того почали появлятися на перших сторінках „Свободи” величезні заклики: „Протестуймо!”, очевидно проти признання Польщі Західної України. Акцію веде вже „Об'єднання”, тісно зв'язане з Українським Народним Союзом та „Свободою”. Вслід за тим появляються вже теж і нові гасла та нові заклики, щоб скласти пожертви, тим разом на „Боввій Фонд”.

Переглядаючи річники „Свободи” в перших роках після війни, мається враження, що це майже виключно „збірковий орган”. На кожній сторінці та з найрізноманітнішими підписами і під найрізноманітнішими гаслами і на найрізноманітніші цілі одне тільки велике: „Складайте!” Від дипломатичних представництв українського екзильного уряду починаючи, а на величезній кількості малих і найменших місцевостей з України кінчаючи, несеться через „Свободу” весь час те саме розпачливе: „Складайте!” В числі „Свободи” з 20-го липня 1923 р. надрукований теж заклик: „Українська Академія Наук в Києві потребує допомоги!” Заклик підписали: академик А. Кримський та управитель канцелярії Б. Базилевич. „Об'єднання” додало до того заклику вже від себе короткий запит: „Громадяни! Чи ми нарід культурний? Чи дамо загинути нашій науці? Даймо поміч негайно!” Так ця „збіркова справа” продовжується аж до другої світової війни. Україна потребує допомоги, „Свобода” до неї закликає і американські українці дають.

В обставинах, які витворюються після програної війни, преса має окреме завдання і окремі труднощі, щоб не допустити до моральної депресії і розладу. Американські українці, на постійні заклики „Свободи”, складали гроші, робили все, чого від них вимагали, щоб причинитися до визволення свого „Старого Краю”. І нагло приходить нова поразка і нові вимоги жертв та пожертв. „Свобода” вив'язується з того завдання. Вона насамперед аргументами переконує свою суспільність, що хоч Українська Держава не встоялась, проте принесені для неї жертви не були даремні, бо з тих змагань за державність вийшла українська маса свідо-

мою нацією, яку вже жадна сила не може завернути до попереднього стану „племені” чи „меншини”. Власне на підставі річників „Свободи” незвичайно інтєресно спостерігати ту історичну перемену, яка наступила серед українського народу під час Визвольних Змагань в 1918-1921 рр.

Ще в 1923 і 1924 рр. в „Свободі” появляються відірвані вістки про повстання в Україні, про „перехід українських повстанських загонів через Дністер до Бесарабії” (ч. 190 з 1924 р.) і т. п., рівночасно з повідомленнями про голод на Україні, про „українізацію” та всілякі інші експерименти нового червоного окупанта. Але на перше місце вже висуваються повідомлення про революційний рух в Західній Україні, про напади членів Української Військової Організації на польські урядові інституції, на пошти і потяги та про інші прояви активної революційної боротьби проти польської окупації. Рівночасно надходять повідомлення про наглі і звичайні польські суди над українськими революціонерами. Ці повідомлення степенуються і під рубрикою „В безконечній черзі” повторюються вже аж до другої світової війни. Американсько-українська громада, як це виходить із повідомлень в „Свободі”, всіми силами та справді „морально і матеріально” підтримує цей революційний рух, а вістки і коментарі в „Свободі” на ці теми не поступаються перед подібними навіть в підпольних українських виданнях. Кожний політичний процес у Львові чи в інших містах Західної України „Свобода” на всі лади коментує, передає з них докладні звідомлення за старо-красвою українською пресою і від себе драматизує їх та використовує їх як джерело масового національного підйому і нових зусиль у визвольних змаганнях теж з боку американських українців.

Два рази в цьому періоді між двома війнами повторились у „Свободі” величезні заголовки через цілу першу сторінку. Це в травні 1926 і в травні 1938 роках після вбивства Головного Отамана Симона Петлюри і полк. Євгена Коновальця. Вістку про вбивство Головного Отамана подала „Свобода” в числі з 27-го травня 1926. Не подаючи

джерела тої інформації, „Свобода” під великим заголовком: „Симон Петлюра вбитий”, подає таку вістку:

„Симон Петлюра, бувший Головний Отаман військ Української Народної Республіки і голова Директорії УНР помер дня 25-го травня ц. р. в шпиталі в Парижі. Смерть наступила наслідком атентату, який виконав на нього жидівський студент Самуель Шварцбарт, родом з України. Шварцбарт стріляв до Петлюри на вулиці Парижу п'ять разів і ранив його смертельно. Петлюру відвезено до шпиталю, де він за кілька хвилин помер. Як причину атентату подав Шварцбарт те, що Петлюра в часі свого урядування на Ук-

першій сторінці великий портрет полк. Коновальця, а в дальших числах ще багато інших подробиць та коментарів.

В 1930 році „Свобода” впродовж довгого часу друкує найточніші інформації про процес Спілки Визволення України в Харкові, широко коментуючи його.

Великі через цілу сторінку заголовки повторюються в „Свободі” ще кілька разів у зв'язку з більшими актами революційного підпілля або у випадках смертних засудів українських бовшиків польськими судами. Зокрема обширні інформації та коментарі подані в „Свободі” з 1930 і 1931 рр. у зв'язку з польською „паціфікацією” Західної

Фрагмент першої сторінки „Свободи” з 27-го травня 1926 р.

раїні гнобив жидів та толерував жидівські погроми”.

В тому самому та в дальших числах „Свободи” надруковано багато коментарів і довідок про Головного Отамана, підкреслюючи його історичні заслуги для українського визволення.

Знову ж в „Свободі” з 28-го травня 1938 р. такими самими літерами через цілу першу сторінку подано, під заголовком: „ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ ВБИТИЙ СОВЕТСЬКИМ АГЕНТОМ”, на-самперед телеграму від Євгена Онацького з Риму про факт вбивства і дальше подробиці вбивства за голландською та американською пресою. В черговому числі „Свободи” подано ще на

Україні. Опісля в Редакції „Свободи” появилася на цю тему приготована ред. О. Рев'юком велика книга англійською мовою: „Польські варварства в Україні”.

Мала „Свобода” в тому часі й один глибокий внутрішній американсько-український конфлікт. Було це в 1926 р. у зв'язку з вшануванням десятої річниці смерті Івана Франка.

В „Свободі” з 28-го травня т.р. поміщено на першій сторінці портрет Івана Франка та великими літерами короткий редакційний коментар з приводу 10-ліття його смерті. В тому самому числі на редакційній другій сторінці надруковано заклик „Об'єднання Ук-

раїнських Організацій в Америці” до американських українців, щоб вони в часі 28-го травня до кінця вересня влаштували доповіді, віча, концерти та інші імпрези для вшанування пам’яті Івана Франка та поширення його культу серед українців в Америці.” Короткою характеристикою творів доказувано, чому українці повинні вшанувати його пам’ять. Цей заклик „Об’єднання” підписали: о. В. Сполітакевич, С. Ядловський, о. І. Ортинський, д-р М. Сіменович, В. Титанич, д-р Л. Мишуга, М. Дармограй, Т. Грицей, о. Л. Левицький, М. Воробець, О. Кульчицький, о. мітрат д-р Й. Жук, д-р В. Сіменович, О. Ревюк, Д. Штогрин, о. С.Ва-

зою тих застережень було твердження д-ра Назарука, що Франко був атеїстом і тому він не міг бути такою величиною, за яку його вважається, отже й святкування його пам’яті не може мати такого характеру, як йому надає „Об’єднання”. Полеміка загострювалася, до неї втягнуто всілякі інші проблеми, включно з особистими, і в ній впало багато терпких слів. Проте, вона не мала впливу на саме святкування роковин Франка, бо відповідні імпрези з цього приводу відбулись, як це виходить з численних дописів в „Свободі”, в кожній громаді. А „Свобода”, підтримуючи своє становище в тій полеміці, надрукувала в тому часі

Фрагмент першої сторінки „Свободи” з 28-го травня 1938 р.

щишин, В. Сорочак, о. М. Струтинський, В. Шабатура, М. Рибак, П. Сокальчук і м. Тимофіїв. Через два дні надруковано теж на першій сторінці „Свободи” коротку есенцію попереднього заклик, щоб влаштувати імпрези в пам’ять Франка та збирати пожертви на будову його пам’ятника у Львові. Ці заклики повторювались на першій сторінці „Свободи” аж до кінця серпня т. р.

Тимчасом, д-р Осип Назарук, що був тоді редактором „Америки”, виступив в тій газеті з низкою застережень відносно особи Франка і відносно святкувань його пам’яті, зглядно проти поширювання його „культу”. Ба-

гато високопартійного матеріалу про самого Франка та його творчість. Д-ра Назарука згодом усунено з „Америки” ухвалою уряду „Провідіння”.

З низки коментарів і закликів та статей виходить, що теж в часі між двома війнами було багато спроб і заходів, щоб зробити із „Свободи” будь-яку „партійну” газету. „Свобода” всіляко проти того боронилася з успіхом, залишаючись весь час незалежним загально-національним органом, суто демократичним і національним. Український революційно - націоналістичний рух має в „Свободі” велику підтримку.

Це в нічому не змінює її загально-національного характеру і на її сто-

НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

рінках, як в жадній іншій газеті, появляються статті та коментарі авторів дослівно всіх українських політичних напрямків, за винятком комуністів.

В міжнародних справах в „Свободі” в тому періоді виразно кристалізується своєрідна американсько-українська філософія і політика. З колишньої „іміграційної газети” перетворюється „Свобода” щораз виразніше в чужомовний американський орган та з успіхом намагається створити відповідну синтезу і „спільноту” американських та українських національних інтересів. Тому теж в закордонно-політичних коментарях „Свобода” постійно піддержує українські національні інтереси американськими аргументами. — Ввесь час в „Свободі” гострі виступи проти фашизму в Італії та нацизму в Німеччині.

Чималий вплив на формування і кристалізацію своєрідного американсько-українського світогляду у „Свободі” мала та обставина, що в цьому періоді приходять вже до голосу молода українська генерація, народжена в Америці. „Свобода” зустрічає цю проблему в той спосіб, що в 1933 році починає видавати одне число в тижні англійською мовою, „Ukrainian Weekly”, що появляється й досі. Редактором цього англломовного тижневика став Степан Шумейко, притягаючи до співпраці й інших із своєї генерації, зокрема Володимира Семенину, Івана Росоловичча та інших. „Український Тижневик” англійською мовою став не тільки органом народженої в Америці української генерації, того — як вони самі називають — другого і третього „розділу” в історії американських українців, але й вартісним засобом поширення та оборони української визвольної справи в англломовному світі.

В тому самому часі, коли почали виходити „Український Тижневик”, в „Свободі” широким відгомонам протесту відбилися трагічні події зорганізованого більшовиками голоду в Україні.

В 1936 році в Редакції „Свободи” приготовано і видано „Пропамятну Книгу”, перший основний перегляд історії американських українців, їхнього життя, труднощів і досягнень.

Починаючи десь від 1933-го року в „Свободі” вже щораз частіше появляються тривожні вістки про можливість нової світової війни. Ці вістки степенуються і доходять до виразних воєнних алярмів, як Гітлер почав „апошлюси” поодиноких територій. З початком вересня 1938 р. „Свобода” починає „бити на тривогу” в справі Карпатської України і від того часу „Свобода” це майже „Закарпатська Свобода”. В кожному числі повно не тільки інформацій міжнародних пресових агенцій про події в Чехословаччині, але й багато джерельного матеріалу про саму Карпатську Україну та коментарів про її положення і вимоги. В „Свободі” з 5-го жовтня поміщено на першій сторінці великий заклик „Об’єднання”, підписаний його головою Омеляном Ревюком і секретарем Дмитром Галичином. Заклик звернений до американських українців, щоб вони всіми можливими способами і засобами допомогли карпатським українцям свобідно висловити і здійснити їхню волю. Рівночасно „Свобода” друкує англійською мовою телеграми і протести в справі Карпатської України та її загрози з боку Мадярщини і Польщі. На сторінках „Свободи” повно оголошень про „масові віча” в поодиноких американсько-українських громадах в справі Карпатської України. В тому часі начальний редактор „Свободи” д-р Л. Мишуга виїжджає до Європи, як представник „Свободи”, УНСоюзу і Об’єднання та в імені американських українців намагається переконувати політичний світ про те, що населення Карпатської України само повинно вирішити свою долю. В „Свободі” з 25-го жовтня 1938 р. читаємо на першій сторінці телеграфічну вістку з Лондону, що „д-р Л. Мишуга, начальний редактор „Свободи” і представник Об’єднання та У.Н.Союзу, відбув конференції з закордонними редакторами великих англійських газет, як лондонського „Таймсу”, „Телеграфу” і „Манчестер Гардіана”, та представив їм зусилля Закарпаття до самовизначення і спро-

тив проти мадярських і польських зазіхань. „Гардієн” уже подав висліді конференції...” А в черговому числі „Свободи” подана така вістка:

„Лондон. — Кореспондент Нью Йорк Таймсу телеграфічно доносить: „д-р Лука Мишуга з Джерзі Ситі, післаний до Європи українськими організаціями в Злучених Державах Америки, щоб піддержати акцію незалежності карпатських українців, нині звернувся до британського уряду з проханням вплинути на поляків і мадярів, щоб вони не встраювали у внутрішні справи Закарпатської України і не тероризували населення та щоб в той спосіб не спинювали східної частини Чехословаччини від виконання її права на самовизначення...” В „Свободі” з 28-го жовтня подано з Ужгороду вістку, що „Бродій уступив — о. Волошин прем'єром Закарпаття”, та через цілу сторінку знову великий привіт: „ВІТАЄМО УКРАЇНСЬКИЙ УРЯД ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ”!

Рівночасно з вістками про самовизначення Карпатської України, в „Свободі” знову через цілу першу сторінку починають появлятися повідомлення про „нову польську пацифікацію в Галичині” та про „нові польські звірства над українським народом”. В „Свободі” з 12-го листопада подано велике повідомлення: „Усі, як один, на маніфестаційний похід вулицями міста Нью Йорку в суботу 19-го листопада. Головним промовцем на протестаційному вічу проти Польщі буде д-р Л. Мишуга, що вертається з Європи якраз перед маніфестацією.” В „Свободі” з 22-го листопада подано обширний звіт з того маніфестаційного походу, в якому взяло участь „поверх 15 тисяч людей” та яким проводив голова Маніфестаційного Комітету Дмитро Галичин. У результаті маніфестації ухвалено відповідні резолюції в обороні Карпатської України та з протестами проти Польщі і Мадярщини, розсилаючи опісля ці резолюції до американського, англійського та низки інших урядів в світі. Віча і маніфестації в тих справах відбуваються теж по всіх інших громадах і „Свобода” з того часу стоїть цілком під їх знаком.

Так продовжувалося аж до березня 1939 р. В „Свободі” з 17-го березня вже знову велика вістка через цілу першу сторінку: „ГЕРОІЧНА КАРПАТСЬКА УКРАЇНА БОРЕТЬСЯ! Всі інші уступають без бою!” Впродовж того місяця і аж до червня „Свобода” подає великі вістки про боротьбу Карпатської України та про знущання нових її окупантів. Рівночасно починається в „Свободі” нова велика збіркова акція на допомогу карпатським українцям, першим жертвам гітлерівського імперіялізму і агресії. В коментарях підкреслюється, що в новому імперіялістичному поході Гітлера тільки одні українці мали мужність і відвагу виступити проти нього зі зброєю в руках.

„Свобода” з 2-го вересня 1939 р. подала велику вістку про нову війну в Європі, започатковану німецьким нападом на Польщу. А в „Свободі” з 5-го вересня надруковано на першій сторінці великий заклик „Об'єднання Українських Організацій”, як „політичної репрезентації американських українців”, до українського громадянства, — звертаючи йому увагу на нову велику нагоду допомогти українському народові визволитись. В заклику м. і. сказано: „Стоячи твердо на американських демократичних ідеалах і віддані інтересам Злучених Держав, зможемо тепер без великих труднощів приєднати симпатії американського народу й уряду для слухних і справедливих домагань 45 мільйонів українців в Європі... Зробити це буде навіть легко, бо уряд Злучених Держав стоїть за демократію, за свободу і проти гноблення і насильства...”

Інтересний і багатомовний коментар „Свободи” (з 5-го вересня 1939) з приводу нової війни. В статті: „Для України” Редакція стверджує, що настав великий і грізний час для всіх країн та закликає насамперед до спокою і рівноваги. Стаття закінчується такою багатомовною пересторогою: „Треба нам пам'ятати, що проти нашого народу та проти його еміграції будуть напевно вимірені спеціальні удари наших віковичних ворогів. Вони будуть намагатися підчеркувати наші розбіжності, нацькувати одну групу на другу, розсварувати нас, розбивати на малі гру-

пи, щоб в цей спосіб привести нас до немочі. Ми дамо доказ національної зрілості, коли не дамо зловитись на ворожі підшепти, коли проти наших ворогів створимо один суцільний український фронт. Цього вимагає від нас краще майбутнє великого українського народу”.

За цим пішли повідомлення, але які вони інші від тих, що були під час першої світової війни! Немає вже вісток про українське державне будівництво, натомість багато трагічних повідомлень про захоплення Західної України більшовиками з ласки націстів та про нові втрати і терпіння українського народу. Рубрики українських повідомлень та вісток знову змінилися в „Свободі” і тепер їх три: „Під советською окупацією”, „під німецькою окупацією”, і „під мадярською окупацією.” Тимчасом американські українці далі протестують і переводять збірки. Протести тепер вже скеровані проти „німецько-советських торгів українськими землями” та проти „советської окупації Західної України”.

VIII.

„СВОБОДА” В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Вістку про німецько-советську війну подала „Свобода” цілком незаметно в числі на 24-го червня. Без більшого заголовку і без будь-якої сенсації подано звичайним інформаційним порядком на першій сторінці дві малі вістки: „Скінчилася дружба Гітлера зі Сталіном; Німеччина у війні з ССРР”, та друге повідомлення: „Відгомін німецько-советської війни у Вашингтоні”. Війну між Гітлером і Сталіном коментує „Свобода” в черговому числі в редакційній статті: „Поцілувалися і погризлися”. Згадавши, якими епітетами обділюють себе Гітлер і Сталін, — „Свобода” коментує: „Властиво, світ не потребує розсуджувати, хто в цьому випадку має слухність, хто говорить правду і хто бреше. Світ може тепер з повною щирістю признати кожному з диктаторів правду: коли Гітлер називає Сталіна дволичним і перфідним союзником, то він має правду. І коли Сталін називає Гітлера дво-

личним і перфідним союзником, то й він має правду. Одначе і один і другий бреше, представляючи себе невинною жертвою віроломности союзника...”

В дальших числах „Свободи” майже немає вісток про будь-яку акцію українців на рідних землях, хоч багато подається — за американськими та міжнародними джерелами — про перебіг війни на українській території. Два рази подано коротку вістку з польських джерел з Лондону відносно українців у Львові, головню, що головою цивільного управління став проф. Полянський. Щойно в „Свободі” з 21-го серпня 1941 р. подано довшу, хоч і без сенсаційного заголовку, вістку про відновлення української державности у Львові. Вістку подано під кількома заголовками: „Українські Національні Збори у Львові проголосили відновлення української держави; Німецька влада не признала цієї держави і арештувала двох найвищих провідників; Послання митрополита Шептицького”. Зараз під заголовком подано вияснення, що вістка надійшла „окруженою дорогою через Берн, Швайцарія”. В повідомленні подано коротко про збори в „Просвіті”, зацитовано „Акт проголошення” і „Пастирський Лист” митрополита Шептицького, додаючи в душках, що „тут слідує одно пропущене речення”, та дальше подано вістку про арешт Степана Бандери і Ярослава Стецька. Між іншим, після окупації Західної України більшовиками „Свобода” аж два рази подала вістку, раз навіть великими літерами через цілу першу сторінку, що „більшевики замордували митрополита Шептицького”, покликуючись при цьому на повідомлення з Ватикану.

До самого акту проголошення відновлення української держави „Свобода” не дала жадних коментарів. Натомість в числі з 27-го серпня т. р. читасмо редакційну статтю: „Треба терпеливо пождати”. В цій статті, м. і. написано:

„З вісток, що їх подала „Свобода” в 192 числі, „Народна Воля” поробила прерізні, далекойдучі висновки. Як уже видно із заголовку її статті: „Українські квізлінги зголошуються”, „Народна Воля” вже має готову опінію про

значення проголошення групою українських націоналістів у Львові самостійної української держави, як про акцію „квізлінгів”, агентів німецького уряду. Рівночасно „Народна Воля” поспішила підсунути якісь темні наміри „Свободи”, бо, мовляв, „Свобода” помістила цю вістку на видному місці... Як звісно, від початку російсько-німецької війни „Народна Воля” була зайнята становище, що це війна двох імперій та що українці проти них обидвох. Ще 15-го липня „Народна Воля” писала: ми сподіємося у недалекій будуччині побачити українську народну силу в ділах відважних і розумних, що на руїнах теперішньої війни здобуде волю українським людям на їхній землі... Але, ледве місяць перемінився, а „Народна Воля” вже покинула свої очікування появи української народної сили в будучності і побачила цю народну силу в теперішньому. В числі з 21-го серпня вона заявила: „Ще стоїть український нарід зі зброєю в руках на дорозі до здійснення Гітлерових плянів і засвідчує, що він не хоче бути німецьким невільником...” Коли „Народна Воля” так безпощадно розтерла на порох погляди свого редактора, то... треба лише терпеливо підждати, бо може й серед тих, яких він назвав квізлінгами, він побачить когось іншого, так, як успів побачити збройний український нарід там, де він, за своїми запевненнями, бачив тільки російську імперіалістичну армію...”

Ця лагідна полеміка була передвіником того, що довелось „Свободі” перейти впродовж дальшого розвитку війни та що належить до найтяжчих розділів її довгої і так багатой в події історії.

Тимчасом, за чужими джерелами, головню польськими з Лондону, та на підставі принагідних повідомлень і листів „Свобода” друкує відносно багато вісток з України, головню про большевицькі звірства над українським населенням під час відступу, про нову нужду і злидні в Україні, а час до часу і про поодинокі фрагменти української боротьби проти одного то проти другого наїзника. За польською пресою по-

дається теж згадки про польсько-українські тертя.

В коментарях „Свобода” все твердо стоїть на американських принципах і це постійно підкреслює. Займаючи принципово вороже становище до нацистського режиму, „Свобода” не перестає мужно і відважно таврувати большевизм і перестерігати демократичний світ перед його загрозою.

Дня 10-го грудня 1941 р. „Свобода” повідомила величезними літерами через цілу першу сторінку про війну між Японією і Америкою, а в чергових числах такими ж великими літерами про формальне заіснування воєнного стану між Америкою і державами осі. В тому самому часі, в якому повідомлено про напад Японії на Америку, „Свобода” друкує свій коментар п. з.: „Війна”, в якому м. ін. пише:

„Те нещастя, яке президент Рузвелт і американський уряд пробували відвернути від американського народу, таки нас не минуло. Злучені Держави опинились у дійсній війні... В такому моменті кожний американський громадянин, кожна організація і кожна церква знають, що їм робити. Кожний, хто дорожить американською землею, сам знає свої обов'язки... В такій хвилі випадає сказати слово і від тих американців, що з української тривоги... Все американсько-українське громадянство вже давно стануло при президентові Рузвелтові. Воно вже давно, ще на Конгресі Американських Українців у Вашингтоні, заявилося всеціло підтримувати закордонну політику президента Рузвелта та все те, що відноситься до оборони країни... Американські українці віддадуть за Америку все, що від них вимагатимуть, включно з життям...”

Зараз після того, як це виходить з надрукованих в „Свободі” повідомлень з громад, відбулися численні маніфестації і паради, якими українці виявляли свою лояльність до Америки та свою рішучість робити все можливе для її оборони. Цією акцією керував уже створений в 1940 році, на місці теперішнього „Об'єднання”, Український Конгресовий Комітет. „Свобода” робила в цій справі багато теж і від себе та з власної ініціативи. Зокрема

„Свобода” багато причинилася до популяризації закупна „бондів оборони”, за що після вона єдина з чужомовної преси була окремо відзначена та належала до тих 50 газет з усіх американських видавництв, що одержали признання за видатну допомогу в оборонних зусиллях.

В „Свободі” з 18-го грудня 1941 р. надрукований великий заклик Українського Конгресового Комітету в справі американсько-української участі в обороні Америки, та рівночасно подані голоси відгуку цього заклику в американській пресі. Заклик підписали тодішній голова УКК, що був теж головою Українського Народного Союзу, пок. Микола Мурашко, секретар УКК Антін Цурковський та контролор УКК Василь Шабатура. В „Свободі” появились перші вістки про смерть молодих американських українців на полі бою і знову великі через цілу першу сторінку заголовки повідомлень з боїв на фронтах. Появились вже теж заклики до організації „українського реліфу”, себто зорганізованої збірки фондів на допомогу українським жертвам війни.

Від самого початку другої світової війни і впродовж її розвитку „Свобода” мужньо і одверто обстоює справу визволення України та її державного самоозначення, вказуючи, що власне упадок Української Народної Республіки після першої світової війни був одною з головних причин другої війни. Тимчасом, після поширення війни на Советський Союз та заіснування воєнного стану між Америкою і державами осі, прийшло до воєнного альянсу між західними демократіями і Советами. Москва почала використовувати цю нагоду не тільки до перемоги над Гітлером, але й до підмінування комунізмом своїх союзників, вже наперед пригтовляючись до того стану, що заіснував між Советами і Заходом після війни. І тоді, коли європейські країни вважали союз з більшевиками кон’юнктуральним і з резервою ставились до самого більшевизму, З’єдинені Держави пішли в тому союзі далеко далше та відкрили для більшевизму не тільки свою кишеню і свої ресурси, але й — серце та душу. Щойно після війни та в низці політичних і шпигун-

ських процесів виявлено, як до глибини була просякнена Америка більшевицькими агентами під час війни, що сиділи навіть в найвищих урядах у Вашингтоні.

Не зважаючи на цей факт, „Свобода” ані на хвилину не припиняла і не змінювала свого крайне ворожого становища у відношенні до більшевизму. Навпаки, вона не без оправданого у воєнних часах ризику для себе самої, не тільки демаскувала більшевизм, як червону породу того самого нацистичного тоталітаризму, але й постійно остерігала Америку перед тою кон’юнктуральною дружбою. Вже після війни з неодних американських уст, включно з найвищими державними достоїнниками, доводилось Редакції „Свободи” почути найбільші признання за таке становище. Але заки до того дійшло...

„Свобода” своїм безкомпромисовим становищем проти більшевизму і проти його п’ятої колони в Америці стягнула на себе скажену лютю цілого, — можна б сказати, більшевицького інтернаціоналу, зокрема його експозитури в Америці. А з хвилиною, як Америка опинилася у воєнному союзі з Москвою, проти „Свободи” почалась в цій країні справжня більшевицька оргія. Опанована більшевицькими агентами преса, радіо та інші засоби публічної пропаганди, а за ними навіть деякі американські публікації, не орієнтовані в дійсному стані справи, почали проти „Свободи” та її редакції шалену пропаганду. Тільки сьогодні, вже з перспективи часу та нового розвитку подій, можна з певністю твердити, що американсько-советську воєнну дружбу Кремль та його п’ята колона в Америці намагались використати не тільки на викрадення американської атомової таємниці, але й на знищення зорганізованого американського українства, головними репрезентантами якого вважались Український Народний Союз і „Свобода”.

Більшевицька оргія проти „Свободи” і У. Н. Союзу почалася повною парою вже в 1941 році. Перед в цьому вів пресовий бюлетень „Ди Авр”, вісті з якого перехоплювали деякі американські органи. Редакторами того „Ди Авру” були, як це опісля виявилось,

пп. Альберт Кагн і Майкел Сасер. Вони теж в червні 1942 р. видали у видавництві Гарпер і Брати книжку „Саботаж”, в якій повно наклепів на американських українців, зокрема на „Свободу” і особисто на її редактора д-ра Л. Мишугу. Комуністи розрекламували цю книжку до найбільших меж. Рівночасно пішла пропаганда через радіо, при чому комуністам пощастило здобути для своєї брудної роботи проти „Свободи” і УНСоюзу навіть відомого радієвого коментатора Волтера Вінчела.. „Ди Авр” появлявся тижнево і властиво обмежувався до нападів

і англійською мовами вже в 1938 р., і хоч в тій промові були виключно домагання права на самовизначення Карпатської України та критика Бенеша, що він, замість того, щоб зрозуміти вимоги і надії всього українського народу на той клаптик української землі на Закарпатті та піти цим вимогам назустріч, готов об'єднатися з большевицькою Москвою проти самовизначення Карпатської України. Комуністи, очевидно, використовували в своїй наклепницькій пропаганді тільки те, що мовляв, д-р Мишуга говорив через нацистське радіо.

UNITED STATES TREASURY DEPARTMENT

*For distinguished services rendered in behalf of the
War Financing Program, World War II, this
citation is awarded to*

Svoboda Ukrainian Daily
JERSEY CITY, N. J.

WAR LOAN SERVICE RECORD 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

NEW JERSEY WAR FINANCE COMMITTEE

STATE ADMINISTRATOR STATE CHAIRMAN

Фотокопія (поменшена) окремого признання, що його дістала „Свобода” від Департаменту Скарбниці З'єднених Держав „за визначні прислуги”, віддані в користь програми фінансування другої світової війни.

на „Свободу” та українців взагалі. Оклеветування та очорнювання „Свободи”, її редакторів і зорганізованого американсько-українського громадянства вели українською і часто теж англійською мовами комуністичні „Українські Щоденні Вісті”.

Початково „поживою” для комуністичної пропаганди проти „Свободи” — була діяльність ОДВУ, якому закидувано зв'язок і залежність від українського націоналістичного проводу в Європі, як теж поїздка редактора Л. Мишуги до Європи в 1938 р. та його промова через віденську радіовисильню. Хоч точний текст тої промови був опублікований в „Свободі” українською

Під натиском такої большевицької пропаганди, як теж під впливом доносів з боку „земляків”, яких після війни почали розсліджувати за їх підривно комуністичну роботу, державні власті безпеки перевели в Редакції „Свободи” в грудні 1941-го року переслухання та перегляд редакційної кореспонденції. Кілька днів раніше департамент скарбниці, під впливом тих же очорнювань і доносів, був на кілька годин заморозив фонди УНСоюзу. І хоч фонди УНСоюзу вже того самого дня після полудня були вільні до виплат, і хоч перевірка редакції „Свободи” державними агентами безпеки закінчилась радше виправданням тих же самих агентів, що

вони були змушені до такої акції комуністичною пропагандою і доносами, комуністична пропаганда почала і ці події максимально „капіталізувати” для нових наклепів і провокацій. Головним об’єктом тих нападів був начальний редактор „Свободи” д-р Лука Мишуга.

Кілька фрагментів тої справжньої війни „Свободи” проти большевизму під час війни хай послужать характеристикою для неї.

Український Народний Союз був зорганізував на весні 1941 р. низку доповідей на Колумбійському університеті на теми українознавства. Одним з доповідачів мав бути д-р Л. Мишуга. Вже

кав в тому ж часі телефоном д-ра Мишугу і впродовж цілої години перекопував його, що він повинен скласти відповідну заяву і вони ту заяву надрукують. Проте, д-р Мишуга жадної заяви не склав, бо Н. Й. Таймс вимагав, щоб він в тій заяві признав большевиків „нашими союзниками”.

Урядове Бюро Воєнної Інформації два рази інформувало д-ра Мишугу повідомленнями, зазначеними як „стро-го довірочними”, щоб він змінив свої редакційні статті з гострими виступами проти большевизму. Жадна зміна у воєнних річниках „Свободи” не помітна і большевизм, так само, як націзм, ані на хвилину не перестав бути в о-

AMERICAN RED CROSS CITATION

for Patriotic Performance Awarded to

Svoboda

by the

*1913 Red Cross War Fund of New York City
In Recognition of the Distinguished Support of
Red Cross Services to the Armed Forces
on the Battle Fronts of the World*

Date March, 1943
Al Christy

Фотокопія (поменшена) признання, що його одержала „Свобода” від Американського Червоного Хреста „за патріотичне виконання” своїх обов’язків під час другої світової війни.

на два місяці перед доповіддю Волтер Вінчел в своєму радієвому коментарі перестерігав Колумбійський Університет перед „нацистським агентом” д-ром Мишугою, що редагує газету, яка друкує статті з порадами, „як робити бомби”. В тій справі телефонував до Колумбійського університету теж п. Кагн. Проте, доповідь відбулася і „Коломбія Спектатор” проголосив доповідачеві найкращі признання, немилосерно ви-кпиваючи Вінчела і Кагна та бажаючи їм дальшого „щасливого копання в багні” (happy dirt-digging).

„Нью Йорк Таймс”, який ані разу не надрукував тих оскаженілих больше-вицьких нападів на „Свободу”, покли-

вітленні „Свободи” ворогом людства.

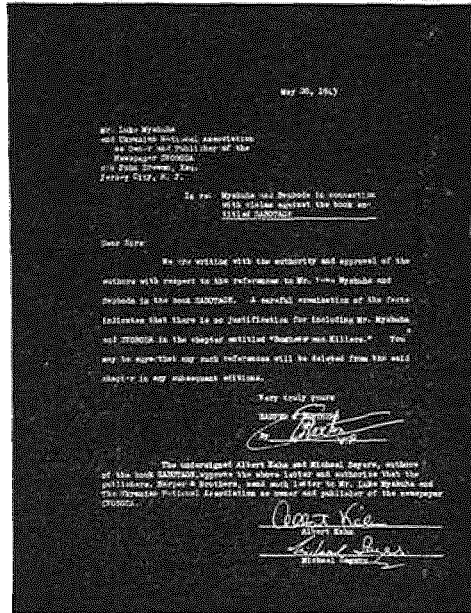
Большевицька нагінка на „Свободу” користувалась теж вістками від комуністичних шпигунів в уряді та в урядових агенціях. Тим самим, кому-ністична п’ята колона вже часом кілька місяців наперед знала про плянування урядової акції в тій справі. І тому, після того вони намагались виробити собі опінію „добре поінформованих” і на тій підставі повели страшну акцію терору та залякування проти членів УНС та читачів „Свободи”, мовляв: „буде вам, буде”. Що більше, в кількох випадках комуністам пощастило навіть добитись того, що кількох українських робітників звільнено з

праці за те, що вони належать до „націстської організації”, або читають „націстську газету”. Тимчасом, іміграційні власті почали відповідну акцію проти італійців і німців, яких підозрювали в симпатіях з нацизмом або фашизмом. Комуністична пропаганда почала тероризувати тим теж українців. В додатку, теж деяка кількість всіляких „рідних” малих душ попала в той сам ворожий тон та з всіляких мотивів, або й без них, намагалась пекти свою маленьку печеню у вогні боротьби „Свободи” проти фаворизованого в Америці, та й у світі, большевизму.

Для „Свободи” і свідомих українських патріотів це були важкі часи. Це ж бо треба було змагатись з величезною і добре zorganizованою п'ятою колоною, дослівно з червоною гадиною, яку впустила Америка за свою воєнну пазуху. Проте, „Свобода” не відступала і за кожний удар відплачувала протиударами із свого багатющого антибольшевицького арсеналу. Сьогодні д-р Мишуга признає, що „Свободі” було б далеко важче видержати і виграти той нерівний бій з комунією, якби не та велика підтримка з боку усіх членів Екзекутиви і Головного Уряду УНС, зокрема тодішнього головного секретаря п. Дмитра Галичина, як теж з боку тодішнього голови УНС пок. Миколи Мурашка і головного касира Романа Слободяна та з боку всіх десятків тисяч вірних і свідомих членів УНС-Союзу і читачів „Свободи”, які в тих важких обставинах не тільки не захиталися, але навпаки, ще з більшою вірою та завзяттям згуртувались довкола своєї організації і її органу, даючи подивугідну відсіч всім ворожим напастям. Це треба ствердити з найбільшим признанням для того покоління, що цю добу переживало.

Ця боротьба, що тяжкою зморою висіла над „Свободою” впродовж цілої другої світової війни і ще деякий час після неї, почала прибирати інший оборот вже перед закінченням війни. Негайно після появи книжки „Саботаж”, УНС-Союз і д-р Мишуга, як відповідальний редактор „Свободи”, зажадали від видавця і авторів книжки відклику їх наклепів. Справа тягнулася аж до

травня 1943 року і УНС та „Свобода” її виграли, а видавництво Гарпер і Брати та автори книжки „Саботаж” А. Кагн і М. Саєрс свої обвинувачення публічно відкликали, даючи УНС-Союзові і „Свободі” вимагану сатисфакцію. Повідомлення про це передала велика частина американської преси, а книжку „Саботаж”, яка раніше коштувала \$2.50 та довго була між „найкраще продаваними” („бест селлерс”) почали продавати на макулятуру по 49

Фотокопія (поменшена) листа Видавництва Гарпер і Брати, які видали книжку „Саботаж”, та авторів книжки Алберта Кана і Майкела Сеєрса, в якому видавці і автори відкликають всі напасті на д-ра Л. Мишугу і „Свободу”, написані і вдруковані в згаданій книзі.

центів. „Свобода” виграла бій з комуністами вже тоді, як вони тут мали найбільшу силу та були дослівно „в себе дома”. Разом із „Свободою” виграв той нерівний бій американсько - український загал та українська визвольна справа.

Під час війни були зайшли в „Свободі” теж деякі зміни в її редакційному складі. З початком війни в склад Редакції „Свободи” входили: д-р Л. Мишуга, як відповідальний редактор, та п. Омелян Ревюк і п. Євген Ляхо-

вич, як члени Редакції. О. Ревюк був в „Свободі” ще від січня 1921 р., а Є. Ляхович від 1936. Під час війни, в р. 1944, від „Свободи” відійшов насамперед п. Ляхович, а в р. 1945 п. Ревюк. Перед відходом п. Ревюка в склад редакції „Свободи” прийнято, в липні 1943 р., д-ра Семена Демидчука, що

Д-Р СЕМЕН ДЕМИДЧУК

дописувач „Свободи” від 1911 р. з Рідного Краю; делегат „Рідної Школи” зі Львова до Американських Українців на XII Головну Конвенцію У. Н. С. в Вилксбері, Па. в 1912 р.; делегат Загальної Української Ради, з першої світової війни „до Українського Громадянства в ЗДА в рр. 1914-1917; співробітник „Свободи” в рр. 1914-1915, 1920 і від липня 1943 досі.

вже й раніше був співробітником редакції. Очевидно, що у воєнних обставинах, при цілковитій відсутності краєвої преси та краєвих чи європейських еміграційних дописувачів, праця в „Свободі” була направду „тяжким хлібом”. Вже від початку війни співробітником „Свободи” став проф. Микола Чубатий, що мужньо і гідно видержав на тому пості.

Сьогодні, переглядаючи воєнні річники „Свободи”, треба направду дивуватись, як в тих важких для української справи часах ця газета могла видержати не тільки всі ворожі і свої напади, але й з такою відвагою обороняти загальну українську справу. Для

прикладу треба навести мужню оборону „Української Дивізії” вже в числі з 22-го червня 1943-го року, як тільки американська та інша преса подали вістку про організування німцями такої дивізії. „Свобода”, не знаючи всіх обставин і маючи на цю тему тільки чужі інформації та комуністичні атаки на „квізлінгів”, в обширному коментарі приходять до таких висновків: — 1) німці організують ту дивізію, якщо повідомлення про те взагалі відповідають правді, тільки силою; 2) якщо там і знайшлись будь-які українські добровольці, то цілком певно тільки з таких міркувань, щоб „дістати в руки зброю”, яку в рішальній хвилині можна б обернути проти німців. Сьогодні вже факти потверджують, як правильно „Свобода” оцінювала положення теж і в цьому, як і в усіх інших випадках. Немає сумніву, що свідомість цієї правди та переконання в ній, як головно віра в український народ і слушність його змагань, допомогти „Свободі” видержати всі удари та вийти з них з такою гідністю, як вона вийшла. Це мало теж великий вплив на загальну мораль американських українців і цілком певно не залишилося без впливу на американську публічну опінію та її відношення до української визвольної справи.

ІХ

„СВОБОДА” ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВИТОВОЇ ВІЙНИ

„Свобода” з 9-го травня подала вістку про капітуляцію Німеччини та про закінчення війни в Європі, а 16-го серпня того ж року повідомлено про капітуляцію Японії та закінчення війни на Далекому Сході. Вже перед формальним закінченням війни „Свобода” надрукувала цілу низку приватних повідомлень та листів від українських вояків американської армії про великі маси нової української еміграції в Європі. Із закінченням війни почали надходити вже й обширні інформації від самих емігрантів, в яких описувано перебіг війни на українських землях та страшну репатріаційну загрозу для скитальців. Появились вже теж перші вістки про дії Української Повстанської

Армії проти німців і большевиків. „Свобода” і за нею весь американсько-український загал, за деякими тільки виїмками, звернули тепер всю свою увагу в двох напрямках: 1) очистити запламлене большевицькою пропагандою українське ім'я і 2) всіми можливими способами допомогти українським скитальцям та українській справі. „Свобода” почала в тих справах кампанію, яка, правдоподібно, перевищила всі дотеперішні. Статті, заклики, звіти, віча, дописи, повідомлення, коментарі, все скероване головню в одному напрямку: рятувати українських скитальців. Формально акцію очолюють Український Конгресовий Комітет та Злучений Український Американський Допомоговий Комітет. Вони інтерв'юють в державному департаменті та в інших військових і цивільних урядах та на міжнародному терені для признання азилю українським втікачам, а „Свобода” ті інтервенції підтримує, мобілізуючи в їх користь публічну опінію. Рівночасно починається безприкладну акцію збірки фондів на допомогу і „Свобода” тут грає першу роллю. Немає числа „Свободи”, в якому не було б відповідних закликів та переконувач в тій справі. Що більше, „Свобода” й сама від себе організує т. зв. зв. „стодолярний фонд” та всілякими пропагандивними закликами і проголошуваннями шукає 500 українців, які зложили б щонайменше по 100 доларів на допомогові цілі. В той спосіб „Свобода” сама від себе збирає 30,000 доларів на цілі ЗУАДКомітету. Під кутом рятунку нової української еміграції в Європі стоять всі сторінки „Свободи”, як і ціле американсько-українське життя.

Для підтримки тої акції „Свобода” друкує безліч статей і листів, в яких найкращими красками змальовується скитальців. Кожний скиталець, в освітленні „Свободи”, це герой і мученик, кожний з них — це уосіблення страждаючої України.

Того роду акція була потрібна однаково і для свого громадянства і для американської та міжнародної опінії. Розгнуждана воєнною американсько-советською дружною большевицькою п'ята колона продовжує свою оргію проти українців, продовжуються обвинува-

чення за „колябораціонізм” і в цьому напрямку тепер на міжнародному терені звертають свої головні зусилля теж советські „союзники”.

Рівночасно з обороною українських жертв війни та української справи, — „Свобода” всіми своїми силами і засобами, без уваги на непопулярність такої акції серед здеморалізованого советською „приязню” американського загалу, продовжує свою антибольшевицьку акцію та степенує її, перестерігаючи Америку і світ перед советським „троянським конем”. Що більше, „Свобода” приймає головну участь в англосовітських виданнях Українського Народного Союзу для познайомлення американського і міжнародного світу зі слушністю українських визвольних змагань та з большевицькою загрозою для вільного світу. Для тої своєї акції „Свобода” поступово починає використовувати нові сили.

В редакції „Свободи” написана теж перша книжка англійською мовою про український визвольний рух під час другої світової війни: виданий УККомітетом “Ukrainian Resistance” В Редакції „Свободи” приготовано теж короткій підручник для нової української іміграції до Америки. Це видана УНСоюзом трьома накладами брошура: „В країні волі”.

Ціла акція „Свободи” в справі повоевної української еміграції, подібно, як і акція загалу українсько-американського громадянства та його репрезентацій, мала три головні етапи: — 1.) оборону, 2.) допомогу і 3.) переселення. В усіх цих справах, як і в справі оборони та підтримки загально-українського визвольного руху, річники „Свободи” з повоевних років залишаються назавжди документом найкращих людських почувань та прикладного сповнення свого обов'язку у відношенні до свого народу.

З низкою нових проблем зустрілась „Свобода” після другої війни і в політичних українських справах. Це проблема партійного розбиття. Як єдиний тоді український щоденник, „Свобода” силою обставин стала головним об'єктом заходів поодиноких груп, щоб перемістити її в свій неофіційний орган, або бодай зробити її виразником тої чи іншої групи. Треба було багато зусиль,

щоб її вдержати на її традиційній загально-національній платформі. Не зважаючи на факт, що таким своїм становищем „Свобода” не могла здобути собі ані популярности, ані приятелів серед жадної з груп, проте вона не зійшла з обраного шляху і залишилась, та думає залишитись, партійно незалежним органом Українського Народного Союзу, який об’єднує в своїх рядах всі найкращі українські національні сили, без уваги на їх партійно-політичні переконання, на їх віровизнання чи територіальне походження. Таке становище „Свободи” цілком певно не залишилось без впливу і на те, що грізні післявоєнні партійні суперечності серед української еміграції поступово зникають і вже сьогодні з-за партійного туману починає пробиватись видне для всіх світло дорогої для всіх партій справи визволення України.

Не можна окремо не згадати ще одної обставини з післявоєнної історії „Свободи”. Маємо на думці популяризацію справи зорганізованого українського повстанського руху.

Негаймо після другої світової війни, як „Свобода” ще навіть не цілком була обтряслася від сконцентрованого на неї наступу всіх родів большевизму за її невгнуту оборону українського визвольного руху, на неї почали сипатися докори, що вона замало той рух обороняє. Докори походили переважно від тих, що під час війни були „тихше води”. Звичайно, ніщо серед суспільства не приймається так швидко, як клевети. Отже, почалась приймати й ця та її по мав’ячому почали повторювати й інші. Мовляв, „Свобода” промовчує УПА.

Як малася ця справа на ділі? Перша вістка про УПА появилася в „Свободі” в повідомленні із Стокгольму в 1945 р. Опісля, починаючи від 1946-го року, як тільки відкрились нові джерела інформацій, „Свобода” — поперше — передруковувала кожную вістку про УПА з американської або іншої преси. А від вересня 1946 р. „Свобода” вже мала власного і довіреного кореспондента в Чехословаччині, що для збірки інформацій для „Свободи” бував, із великою загрозою для власного жит-

тя, не тільки на Словаччині і в Карпатській Україні, але й у Львові та в інших містах України, який мав сам зв’язок з повстанськими групами і в „Свободі” появилася багато оригінальних інформацій, що їх перебирали й інші українські часописи. Коли мова про статі та коментарі, то наряд чи є яка друга українська газета, яка сумарично надрукувала б стільки матеріалів, що власне „Свобода”. Вже в половині 1946 р. (в числі з 15-го серпня) „Свобода” починає друкувати оригінальну серію статей під заголовком „Українська Повстанська Армія” з такими підзаголовками, як: „УПА постала в боротьбі”, „Боротьба на два фронти”, „Лицарі і герої”, „Борці за волю”, „В огні і крові” і т. д. Сьогодні, якщоб тільки зібрати з річників „Свободи” всі інформації, матеріали та коментарі про УПА, то була б епохальна і документальна праця про цей новий розділ історії української визвольної боротьби.

В повоєнних часах багато дечого змінилося і в оформленні та в редагуванні „Свободи”. Насамперед, „Свобода” намагалась з одного боку здобути для співпраці всі найвидатніші українські журналістичні та публіцистичні сили з нової еміграції, віддаючи рівночасно голос усім можливим напрямкам та думкам. В своєму редакційному звіті на конвенції УНСюзу, що відбулася в травні 1950-го року, ред. Лука Мишуга наводить вже понад 200 імен різних авторів, які за попередні чотири роки друкували в „Свободі” свої статті на найрізноманітніші теми. Між цими авторами були найвидатніші українські імена з усіх прессторів України.

В тому часі „Свобода” ще три рази змінювала свою форму, завжди керуючись наймодернішими принципами журналістики, щоб на якнайменшому місці подати якнайбільше матеріалу. Змінено все, від заголовку починаючи, а на черенках кіпчаючи. Не змінено тільки традиційного національно-демократичного напрямку і такої ж традиційної засади, що виписана тепер як мотто „Свободи”: „Вільна трибуна вільного українського слова на вільній американській землі”.

„СВОБОДА” СЬОГОДНІ

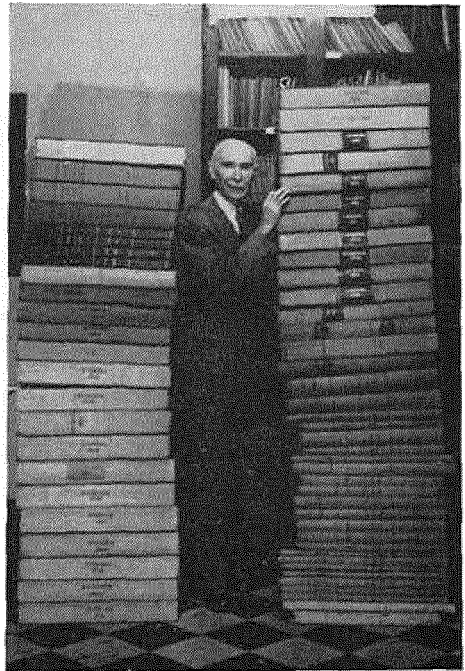
Загальна оцінка теперішньої „Свободи” належить вже до її читачів. Тому в цьому відношенні обмежимося тільки до загальних даних про неї.

„Свобода” з кінцем свого 60-го річчя в дні 31-го грудня 1952 р. випустить за весь час свого існування 11,446 число. Сьогодні „Свобода” є єдиним вільним українським повним щоденником, бо появляється сім разів в тижні, з тим, що з датою неділі виходить літературно-мистецьке число, а з датою понеділка англо-мовний „Український Тижневик”. Майно „Свободи” виносить сьогодні вже багато тисяч доларів, — а її річний оборот в 1951-ому році закінчився сумою: — приходи дол. 162,131.71, а розходи — дол. 157,450.24. З кінцем жовтня 1952 „Свобода” друкувала кожного дня, за виїмком недільного числа, 20,500 примірників.

Адміністратором-управителем „Свободи” є голова Українського Народного Союзу, Дмитро Галичин.

Головним і відповідальним редактором „Свободи” є д-р Лука Мишуга, а в склад Редакції входять: А. Драган (від травня 1946 р.) та д-р С. Демидчук (від липня 1943, але від половини 1950 р. працює в Редакції вже лише частинно). Крім того, в Редакції працюють від початку 1952 р. ще: д-р Л. Луців та І. Корицький. Редактором англо-мовного тижневика є Степан Шумейко, — а редактором літературно-мистецького тижневика є проф. Василь Чапленко, користуючись співпрацею та порадами Колегії в складі: — Святослав Гординський, Марія Струтинська, проф. Володимир Січинський, д-р Л. Луців та Петро Голубенко. Постійними співробітниками щоденника є: проф. Микола Чубатий, Іван Кедрин-Рудницький, Роман Купчинський та Іван Керницький. Тепер, або впродовж останніх років дали великий і вартісний вклад в розбудову „Свободи”, надсилаючи до неї свої статті, інформації та інші матеріали і постійно або впродовж довшого часу співробітничали з Редакцією, десятки, якщо не сотки наших авторів або громадян. Назвімо тільки деяких з них:

Д-р М. Адирусяк, д-р С. Баран, проф. М. Барвінський, д-р Берест, С. Драгоманов, О. Бабій, В. Барагура, проф. М. Ветухів, Я. Гайвас, Ольга Гец, Д. Горняткевич, Д. Гуменна, С. Гординський, д-р В. Галак, І. Гаденко, Ф. Дудко, д-р М. Дудра, Ю. Дивнич, Л. Дражевська, М. Дольницький, проф. В. Дорошенко, О. Зазула, М. Заклинський, Р. Завадович, Л. Івченко, О. Кисілевська, д-р К. Кисілевський, М. Кокольський, В. Косаренко-Косаревич, А. Курдидик, С. Куропась, П. Ковалів, А. Кігічак, І. Колосів, І. Качуровський, П. Кониський, Л. Лимац, А. Луцьків, Галина Лащенко, О. Лисяк, В. Мудрий, М. Маяковський, Ф. Мелешко, А. Малуца, О. Новицький, І. Німчук, Є. Оनाцький, д-р Р. Осінчук, М. Островерха, М. Одарченко, Я. Пастернак, Марія Пастернак, В. Приходько, М. Приходько, д-р М. Прокоп, М. Понеділок, д-р Я. Падох, Ольга Решетило, д-р Я. Рудницький, У. Самчук, І. Смолій, д-р Р. Сочинський, І. Соневицький, проф. В. Січинський, проф. Р. Савицький, Ю. Тищенко-Сірий, М. Сивенко, В. Савчен-

Річчя „Свободи” від року 1893 до 1952 включно, покладані по черзі один на одному. — Між ними ред. Л. Мишуга.

ко, О. Сіверський, О. Тарнавський, д-р О. Утриско, Л. Шанковський, ген. Шандрук, проф. М. Шлемкевич, П. Феденко, Л. Ясінчук та десятки-десятки інших, імена яких записані, або й не записані в „Свободі.”

В очолюваній п. Галичином Адміністрації „Свободи” працюють: Осипа Гіббонс, Неоніля Мерена, Люба Лапичак і Марія Стецюк.

Технічним керівником друкарні „Свободи” є Софрон Федів. В друкарні працюють: С. Гладкий, С. Шимон, В. Кушнір, Є. Парницький, Д. Кравець, Я. Кулинич, І. Книш, М. Твердовський, А. Лапичак, Е. Сарахман та М. Кусий і А. Кийс.

В експедиції „Свободи” працюють: Т. Гіль, П. Постолук, Н. Назаревич.

Друкарня „Свободи” має п'ять складальних машин, одну півротаційну друкарську машину, одну плоску друкарську машину, одну автоматичну машину для менших форматів, і одну звичайну друкарську машину для менших форматів, вилivarню клішів та всіляке інше друкарське устаткування.

Для короткої характеристики „Свободи” сьогодні, зачитуємо деякі місця із звіту головного редактора д-ра Мишуги на річних нарадах Головного Уряду УНС в 1952 році. В тому звіті, м. ін. сказано:

„Редакція „Свободи” продовжує свою традиційну національно-демократичну ліберальну лінію в усіх українських, американських і міжнародних справах. Наше гасло: „трибуна вільного українського слова на вільній американській землі” — поставлено тепер в заголовку як мотто нашого щоденника. Ми виправдуємо і закріплюємо його тим, що віддаємо місце численним і різноманітним голосам в поодиноких справах, не накладаючи читачам своєї думки, хоч і не вагаючись її ясно і рішучо висловити, якщо заходить така потреба. Ми робимо це з повною свідомістю нашої відповідальності і в переконанні, що хоч думки членів У. Н. Союзу часом розходяться в поодиноких справах, проте вони одностайні і сходяться в нашому змаганні до спільної мети: розбудувати та підняти на дальші вершини нашу ор-

ганізацію, а одночасно давати наш максимальний вклад у змагання очолюваного Злученими Державами вільного світу до справедливого і тривкого миру, якого в нашому розумінні не можна досягнути без визволення українського народу та створення на руїнах ССРСР суверенної, від нікого незалежної демократичної Самостійної Соборної Української Держави. Тому теж справа допомоги українським визвольним змаганням, яка ще досі не знайшла в Америці повного розуміння, займає в „Свободі” перше місце.

„У внутрішньо-українських справах ми даліше непохитно стоїмо на становищі об'єднання всіх діючих українських сил та створення одного репрезентативного українського центру на еміграції, який мав би всі можливі прерогативи і повноважності говорити в імені українського народу та його змагань. Ми вважаємо таким центром Українську Національну Раду, краще Український Державний Центр. Але при цьому ми не можемо ігнорувати теж інших українських політичних сил, зокрема зв'язаних з підпольною українською визвольною боротьбою на Рідних Землях.

„В американських і міжнародних справах ми постійно звертали увагу на неминучість кінцевого воєнного конфлікту між вільним світом і советською тиранією, та на важливість, якщо не рішальність т. зв. українського аргументу в тому конфлікті.

„Як в українських, так і американських та міжнародних справах ми заступаємо лінію Українського Конгресового Комітету та постанов Конгресу Американських Українців, даючи тим приклад національно-громадської дисципліни. Це не виключає, очевидно, нашої власної думки, але вона в більшості покривається з цими прийнятими постановами.

„До важливіших проблем, які обговорюються та вивіряються на сторінках „Свободи”, крім згаданих вже принципів, належать головню: боротьба проти нової хвилі біло-еміграційного російського імперіялізму; роз'яснювання творчої сили українського націоналізму; консолідація давньої і нової імміграції в цій країні; дискусія на україн-

сько-жидівські теми; дискусія в справі українського легіону, можливості організації українського робітництва; роз'яснення плєбісциту в Україні, де народ вже самовизначився в 1918 і 1919 рр.; продовжування боротьби проти комуністичної п'ятої колони; обговорення проблем молоді та її виховання; дискусія на тему українського культурного розвитку в цій країні і т. д.

„Окрему увагу та підтримку дає „Свобода” новим організаційним формам нашого життя: Пласт, Т-во Українських Лікарів, Т-во Українських Інженерів, ДОБРУС та інші організації мають в „Свободі” завжди щирого дру-

в найширшому розумінні й охорон доброї слави українського імені.

„Розуміти становище „Свободи” в українських справах значить знати, що вона завжди клала і нині кладе головний натиск на те, щоб українському народові морально, матеріально й політично допомагати.

„Правду кажучи, „Свобода” мала б моральне право говорити навіть і за український нарід, бож впродовж свого 60-літнього існування завжди так було, що український нарід, де тільки мав якусь змогу висловити свою справжню волю, стверджував правно і урочисто те, що „Свобода” голосить. Щой-

ПРАЦІВНИКИ РЕДАКЦІЇ, АДМІНІСТРАЦІЇ І ДРУКАРНІ „СВОБОДИ”. Сидять (від ліва): голова УНС і адміністратор „Свободи” Д. Галичян та начальний редактор „Свободи” д-р Л. Мишуга.

га та користуються її сторінками для свого розвитку. Окрему увагу віддає „Свобода” теж канадійським українцям.

„В той спосіб „Свобода” заступає українську справу, обороняє українське ім'я, виявляє справи, розвіває сумніви та є справжнім промотором нашого життя і нашої громадської думки.

„Часом заходить потреба зайняти до поодиноких справ критичне, чи навіть гостре становище. В цих виступах — хоча вони не належать до таких, що здобувають редакції популярність одної чи другої групи, перерішують міркування про добро української справи

но московсько-більшевицька окупація України не дала вже нікому з українського народу ніякої змоги висловити свою справжню волю в самій Україні. Тому, коли нині є яка група українців поза Україною, що має традиційне право висловлювати ідеали українського народу, то такою групою є ті десятки тисяч zorganizованих українців, що висловлюють ці ідеали вже від 60 років тут на американській землі якраз у „Свободі”.

„Звертаючи увагу на ці чи інші принципові справи, Редакція „Свободи” не припиняє своїх зусиль теж для

дальшого розвитку самої газети, як щодо змісту, так і форми.

„Зміст „Свободи” ми намагаємось ще більше пристосувати до змінених обставин. Ми поширили круг наших дописувачів та завели нові рубрики. Ще більшу увагу звернули ми на вістки з українського життя, українську культурну хроніку та на дописи з громад. Наш плян щодо постійних хронік з поодиноких громад пощастило здійснити тільки частинно. Більшу увагу приділяємо таким ділянкам нашого життя, як молодь, спорт, та мистецтво і культура.

„Поширюючи і поглиблюючи зміст щоденника, ми намагаємось далі вдосконалювати й його форму. Зменшено заголовок, започатковано перехід з сімох на вісім колонок та перейдено на стандартний характер друку т. зв. „дев'ятки”, що дає можливість збільшити газету на одну сторінку, отже одну четверту частину, без фактичного збільшення об'єму. Ми теж ведемо дальшу боротьбу проти занадто довгих статей і матеріалів. Вдосконалили ілюстраційні матеріали до тої міри, що ілюстрації з актуальних подій появляються тепер в „Свободі” додержуючи в цій справі кроку американській пресі, хоч та розпоряджає без порівняння більшими технічними можливостями.

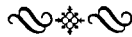
„Редакція „Свободи” цілком свідомо теж всіх тих недомагань, що їх ще не пощастило усунути, але ми зі свого боку робимо все можливе, щоб „Свобода” відповідала всім вимогам і потребам не тільки нашої американсько-

української спільноти, але й так тісно зв'язаної з нашою новою Батьківщиною загальної української визвольної справи...”

**

Закінчуючи цей наш загальний перегляд „Свободи” за час її 60-літнього існування, ми свідомі, що ми далеко не вичерпали цілої її проблематики й пропустили багато справ, можливо навіть важливіших від тих, про які згадано. Проте, щоб могли вичерпати весь матеріал про „Свободу” за 60 років її існування, було б потрібно писати не статтю, але грубі томи. Але думаємо, що вже й цей короткий та загальниковий огляд може дати читачеві уявлення про той великий і важливий „шмат історії” нашої американсько-української спільноти та й цілого нашого українського народу, що його „Свобода” виявляє і в якому вона грає передову роль. „Свобода” за весь час свого існування була народною газетою в повному розумінні того слова, бо її писав народ для народу. Тому теж в „Свободі” тільки на дальшому пляні є і завжди були її редактори, висуваючи на перше місце саму газету, як суму зусиль і творчости найкращих умів і сердець нашої спільноти в тій ділянці та в кожночасних обставинах.

Свої 60 років закінчує „Свобода” з найкращими надіями, що, продовжуючи дотеперішню традицію та базуючись на багатому досвіді, їй пощастить двигнутись на нові вершини та добитись нових успіхів на добро і на славу своєму народові.

СВОБОДА ПРЕСИ

„Конгрес (З'єдинених Держав) не повинен встановляти жадних законів, які обмежували б свободу слова або преси”.

Конституція З'єдинених Держав Америки.

*

„Свобода преси є одним з найбільших багатионів волі і ніколи не може бути обмежена...”

Джордж Мейсон у Вірджинській Деклярації Прав.

*

„Наша воля залежить від свободи преси, якої не можна обмежити без знищення її”.

Джефферсон.

„СВОБОДИ“ В АЛЬБОМ

(З нагоди її 60-ліття)

Написала ОЛЕНА КИСЛЕВСЬКА

Мабуть мало хто в Західній Україні так зрадів „Свободою“, коли вона перед 60-ти роками вперше появилась на українсько-американському ґрунті, як я, що завсіди вміла доцінити значення доброї, веденої совісними людьми преси. Це ж з 1887 року в Америці жив мій найсердечніший друг — рідний брат Володимир Сіменович. Ми, хоч розлучені тисячами миль й водами океанів, ні на хвилину не втратили з собою тісних зв'язків. Взаємна виміна думок, проєктів, задумів, — виміна радощів й турбот, які приносило нам життя, проходила між нами повних 45 років братового життя й його громадської праці в Америці — при допомозі живого, безперервного листування.

І власно завдяки тому листуванню були мені добре відомі всі ці труднощі, які зустрічали у своїй праці перші українські культурні робітники на американському ґрунті: перший священник організатор своєї пастви о. Іван Волянський й перший світський інтелігент, що його спровадив до Америки о. Волянський — мій брат Сіменович, а згодом ті всі, що долучувалися.

Якщо в тих давніх часах не легко проходили перші початки культурно-освітньої й організаційної роботи на рідних землях, то поскільки важчі були вони за морем. Першими переселенцями, що їх нужда вигнала з рідних

хат, були лемки. Це частина українського народу з прекрасним підкладом характеру, але це були люди, з малими виїмками, неграмотні або мало грамотні, а при цьому у значній частині заражені москвофільством, яке їм прищеплювало москвофільське духівництво.

Ще гірше представлялася справа з другою частиною першої української еміграції. Вона походила з Підкарпаття й була ще більше вбога, темна й національно зовсім несвідома. Підкарпатці підлягали впливам мадярським та словацьким, а хто вони властиво, й уяви не мали. Ці наші перші переселенці навіть не знали, до якого народу себе зарахувати. Тимто й ніхто не опікувався ними, не помагав їм в їхніх труднощах, а чужі тільки визискували їхню темноту та ще й висмівали, понижували. Про це все довідувалася я з листування брата, який нераз вже терпеливість тратив в боротьбі з тою темнотою наших людей. Але водночас це пробуджувало в ньому завзяття й охоту поборотися з тим лихом. Іноді я мала враження, що він й рад цьому, що власне йому приходится поборювати ці всі труднощі й перепони...

Зараз на початку своєї „американської“ кар'єри брат став редактором першої української невеличкої газетки

„Америка”, що її з великим зусиллям започаткував о. Волянський.

Оначе ця перша журналістична спроба не розвинулася й не вдержалася на довшу мету. „Америка” впала після того, як наша церковна влада відкликала о. Волянського з Америки. Хаосові й замішанню, що їх спричинив виїзд о. Волянського, допомогла покласти край поновлена о. Грушкою видавнича діяльність, започатковане видавництво „Свободи”. З якою радістю й цікавістю читала я перші числа „Свободи”, надіслані братом! Скільки надій покладали ми обоє на „Свободу”! Вже з перших її листків віяла до нас віра в свої сили, йшли заклики до організації, необхідної в нових умовах, на новому терені. Йшла заохота до науки, до розбудови свого релігійного життя, тої підвалини, на якій росте, будується українське життя всюди, де тільки кине нас доля.

„Свобода” зразу станула на правильному, відповідаючому потребам української еміграції становищі. Вона стала вільною трибуною для всіх українців поза межами рідного краю, безогляду на територіяльне походження та приналежність релігійну. З поширенням „Свободи”, ми могли довідатися не тільки про життя американської, щораз збільшуваної української імміграції, але й про нашу еміграцію в Канаді, Бразилії й всюди там, де вона знаходилася. Що більше: „Свобода” інформувала своїх і чужих про тяжке положення українського народу на рідних землях. Вона могла показувати й показувала в правдивому світлі боротьбу українців з утиском й безправствами, що творилися під ляхським й московським пануваннями. На шпальтах „Свободи” прохо-

дили такі речі, на які ніколи в краю не дозволила б ворожа цензура. Й коли б ми у свій час вміли були цю вільну трибуну відповідно використати, це було б нам принесло рівні а може й більші користі, як їх нам приносила матеріальна заокеанська допомога. На жаль, цього в нас тоді не доцінено.

Защо мусимо цінити й шанувати „Свободу”, то за її послідовність. Мимо всіх перешкод, які їй прийшлося зустрічати, найбільше таки від своїх, мимо всіх спроб звести її на партійні манівці, „Свобода” осталася вірною своїй засаді: служити й допомагати кожній корисній для українського народу справі. Вона й сьогодні є чи не одинокою вільною, понадпартійною трибуною для всієї еміграції, а то й для цілого українського народу.

Роля „Свободи”, як вільної, незалежної української трибуни, від початку до сьогодні, майже не змінилася. Колись боролася „Свобода” за освідомлення й вдержання при своїй нації першої еміграції. Сьогодні бореться за вдержання при Україні й врятовання для Неї молодого покоління, нащадків наших переселенців. І як колись допомагала вона морально й матеріально Рідному Красві в його культурних й визвольних змаганнях, так і тепер вона допомагає Йому мостити, будувати твердий шлях до повного визволення, до ВОЛІ.

Маймо надію, що і тоді, коли зусилля цілої Нації увінчаються дорого здобутими успіхами, „Свобода” не втрапить свого великого значення: вона буде лучником вільної нової батьківщини молодого заокеанського українського покоління з вільною батьківщиною цілої Української Нації.

ЗА ШІСТДЕСЯТ РОКІВ

Написав ВОЛОДИМИР ЛОТОЦЬКИЙ

На початках Америка була хліборобською країною, так як Галичина. Перші поселенці на Сході дбали про те, щоб одержати якнайбільше землі та займатися хліборобством. Така „домашня самовистачальність” тривала до революційної війни і незалежності Злучених Держав, приблизно 150 років. Однак і після того ще яких 100 років ця країна була переважно хліборобська. Міста були старого типу, з ремісниками, дрібним промислом, торгівлею.

Але ріст Злучених Держав та поширювання щораз далі і далі на захід, аж до Пацифіку, і зростання населення та добробуту спрямувало до індустріалізації країни.

Під час Революційної Війни було у Злучених Державах 3,900,000 людности, місто Нью Йорк мало 30,000, Філадельфія 40,000, а вже у соті роковини незалежності Злучені Держави мали 44,000,000 людности, а Нью Йорк 1,700,000 і Філадельфія 600,000 мешканців.

Власне у тому часі, приблизно 75 років тому, зачалася індустріалізація Злучених Держав на більшу скалу, а з цим і значніший та щораз то швидший ріст старших міст і виріст нових промислових міст. Тоді саме пішла еміграція з Європи до промислової Америки на більшу міру, спершу з промислової Західної Європи, а згодом і з Центральної, Південної та Східної Європи, отже й українська, перше з Угорщини, а потім з Австрії.

В рр. 1871-1880 прибуло із Західної Європи (головно з Англії, Ірляндії, Німеччини) 2,000,000 імігрантів, а з Центральної, Південної і Східної Європи лише 181,000. У тім числі було дуже ще мало українців.

Однак новий іміграційний закон з 3. березня 1903 р. поклав хвилю іміграції, і в рр. 1901-1910, коли із Західної Європи знову прибуло лише 2,000,000 осіб, то з Центральної, Південної і Східної Європи

прибуло аж 6,100,000 імігрантів. Три четвертини тієї іміграції творили поляки, італійці, жида, литовці, словаки, чехи, українці, мадяри. Тут власне спиняється із статистикою Юліян Бачинський у своїй праці „Українська іміграція у Злучених Державах”, подаючи, на підставі своїх дослідів, що в 1910 році було українців, галичан і закарпатців, 470,000. Це значить, за його підрахунками, стільки прибуло українців до Америки від 1872, себто за 38 років. На загальне число населення Злучених Держав 92,000,000 у 1910 р. українці творили пів одного проценту.

Інтересно було б знати, скільки було вже українців в Америці в тому часі, як зачала появлятися „Свобода”, значить у 1893 році.

З уваги, що іміграція українська (так само як вся інша із Центральної, Південної та Східної Європи) росла прогресивно, то 10 років перед тим, значить в 1900 було процентово менше, а в 1890 ще менше. Приймім, що в

1900 р. на загальну кількість людности 76,000,000 було українців всього одна третина одного проценту (0.33%), то українців тоді могло бути 250,000, а коли в 1890 р. загальне число населення Америки було 63,000,000, а українці тоді творили тільки одну четвертину одного проценту (0.25%), то відстанемо коло 160,000.

Скажімо, що півтора року пізніше під час народження „Свободи” у вересні 1893 було 165,000 українців в Америці. Але який це був елемент 60 років тому? У тім числі мусіло бути понад 100,000 „угорщан” з Карпатської України під проводом священників мадяронів, а 65,000 це в більшості лемки-русини і в меншині східні галичани під проводом маленької групки священників „свідомих українців із Східної Галичини. Слово „українець” ще майже не було тут уживане; його заступало слово „русин”. Наше громадянство на новій землі було тоді ще відстале, мало-свідоме, мало освічене, в початках організованого життя. До народної праці могли стати тоді лише священники та їхні помічники дяко-вчителі. І вони стали до тієї місії та створили часопис „Свободу” в 1893 і УНСоюз в 1894 і зачали „лупати скалу” темряви.

В Галичині тоді вже були українські газети (хоч ще теж вживали слів Русь, русин, руський), але під цензурою (австрійською, насправді польською); на Україні друковане українське слово було заборонене від 1876, а в Карпатській Україні (Угорській Русі) царила повна темрява. Тому не тільки в Америці радісно прийнято появу „Свободи”, але і в Галичині, а навіть і на Наддніпрянській Україні, бо вже на початках газети писав до неї дописи з Петербургу молодий український студент Дмитро Дорошенко (пізніше, відомий історик). В Галичині цікавились американською „Свободою”, і пригадую, що Руська Бесіда в Бережанах, якої головою був др. Андрій Чайківський, при кінці минулого століття передплачувала її, а коли я працював в редакції „Діла” і „Свободи” у Львові (1908-1913), то нераз переглядав американську „Свободу”, шукаючи новинок із життя українців у Злучених Державах.

Я приїхав до Америки в січні 1914 р. працювати як співредактор у „Свободі”. Незабаром вибухла світова війна і в кілька тижнів потім відбулася конвенція УНСоюзу в Бофало. Саме тоді я переконався, яке значення має для українців УНСоюз і „Свобода”.

Зраз з вибухом війни з почину УНСоюзу основано таки в Джерзі Ситі — політичну організацію — Українську Народну Радку, яку конвенція в Бофало одобрила і яка пізніше дала почин до дальших політичних акцій, що зрештою були головною вислідом труду і жертв УНСоюзу. Конвенція в Бофало пам’ятна теж тим, що змінила назву „Руський” на Український Народний Союз, а також встановила оплати забезпечення за роками вступлення членів „на місце „розметових”, які не могли забезпечити грамот ані цілої установи на майбутнє. В обороні „старої стистеми”, себто „розметів”, розгорілась була широка агітація, так що УНСоюз втратив тисячі членів; проте, завдяки „Свободі”, що яскраво з’ясовувала воєнні і післявоєнні події, і на місці втрачених членів здобула коло 15,000 нових передплатників (з того третину в Канаді), УНСоюз „відробив” втрати і наново зачав рости в силу.

Коли я приїхав до Америки, „Свобода”, яка тоді була тижневиком, якраз видала була ювілейне число з приводу 20-ліття УНСоюзу. Потім її швидко перемінено з тижневика на дводенник, і я редагував її, разом із Осипом Стеткевичем і Богданом Дуткевичем, під час першої світової війни і в часах бурхливих років відродження України. Пізніше, в 1920 р., конвенція УНС у Філадельфії перемінила „Свободу” на щоденник і від 1 січня 1921 р. я редагував її разом з Омеляном Ревюком до квітня 1926 року.

Розвиток „Свободи” ішов впарі із ростом української іміграції у Злучених Державах.

Коли пригадати минуле, а власне самі початки, коли „Свобода” видавалася для свідоміших сотень з-поміж 65,000 несвідомих або малосвідомих лемків і східних галичан і прирівняти до теперішніх часів, коли „Свобода” найбільш поширена з усіх українських національних газет у світі, і коли ук-

раїнська іміграція досягла 500,000 (других 500,000 zostалися „карпатору-сами”, „руснаками”, або й „русскими” і до сьогодні, живуть цілком відокрем-леним життям, не маючи з українським громадянством рішуче нічого спільно-го, і тому враховування їх до україн-ців суперечить дійсності та чинить ве-лику кривду українцям), свідомої пат-ріотичної національної групи, то мож-на увявити собі важкий, тернистий про-йдений шлях, на яким „Свобода” не-сла 60 років горючий смолоскип про-світи.

За цих 60 років американські укра-їнці досягли значного поступу, так би мовити, вжилися у краще, демократич-не і поступове життя американської нації. Нові імigrанти, які тількищо в останніх роках прибули до Злучених Держав, пізнавши ближче тутешнє життя, переконалися про це. Вони по-бачили, як наші сільські хлібороби стали американцями в тутешніх най-більших промислових містах, як вони стали промисловими робітниками, як пішли і до бізнесу, але одночасно не забували й не забули про свій рідний

край, а тут розбудовували українське життя, поставили церкви, школи, на-родні доми, асекураційно-допомогові установи, часописи. Нові імigrанти не приїхали вже між чужих, як це було 80-60 років тому, але між своїх, гарно зорганізованих, які перед ними від-крили брами свого важким трудом і до-свідом надбаного дорібку.

Хто ж був за минулих 60 років до-радником, учителем, помічником і ліде-ром української громади, розкиненої головню у промисловім північно-схід-нім „куті” Америки від Нью Йорку до Шикаго? Це була „Свобода” і Україн-ський Народний Союз. Тому історія „Свободи” й УНС це історія українців у Злучених Державах, історія їхнього поступу і досягнень. Коли ж тепер „Свобода” святкує 60-ліття своєї пра-ці, а УНСоюз святкуватиме 22 січня 1954 р. 60-літній ювілей, то слід поба-жати обом установам, щоб ще довго працювали для добра української гро-мади в Америці та для оновлення свобідної незалежної української дер-жави.

Купець, який мав процес в іншому місті, просив свого адвоката, щоб негайно телефонував йому, який буде засуд. Купець виграв процес, і адвокат телефонує йому: „Правда перемогла!” Купець почував потилицю і відтеле-фонує: „Негайно вносить відклик!”

(„Свобода”, 1912, ч. 31).

*

— Прошу ласки світлого суду він назвав мене дурнем, ослom, свинею і баранячою головою. Можу ствердити присягою, що це правда.

(„Свобода”, 1911, ч. 23).

*

Одружитись — значить подвоїти обов'язки і зменшити свої права на половину.

Яро шлюбу таке важке, що аж дві особи мусять єднатися, щоб його двигати.

Шлюб немов судова розправа: часто одна сторона невдоволена.

(„Свобода”, 1912, ч. 23).

*

... Старий панисько сказав по довшій павзі до своєї подруги: — Тут на селі так нудно, що як тільки котресь із нас умре, я зараз виїжджаю до міста.

(„Свобода”, 1911, ч. 24).

ТВОРЧИЙ ДУХ „СВОБОДИ”

(СПОМИНИ І ФАКТИ)

Написав ЛЕВ ЯСІНЧУК

Не було в нашому селі, ба й на цілу околицю більшого завадіяки, як Цепишин Юрко. Жила Цепиха в малій хатчині, що немов назначена — стояла причілком до поперечної сільської вулиці. Ніякі відправили сільського покійника у похід на далекий шлях гниття не обійшлися без Цепихи. Вона обмивала небіжчиків. Її одинака, Юрка, боялися всі його ровесники в околиці, що немов заворожені завжди без стротиву підчинялися його волі. А ми, „смаркати хлистки”, просто тікали, коли котрому з нас довелось здалека на вулиці зочити Юрка. Смаглявий обличчям, з чорною, як крук, чуприною, з гострим блиском у чорних очах, з яких одне було ніби трохи прискулене. Такий був Юрко. Та й ім'я ж... Юрко. Ніде до того часу такого імення я не чув, тільки Цепишиного сина так кликали. В моїй уяві „Юрко” не означав імені людини, тільки був поняттям якогось опришка, харциза, заваликута.

Село оддихнуло, коли цей Юрко пішов до війська. Відслужив три роки при австрійських уланах, у Штокерау під Віднем, а відти вернувся не тим парубком. Статочний, поважний, задуманий, свідомий не тільки національно, але й своєї людської гідності; тільки впертий — впертий! Селяни казали, що хочби його посікти на шматки „як гадину”, то він своє. Мало не що вечора заходив він до мого батька, щоб по-

слухати газет. Я почував себе доволі гордим, коли Юрко брав мене поміж свої коліна й пестливо крутив мене за вуха. Але за короткий час зробилося Юркові затісно в селі; жити не було з чого, на панському лані не мав охоти робити, а ще й жандарі замішали його до тих, що їх підозрівали у паленні дідичівських скирт. Юрко зник. На довгий час слух по ньому загинув. Аж одного зимового дня приходив до мого

батька посилка з Канади, а в ній лист і кілька чисел небаченої ще газети — „Свободи”. Юрко прислав.

Мені тоді (1894) вже пішло на одинадцятий рік і я вмів уже добре читати. Я радо читав часописи; не про політику, тільки про буденні події та про „невидальщину”. Де то може бути та Канада? Я навчився в школі вчислятись й показати на глобі всі континенти, моря, ріки й гори, на мапах, що висіли на стінах, як просторі верети, держави Європи, чи краї Австрії. Але про Канаду я не чув. Я не насмілювався спитати суворого вчителя. Мапи планіглоба в нас не було, а глоб стояв високо, на шкільній печі. Кілька днів мене переслідувала думка, як зняти глоб. І я продумав простий спосіб. Вийшов із школи разом з усіма дітьми, але негайно вернувся, присунув до печі невеликого стола, видрапався на нього та здіймив глоб. Я ще не вів знайти Канаду, як ненадійно ввійшов учитель,

прискочив до мене й таки зовсім не-пестливо — накрутив мені вуха. Коли ж я на його допити признався з соромом, пощо я наражував таку дорогоцінність на розбиття, вчитель показав мені не тільки Канаду, але й Злучені Держави Америки й навіть Бразилію, куди тоді мандрували наші люди. Ще й розказав про червоношкірих індіан. Я радів. Я знав, де Юрко й відки прийшла небачена газета, що вже обійшла половину світу, заки добрила сюди. От, що наробила „Свобода“! Передовсім переконала мене, що нема у світі свободи, коли мене пашать уха.

І я прочитував „Свободу“ з далекого світу ще основніше, хоч і не все розумів, не розбираючи переносних мовних висловів і зворотів, тільки беручи їх дослівно. Коли я читав про „гостинну Америку“, то думав, що там застелювані столи для наших людей, як у нас на празник. Я дивувався у своєму малому мізку, що десь є такі села, де ті, що сіють пшеницю, самі її з'їдають, а народові кажуть їсти полону. Бо в нас того не було; а половою годували свині. Але це я розумів, що й там, далеко за морем, мають русини задержати віру, обряд і мову, хоч до тієї пори мені ніколи й на думку не приходило, що ті цінності можна понехати. Я дізнався з „Свободи“, що в Америці, де живуть червоношкірі індіани, наші люди самі будують собі церкви та закладають руські братства, хори, посвячують дзвони. Бадьорі, на-пів незрозумілі гасла й заклики перших чисел „Свободи“ порушували в мені якісь ніжніші струни самосвідомости й вартости мого народу. Вони одночасно захитали в мені сліпу віру в ілюстрований часопис з Відня „Просвіщеніє“ (батько передплачував), що в кожному числі містив образки російських царів, їх рідні та генералів. Я виробив у собі поняття, що це саме така та Росія, де живе „наш народ“. А тут „Свобода“ писала про жанцармів, що заковують народ на Україні, про якихось людей у червоній рубасі, зо свинячою мордою. Ці страшні протворіччя мого вузького знання довго переслідували мене. І мова у „Свободі“ була не така дуже „тверда“, як у часописах „Русское Слово“ та „Просвіщеніє“, дар-

ма, що дещо інакша, як говорили в нас, у селі й цьому я дивувався. Мос задушевне хотіння, щоб часописи писали так, як народ говорить, довело до того, що за два-три роки пізніше я переконав батька, щоб перестав передплачувати „Русское Слово“ й „Просвіщеніє“, а спровадив львівську „Свободу“ („Діло“ брав батько два рази на тиждень від „ксьондза“, заки спромігся на власне).

Рознеслася вістка по селі, що Цепинин Юрко прислав газети зза морів. І сходилися ближчі й дальші сусіди послухати. А батько читав ті самі статті по стільки разів, що я вмів їх майже напам'ять. Невидальщина й нездержувана безпосередність слова, щирість...

Юрко посилав „Свободу“ довший час по два-три рази на рік. Але я користав з неї вже тільки під час літніх ферій, бо у святочний вільний час було занадто багато цікавого таки дома, чи з давніми товаришами. Народ розбалакувався, пояснював прочитане на різні лади, вчився й затіснявав духовий зв'язок з рідними по далеких світах, про які писала „Свобода“. Українська ідея закріплювалася в селі, бо про це пише навіть „американська газета“ і село вибилоса незабаром на першу найсвідомішу українську громаду в чортківському повіті. Поміг у цьому безперечно дух „Свободи“.

Одного року, десь 1896-7 припинилися посилки від Юрка. Ніхто ніколи не довідався, що з ним сталося.

II

Минали дитячі роки, наставали-розквіталися молодечі, огнисті, переверницькі, телячі. Я був вже у „школах“. Мій світогляд устійнювався. Я вже знав, що мій рідний край — це Русь-Україна, а згодом, що й не треба йому додатку „Русь“. Поміж нами-товаришами вже ходила книжка Юліяна Бачинського з таким дивним заголовком „Україна Ирредента“... Ми захоплювалися нею, вірили беззастережно в кожне її слово. А ще укріпив нас у тому наш предобрий катехит, пок. о. Порайко. На годині релігії він звів балачку на цю книжку. Ми зразу не відважувалися признатися, що ми її чита-

ли. Але коли він з повною повагою відмітив, що думки Бачинського виглядають сьогодні на утопію, але на ділі — то хід історії повинен здійснити їх всеціло в недалекому часі, — ми стали відважніші. Ми ясніли, горіли. До нашого духового горіння докинув незабаром здорових полін поет Василь Пачовський книжкою „Сон Української Ночі”. Містичні вигуки й заклики поета обрискували наче іскри в кузні „підземних ковалів”, що кували зброю для визволення України. Тільки дайте народові освіту. „Очі вмийте, очі вмийте, бо сліпе життя”, — писав В. Пачовський. Все виглядало так природно, так просто, так близько й молодь ходила, як заворожена, немов у півсні. Так думка про те, що „напочатку було слово” не потеряє ніколи свого значення. Для кожного нового покоління завжди буде слово напочатку; може нове, може запальніше, рвучке, як буря.

Ми з захопленням читали теж видаваний у Львові для молоді середніх шкіл журнал „Молода Україна”, але думки про Україну були там „обвинені в паперці” та ще й на добавок порізані австро-польським цензором. А ми хотіли ясности, безпосередности слова. Так ми забігали до „Руської Бесіди” (інтелігентський клуб), де сходився більший гурт інтелігентів. Там хапали ми американську „Свободу” й, мовчки читаючи, тицяли пальцем перед очі одного то другого в те місце про Австрію, про цісаря, про державний лад (чи нелад), про що так одверто не писала (бо не могла) ніодна львівська газета, хіба Вячеслав Будзиновський як посол дозволяв собі в той час деколи так говорити в австрійському парламенті. Це були просто заклики до народної революції.

Ми визнавалися вже в тому, що писати „закрито”, обхідно — важче за просте, одверте писання. Ми здавали собі справу з того, що тодішні редактори „Свободи” ще не вправні й може й не змогли б так писати, але все таки нам імпонувала гострота й різкість їхнього слова, прямолинійність (нам здавалося) їхніх гасел. Мова у „Свободі” ставала лучша, краща, наближувалася до тієї, до якої вивчення й знан-

ня змагали ми — молоді. Статті й інформації в ній ставали поважні, глибші змістом, з витиченою ідеєю — Самостійна Україна. Цій ідеї має служити українська еміграція.

Попри ці більше духові, програмові справи ми звертали увагу на цікавий побут наших людей у новій для них Америці. Ми читали залюбки про початки наших американських імігрантів — піонерів, що йшли в світ без найменшої обізнаности про нього. Немов за Шевченком повторювали: „Доле, де ти, доле, де ти?! Коли доброї жаль, Боже, то дай злої!”. І йшли при допомозі Місслерів та інших перевізних агентів. Ми жаліли, що й там на вільній землі мусить наш імігрант зводити боротьбу не тільки з поляками (до чого ми вже були звикли), але й з словаками-мадяронами на релігійно-обрядовому тлі, а з москалями за нехит до рускості. Ми потерпали, чи видержать імігранти ту боротьбу без відповідного духового проводу, без твердої національної свідомости. Ми боліли з приводу вичитуваних у „Свободі” дописів про те, що декуди наші люди запиваються, беруть участь у забавах, гульнях і пиятиках, що нераз кінчаються судом. Наші серця щеміли від тривожних вісток про життя наших людей у Бразилії й жаліли, що народ так порозкидуваний з причини недостачі найменшої опіки над ними з краю, який деколи ще й не щадив докорів. Але на сторінках „Свободи” починають появлятися теж докори краєві, що не дає іміграції ніякого проводу. Наші молоді серця накипали жалем до світу за те, що для всіх є свобода, тільки нема її для нашого народу. Шукаючи виходу, ми хапалися нераз і за брошурки того роду, як „Дядько Дмитро” прислані із Швейцарії. Там захвальовали лад без хлопа й без пана, величали співництво (теперішня комуна). Але такі писання нас не вдовольняли. Після палких розмов ми доходили однозгідно до погляду, що повна рівність поміж людьми неможлива. Ми вірили, що правильну дорогу пригадає нам „Свобода”: власна, рідна держава. Та при цих наших напів нелегальних відвідинах „Руської Бесіди” нас дивувало, що коли сходилися старші

панове й розхоплювали всякі часописи, й то не тільки українські, але й польські та німецькі, то американська „Свобода” лежала побрукана нашими пальцями, як покинена сирота. Це саме явище довелося мені спостерігати пізніше й на Буковині, можна без перебільшення сказати — аж до другої світової війни. Хіба деколи котрась з наших українських редакцій вихопила якусь сенсаційну вістку із „Свободи”. Здебільша вважали „Свободу” за щось меншешартного, дорікаючи їй нібито за редагування ножицями. Що може бути доброго од Назарета...

III

Прийшов час, коли я мав постійні й безперервні зв'язки з „Свободою”. Як співробітник щоденника „Буковина” в Чернівцях і співредактор (а згодом відповідальний редактор чернівецьких „Каменярів”) я читав „Свободу” вже не тільки з цікавості, але й з обов'язку. Хоч я вже мав трохи журналістичної вправи й смаку, то все таки деякий матеріал, міщений у тодішній „Свободі”, діяв так, як модні тепер вітаміни на людський організм.

Я мав нагоду пережити спостереження, що й відповідальні люди на Великій Україні цінували „Свободу”. В 1912 р. я відбував свою першу поїздку по Україні. Був це час, коли революція в Росії після 1905 р. йшла далі, безперервно. Для чужинця засвідчували про це численні довгі закратовані поїзди, що везли пов'язаних ланцями один до одного каторжан на Сибір неісходиму. В редакції київського щоденника „Рада” я зустрів між іншими вже покійних Дмитра Дорошенка й Сергія Єфремова. Д. Дорошенко був на той час відповідальним редактором „Ради”. В розмові з ними я закріпив на редакційному столі американську „Свободу”.

— О, викликнув я здивовано. І до вас доходить ця газета! (Термін часопис не був тоді в ужитті).

— Так, каже Єфремів, деколи заблукає навіть по декільки номерів підряд.

— Добра газета, — підхопив Дорошенко, хоч деколи нас не розуміє. Не розуміє, що в нас можна хіба діяти гвалтом, але не писати, чи говорити

гвалтовно. Коли б то в нас можна її поширити. А то ми просто задихаємося від неможливості говорити ясно. Коли це ми діждемося такої свободи слова, — й показав на газету.

— Живучи на повній свободі, — добавив Єфремов, американські українці призабули, що європейські умови життя далеко не такі, як в Америці. Краще ми вже будемо так писати, як до цих пор, а вони нехай пишуть по своєму. На війні буває не тільки піхотинець, але й гарматчик. Ми вже останемо піхотинцями.

І поплила розмова про те, скільки клопоту має Євген Чикаленко з урядом з приводу видавання „Ради”.

В тому часі американська „Свобода” вже не була такою рідкістю й невидальщиною, особливо в галицькому селі. До деяких з них приходила вона від односельчан, що виїхали до Америки. А їхало тоді, крім звичайних заробітчан, багато передовсім молодих хлопців, щоб не попасти у війську, коли Австрії загрожувала війна з Сербією, а на овиді зарисовувалася війна з Росією. Без розголосу, без гучного працання, тихо, нічю виїздили молодики до Освенціма, чи Моравської Острави, а там набували потрібні подорожні папери в окремих агентів за кілька сотень австрійських корон. Деякі засоблювалися в ці документи вже навіть у своїх повітових містах. Це був звичайно свідомий, рухливий елемент, але — може й під впливом „Свободи” не хотів бути „Тирольцями Сходу”, як їхні батьки, з яких шуткувала не раз „Свобода”. Прислана „Свобода” мандрувала тоді по цілому селі, а на сільських празниках, чи на повітових ярмарках перемандрувала не раз і на другий кінець повіту. Вплив „Свободи” був рішучо немалий. Вона ж так приступно вчила українського іммігранта про все, що йому було до життя потрібне. Немов брала нового іммігранта за руку й вела його по американських неграх, щоб він не збився з дороги, щоб був чистий душею й тілом, щоб у потребі вертав домім свідомим українцем, здібним стати навіть у провіді при рідному огнищі. Вплив „Свободи” виявився і в листах односельчан до рідні, чи приятелів. Цей

вплив заважив найбільше на Лемківщині, цій найменше освідженій, а найбільше загроженій українній частині галицької землі. Багато лиха заподіяла „Свобода” розпанованому тут москвофільству. Лемківщина почала щораз нагальніше приднувати себе до всеукраїнства. В останніх часах перед другою світовою війною почали появлятися для Лемківщини власні українські часописи, а проти спроби польського уряду відділити лемків від українців при допомозі введення лемківського говору в школу, лемки дуже завзято оборонялися.

Мій зв'язок зі „Свободою” став постійним і вже не переривався, відколи я перейшов у 1923 р. на службу до „Рідної Школи” у Львові. Ця установа зазнавала особливої опіки з боку „Свободи”, а тим самим з боку подавляючої частини української імміграції. А втім — такої не тільки моральної, але й у високому ступні матеріальної опіки з боку „Свободи” зазнавали й інші українські центральні організації в Галичині, як „Просвіта”, „Товариство Опіки над Інвалідами”, а в часі всенародніх катастроф (повінь, польська т. зв. „паціфікація”) зазнавав тієї опіки весь український загаль.

Для кращого ознайомлення в українсько-американських відносинах, а також для зацікавлення „Рідної Школи” з вимогами, ставленими до неї з боку тієї ж імміграції, „Рідна Школа” одержувала постійно „Свободу” до 1936 р. себто до часу, коли польська влада заборонила „Свободі” вступ до Галичини. За час мого дворічного побуту в Америці мій зв'язок із „Свободою” ще більше затіснився. В повному розумінні діяльності „Рідної Школи”, яку „Свобода” оцінювала не тільки як освітню, але й як революційну, „Свобода” щиро піддержувала мою акцію організації допомогти тій установі на території Америки.

IV

Навіть коли хто не мав нагоди зазнайомитися своєчасно зі „Свободою” від її початків, то мусить набрати пошани до цієї старої молодиці, якщо хоч би поверховно обізнанається з її минулим. Бо, як її не шанувати!

Тоді, коли ще серед української імміграції в Америці панувала темрява, коли український іммігрант часто навіть не знав, хто він, голяється 15. вересня 1893 року на американській землі друковане слово, український часопис „Свобода”. Заледве вона трохи „розмахалася”, вже почала насвітлювати й потребу української організації в Америці, що проводила б в українському житті, освідомляла б іммігрантський загаль, по змозі забезпечувала того іммігранта в його гірких хвилинах.

На своїх стовпцях вона малює яркі картини іммігрантського лихоліття, незбагнотого туску, початкових злиднів іммігранта, що донедавна не побував ніде поза своїм селом, а тепер опинився на світовому муравлиці всяких народів. Вона заторкує всі справи, що ворушать серце й мозок кожного українця — мова, організація, школа, правопис, церква, книжка, література, мистецтво, політика, наука; великі люди й ін. На своїх шпальтах вона роз'яснює всебічно українську справу, підсилює живу й гарячу віру, скріплює власні сили народу. І навіть, коли сьогодні американські українці мають уже тут роджену й виховану свою інтелігенцію, то й у цьому також велика заслуга „Свободи” та її патрона — Українського Народного Союзу. Це їхні поради, поуки, а то й поміч перелилися в живих нащадків, що мають перейняти та розбудувати українські здобутки для добра і слави України.

Вона піддержувала зв'язки, чи може їх використовували для української справи такі сучасні українці, як Євген Чикаленко, Микола Лисенко, Борис Грінченко, Ізидор Воробкевич, Наталія Кобринська, Михайло Коцюбинський, Олена Пчілка, Ганна Барвінок, Євгенія Ярошинська, Олександр Кошиць. З її свободи слова, з її відваги й бажання допомогти своєму народові користають усі українські закутини на світі: Велика Україна, Галичина, Буковина, Закарпаття, Канада, Бразилія, Аргентина, Зелений Клин. Радість, чи смуток, успіх, чи невдача, розвиток, чи застій — все це знаходить відгомін у „Свободі”. Хто відчував гнет і насилля над своїм народом, кого гнітила несправедливість супроти народу, хто ле-

ліяв думку про його краще майбутнє, завершене повною суверенністю, а з причини якоїнебудь займанської влади не мав змоги поділитися своїми думками у власному краю, звертався до „Свободи” й виливав свої болі та сподівання на її стовпцях, а вони ставали власністю широкого круга українського загалу по цілому світі.

А при цьому не спускала „Свобода” з ока суто американських справ, наслідуючи їх з боку непартійної політики але справжнього, нічим несфалшованого добра тієї держави-добродійки.

Як сьогодні, так і давно за весь час свого 60-річного життя „Свобода” йшла в справах української політики просто, щиро, одверто, чесно, без хитань і без нечесних компромісів, не збучуючи ані на мить і під ніяким впливом і натиском з всеукраїнського державницького становища, погорджуючи всякими диктатурами, відки вони не брали б свого початку. На сторінках „Свободи” змальоване так всебічно життя української іміграції від її початків, що хто бажав би прослідити його, мусить у першу чергу спертися на бутючих уже листках її 60-ти безних томів.

Тому вважаю для себе особливою честю, що продовж останніх 24-ох років „Свобода” помістила й моїх кілька сотень статей, чи то в часі моєї дворічної діяльності в Америці з доручення краю, чи як її постійного кореспондента з Галичини (до 2-ої світової війни) навіть тоді, коли „Свобода” була в Польщі заборонена, чи після війни з Австрії, чи й тепер — як від звичайного громадянина.

Інші постійні кореспонденти зпоза Америки (д-р Михайло Лозинський, д-р Остап Грицай, Євген Онацький Василь Бобрів, чи принагідні як Сціборський та ін.) могли підписувати свої статті повним своїм іменем. Я мусів часто вживати значка (X). Тільки постійний кореспондент з Галичини, д-р Кирило Трильовський, підписував свої огнисті дописи здебільша псевдонімом (Клим Обух).

З організаційних закликів і роз'яснень зродився Український Народний Союз, що тепер уже розрісся в наймо-

гутнішу українську фінансову інституцію в світі, розрісся в багатія, не такого, що здушує свої мастки, але такого, що щедрою рукою піддержує здавендавна все, що виходить на користь, що скріплює розвиток і могутність українського народу. Дає — щоправда — не стільки, скільки було б треба, але за те — скільки може.

У відношенні „Свободи” до Українського Народного Союзу та навпаки, зайшов неймовірний біологічний феномен. „Свобода” дала початок Українському Народному Союзові, а тепер ця організація стала батьком „Свободи”. При цьому насувається цікаве питання: чи існувала б „Свобода” без Українського Народного Союзу? Після надуми буде, здається, правильною відповідь, що так: „Свобода” існувала б тепер і була б існувала давно навіть без УНСоюзу. В той час, коли не було кому роз'їздити по Америці з промовами, де й на місцях не було кому їх виголошувати, тільки друковане слово могло об'єднувати розкинену масу по широкій Америці. Але це мабуть вже не гіпотеза, що без „Свободи” був би УНС не розрісся в таку могутню організацію. Яке відношення одної організації до другої залишиться в будучому, це наразі важко передбачити. Добре мати тверду матеріальну основу, але не погано мати ... й вільні крила.

Деколи доводилося „Свободі” зводити боротьбу й на власному ґрунті. Це забірало беззаперечно багато часу, труду й снаги. Але в цій боротьбі багато справ роз'яснилося, вони викристалізувалися, для них витворилася черговість і вони пустилися у власне річище.

Цікаве явище: „Свобода” так всевладно запанувала на американській землі, що читач, хто він не був би, здебільша тільки її має за газету. При зустрічі питає приятель: Ти вже читав газету? В книгарні питає: Вже є газета? А завжди має на думці „Свободу”, бо про іншу скаже, чи запитає по її власному йменні.

В чому ж та сила „Свободи”? По моему — в тому, що „Свобода” створилася для „загального добра” українського народу (в першій мірі — в Аме-

риці) й виконувала це — в першому числі поставлене собі завдання — послідовно й заповідливо, видвигаючи й навітлюючи вміло й неімовірно енергією кожне явище, що впливало на таке, чи інше формування української справи. Інші часописи творилися для поборювання, для бізнесу, для конкуренції, чи для якоїсь окремої справи та ідеї. Це „загальне добро” спричинило, що „Свобода” вкладає багато серця в свої писання як тоді, коли початково писали її не дуже то вправні і

справні публіцисти, так і тоді, коли її заповнювали індивідуалісти, глибоко ґрунтуючи свої думки. Тому й науки „Свободи” приймалися. Вона ставала для багатьох не тільки початковим, але й вищим справжнім учителем.

З приходом нової післявоєнної імміграції українське життя в Америці розростається, не раз аж бухтє. Але завжди на ньому, так як давно заважувала, так і тепер заважує — „Свобода”, її дух, що у змістовлюється у величньому понятті — с в о б о д а !

ЧИТАЧІ ПРО „СВОБОДУ”

XXII. Конвенція Українського Народного Союзу, що відбулася в Клівленді в 1950 р. постановила, щоб члени УНС платили за „Свободу” по 50 центів місячно. До того часу вони платили тільки по 30 центів місячно, отже приблизно по центові за число. Але тому, що така низька передплата далеко не вистачала на видавання щоденника, то попередня конвенція була доручила Адміністрації „Свободи” переводити кожного року в місяці жовтні кампанію за т. зв. добровільну доплату до передплати „Свободи”, яка приносила у висліді пересічно коло 10,000 доларів річно. Читачі „Свободи”, пересилаючи свою „добровільну доплату до передплати”, висловлювали в листах теж свої думки і побажання щодо „Свободи”. Ось деякі з тих голосів з 1949 р.:

Филип Демкович, Елизабет, Н. Дж.: „Читаю „Свободу” вже 40 років і без неї не міг би обійтись, як риба без води...”

Варвара Паньків, Бронкс, Н. Й.: „Я ніколи не забуду тої радості, з якою я вперше побачила „Свободу” на цій землі ще в 1914 р. Від тоді я зустрічаю її з неменшою радістю кожного дня...”

Антін Онисик, Джерзі Ситі, Н. Дж.: „Я читаю „Свободу” від місяця серпня 1905 року і читаю її від початку до кінця. Це тільки й радості моєї, як читаю, що діється в світі, а тим більше про те, як то наш геройський нарід бореться за волю...”

В. Васильків, Ньюарк, Н. Дж.: „Читаючи „Свободу”, я не подібую ні одного слова, яке не відзеркалювало б найцінніших ідей українського народу. Цей часопис є великим надбанням і цінністю для українського народу, бо не обстоює інтересів одної групи чи партії, але інтереси Соборної України...”

Микола Погорецький, Дітройт, Міш.: „По довгому скитанні в Європі, я опинився в Дітройті. Вже від першого дня мого побуту в Америці я почав пильно слідкувати за українською пресою і мушу признати, що „Свобода” мені надзвичайно подобається. Вона перекоує, що українці таки вміють здорово думати, що вони знають всі тонкощі в поборюванні своїх ворогів, при чому не всі винищують себе та не мнуть собі чубів, як це було в Європі. Думаю, що „Свобода” гідно репрезентує українську визвольну справу...”

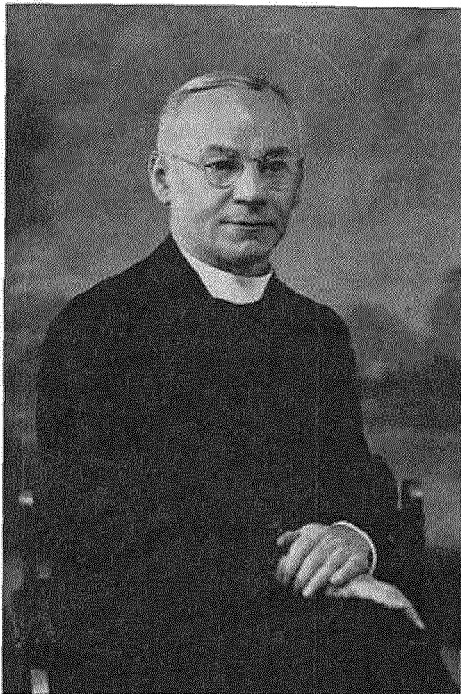
УКРАЇНСЬКА СПРАВА В АМЕРИЦІ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Написав о. ПЕТРО ПОНЯТИШИН

Сьогодні ми є свідками того, що українська справа на американській землі, та завдяки праці Українського Конгресового Комітету, вибилася наверх і набирає щораз більшого значення. Донедавна українською справою в Злучених Державах займались лише самі українці, а нині бачимо, що вона вже стала предметом серйозного заінтересування американських державних мужів і визначних політиків. Показав це наглядно V. Конгрес Американських Українців,

що відбувся в днях 4-6 липня ц. р. в Нью Йорку. Причиною такого видвиження українського питання наверх є, очевидно, те політичне напруження, що заіснувало сьогодні між західним демократичним світом з Америкою у провіді і найжахливішою, яка коли-будь була в історії світу, східною деспотією, назва якої — СССР

Дотеперішні досягнення та успіхи згаданого Комітету є, без перебільшення можна сказати, дуже знаменні. Вони вливають у наші серця надію, що коли прийде слушний час, волелюбна Америка заступиться своїм могутнім впливом за волю і свободу українського народу.

Слід ствердити цей факт, що головним чинником, який зрушив сьогодні українське питання в американських політичних колах і взагалі у ЗДА, є наша найстарша в Америці громадська установа, Український Народний Союз, з його органом „Свобода”, що цього року святкує шістдесятлітній ювілей свого існування. Упродовж того часу У.-Н.Союз і „Свобода” стояли завжди у службі свого народу та їм треба, кажучи безсторонно, завдячувати в дуже великій

мірі розвиток і зріст українського життя на американській землі. Хто знає як виглядало б нині це українське життя і якою представлялась би сучасна українська спільнота в ЗДА, якби 60 років тому не була народилась „Свобода”, а рік пізніше не зорганізувався УНСоюз. Мені здається, що коли б не було УНСоюзу і „Свободи”, то сьогодні не було б теж ні Українського Конгресового Комітету, ні цієї української визвольної акції, яку він провадить так уміло, гідно й енергійно.

Але я сказав оцих кілька слів про УНСоюз і „Свободу” тільки принагідно, з нагоди її ювілею. Про їхні заслу-

ги для українського життя в Америці була моя стаття в „Прогам'ятній Книзі” УНСоюзу, виданій 1936 року з нагоди сороклітніх роковин існування згаданої установи, і зацікавлених читачів відсилаю до цієї книги. Там зібрано досить багато матеріялу, головню про давні піонерські часи нашої імїграції. У згаданій книзі я з'ясував теж важливу роллю, що її відіграла українська католицька церква в церковному і народному розвєтку нашого життя у Злучених Державах.

Я не думаю, щоб через згадку про УНСоюз і „Свободу” я зробив великий відхил від теми, що поставлена в заголовку статті. Адже УНСоюз і „Свобода” підготовляли протягом довгих 60 років цей ґрунт, підставу, на якій спирається нинішня українська акція в Америці. Тому ця згадка про УНСоюз і „Свободу” стоїть у зв'язку з моєю статтею. Але як би там не було, я переходжу до властивої речі.

Розуміючи вагу сьогоднішніх досягнень Українського Конґресового Комітету, деякі наші люди, особливо прибулі скитальці, думають, що американські українці тільки тепер розгорнули поважну та плідну діяльність у справі страдальної України, а давнішими часами вони не змогли здобути на якусь позитивну акцію в її справі.

Та помиляється той, хто так думає.

Українські старожили в Злучених Державах не прогавили того часу, коли можна було зробити щось для добра української справи. Таким часом була, очевидно, перша світова війна. Користаючи з цієї нагоди, американські українці проявляли і розвивали дуже живу акцію в українській справі, хоч тодішні політичні обставини у світі були зовсім інакші від обставин сучасних.

І власне ця діяльність американських українців за час гершої світової війни є предметом цієї статті. Вона охоплює один етап, невеликий шмат часу, що має замкнену цілість в історії нашої американської імїграції. Ця стаття ділиться на дві частини. У першій частині мова про діяльність українців перед вступленням Злучених Держав до світової війни, а друга ча-

стина охоплює час, коли Америка вмішалась у згадану війну.

Стаття обмежується лише до тієї української акції, яка під час війни велась у Вашингтоні.

I.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ КОМІТЕТ

Коли в Європі вибухла перша світова війна, різні американські народності намагались допомогти своїм землякам у старому краві, які потерпіли в наслідок цієї війни. Ці народності закладали різні організації, що ставили собі цілю збирати фєзди на таку допомогу. За цим прикладом пішли теж американські українці, які після довгих міжпартійних колотнєч і короводів створили нарешті возени 1916 року таку організацію для допомоги своїм старокрайовим братам, страдникам з причини війни. Ця організація прийняла назву: Український Народний Комітет. Він спирався на українську католицьку єпархію, УНСоюз і Провидіння. Мене обрано головою цього Комітету; рекордового секретаря УНСоюзу, бл. п. Семена Ядловського, заступком голови, тодішнього ньюоркського пароха о. Миколу Підгорецького скарбником і Володимира Лотоцького, редактора „Свободи”, секретарем. В управу згаданого Комітету входили урядники обох організацій. Головний уряд обрано з ньюоркської околиці, щоб він міг скоріше з собою порозуміватись. Слід примітити, що письма і меморіяли УНКомітету приготавляв В. Лотоцький, а в УНКомітеті ми мали платного американського секретаря Мілтона Райта (Wright), який вправляв і вигладжував їх на зразкову анґлійську мову і взагалі займався публікацією гро наші справи в американській пресі. В тих часах не можна було знайти в Злучених Державах справжнього інтелїгента українського походження, який надавався б на секретаря УНКомітету.

Перші кроки в справі „Українського Дня”.

В акції несення допомоги своїм братам, вояним страдникам, жиди зуміли добитись тєго, що президент Вилсон

звернувся був окремою проклямацією до американського громадянства, щоб воно складало свої пожертви на їхніх страдників і на це визначив їм, жидам, спеціальний День. Пізніше такі Дні, проголошені президентом, мали теж литовці та вірмени. Всі ці дні відбувались упродовж 1916 року. Зацікавлений такими осягами згаданих народностей, УНКомітет у грудні 1916 року ухвалив старатись про те, щоб президент Вилсон проголосив такий День для збірок також для українських жертв війни. Адже вона шаліла головню на українських землях і жаден інший нарід не зазнав в наслідок тієї війни стільки горя, що нарід український. Це старання про Український День доручено мені.

Про цей День я говорив насамперед з спархіяльним адвокатом, яким був Вільям Дж. Кернс. Не будучи певним, яким способом можна б дістатись до президента і просити його про визначення такого Дня, Кернс запропонував, щоб ми обидва поїхали до Вашингтону та обговорили справу з конгресменом Дж. А. Гемілем. Геміл походив з Джерзі Сіті, Н. Дж. і Кернс був з ним добре знайомий. І справді, ми поїхали до Вашингтону і бачились з конгресменом. Він зацікавився справою Дня і порадив нам удатись за інформаціями до секретаря президента, Й. П. Тумулті, який мав великий вплив і вважався у Вашингтоні правою рукою президента. Слід примітити, що Тумулті походив теж з Джерзі Сіті та приятелював з Гемілем від молодих літ. До секретаря президента пішов з нами також конгресмен.

Вислухавши нашу справу, Тумулті заявив відразу, що це є виключена річ, щоб президент Вилсон проголосив День на збірку для воєнних українських страдників тому, що від різних народностей та організацій вплинуло багато прохань за такі Дні і проголошувати їх президентом стало прямо немислиме. Коли треба було відмовити іншим народностям, то наврод чи президент зміг би зробити виняток для одних українців.

Здавалось, що з цілої справи нічого не вийде.

Однак Тумулті, бачучи наше заклопотання і хочаби зробити прислугу

для свого приятеля, знайшов інший вихід. Президент, сказав Тумулті, міг би проголосити Український День тільки тоді, коли б Конгрес відповідною резолюцією закликав його, президента, до такого проголошення. Як виходило з дискусії, що вив'язалась в канцелярії Тумулті, процедура мала бути така:

1) Резолюція повинна бути спільна, тобто така сама для обох палат Конгресу (Сенату і Палати Репрезентантів); 2) резолюція мусить бути поставлена в Конгресі як наглий внесок і ухвалена одночасно (by unanimous consent) в обох палатах і 3) резолюція мусить бути внесена насамперед до комітетів закордонних справ обидвох палат, які мусять її одобрити і дати під голосування цих палат. Слухаючи того, що говорилось про резолюцію, я не сподівався, щоб вона в Конгресі перейшла, бо один сенатор чи конгресмен (усіх членів обох палат було 531) зможе повалити її одним противним голосом. Я сказав це Тумулті, а він відповів, що пробувати не зашкодить.

Ця нарада в канцелярії Тумулті відбулась в перших днях січня 1917 р.

Виготовлення резолюції в справі „Українського Дня”.

Діставши такі інформації щодо Українського Дня, треба було взятись за виготовлення тексту резолюції. Робилось це в канцелярії конгресмена Геміла в другій половині січня згаданого року. Приявними були адвокат Кернс, секретар конгресмена Філіпс, голова „Провидіння” о. В. Довгович, редактор „Свободи” Вол. Лотоцький і я. Ми, українці, були рішуче такої думки, що в тексті резолюції мусить бути поміщена правильна назва нашого народу, себто Ukrainian. Та конгресмен Геміл звернув був ще передтим мою увагу, що в резолюції не може бути пропущена назва Ruthenian, бо навряд чи знайдеться бодай кількох членів Конгресу, які знали б або чули про нарід, який звався б Ukrainian. Розуміється, Геміл не був проти назви Ukrainian, але він побоювався, щоб через незнання чи нерозуміння цієї назви не дати якомусь сенаторові чи конгресменові претексту запротестувати

проти тієї резолюції, як вона прийде під голосування. І насправду слід сказати, що за тих часів назва Ukrainian була у Вашингтоні та й взагалі в Америці темною водою во облацях небесних. Навіть така вчена людина, як Джордж Кріл, директор Комітету Публічної Інформації, почувши вперше цю назву, думав, що це якийсь музичний інструмент з гавайських островів.

Не можучи покищо прийти до ладу з словом Ukrainian, ми далі продовжували виготовку тексту резолюції, а справу назви відложили на кінець. Ми думали, що комусь з нас може й несподівано прийти думка, як вмістити в резолюцію назву Ukrainian, а в усякому разі після виготовки резолюції буде час справу обміркувати. Саме тоді, коли резолюція була готова, з'явився в канцелярії Геміла пок. С. Ядловський. Він погодився з текстом резолюції, а коли ми почали говорити про назву Ukrainian, Ядловському прийшла така проста думка, що найліпше було б вмістити назву Ukrainian в дужках при слові Ruthenian. Очевидно, всі ми на це згодились. Пок. Ядловський поцілів, як то кажуть, цвях в саму головку. Дня 24 січня 1917 року конгресмен Геміл вніс цю резолюцію до комітетів закордонних справ обох палат Конгресу.

Резолюція в обидвох палатах Конгресу.

Коли резолюція знайшлась в комітетах обидвох палат Конгресу, прийшлося нам робити заходи, щоб вона перейшла одностайно на сесіях Сенату і Палати Репрезентантів. Для досягнення тієї цілі треба було просити бодай найвизначніших сенаторів і конгресменів за підтримку цієї резолюції. Ми пішли насамперед до голови сенатського комітету закордонних справ, яким був тоді Генрик Кабот Ладж з Бостону. Згаданий сенатор проводив в той час сесіями Сенату, бо віце-президент Т. Р. Маршал був хворий. Сенатор Ладж був істориком і знаменито визнавався у східньо-європейських справах. Як виявилось під час нашої розмови, то він належав до тих білих кружків, які не лише знали правильну назву нашого народу, але знали теж його історію. Коли зійшла розмова на

Галичину, то Ладж зробив таку замітку: „Ви, українці, сусідуете вже 600 років з поляками і це є трагедією Польщі, що вона не потрапила знайти з вами „модусу вивенді“ — способу співжиття”. Сенатор Ладж поставився до нашої справи дуже прихильно. Ми ходили теж до інших сенаторів і всі заявляли свою допомогу у справі ухвали резолюції. Наші заходи увінчалися успіхом, бо резолюція в Сенаті перейшла дуже швидко, можливо упродовж кількох днів після того, як вона прийшла із сенатського комітету закордонних справ. Потім ми довідались, що до ухвали резолюції в Сенаті причинився найбільше сенатор Вільям Гюз. Очевидно, ми послали цим сенаторам, що нас підтримали, окрему подяку.

Тепер прийшла черга на Палату Репрезентантів. Ухвала Сенату допомогла нам дуже багато при „оброблюванні” конгресменів. Геміл заявив, що він сам уже говорив у справі резолюції з багатьма членами палатного комітету закордонних справ і з визначнішими репрезентантами, але найважливішою річчю є те, як поставиться до резолюції голова (спікер) Палати Репрезентантів. Спікером був тоді Чемп Кларк із стейту Мізурі. Про спікера загалом говорили, що він є справжнім американцем, бо має в собі індіанську кров. Вислухавши нашу справу, Кларк заявив, що в такому гуманному ділі, як поміч жертвам війни, він не може відказати своїй підтримки і зробить все можливе, щоб резолюція перейшла в Палаті Репрезентантів. Ми бачились ще й з багатьма іншими конгресменами в кулуарах Конгресу, але їх імен я вже не пам'ятаю. Всі конгресмени відносились до нашої справи дуже прихильно. Вони багато розпитували про Галичину, Україну та її обставини. Між іншим, під час однієї такої розмови один із законодавців продемонстрував своє знання географії в цей спосіб, що ствердив положення України на... Балканах. Треба було зручно вияснювати, щоб нікого не вразити.

В першій половині лютого 1917 р. я дістав від Геміла повідомлення, щоб прийти до Вашингтону, бо спікер поставив нашу резолюцію під голосування Палати Репрезентантів. Очевидно, я приїхав негайно. Конгресмен дав ме-

ні карту вступу на галерію залі, де Палата відбуває свої сесії. З галерії я бачив, що на бюрках конгресменів лежала наша резолюція ч. 350. Була точно 12 година. Можна собі уявити мову схвилювання, коли спікер ударив молотком по столі і, заявивши, що на порядку є резолюція ч. 350, питає, хто є проти неї. В залі стало тихенько, хоч маком сій, і ніхто не спротивився. По якій хвилині спікер знову вдарив молотком по столі і питає, хто є проти резолюції, але спротиву не було. Спікер ударив утретє молотком по столі, питаючи, хто є проти резолюції і нараз, із задніх сиджень конгресової залі, залунало: I object. Наша резолюція провалилась. Мені відразу станули сльози в очах. Я бачив, як Геміл побіг до конгресмена, що протестував, і розкладаючи руками, щось йому пояснював. Я зійшов з галерії і зустрівся з Гемілем. Він був докраю збентежений і сказав, що протестував Гордон, конгресмен з Клівленду, Огайо. Я до сьогодні не знаю, що було причиною цього спротиву.

Зараз після голосування ми вдвійку пішли до бюро спікера Кларка. Він жалів, що резолюція не перейшла та дивувався, що найшовся конгресмен, який посмів протестувати проти резолюції в гуманній справі. З дальшої розмови ми мали таке враження, що спікер не вважав ще резолюції за пропащу...

Пригноблений такою невдачею, я поїхав до Ньюарку, стративши надію, щоб резолюція могла перейти в Палаті Репрезентантів. Та я помилявся. Через яких десять днів я дістав від Геміла радісну депешу, що наша резолюція ухвалена. Я поїхав до Вашингтону і конгресмен Геміл розповів мені, в який спосіб резолюція перейшла. Спікер говорив Геміл, знав, хто був проти резолюції під час першого голосування і чекав нагоди. Побачивши, твердив Геміл, що Гордон не явився на засідання Конгресу, спікер поставив ще раз резолюцію під голосування і Палата Репрезентантів прийняла її одностайно. Було це 24-го лютого 1917 року.

Після ухвали резолюції була виготовлена нашвидку, бо не було часу, відповідна стаття про українців, яка за дозволом спікера, як тоді водилось,

була поміщена як extension remarks в Конгресових Рекордах.

Дата Українського Дня.

Коли в Палаті Репрезентантів перейшла наша резолюція, УНКомітет вирішив, щоб Український День відбувся 21 квітня 1917 року, в п'ятницю перед Томиною неділею. УНКомітет міг уже тоді винести таке рішення, бо Тумулті заявив, що президент визначить Український День на таку дату, яку подасть Комітет. І зараз таки почав

64TH CONGRESS,
2d Session.

H. J. RES. 350.

IN THE HOUSE OF REPRESENTATIVES.

JANUARY 24, 1917.

Mr. HAMIL introduced the following joint resolution; which was referred to the Committee on Foreign Affairs and ordered to be printed.

JOINT RESOLUTION

Requesting the President of the United States to designate and appoint a day on which funds may be raised for the relief of the Ruthenians (Ukrainians)

Whereas in the countries situated in the eastern part of Europe, the theater of devastating war, there are at least one million of Ruthenians (Ukrainians) in dire need of food, clothing, and shelter; and

Whereas hundreds of thousands of these people have been forced to abandon their homes and their property, and, being deprived of all opportunity to provide even for their most elementary wants, have undergone disease, starvation, and indescribable suffering; and

Whereas the people of the United States of America have learned with sorrow of this terrible plight of great numbers of their fellow beings and have most generously responded to the appeal of humanity for assistance whenever such appeal has reached them: Therefore be it

- 1 Resolved by the Senate and House of Representatives
- 2 of the United States of America in Congress assembled,
- 1 That in view of the wretchedness, misery, and privation
- 2 which these people are enduring, the President of the
- 3 United States be respectfully requested to designate and
- 4 appoint a day on which the citizens of this country may
- 5 give expression to their sympathy by contributing to the
- 6 funds now being raised for the relief of the Ruthenians
- 7 (Ukrainians) in the belligerent countries.

Фотокопія (поменшена) спільної резолюції Сенату і Палати Репрезентантів Конгресу З'єдинених Держав в справі „Українського Дня”.

УНКомітет робити приготування до перекладу цього Дня. Всякі письма, що їх реба було видати з приводу Українського Дня, друкувались у „Свободі”. Технічним перекладом цього Дня займався найбільше пок. Іван Добрянський, батько нашого славного Лева, голови УНКомітету.

Проклямація президента Вилсона в справі Українського Дня.

Згідно з Конституцією Злучених Держав Америки, всякі закони, ухвали, резолюції, які перейдуть через Конгрес, мусять бути підписані президентом впродовж десяти днів, інакше вони втрачають свою важливість. Секретар Тумулті допилював, щоб президент підписав нашу резолюцію у своєму часі. Президент поклав своє ім'я під резолюцією 2. березня 1917 року. Ми подали Тумулті до відома дату Українського Дня і 16. березня появилася проклямація президента Вилсона, якою він проголосив і визначив згаданий День на 21 квітня 1917 року.

Перо, що ним підписав президент Вилсон проклямацію, є в мене.

На жаль, англійський текст проклямації в мене загубився, але я маю точний український її переклад.

Вона звучить:

„Беручи до уваги, що 2. березня 1917 року я одобрив спільну резолю-

цію Конгресу Злучених Держав, яка звучить ось так:

СПІЛЬНА РЕЗОЛЮЦІЯ

„Якою прохасться Президента З'єдинених Держав вибрати і призначити один день, в якому можна б зібрати фонди на допомогу Русинам (Українцям).

„Тому, що в країнах, положених в східній частині Європи, театрі нищівної війни, є щонайменше один мільйон Русинів (Українців), які страшенно потребують харчів, одягів і приміщень; і

„Тому, що сотні тисяч тих людей були змушені залишити свої доми і своє майно та, позбавлені всякої можливості задовольнити свої навіть найбільш елементарні потреби, попали в недуги, голод і неописані терпіння; і

„Тому, що нарід З'єдинених Держав Америки з смутком довідався про це жахливе положення великої кількості своїх ближніх та найбільш великодушню відповідав на заклики людства за допомогою, коли тільки такий заклик до нього доходив: Тому нехай буде —

„Постановлено Сенатом і Палатою Репрезентантів З'єдинених Держав Америки в Конгресі зібраних, щоб в обличчі нещастя, нужди і нестач, яких цей нарід зазнає, просити з пошаною Президента З'єдинених Держав, щоб він вибрав і призначив день, в якому громадяни цієї країни могли б виявити свою симпатію, жертвуючи на фонд, який тепер збирається на допомогу

WESTERN UNION TELEGRAM

THEO. N. VAIL, PRESIDENT

RECEIVED AT Main Office, 281 Washington St., Newark, N. J. 272-15TH AVENUE
NEWARK, N. J.

27NKRS 36 GOVT
CA WASHINGTON DC 11A FEB 22 1917

REV P PONIATISHIN
295 HUNTERDON STREET

AT 1030 THIS MORNING I CALLED UP THE RUTHENIAN RESOLUTION

AND IT WAS ADOPTED BY THE HOUSE WITHOUT OBJECTION

CONGRESSMAN JAMES A GAMILL

1146A

Фотокопія телеграми конгресмена Геміла з Вашингтону до о.
П. Понятишина з повідомленням, що Конгрес прийняв
резолюцію в справі „Українського Дня”.

Русинам (Українцям) у воюючих країнах

„Тому я, Вудро Вилсон, Президент Злучених Держав, згідно з бажанням Конгресу Злучених Держав, визначую і проголошую 21 квітня 1917 року як День, в якому населення Злучених Держав може складати такі пожертви, які вважатиме за відповідні, на допомогу навіщеним Русинам (Українцям) у воюючих країнах.

„Пожертви можна слати до Американського Червоного Хреста, Вашингтон, Д. С., який займеться відповідним їх розподілом.

„На доказ цього мій власноручний підпис і печатка Злучених Держав.

„Дано в місті Вашингтоні дня 16-го березня Року Божого 1917, а сто сорок першого року Незалежності Злучених Держав.

Печатка. Вудро Вилсон.

Підпис Президента стверджує: Роберт Ленсінг, секретар закордонних справ”.

Заходи УНКомітету коло звільнення митр. Андрея Шептицького з російського заслання

Одночасно із стараннями про Український День, УНКомітет робив теж заходи в справі звільнення митрополита Андрея Шептицького з російського заслання. Я згадав принагідно в розмові з Гемілем про це заслання митрополита і конгресменові прийшла відразу до голови думка розпочати акцію, щоб його звільнити. Будучи довгі роки (через п'ять, здається мені, каденцій) конгресменом, Геміл знав у Вашингтоні всякі, як то кажуть, входи і виходи. Тим то, не роздумуючи довго, ми пішли разом з Гемілем до державного департаменту, щоб побачитись з chief-clerk-ом, яким був тоді Дейвіс. Його обов'язком було вести кореспонденцію з представниками Америки в чужих державах. Ми оповіли Дейвісові про ціль нашої візити. Він порозумівся зараз телефоном з якимсь вищим урядовцем державного департаменту і, доставши притакуючу відповідь, почав разом з нами укладати дві каблеграми: одну до американського амбасадора Пенфілда у Відні, а другу до амбасадора Меріс (Marye) в Петрограді. Ам-

басадор Пенфілд мав звернутись до австрійського уряду, куди він хотів би перевезти з російського заслання свого громадянина, митрополита Шептицького. А знову амбасадор Меріс мав інтензивувати в російському міністерстві закордонних справ щодо звільнення митрополита.

Дейвіс попередив нас, що на відповіді з Відня і Петрограду прийдеться нам деякий час почекати. І ми чекали, але відповіді не приходили. Дейвіс порадив нам вислати ще раз такі каблеграми і ми, розуміється, на це згодились. Однак відповіді таки не грюхнули. Телеграфічна компанія рахувала тоді державному департаментові за каблеграми половину звичайної ціни, яку мусіли платити зацікавлені особи. Оскільки собі пригадую, я заплатив за ці каблеграми коло 15 доларів.

Пождавши якийсь час і не доставши відповідей ні з Відня ні з Петрограду, ми пішли до Й. Тумулті. Я мав з собою фотографію митрополита в меншому форматі, але на повну величину в архиєрейських ризах з мітрою і жезлом. Тумулті взяв цю фотографію та, оглянувши її, пішов зараз з нею до оюра президента Вилсона. За деякий час Тумулті вернувся з бюро президента і сказав, що йому, президентові, дуже заїмпонувала постать митрополита та що президент заявив, що коли до яких трьох тижнів не прийде від амбасадорів відповідь, то він особисто, понад голови всіх міністрів та амбасадорів, звернеться в справі звільнення митрополита просто до російського царя. Тимчасом в Росії вибухла революція та й на цьому наша інтервенція закінчилась.

Коли 1921 року митрополит приїхав був до Злучених Держав, я питався його, чи він знав щонебудь про нашу акцію в справі його звільнення. Митрополит сказав, що він нічого конкретного не знав, але впродовж останніх місяців його заслання царські власті поводитись з ним з усяким респектом, дуже гарно та людяно, і він догадувався, що хтось і десь за ним вставлявся.

Авдієнція у президента Вилсона

Дня 22 січня, 1917 року президент Вилсон мав промовляти в сенаті в

справі війни в Європі і конгресмен Геміл покликав членів УНКомітету на цей день до Вашингтону. Там приїхали о. В. Довгович, С. Ядловський, В. Лотоцький, Кернс і я. У конгресовому будинку є зарезервована окрема вітальна кімната для президента, коли він заходить до Конгресу. З правила авдієнції у президента відбуваються в Білому Домі, а в Конгресі президент приймав тільки у виїмкових випадках і це, як загалом у Вашингтоні говорили, вважалось спеціальною почестю. Така почесть зустріла й нас, членів УНКомітету. Конгресмен Геміл представив нас поіменно президентові, який кожному з нас стиснув руку і перекинувся кількома словами.

Тоді Злучені Держави не були ще у війні і Геміл попередив нас, щоб ми з ніякими справами перед президентом не виходили. Треба знати, що президент Злучених Держав не буде говорити з приватними людьми про ніякі справи, лише відсилася їх до відповідних департаментів, а з приватними людьми робить „шейк гендс” і більш нічого. Та хоч наша авдієнція мала радше характер зустрічі з президентом, то все таки вона мала своє значення. Це був перший випадок в історії, що президент Злучених Держав прийняв українських представників.

II.

СТАРАННЯ У.Н.К. ПРО ВИЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Тимчасом у квітні 1917 року Злучені Держави вмішались у війну по боці Антанти і можна було вже передбачувати, що вона вийде з тієї війни переможно. Одночасно нас електризували вісті про упадок Росії, про творення української держави та про всі ті історичні події, які проходили на наших землях. Дня 11 листопада 1918 року заключено, як відомо, перемир'я на бойових фронтах. Тепер прийшла нагода старатись допомагати нашим братам у старому кравці до визволення України, тим більше, що президент Вилсон кинув був клич „самовизначення народів”. Тим то зараз після перемир'я УНКомітет взявся за дипломатичну, так сказати б, акцію у Вашингтоні. Ходило саме про те, щоб до-

битись в уряді Злучених Держав визнання України як незалежної, самостійної держави.

Як повів цю акцію УНКомітет?

Слід примітити, що з усіх конгресових комітетів у Вашингтоні найбільше значення мав тоді сенатський комітет закордонних справ. В цьому комітеті формувалась, властиво кажучи, закордонна політика Америки і державний департамент не робив ніяких важливіших потягнень в цій політиці без того, щоб не засягнути опінії згаданого комітету. Тому Геміл вважав за відповідне насамперед довідатись, як поставиться цей комітет до справи визнання незалежності України.

В кулуарах Конгресу ми стрінулись з двома визначними членами цього комітету. Один називався Брандегі і походив із стейту Конектикат, а ймення другого сенатора вже не могу собі пригадати. Ми представили сенаторам нашу справу і прохали їх, щоб сенатський комітет закордонних справ причинив своїм впливом на державний департамент до визнання незалежності української державності. Обидва сенатори поглянули на нас досить здивовано... Розмова, що з ними зав'язалась, була досить довга; сенатори, видно, мали час. Сенатор Брандегі казав, що Америка симпатизує з усіма народами, які борються за волю, але вона, Америка, не може ангажуватись в такій політиці, яка була б скерована проти Росії. Росія, говорив сенатор, була союзником Америки у війні проти центральних держав і тепер, коли вона, Росія, знемоглась у воєнних боях, потерпівши великі втрати, мала б Америка розчленовувати її на частини? Що, питався сенатор, сказала б колись про нас історія?.. Америка, твердив Брандегі, жила завжди з Росією в дружніх взаємовідносинах; вона додержувалась своїх договорів і міжнародних зобов'язань, і було б дуже нерозумно підважувати цю приязнь і творити собі з Росії ворога на майбутнє. А другий сенатор говорив, що Росія станула була в пригоді Америці, бо під час горожанської війни, коли Англія намірялась уже визнати південні стейти за окрему державу, Росія вислала була свої воєнні кораблі до Нью Йорку і Сан Франсіско і в такий спосіб за-

демонструвала проти намірів Англії. Другий сенатор додав, що коли б більші європейські держави визнали незалежність України, то Злучені Держави пішли б напевно за їхнім прикладом.

Оце коротенький зміст нашої розмови з сенаторами, членами сенатського комітету закордонних справ. З тієї розмови нам стало ясно, що рахувати на підтримку згаданого комітету в справі визнання української держави немає найменшої надії.

Не зважаючи на те, ми пішли до державного департаменту, бо до нього належало в справі визнання української держави останнє слово. Насамперед ми поступили до східньо-європейського відділу згаданого департаменту. Хоч нам було відомо, що урядовці цього відділу не мали впливу на закордонну політику Америки, все ж таки ми хотіли знати, що там думають про визнання самостійності України. Там ми переконались, що у згаданому відділі про українську державність мали більш-менш такі самі погляди, що й сенатори, з якими ми говорили.

Опісля, за старанням конгресмена Геміла, ми мали аудієнцію у самого керівника американської закордонної політики, себто у державного секретаря, яким був тоді Р. Ленсінг. Він прийняв нас навіть дуже ввічливо, але з його розмови ми довідались, який сильний був тоді про-російський дух в американській політиці. Ленсінг висловився про Росію прихильно, а щодо визнання незалежності української держави він заявив твердо, що Америка не приложити руки до розбиття Росії. Ми розуміли, що це був основний, непорушний принцип політики Зл. Держав Америки відносно Росії. Пізніше мав побачення з Ленсінгом конгресмен Геміл. Державний секретар, як твердив Геміл, заявив був, що Америка могла б дати українцям моральну підтримку тільки в такому випадку, коли б вони домагались не незалежності, але автономії України, очевидно у федерації з Росією. Це potwierдив пізніше А. Сїді, другий асистент державного секретаря, у своїй дуже дипломатичній відповіді (з дня 16 грудня 1918 р.) на меморіал, внесений УНКомітетом в справі України.

Слід сказати, що за тих часів у Конгресі як і в урядових колах Вашингтону була поширена думка, що большевики не вдержаться довго при владі і що після їхнього упадку в Росії мусить прийти конституційна форма правління і тоді народності проблеми будуть поладжуватись там своїм порядком.

Хоч наші заходи в справі визнання української державності в сенатському комітеті закордонних справ і в державному департаменті були безуспішні, проте ми ще не опускали рук і не перестали рухатись. Довідавшись, що президент Вилсон виїжджає на мирову конференцію до Парижу, В. Лотоцький виготовив разом з Райтом меморіал у справі незалежності України і ми поїхали до Вашингтону, щоб цей меморіал доручити президентові. Ми, звичайно, зайшли до канцелярії секретаря Тумулті, який сказав нам, що власне в цій хвилині президент Вилсон вже готовий до виїзду. — Ми бачили, що авта вже чекали біля Білого Дому. Але ми все таки шукали якогось можливого способу, щоб наш меморіал передати президентові. На наше щастя з'явився в канцелярії Тумулті прибічний лікар президента адмірал д-р Грейсон, який мав також їхати з президентом до Парижу. Бачучи наше заклопотання, д-р Грейсон сказав до нас: „Передайте мені цей меморіал і як тільки увійду на корабель, а президент матиме спокійну голову, я негайно доручу йому цей меморіал”. По правді кажучи, ми не киче вірили, щоб д-р Грейсон це зробив, але іншого виходу не було. Ми передали меморіал адміралові, подякувавши йому наперед за цю прислугу. Д-р Грейсон додержав слова, він насправді вручив цей меморіал президентові на кораблі. Про це довідался конгресмен Геміл від самого адмірала після повороту з Парижу.

Коли американська делегація була вже відїхала на мирову конференцію до Парижу, у грудні 1918 року, конгресмен Геміл вніс у Конгресі спільну резолюцію, на підставі якої Конгрес мав доручити згаданій делегації, щоб вона на Конференції обстоювала застосування Вилсонівського принципу самоозначення народів до України та створення української незалежної держави на

всіх українських територіях. Ця резолюція не була ухвалена. До речі, сам конгресмен Геміл не сподівався, щоб така резолюція могла перейти в Конгресі, але все ж таки вона своє зробила. Ця резолюція познайомила членів

65TH CONGRESS,
3d Session.

H. J. RES. 369.

IN THE HOUSE OF REPRESENTATIVES.

DECEMBER 13, 1918.

Mr. HAMILL introduced the following joint resolution; which was referred to the Committee on Foreign Affairs and ordered to be printed.

JOINT RESOLUTION

Requesting the commissioners plenipotentiary of the United States of America to the International Peace Conference to present to the said conference the right of all the Ukrainian territories to freedom, independence, and self-determination.

- 1 Resolved by the Senate and House of Representatives
- 2 of the United States of America in Congress assembled,
- 3 That the commissioners plenipotentiary of the United States
- 4 of America representing the United States at the Interna-
- 5 tional Peace Conference, soon to assemble at Versailles, be,
- 6 and are hereby, requested to present to and to urge upon
- 7 the said International Peace Conference the right to
- 8 freedom, independence, and self-determination of all the
- 9 Ukrainian territories, both in Austro-Hungary and in Russia,
- 10 predicated upon the principle laid down by the President in
- 11 his plea for an international league that "all governments
- 12 derive their just powers from the consent of the governed."

Фотокопія (поменшена) неприйнятої резолюції Сенату і Палати Репрезентантів Конгресу З'єднаних Держав в справі самостійності і соборності України.

Конгресу про характер і мету українських змагань. Вона мала теж відповідний відгомін в американській пресі.

Авдієнція у державного секретаря Гюз.

Українська невдача на мировій конференції у Версалю, себто знехтування тією конференцією українських домагань, викликало серед американських українців велике пригноблення і розчарування. Цю депресію використовували головню „наші” большевики та УНКмітет почав тратити ґрунт під ногами. Одначе він, Комітет, не припи-

нив ще був своєї акції, бо тоді не була ще вирішена справа Західно-Української Республіки, себто Східньої Галичини.

Після Вилсона президентом Злучених Держав обрано республіканця Ворена Г. Гардінга (1921-1923) і державним секретарем став Чарлз Е. Гюз, дуже визначний американський юрист. Не даючи за виграну, ми почали робити заходи, щоб дістатись до нього на авдієнцію, що не приходилось так легко. Цю авдієнцію виснавав нам нарешті сенатор із стейту Нью Джерзі, Й. Ш. Фрлінггайзен. Одначе Гюз не прийняв нас того самого дня, коли ми зголосились, але визначив нам авдієнцію на два тижні пізніше. Було це недовгий час після інавгурації президента Гардінга. Очевидно, державний секретар прийняв нас ввічливо. При нашій розмові був теж приявний з текою в руках шеф східньо-європейського відділу в стейтовому департаменті. Прізвисьца шефа не можу собі пригадати і знаю лиш що його хресне ім'я було Бейзіл (Василь).

Гюз слухав нас, як здавалось, із зацікавленням, але сам говорив дуже мало. Насамперед ми представили йому справу армії польського генерала Галлера, що її аліанти були озброїли для боротьби проти большевиків, але яка, замість того, пішла на завоювання українських земель. Ми видвинули також справу злочинів, що їх допускались поляки на українцях після окупації згаданою армією Східньої Галичини. Вислухавши звітномлення про події в Галичині, Гюз обіцяв, що він говоритиме про них з французьким амбасадором. Як відомо, Польщу протегувала тоді особливо Франція.

Опісля ми представили Гюзові справу Східньої Галичини, яка, спираючись на право самовизначення народів, проголосила свою незалежність під назвою „Західно-Української Народної Республіки”. Ми підкреслювали, що всі колишні народи Австро-Угорщини дістали по її розпаді те, що їм належало, та що одних тільки українців віддали аліанти на поталу полякам. Ми зазначували, що це велика несправедливість... Державний секретар не виявляв, як було видно, велико-

го зрозуміння української справи взагалі, лише сказав, що тепер „усі хочуть незалежності, навіть місто Ф'юоме намагається її дістати. Але що станеться з Європою, коли подробиться її на кусники... який буде там лад і порядок"? Ці слова вбили мене так у пам'ять, що й сьогодні можу їх без зміни повторити. Ми бачили, що говорити про самостійність Східньої Галичини було зовсім даремно. Але ми доручили Гюзові меморіал у справі армії Галлера та про злочинства поляків в Галичині. Авдієнція тривала якої півгодини.

Висилка делегації до Версалю.

УНКомітет вважав за відповідне вислати від американських українців окрему делегацію на мирову конференцію у Версалю. Делегатами були д-р Кирило Білик з Нью Йорку і конгресмен Геміл. Вони мали допомагати на конференції делегації від Української Народньої Республіки в її змаганнях добитись визнання незалежності України. Делегація виїхала до Парижу в березні 1919 року і це не було запізно. Мир у Версалю підписано 28-го червня 1919 р.

Як виходило з переданого нам після конференції звіту конгресмена Геміла, обидва наші делегати проробили у Версалю чималу роботу в користь української справи. Наші делегати з Америки придались, видно, на конференції, бо Гр. Сидоренко, який очолював делегацію з України, дуже дякував УНКомітетові за їх висилку. Про нашу делегацію на конференцію у Версалю була моя стаття у згаданій „Пропам'ятній Книзі У. Н. Союзу” і говорити ширше про цю делегацію вважаю зайвим; а й було б це відхилом від моєї теми. Згадаю тут лише те, що наші делегати стояли в тісних зв'язках з американським полковником Е. Гавзом, який був найближчим, довіреним дорадником през. Вилсона на мировій конференції. За посередництвом згаданого полковника Жорж Клемансо, голова мирової конференції, визначив був авдієнцію для нашої делегації з України. Українські делегати прийшли півгодини пізніше, як назначена була авдієнція. Клемансо прийшов, очевидно, на час і, не заставши

наших делегатів, махнув рукою та відійшов. Авдієнція, розуміється, не відбулась. Геміл теж казав, що делегати від Української Народньої Республіки не були дуже рухливі. Вони сиділи в Парижі і писали довгі меморіяли, яких ніхто не читав, але для самої справи не потрапили багато зробити.

Українські місії у Вашингтоні.

Заступництво української визвольної справи на американському терені продовжував УНКомітет ще й під час створення у Вашингтоні наших політичних місій. Таку місію від Української Народньої Республіки очолював 1919 року д-р Юліян Бачинський. Але, сказавши правду, ця місія нічого не робила та про неї у Вашингтоні не було, як то кажуть, ні слуху ні диху. У зв'язку з тією місією українське почування спонукує мене розказати про доволі прикрий інцидент.

Одного разу під час розмови в канцелярії Тумулті згадано, що у Вашингтоні перебуває посол від УНРеспубліки. Зацікавлений такою новиною Тумулті захотів бачитись з ним, розуміється, у своїй канцелярії. Ото ж ми, себто Геміл, Кернс і я, поїхали чим скоріше до посла і повідомили його, що секретар президента був би радий познайомитись з ним. Почувши це, посол почав викручуватись... Але я таки просив і настоював, щоб він використав нагоду і поїхав з нами до Тумулті. Та всяке переконування посла ні нащо не придалось. Посол заявив, що він міг би говорити тільки з Ленсінгом або з самим президентом, але бачитись з секретарем — йому не лицює. Коли я сказав це Гемілеві і Кернсові, то вони дуже розсердились... і ми вийшли з посольства. Геміл казав, що англійський чи французький амбасадори не знали б, як це оцінити, коли б вони могли мати Тумулті за свого приятеля, а посол незвізної держави вважає своє становище за таке, що секретар президента негідний з ним говорити. З такої поведінки посла ми дуже дивувались і жаліли... Потім треба було сказати Тумултові неправду, а саме, що ми не застали посла дома. Був це може й гріх, але, говорячи людськи, ми не могли інакше поступити.

Місію від Західно-Української Республіки очолював початково (від травня до кінця 1921 року) пок. д-р Лонгін Цегельський, а потім (від кінця 1921 до осені 1923 року) д-р Лука Мишуга. Обидва згадані представники були рухливі, енергійні, завзяті українські патріоти, і під час існування тієї місії УНКомітет співпрацював з нею якнайтісніше. Ходило головню про справу Східної Галичини. Одначе здобути якісь реальні успіхи для української державности було немислимо.

УНКомітет, проіснувавши п'ять років, скінчив свою діяльність та й, очевидно, розв'язався. Натомість з ініціативи д-ра Мишуги створилось „Об'єднання Українських Організацій в Америці”, яке поставило собі головним завданням нести матеріальну допомогу нашим братам у старому краю. Це своє завдання воно виконало знаменито. Першим головою Об'єднання був о. Лев Левицький, а після нього о. Володимир Сполітакевич.

Кінцеві завваги

Найбільшим успіхом УНКомітету під час першої світової війни був проголошений президентом Вилсоном Український День. Була це дуже приємна несподіванка, яка викликала серед американських українців велику радість і загальне захоплення. Для української справи мав цей День окреме значення. Насамперед, це перший раз в історії американського українства в урядових документах Злучених Держав була вписана правильна назва нашого народу. По-друге, проголошення Українського Дня було офіційним, публічним визнанням Конгресом і президентом Злучених Держав відрубности, окремішности нашого народу від інших народностей. До того часу американці не знали, або знали дуже мало про наш нарід. Вони вважали нас за поляків, росіян або й навіть австрійків. Український День відкрив американцям очі, що на світі існує такий нарід, який називається українським.

Відтепер стара наша назва Ruthenian, уживана в колишній Австро-Угорщині, виходила в Америці дуже швидко з уживання, а натомість загальна і правильна в наших часах назва Ukraine, Ukrainian набула право

громадянства і почала вдомашнюватися серед американського загалу. Розуміється, вістку про Український День, проголошений президентом, розіслала була Associated Press з Вашингтону до всіх американських часописів. А вже в цих місцевостях, де знаходились українські оселі, самі наші люди подбали, щоб місцева преса помістила цю вістку. Замітна річ, що коли ми звертались до різних державних бюр у Вашингтоні, як в українській так і в приватних справах деяких наших людей, що проходили наших інтервенцій в тамошніх урядах, то після проголошення президентом Українського Дня всюди вже знали правильну назву нашого народу.

Інші національні групи в Злучених Державах, зокрема росіяни, прямо казались на нас, бо їм не пощастило добитись такого Дня для себе. Старались про такий День також поляки, які мали вже тоді багато впливових своїх людей, але й їм не повезло. Після Українського Дня жадна інша народність в Злучених Державах такого Дня вже не дістала.

Що Український День став фактом і що у Вашингтоні можна було взагалі щось робити для української справи, треба завдячити трьом нашим добрим приятелям, ймення яких приходили в оцій статті. Ними були: Кернс, Геміл і Тумулті. Вони були великими прихильниками нашого народу саме тому, що він був уярмлений і прагнув волі. Всі три добре орієнтувались в українських справах, і вони становили, так сказати, звено УНКомітету з Білим Домом, Конгресом і урядом у Вашингтоні. Через їхні впливи всюди у Вашингтоні були відкриті для нас двері. Без допомоги згаданих наших приятелів УНКомітет не міг би був у Вашингтоні нічого зробити. Їм належить честь від нашого народу.

Осягнути у Вашингтоні якісь позитивні політичні здобутки для української справи було неможливо тому, що тодішні політичні обставини були для нас дуже несприятливі. За тих часів Злучені Держави мали до Росії довгою традицією утверджену симпатію, з якої вилікувати їх не зміг би був хіба ніхто на світі. А втім, українська справа була тоді цілком нова і незнана, бо правда

про Україну була покрита занадто великим історичним намулом. „Ми (українці), говорив Симон Петлюра, виступили на арену історії, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів визнати її як самостійну державу. Ніхто не вважав нашого народу за окрему націю”. (З промови С. Петлюри 26-го листопада 1919 року в „Трикутнику Смерти”). Це була безсумнівна правда. Тому й не дивниця, що з наших розмов із вище поставленими особами у Вашингтоні можна було помітити, що вони вважали незалежність України за недозрілу справу, за якусь, просто кажучи, химеру, а нас, що домагались визнання тієї незалежності, мали хіба за мрійників, фантастів. Однак цим ми не знеохочувались, але сміло обстоювали українську державність у глибокому переконанні, що ми засупаємось за справедливу і слушну справу.

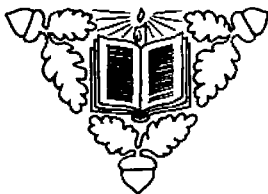
Та хоч справа цілковитої незалежності України не знаходила у Вашингтоні ніяких прихильників, проте, після проголошення президентом Вільсоном Українського Дня, УНКомітет мав там значення і повагу. Про це засвідчує хоч би лист вище згаданого другого асистента державного секретаря, в якому він писав, що меморіал УНКомітету з грудня 1918 року уряд Злучених Держав взяв під належне обміркування (has received due consideration by the Government of the United States). Одночасно згаданий асистент у своєму листі заявив, що уряд Злучених Держав був би радий покористуватись

УНКомітетом як засобом для роздобування інформації відносно України. І справді, по такі інформації приходили до УНКомітету службовці із стейтового та інших департаментів.

Наприкінці слід мені сказати, що УНКомітет робив для української справи під час першої світової війни все, що можливе було робити. Причиною невдачі тієї акції, крім неприхильних політичних обставин, було й те, що українська держава не могла закріпитись і встоятись, що в нашій державі мінялись дуже швидко уряди, що в ній бушувало отаманство та не було в ній ладу і порядку. У Вашингтоні добре про це знали, а в грудні 1921 року Герберт Гувер, тодішній секретар торгівлі, а пізніший президент Злучених Держав, сказав це під час авдієнції відверто, у вічі митрополитові Андрієві Шептицькому. Треба знати, що першою умовою визнання якоїсь держави є, поруч території, стабільний уряд. Коли ж новостворена держава такого уряду не має, то цілком не дивниця, що інші добре впорядковані держави не хочуть її визнати і нав'язувати з нею міжнародні стосунки. Але в Бозі надія, що грядучі світові події видвигнуть на публічну арену світу українську правду та й український нарід, навчений досвідом з першої світової війни, скине з своєї шиї варварське большевицьке ярмо і створить свою, самостійну, суверенну, соборну українську державу.

Dixi et salvavi animam meam.

Давсон, Па., 14 жовтня, 1952 р.

Шалійте, казіться, муруйте тюрми,
Царі, каги і тирани!
Воскресне Вкраїна, як Христос воскрес,
Вільна, могоуча постане!

(„Свобода”, 1924, ч. 14)

„СВОБОДА“ В МОЄМУ ЖИТТІ

Написав ІВАН НІМЧУК

Зі „Свободою” за-пізнався я вперше в 1912 році, коли, як молодий студент львівського університету, вступив на постійну працю до редакції популярного щоденника „Нове Слово” у Львові. Тому, що „Нове Слово” було першим українським популярним щоденником у світі і за короткий час досягнуло дуже високий тираж (12,000 у часі балканської завірюхи в 1913 р.), скажу про цей часопис кілька слів.

Попередником щоденника „Нове Слово” був часопис „Народне Слово”, що виходив у Львові кілька років під редакцією Андрія Веретельника тричі в тиждні. Одним з чоловічих співробітників „Народного Слова” був Володимир Держирука. До того „Народного Слова” я дописував щось два роки зі Станиславова, ще як учень вищих класів гімназії, за що й діставав згаданий часопис безплатно. Коли ж „Народне Слово” перестало виходити, почувалась у нас велика потреба популярного часопису, бо читальний ринок заливали такі популярні польські щоденники, як „Век Нови” і соціалістичний „Глос”, особливо по містах. І тоді гурт громадян, при фінансовій підтримці о. мітрата Тита Войнаровського, йдучи назустріч цій потребі, приступив восени 1912 р. до видавання українського популярного ілюстрованого щоденника „Нове Слово”. Коли формувалась редакція „Нового Слова”, мене поручив туди ред. Іван

Проць, що разом з ред. Сенем Горуком працював у щоденнику „Руслан”, і так я став членом редакційної колегії „Нового Слова”.

В „Новому Слові” працювали: Микола Курцеба — головний редактор, Микола Нискоклон, що реферував воєнні події, а позатим займався голов-но адміністративними справами, студ. прав Степан Біляк (пізніший адвокат і посол УНДО) та Володимир Козак, студент філо-

софії і знаний тенор-соліст зі студентського хору „Вандурист”. Я був з них усіх наймолодший і на мою долю випало: перекладати з мов німецької, польської та російської легкі оповідання і всяку всячину, робити новинки, редагувати дописи, писати репортажі, а незабаром і передові статті. Тоді написав я м. ін. цілу серію таких статей на актуальну тему п. з. „Проч з москвофільською проказою!”

В тих саме часах стрівуся я вперше з американською „Свободою”, яка приходила тоді як тижневик до редакції „Нового Слова”. Я переглядав тодішню „Свободу” і вибирав з неї цікаві вістки з американсько-українського життя для „Нового Слова”. „Свобода” мала вже тоді оригінальні кореспонденції й дописи з краю. Кореспондентом „Свободи” був, наскільки собі тепер пригадую, тодішній член редакції „Діла” Михайло Лозинський.

**

З вибухом першої світової війни і приходом російської армії до Львова

(3. 9. 1914 р.) „Нове Слово” припинило своє існування, і то раз назавжди.* В часі тої війни не мав я нагоди бачити американської „Свободи”, зате по її закінченні читав її пильно тим більше, що вона була вже щоденником і до неї дописували з європейської еміграції, можна сказати, найліпші українські пера: Богдан Лепкий, Михайло Лозинський, Максим Гехтер, пізніше Остап Грицай та інші. В рр. 1921-1922 я був редактором офіційного органу Галицького Уряду, тижневика „Український Прапор”, і як колись для „Нового Слова” у Львові, так тепер у Відні вибирав що цікавіші вістки зі „Свободи” до „Українського Прапора”.

По закінченні студій у віденському університеті, заки я міг повернутись до краю, дописував я одночасно до двох тижневиків у Канаді на запитання ред. В. Біберовича: до католицького „Канадійського Українця” та до консервативного „Канадійського Фармера” під псевдонімом: Іван Кузьменко та І. Олющия. В тих роках „Свободу” читали пильно на еміграції особливо в студентських товариствах та колах недавніх українських військових.

**

Незабаром після приїзду до краю став я до праці в „Ділі”, де був аж до першого приходу большевиків до Львова та до мого арештування (1925-1939). В „Ділі” вів я м. ін. постійний відділ інформацій про працю й освіти заокеанських українців під заголовком „За океаном”, при чому головним джере-

*) Для історії зазначу, що річників „Нового Слова” (1912-1914) даремне було шукати в Бібліотеці НТШ у Львові, де зберігались, як відомо, комплекти всіх українських часописів Західної України. Причина була в тому, що річники „Нового Слова” були з вибухом першої війни в тій частині Бібліотеки НТШ, яка містилася в Академічній Домі при вул. Супінського. А там кватрували в рр. 1914-1915 російські вояки, які понищили й попалили не тільки згадані річники, але й багато інших рідких та цінних видань. З усіх бібліотек Львова комплект „Нового Слова” мала тільки Бібліотека Оссолінських.

лом моїх інформацій була майже до кінця існування „Діла” американська „Свобода”. Бо навіть тоді, коли польська влада відібрала дебіт „Свободі” і вона до „Діла” не приходила, я мав нагоду читати її майже безперервно і вибирав з неї для „Діла” те, що було потрібне. М. ін. пачку „Свободи” (числа за кілька місяців) встигла перевезти нам Мати Северина (Парилле) разом зі збіркою українських вишивок, що їх возила з собою на виставу до Америки.

Розуміється, що крім „Свободи” використовував я теж інформаційний матеріал з інших українських часописів з Північної і Південної Америки, як довго їх допускала до краю польська влада. Не минав я теж нагоди, щоб відбути розмову з кожним визначнішим українцем, який приїздив у відвідини до краю зі ЗДА чи Канади. Таку широку розмову в „Ділі” помістив я був теж з тодішнім членом редакції „Свободи” Володимиром Лотоцьким. До „Діла” прислав теж один час дуже цікаві кореспонденції з Америки д-р Семен Демидчук.

**

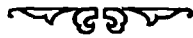
Коли у Львові в 1928 р. відбувався майже 7-тижневий процес проти Василя Атаманчука, Івана Вербицького і товаришів за вбивство куратора львівської шкільної округи Собінського, я був на ньому звітодавцем „Діла” і реферував той процес щоденно на його сторінках. Процес коштував багато нервів не тільки підсудних і їх родин та їх оборонців, але й українських звітодавців на ньому. Пам’ятаю, наче б то було вчора, як потряс мною й іншими представниками української преси на процесі смертельний присуд на обох перших підсудних в останнім дні процесу. Коли ж я вийшов з великої залі суду й опинився перед великим судовим будинком при вул. Баторія, вулицею переходив саме якийсь похорон. Не пам’ятаю вже, до кого я сказав тоді, що це добрий знак, і засуджені на смерть не згинуть. Прибувши до редакції „Діла”, я зараз же зреферував кінець процесу для газети і з місця написав статтю, яку закінчив згадкою про похоронний похід вул. Баторія, що його оглядала вся публіка,

яка виплила з судової залі під враженням двох смертних присудів, та висловив надію, що засуджені на смерть В. Атаманчук і І. Вербицький вийдуть з цієї страшної халепи щасливо. Прочитавши свою статтю, я побачив, що вона цензури у Львові ніяк не пройде, і ще того самого дня вислав її до „Свободи”. Моя стаття появилася у „Свободі” на видному місці за підписом: Іван Кузьменко.

**

В рр. 1939-1946 я, з відомих причин, не міг бачити „Свободи”. Щойно з кін-

цем 1947 року, коли я жив у таборі в Німеччині, попало мені в руки кілька її чисел. З того часу я став посылати до „Свободи” деякі матеріяли, а приїхавши восени 1948 р. до Канади, дописував до „Свободи” регулярно аж до місяця серпня 1949 р., коли я одержав працю по своему фаху в Едмонтоні. Ніколи не забуду того, що гонорарі за статті, що їх я одержував зі „Свободи” в перших місяцях мого побуту в Канаді, були першим моїм заробітком, як робітника пера, на новій землі і стали мені тоді у великій пригоді.

„ВЕСЕЛА ХВИЛЯ” „СВОБОДИ”

— Скажи мені, Івасю, які звірята найбільше прив'язані до людини і найсильніше її тримаються?

— П'явки, прошу пана професора. („Свобода”, ч. 1. з 15 вересня 1893).

*

— Сину, уважай! Говори завжди правду, доки будеш жити!

— Тату, тату! Екзекутор іде!

— Скажи, що мене нема дома!

(„Свобода”, ч. 1. з 15 вересня 1893).

*

Під час іспитів учень гикається і вкінці мовчить.

— Може це питання тебе так мучить? — питається учитель.

— Питання дурниця! — відповідає учень — Але та проклята відповідь не дає мені жити.

(„Свобода”, ч. 3. з 15 жовтня 1893).

*

Один селянин тяжко хворував і надіявся близької смерті. Опівночі йому було дуже зле. Його скупий син засвітив свічку і, відходячи, сказав:

— Тату, як будете вмирати, то не забудьте загасити свічку!

(„Свобода”, ч. 4. з 1 листоп. 1893).

*

— А чи не були ви вже передтим (передше) карані?

— Ні, ніколи перед тим, завжди потім!

(„Свобода”, ч. 10. з 6 квітня 1894).

— Скажи мені, Івасю, чому ти молишся: „Хліб наш насушений дай нам днесь”, а не просиш: „дай нам завтра або післязавтра”?

— Тому, щоб хліб був кожного дня свіжий.

(„Свобода”, ч. 7. з 15 грудня 1893).

*

— Ходіть, тату, на обід.

— Картофлі є?

— Нема!

— Галушки є?

— Нема.

— А що є?

— Нічого!

— Ну то об'їдайтеся з мамою самі! Я залишуся в коршмі і прийду пізніше.

(„Свобода”, ч. 7. з 15 грудня 1893).

*

— Стидайся, Грицю! Нічого не вмієш! Як був я у твоїх роках, то знав десять разів більше за тебе!

— Бо ви мали напевно кращого вчителя!

(„Свобода”, ч. 2. з 15 січня 1894).

*

— Від чого походить слово „довг”?

— Від того, що його довго не віддається.

*

— Але ж цей будильник зовсім не дзвонить.

— Дзвонить, дзвонить, але раніше мусите його добре потелепати.

(„Свобода” ч. 24. з 1911 р.).

„СВОБОДА“ І „ДІЛО“ ТА ЇХ РОЛЯ

Написав д-р СТЕПАН БАРАН

Роль преси в житті новочасних народів загально відома. Преса не лише інформує читачів про поточні події й популяризує знання у широких масах, але й рівночасно, освідомлюючи їх під національним та суспільним і господарським оглядом, виховує ідейно і політично та причиняється у великій мірі до організації тих мас та їхнього дальшого поступу. Преса, понята в широкому розумінні, є нині могутнім двигуном на шляху до вищих ступнів людського розвою і новочасне життя людини і народів не дається навіть й подумати без існування преси. Зокрема величезне значення має преса для поневолених народів у їхніх змаганнях за здобуття волі і власної держави.

Це, очевидно, торкається й значення української преси. Роль української преси була й є особливо велика, бо в наслідок окупації України виховання нашого народу під національним і політичним оглядом припало у великій мірі якраз українській пресі. Українська преса відіграла дуже визначну роль й при творенню та формуванню української держави та у теперішній нашій боротьбі за її відзискання. Це стосується до української незалежної преси. Окупанти українських земель розуміли добре значення української національної незалежної преси. Тому всіма засобами вони спинювали її появу або й видавали прямо заборону її появи. Що більше, вони не раз самі видавали пресу українською мовою, щоб

мати безпосередній вплив друкованим словом на наші маси, що їх хотіли дальше поневолювати й визискувати. Ця окупантська преса українською мовою не здобула, без уваги на усі заходи окупаційної влади, ніякого більшого впливу, як по своїй суті ворожа для нас. Наш нарід пішов за голосом своєї незалежної преси. Своєю національну незалежну пресу старалися створити і українські емігранти, що осіли в чужих країнах. Вони добре відчували, що українська преса не лише допоможе їм до власної організації на далекій чужині, але й до задержання як найдовше власного церковно-релігійного та національного обличчя. Так попри українську незалежну пресу на рідних землях повстала й українська преса на еміграції, між іншим і у Злучених Державах Америки, як перша українська еміграційна преса.

Поява преси на українських землях припадає на кінець 18-го і на початок 19-го сторіччя — отже на кілька століть пізніше від появи преси в західній Європі. Ця преса появилася чужими мовами — французькою, німецькою та російською, двома першими мовами у Львові в Галичині, а російською мовою в Харкові на Східній Україні. Першим часописом на українських землях взагалі була французькою мовою „Gazette de Leopold“ видавана від 1776. р. у Львові незабаром по прилученню Галичини до Австрії 1772. р. Французькою мовою виходив

цей періодик тому, що тодішня освічена частина галицького громадянства — польська шляхта — володіла французькою мовою, не знаючи ще німецької мови. Автім, і серед вищих австрійсько-німецьких урядовців, що прийшли до Галичини з новою владою, було поширене знання французької мови. По кількох роках цей французький часопис перестав виходити, а на його місце появився у Львові німецький часопис „Lemberger Zeitung”, урядовий орган львівського намісництва, від 1816 р. як щоденник, і він був першим щоденником на усіх українських землях. Першим редактором щоденника „Lemberger Zeitung” був о.д-р Михайло Гарасевич, один з найбільш освічених галицьких українців на початку 19-го віку, опісля архипрєсвітер львівської греко-католицької митрополічної капітули. Головно його заходами на царськом дворі у Відні та у Ватикані відновлено 1808. р. галицьку митрополію. Д-р М. Гарасевич був теж і автором кількатомової історії української церкви, виданої латинською мовою під наголовком *Annales Ecclesiae Ruthenae* — (Літопис Руської Церкви). Першим часописом на українських землях царської Росії був „Харьковскій Єженедельникъ” у Харкові 1812. р., а першим щоденником „Одесскій Вестникъ” в Одесі 1828. р. обидва російською мовою.

Преса українською мовою на Російській Україні появилася щойно по російській революції з кінцем 1905. р. Був ним популярний часопис „Хлібороб” у Лубнах. Закритий російською владою на 5-тому числі, бо появилася без цензури під редакцією В. Шемета. Після того, вже з дозволу влади, повстав у Полтаві „Рідний Край”, під редакцією М. Дмитрієва. Перший український щоденник на Наддніпрянщині появилася у Києві заходом і коштом Євгена Чикаленка 31. грудня 1905. р. під назвою „Громадська Думка”, під редакцією Ф. Матушевського, закритий владою 18. серпня 1906. р. На його місце, заходом і коштами Є. Чекаленка, появилася 15. вересня 1906. р. у Києві щоденник „Рада” під редакцією Ф. Матушевського, що виходив до серпня 1914. р., закритий тоді владою.

Преса українською мовою появилася щойно 1848. р. у Львові, коли абсолютистична Австрія перетворилася у квітні 1848 р. в конституційну державу, у якій заіснувала свобода громадсько-політичних організацій і свобода друкованого слова. Першим українським часописом була „Зоря Галицька”, орган першої тодішньої української крайової політичної організації — Головної Руської Ради. Був це тижневик під редакцією Антона Павенцького, з накладом 4000 примірників, перше число якого вийшло з датою 15. травня 1848. р. У цьому числі на першій сторінці поміщено заклик (маніфест) Головної Руської Ради з проголошенням української національної окремішності від росіян і поляків, національної і культурної єдності усіх українців, без огляду на існуючі тоді розподілові державні кордони. Цей часопис проіснував до 1857 р. і у перших двох роках (1848-49) був виразником національно-політичних змагань галицьких українців, що висунули вимогу створення з українських земель в Австрії окремого коронного краю, з власним законодавчим соймом у Львові і гласною українською крайовою адміністрацією — отже постулат територіальної автономії українських земель в межах Австрійського цїсарства. Поворот абсолютизму в Австрії на повних десять років (1850-1860), знегіра галицьких українців у власні сили, польські затії проти українців на терені Галичини і у Відні та поява москвофільства в Галичині і надія на допомогу царської Росії у боротьбі проти поляків спричинили занепад у галицьких українців власної національної ініцітиви і повний занепад української національної преси, яка створилася у Львові під час конституційних років 1848 і 1849.

Щойно поворот конституційної ери в Австрії 1861. р. вможливив і віднову української преси у Львові. Були ними коротко тривалі тижневики „Вечерлиці” (1862-63), „Мета” (1863-65), „Нива” (1865), „Русалка” (1866), політичний півтижневик „Русь” (1867). Тривалішою від згаданих періодиків була „Правда”, що появилася у Львові від 1867. р. до 90-тих рр. з кількома

довшими перервами, зразу тричі на місяць, потім як тижневик, врешті від 1872. р. як місячник, у якому друкувалися й твори тодішніх видатних наддніпрянських письменників. Створилася у Львові і москвофільська політична преса, головним представником якої було „Слово” під редакцією Богдана Дідицького, колишнього редактора „Галицької Зорі”, що виходило в роках 1861-1887 отже 26 літ, зразу як півтижневик, опісля тричі на тиждень. „Слово” було довший час найбільш впливовим періодиком серед нашого галицького громадянства, що орієнтувалося на Росію і як раз воно причинилося головню до закріплення москвофільства в Галичині на кілька десятків років.

Зі зростом української свідомости і активности в Галичині у протиставленні до москвофільства і у боротьбі з ним, українська течія поширює свій ґрунт і здобуває щораз нові позиції, випираючи москвофільство, яке у міру зросту українських сил тратило щораз більше зі своїх дотеперішніх позицій і впливів. До повної перемоги над москвофільством у Галичині на переломі 19 і 20-того віків причинилася у першій мірі українська преса, що обняла з часом усі ділянки національного життя як фахова преса поодиноких його відламів з десятком різnorodних періодиків. Перед у масовому національному освідомленні і у політичній організації мас вела українська політична преса. Першою між нею була „Батьківщина”, популярний політичний тижневик у Львові (1879-1896) під редакцією Юліана Романчука, пізніше довголітнього політичного провідника галицьких українців і посла до австрійського парламенту та галицького сойму. Наслідником „Батьківщини” був тижневик „Свобода” у Львові (1897-1939), до першої світової війни найбільш поширений часопис з накладом кількох десятків тисяч примірників кожного числа, що причинився до поширення в галицько-українських масах української державницької ідеї. Та найважливішою українською пресою появою в Галичині загально українського масштабу і значення було „Діло”, що появилася у Львові з новим роком

(по старому стилю) 1880, спочатку як півтижневик, в роках 1883 до 1888 тричі у тиждень, а від нового року 1888 як щоденник, перший український щоденник у світі, що появлявся до вересня 1939 року — отже 60 років.

Не маю наміру подати у цій моїй статті історію української преси та її значення для нас. Коротка згадка про українську пресу, подана вище в дуже загальній і неповній формі, має на меті пригадати тільки важливіші події з цієї ділянки для сумаричної орієнтації. Історія української преси у її повноті від появи перших періодиків до наших днів на українських землях і на еміграції ще майже зовсім не розроблена й немає навіть надії, щоб у сучасних обставинах така джерельна праця могла появитися. Не розроблена теж і не проаналізована історія української політичної думки від часів нашого національного ренесансу з перелому 18 і 19 віків та цілого 19 віку аж до проголошення наших самостійницьких державницьких актів з 1918 і 1919 рр. Цінною збіркою матеріалів відносно Галичини є два обширні твори д-ра Костя Левицького „Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914” і того ж автора „Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918”. Є це збірка фактів без їх аналізу та історичного наświetлення на основі джелнього матеріалу і без синтезу тих фактів, що вказували б розвобі тенденції української політичної думки та її напрямний шлях на майбутнє. А всеж і згадані праці К. Левицького залишаються високовартісним джерелом інформаційного характеру для орієнтації майбутніх дослідників згаданої епохи.

Аналітичної збірки відносно Наддніпрянської України не маємо, є лише монографічні праці з певних ділянок чи періодів, написаних часто під кутом політично-партійних симпатій та інтересів автора і низка спогадів, у яких нерозвобі виявляється брак історичного об'єктивізму і критицизму. Повищі слова стосуються і до „Історії української преси” Аркадія Животка, що появилася перед кількома роками в Німеччині. Ця праця А. Животка охоплює вправді розвиток усієї української преси без

недоступної йому при писанню підсоветської української преси та з деякими прогалинами і недоліками, що стосуються головно української еміграційної преси. Це вже не вина автора, що в часі світової війни і в повосенних відносинах не мав ніякої змоги слідувати за усією українською пресою в Європі і за океаном. Загальні короткі огляди преси — теж без точної аналізи і синтези — дали В. Ігнатієнко, І. Кревецький, В. Дорошенко і З. Кузеля та ще дехто. Аркадій Животко та й інші автори коротких оглядів преси не розкрили зв'язків преси з українською громадською політичною думкою та з історією українських політичних світоглядів, що у наших теперішніх часах грають таку визначну роль.

Очевидно, під советською окупацією, у якій нині знаходяться усі українські землі, вивчення історії української преси є зовсім неможливе, українська некоммуністична преса там не доступна. На еміграції нема архівів і бібліотек, у яких зберігалася б українська преса і систематично доповнялася б. Найповніша збірка української преси, що появлялася на терені Австрії до її упадку в 1918. р. знаходилася в Надвортній Бібліотеці (Hofbibliothek) у Відні, куди пересилано обов'язкові примірники усіх друків, в тому і легальну пресу. Найціннішою збіркою української преси була збірка в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, що обіймала українські періодики з Австро-Угорщини та українську еміграційну пресу часів до першої світової війни — остання все ж таки не зовсім повна — і українську пресу, що появлялася на Наддніпрянщині після революції з 1905.р. до липня 1914. р. Але, мабуть, у тій збірці були теж деякі браки, бо ледве чи усі числа поодиноких періодиків вдалося роздобути.

Не вдалося, здається, зібрати усю українську пресу, що появлялася в бурхливих роках українського державного будівництва і визвольних змагань років 1917-1920. Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові в роках між двома світовими війнами завдяки заходам директора цієї бібліотеки, Вол. Дорошенка, ста-

ралася комплектувати далі українську пресову збірку. У тодішніх відносинах польської окупації не була це легка справа, якщо йде мова про українську пресу, що появлялася поза межами Польщі, зокрема советську і заокеанську, тим більше про українську підпільну пресу, з якої, мабуть, ніколи не вдасться створити повний комплект.

Очевидно, велика збірка української підсоветської преси знаходиться і в бібліотеці Української Академії Наук Советської України і збірці української преси в центральних установах советської служби безпеки, поскільки їх не знищили або не знищать самі большевики. Вони, большевики, знищили без сумніву — і то свідомо і пляново — й чимало із зацілілих у бібліотеках унікатів української преси, якщо таке знищення вважали б доцільним для своєї антиукраїнської політики. А якраз збірки української преси і зв'язаних з нею документів з архівів советської служби безпеки усіх її дотеперішніх і майбутніх назв були б незвичайно цінним, часто може і єдиним, джерелом, і для дослідів майбутніх істориків большевицької епохи на українських землях.

Українську пресу, легальну і підпільну, восньої і повосенної доби з європейських теренів поза засягом советської влади, а далі і з заокеанських країн українського поселення, збрали і збирають В. Дорошенко і В. Міяковський — оба нині у Злучених Державах Америки — перший для бібліотеки Наукового Тов. Шевченка, другий для бібліотеки Української Вільної Академії Наук. На жаль, вони ще не завжди на еміграції знаходять повне розуміння у видавців наших періодиків про потребу пересилки для згаданих бібліотек своїх видань. Чи вдасться обом згаданим заслуженим бібліотекарям зібрати й усю українську чужомовну пресу на еміграції і взагалі чужомовну літературу, що торкається української проблематики, можна сумніватися, але найважливіше таки, мабуть, зберуть.

II

По тих заувагах приступаю до властивої теми — галицьке „Діло” і американська „Свобода”.

Назва часопису „Діло” (чин) по-стала для протилежності назви „Слово”, згаданого вже вище, що появлялося у Львові в роках 1860-1887 під редакцією Богдана Дідицького. Діло важніше і тривкіше від слова, що може прогомоніти й го́сім без сліду. „Слово” за час свого 27 літнього існування мало цікавилось реальною пляноюю конструктивною працею, не маючи й розуміння духа часу і потреб народу. В 1866. р. стало воно виразно на позиціях національної єдності галичан з російським народом і тим самим заперечило національну окремішність українців від росіян і поляків, українську національну самостійність і національну єдність галицьких українців з наддніпрянськими, яку й проголосила Головна Руська Рада у Львові у своєму першому маніфесті в травні 1848. р. Цю основну ідею Головної Руської Ради прийняло „Діло” за свою та залишилося їй вірним на протязі 60 літнього існування.

Основання „Діла” як незалежного українського політичного часопису та його ведення у перших роках його існування було зв'язане з чималими труднощами. Велика більшість тодішньої галицької інтелігенції (переважно були це греко-католицькі священики) належала до москвофільського табору і вона поставилася зразу ворожо до появи нового часопису з виразною українською національною маркою. Були й українці — з тодішньою назвою народо́вців — що не вірили в те, що „Діло” зможе встоятися. Народо́вці організаційно були ще слабкі. Давніші установи — Ставропігія, Народний Дім і Руська Матиця у Львові — матеріально забезпечені, а Ставропігія із історичними заслугами для нашого народу, були в москвофільських руках. Народо́вці товариства у Львові — Просвіта і Товариство ім. Шевченка — були ще слабкі і щойно розгортали свою працю. Не було ще в Галичині зовсім ні українських економічних організацій і не було теж і ніякої політичної української організації, які могли б підтримати новий часопис своїм впливом і допомогти матеріально. Не було й приватного капіталу, що схова́в би заангажуватися у це

підприємство, що йому не ворожили довгого життя. Безгрішним був і сам ініціатор ризикової справи, Володимир Барвінський, молодий талановитий публіцист і кандидат адвокатури. Але він вірив в остаточний успіх і перемогу і всеціло віддався для справи „Діла”, якого став видавцем і першим редактором.

В. Барвінський не завівся у своїх надіях. Поборовши перші перепони, випустив з друкарської машини перше число „Діла” під Новий Рік (по старому стилю) 1880. р. українською народною мовою, але з тодішнім галицьким етимологічним правописом з ьори і ять, літерами святими для москвофільського табору, в яких москвофіли вбачали чи не єдине спасіння Руси. Фонетичного правопису не долюблювала й деяка частина народо́вців, що й сама поборювала москвофільство. Щоб зразити собі і цієї активної української частини, В. Барвінський увів у „Ділі” етимологічний правопис галицького зразку, зовсім чужий і дивачний для наддніпрянських українців, що утруднював їм читання, а часом і зрозуміння тексту. Як сказано, це зроблено з утилітарних мотивів, щоб не зражувати собі частини своїх галицьких читачів, що були упереджені або не звикли до фонетичного правопису. Фонетичний правопис уведено в галицьких народніх і середніх школах офіційно щойно 1893 р., як теж в урядах та всіх урядових публікаціях українською мовою. Фонетика перестала бути диковиною і в очах колишніх галицьких прихильників етимології і за недавній час увійшла в загальне уживання. В році 1901 увело „Діло” фонетику на своїх сторінках, що перед тим короткий час друкувало часописний матеріал у двох правописах, частину в етимологічному, а частину у фонетичному. Змінювалась з бігом часу і первісна мова „Діла” зі значною домішкою льокальних галицьких слів і зворотів, переходячи постійно і безвпинно на загальну українську літературну мову, яка щойно остаточно кристалізувалась та устійнювалась. Це щодо правопису і мови „Діла”.

Сам зміст „Діла” різко відрізнявся вже від самого початку від змісту ук-

раїнської преси, що до того часу появлялася в Галичині. Тематика зразу стала актуальною, а її горизонти обіймали не раз і дальші простори не тільки Галичини, що самозрозуміло, було найчастіше, і не лише українських земель в цілому. „Діло” цікавилось постійно і нашою заокеанською еміграцією і на його сторінках появлялися статті про нашу заокеанську еміграцію та про її організацію і тамошній побут. Довгі роки постійними кореспондентами „Діла” зі Злучених Держав Америки був покійний лікар з Шікаґо д-р Володимир Сіменович, один з найстарших світських емігрантів інтелігентів з Галичини, людина, що має й чималі заслуги в ділянці організації нашої американської іміграції, в тому і організації української преси на терені Америки. Цілий ряд літ дописував до „Діла” д-р Семен Демидчук, що прибув до Злучених Держав з кінцем 1914. р., висланий туди д-ром К. Левицьким, тодішнім головою Української Парляментальної Репрезентації і Головної Української Ради. Д-р С. Демидчук виїхав для пропаганди української справи серед наших іммігрантів в Америці, з яких велика більшість не була ще американськими громадянами, бо й характер нашої заокеанської еміграції був тоді переважно не постійний — поселенчий, а тільки часовий — зарібковий, з наміром повороту до старого краю. Були, очевидно, і інші, принагідні, кореспонденти „Діла” з Америки. На сторінках „Діла” були теж і статті о. Івана Волянського, першого українського греко-католицького священика на американському континенті ще у 80-тих роках минулого сторіччя, першого організатора нашого церковного і національного життя у Новому Світі та й першого видавця українського часопису за океаном „Америка”, що появлялася в Шенандоа в Пенсильвенії в рр. 1886-1890 під редакцією згаданого вище Вол. Сіменовича. На сторінках „Діла” появились й цікаві спогади о. Пристая з його часів у Галичині і за час його кількадесятьлітнього побуту у Злучених Державах. Ті спогади о. Пристая вийшли опісля у книжковому виданні бібліотеки „Діла”. На

сторінках „Свободи” бували не раз і статті д-ра Льонгіна Цегельського, „Діла”, а й колишній кореспондент „Діла” з Америки, д-р С. Демидчук, став членом редакції „Свободи” і працює у ній досі.

Повертаюся знову до початків історії „Діла”. Вол. Барвінський, що покинувши адвокатську практику і, присвятившись виключно своєму часописному видавництву, дав „Ділові” плян і живу тематику, що переважно й сам мусів їх виконувати. Він зумів однак і згуртувати біля „Діла” і невеличкий гурток співробітників, що писали статті, справила безплатно, бо й не було грошей на оплату авторського гонорару. Найпомітнішим співробітником „Діла” цього першого періоду був Володимир Навроцький, правник по своїй освіті, подібно, як і Вол. Барвінський, його ровесник і особистий приятель. Навроцький був державним фінансовим урядовцем і як такий цікавився передусім економічною проблематикою і статистикою і з тих ділянок написав для „Діла” окремий цикл статей, дуже цінних і, мабуть, перших цього роду українською мовою. Пропагатором кооперативної ідеї і кооперативно економічної організації був Василь Нагірний, що й оснував першу українську кооперативу — Народну Торгівлю у Львові 1883. р., якої став директором. Відси й початок української кооперації в Галичині, що з часом розрослася в могутню організацію і стала важливим фактором нашого національного життя. Тематику статей „Діла” присвячував Барвінський і освітнім та шкільним справам. Це дало свій вияв в оснуванні Руського Педагогічного Товариства у Львові (1884) з пізнішою назвою Українського Педагогічного Товариства Рідна Школа, що зайнялося шкільною і виховною ділянками. Зі шпальт „Діла” користали і давніші товариства — Просвіта (1868) і Товариство ім. Шевченка (1873), яке 1893. р. перетворилось в Наукове Товариство ім. Шевченка. Багато пізніше появилася в „Ділі” і тематика з тіловиховних і спортових справ. Впродовж цілого часу існування „Діла” появлялися статті з церковно-організаційної ділянки

і з міжконфесійних відносин, головно відносин, справила напружених, між українською греко-католицькою Церквою і польською римо-католицькою Церквою, бо остання веда постійний на-ступ. Галицькі москвофіли почали вже в часах Барвінського перші спроби ширення православ'я в Галичині. Це й знаходило відповідну реакцію та на-світлення на сторінках „Діла” і ця те-матика не щезла з його шпальт до 1939. р.

Та властивою тематикою „Діла” як політичного органу була політична проблематика, до якої належало теж і поборювання москвофільства. Галицькі народовці творили до цього ча-су неоформлений ще український на-ціональний політичний рух, що не мав тривких організаційних форм і точно означеної політичної програми. Тільки вибори до австрійського парламенту і галицького союму зрушували хвиле-во дещо, і то поверховно, здебільш і-нертну тоді галицьку суспільність, чи радше її інтелігенцію, теж у своїй ма-сі політично не надто активну. Выбор-ча організація була дуже примітивна і широка освідомлююча політична і виборча акція серед мас була цілко-вито незнана. Політичні статті писав найчастіше сам Вол. Барвінський і він теж дав цікаву аналізу великого мо-сквофільського процесу за державну зраду перед судом присяглих у Львові 1882 р. проти Ольги Грабар та її бать-ка Адольфа Добрянського із Закар-паття, кол. провідного діяча в Закар-патській Україні в рр. 1848-1849 та члена Головної Руської Ради у Львові і учасника Слов'янського Конгресу в Празі 1848. р. На лаві обвинувачених засіли тоді і деякі видніші галицькі москвофіли, між ними і відомий москво-фільський діяч, о. Іван Наумович, ви-давець і редактор почитного усіми по-пулярного часопису „Наука”. Процес закінчився уневинненням обвинуваче-них від заміту державної зради, вияв-ляючи однак на денне світло москво-фільські затії у напрямі обмосковлен-ня українців і в Галичині, до якої цар-ська Росія не мала безпосереднього до-ступу. Росія змагала до цього посе-реднім шляхом, насаджуванням при допомозі галицьких москвофілів пра-

вослав'я в Галичині. Під впливом ак-ції о. І. Наумовича село Гнилички, збараського повіту, перейшло тоді на православ'я. Заарештовано головних місцевих діячів селян у справі перехо-ду Гниличок на православ'я і вони за-сіли на лаві обвинувачених у згадан-ому процесі Ольги Грабар. В. Барвін-ський проаналізував у своїх статтях у „Ділі” після процесу увесь фактич-ний стан процесу з критичним насвіт-ленням цього стану і зробив відповідні висновки. Ті висновки були дуже ог-лядні, бо автор не хотів занадто дра-знити москвофілів у надії, що дехто з них з часом таки перейде в українсь-кий табір. Акція москвофілів за явним масовим переходом галичан на пра-вослав'я припинилася. Вона віджила в 30 літ пізніше на передодні першої світової війни, головно на Лемківщині, коли москвофіли повели широку пля-нову агітацію за православ'ям у Гали-чині і на Закарпатті. Це й висвітлено у двох великих політичних процесах проти москвофілів за державну зраду з початком 1914. р. у Львові в проце-сі проти редактора львівського щоден-ника в російській мові „Прикарпат-ская Русь”, Семена Бендасюка і тов. і в Мармароському Сиготі проти закар-патських москвофілів. Польські судді присягли у Львові, що були ворожо на-ставлені до українців і симпатизували з москвофілами, уневиннили одноголо-сно усіх обвинувачених, угорський суд у Сиготі засудив обвинувачених.

Вол. Барвінський помер у 1883. р. у віці 33 літ. Він був і видавцем „Ді-ла” і його ближча родина хотіла об-няти це видавництво на власність, хоч претенсії до співвласности підносили і інші. Справу закінчено в цей спосіб, що видавництво „Діла” перейшло на власність окремої видавничої спілки, що вже значно пізніше оформилася у видавничу спілку „Діло”, ресстрова-ну як кооператива з обмеженою відпо-відальністю в крайовому суді у Льво-ві і через цей впис до судового ресстру одержала вона управління правної о-соби. Уділовцями спілки були видатні члени крайового політичного товари-ства Нарадна Рада у Львові, що стало основою Української Національної Де-мократичної Партії (за Польщі назив-

вано УНДО — Укр. Нац. Дем. Об'єднання). Число членів спілки було завжди обмежене і нових членів добирали тільки з відповідних і певних людей. „Діло” вдержувалося фінансово виключно з передплати. У перших роках його існування меценатом „Діла” був один з тодішніх найвидатніших галицьких українців, о. Степан Качала, греко-кат. парох у Шельпаках, збараського повіту, посол до австрійського парламенту і галицького сойму і один з основників тов. Просвіта у Львові (1868) і Товариства ім. Шеєвченка у Львові (1873) і він значнішими датками підтримував „Діло”, коли воно знайшлося у скрутному фінансовому положенні. Ще до першої світової війни „Діло” набуло на власність велику друкарню і з того часу мало найбільшу ротаційну модерну машину.

Наслідником В. Барвінського в редакції „Діла” став Іван Белей, що редагував його безперервно аж до 1902. р. — отже близько 20 літ.. Від 1883. р. „Діло” виходило вже тричі тижнево, а в 1888. р. перейшло на щоденник. Белей почав видавати окремими аркушами як додаток „Діла” — Бібліотеку „знаменитих” повістей європейської літератури, щоб у цей спосіб усунути з рук українського галицького читача польську книжку. За Польщі спілка „Діло” для своїх постійних передплатників давала безплатно що місяця окрему більшу книжку у гарному графічному виданні, звичайно переклади повістей і новель відомих європейських авторів. Тим шляхом вносило „Діло” значний вклад в українську перекладну літературу, збагачуючи тим і українську літературну мову. Поширено плян видавництва і саму тематику нав'язуючи до головних напрямних, визначених ще В. Барвінським.

Як і на початку, основною тематикою „Діла” були політичні і національно-громадські справи, з останніх передовсім практично-організаційного характеру. „Діло” займало становище до усіх важливих для нас подій дня нашого внутрішнього життя і загально українських відносин на усіх українських землях і на нових місцях українського поселення за океаном. Відгомін у статтях „Діла” знаходили й ва-

жливі події в державах, до яких належали українські землі. — Австрія, Угорщина і царська Росія до першої світової війни, і Польща, Советська Росія, Чехословаччина і Румунія між двома світовими війнами, як і теж події загального світового значення. Пильно нотувало „Діло” початок і дальший розвиток великої російської революції з 1917. р. та творення української самостійної держави, а опісля нашу боротьбу за її відновлення і визволення українських земель від чужої окупації.

Зі сторінок „Діла” можна вивчити і пізнати усі етапи нашого національного розвитку, зокрема зовсім подрібно, якщо йде мова про Галичину. На сторінках „Діла” появлялася й ініціатива і плян організаційного охоплення різних ділянок нашого життя. Звідси — від кіл близьких до „Діла” — вийшов і почин створення — після великої, але коротко тривалої імпровізації Головної Руської Ради з років 1848 і 1849 — організаційного охоплення цілості українського життя в Австрії — тривкої політичної організації в рямцях крайового політичного товариства Народна Рада у Львові, що постала 1885 р. В Австрії не була ще тоді званою форма політичних партій, вона увійшла в життя щойно коло 1890 р. Політичне життя гуртувалося в політичних товариствах, які по австрійському закону з 1867 р. про товариства не могли творити відділів (філій).. Тому на зразок Народної Ради у Львові потворилися в окремих осередках на провінції в Галичині подібні статутіві політичні товариства, що вели політичну акцію у своїй окрузі за вказівками Народної Ради у Львові. Щойно з кінцем 1899 р. на згаданій підбудові постала в Галичині велика політична партія — Українська Національно-Демократична Партія — що взяла у свої руки керму українського національного життя в Галичині на протяг сорок років — аж до большевицької окупації Галичини 1939 р. До основників цієї рішальної в Галичині партії — за Польщі від 1925 р. з назвою УНДО - належали тоді політичні діячі і провідники: Юліян Романчук, д-р Кость Левицький і д-р Євген Олесницький, але й такі корифеї ук-

раїнської науки і літератури як проф. Михайло Грушевський і д-р Іван Франко і молодші політики як д-р Володимир Охримович і д-р Євген Левицький, що незабаром стали і начальними редакторами „Діла” і увійшли в склад австрійського парламенту.

Час редагування „Діла” В. Барвінським і І. Белеєм (1880-1902) творить перший період історії „Діла”, знаменний тим, що „Діло” не обговорювало і не висувало ще самостійницької соборницько-державницької проблематики, обмежуючися територіяльно до державних кордонів Австрії. На сторінках „Діла” Народна Рада відновила давню вимогу Головної Руської Ради з 1848 р. поділу Галичини і створення зі східної її частини та з північної української частини Буковини (Буковина до 1849 р. адміністративно належала до Галичини) окремого українського коронного краю з законодавчим сеймом у Львові і окремою крайовою адміністрацією тобто територіяльною автономією для згаданих частин українських земель в межах Австрії. Покищо ведено пропаганду за так званою органічною працею тобто за організацією українських сил у Галичині у всіх ділянках національного життя. І політичні керманічі і редакція „Діла” та автори статей на його сторінках виходили з цього założення, що переведення згаданої організації збудує тривкий фундамент і для ширшої діяльної національно-політичної акції й причиниться до її успіхів. Крок за кроком здобувано впливи й на терені грек. кат. Церкви, усуваючи звідтам ступнево впливи москвофілів. На великі розміри поширено культурну і освітню акцію — останню в рядах т-ва Просвіта. Оборону українського народного і середнього шкільництва та вимогу їх поширення, зокрема українських гімназій, поширено видвигненням домагання (1899 р.) оснований у Львові самостійного державного університету з українською мовою навчання. З народнім і середнім шкільництвом стояла у тісному і безпосередньому зв'язку вимога поділу Крайової Шкільної Ради у Львові, опанованої поляками, на дві секції — польську і українську та передачі українських народніх і середніх

шкіл виключно під заряд української секції Кр. Шк. Ради. Розвинулася й ширша вічева акція в краю, де схвалювано відповідні резолюції за поділом Галичини на два коронні краї — польський на заході з Краковом як столицею і український на сході зі столицею у Львові. До часу переведення цього поділу, висуненого як негайну вимогу, справу поділу Крайової Шкільної Ради у Львові на дві окремі секції — польську у українську.

Присвячувано теж велику увагу у статтях „Діла” того часу і економічним проблемам, передовсім кооперативній організації. Поява нового масового явища — еміграції за кордон до Злучених Держав Америки, Канади і Бразилії — найшла насвітлення причин цього суспільно-економічного явища і на сторінках „Діла”. Українські селяни виїздили масово — у світ за очі — без відповідної опіки і самої держави і без організованої допомоги й опіки українських церковних і громадських чинників. На це звернув увагу у „Ділі” і о. Іван Волянський, що, як жонатий священник, мусів покинути терен Злучених Держав Америки і повернутися до Галичини. В половині 90-тих років мин. сторіччя намовив він десяткох вихованців гр. кат. Духовної Семинарії у Львові, студентів теології у Львівському університеті, щоб висвятилися як безженні і виїхали до Злучених Держав. І як раз цей гурток молодих українських священників поклав у Злучених Державах перші ширші основи до організації Української Католицької Церкви та організації українського національного життя. Розпочато і досліди відносин на місцях нового поселення. До Канади виїхав в тій цілі директор учительської семинарії в Сокалі д-р Олесків, а до Бразилії згаданий о. Волянський, висліди їх дослідів оголошено на сторінках „Діла”. Депо пізніше створено у Львові Товариство св. Рафаїла для опіки над українськими емігрантами, що виїздили за океан, секретарем якого був о. Никита Вудка, пізніше перший український католицький єпископ у Канаді. Масовою українською сезонною еміграцією галицьких робітників до Німеччини — від 1903 р. — зайнялося окреме Укра-

Інське Еміграційне Товариство у Львові. Ця сезонна зарібкова еміграція дала високий відсоток емігрантів до Злучених Держав і Канади, бо багато наших робітників, заробивши в Німеччині гроші на оплату корабельної карти, виїздило за океан, здебільша вже на стале поселення. Безпосередньо перед першою світовою війною автор трактату „Україна Ірредента”, Юліян Бачинський, досліджував довгий час відносини наших імігрантів у Злучених Державах і висліди своєї обширної праці оголосив друком в окремій книжці з ілюстраціями і численними статистичними таблицями, перший том якої появился у Львові 1914 р. накладом т-ва Просвіта. Цілий наклад, ще не зброшурований, попав у вересні 1914 р. в руки царської окупаційної влади, яка його знищила. Заціліло лише кількадесят примірників цієї книжки, що були зброшуровані перед окупацією Львова, з яких більшість теж пропала і вона нині є найбільшою книжковою рідкістю. Друга частина цієї праці вже взагалі не появилася. Цінний інформаційний матеріал нашої американської іміграції довоєнної доби дав на сторінках „Діла” д-р Володимир Сіменович та інші принагідні кореспонденти, між ними і ті, що виїздили до Злучених Держав у громадських справах, звичайно збірок, головню на потреби українського приватного шкільництва в Галичині.

Завершенням загально-українських політичних проблем на сторінках „Діла” була популяризація, вже при кінці першого періоду „Діла”, української самостійницької соборно-державницької ідеї. Ця ідея зродилася ще 1848 р. у неоголошеному тоді друком політичному трактаті в польській мові о. Василя Подолинського, українського католицького пароха в селі Ветлина, ліського повіту на Лемківщині, під наголовком „Глос пшестрогі” (голо о-стороги). Цю ідею незалежно від о. В. Подолинського, підняв наново Юліян Бачинський і узаasadнив її у своєму політичному трактаті „Україна Ірредента”, що вийшов друком у Львові 1895 р. Книжка Юл. Бачинського зробила великий перелім в політичному світогляді галицьких українців і вже з кінцем

мін. сторіччя три українські політичні партії — національно-демократична, радикальна і соціал-демократична — прийняли самостійницьку соборно-державницьку програму. Популяризацією цієї ідеї серед студентської молоді зайнявся студентський журнал „Молода Україна”, а далі „Діло” серед старшої інтелігенції, врешті львівський тижневик „Свобода”, офіційний орган Укр. Нац. Дем. Партії, серед селянських мас. Ця ідея угрунтувалася в Галичині вже до вибуху першої світової війни.

Другий період „Діла” (1902-1918) почався приходом нових редакторів до керми „Діла”. І. Белей пішов з причини недуги на пенсію і редакцію „Діла” 1902 р. обняв д-р Вол. Охримович, а незабаром по його виїзді до Заліччя, де він отворив адвокатську канцелярію, його товариш з університету, д-р Євген Левицький, опісля адвокат у Відні. Оба вони освічені і талановиті публіцисти і політики, створили „Діло” органом на модерний лад, що був доступний для новочасних суспільно-політичних течій. „Діло” стає пресовим органом всеукраїнського масштабу і є речником змагань цілого українського народу. Звісно, у безпосередній практичній роботі обмежувалося „Діло” до національних потреб галицьких українців. Був це час масових рухів і великого оживлення політичної праці та й великої організаційної праці на усіх ділянках національного життя. Початок дала в грудні 1901 р. сецесія українських студентів з Львівського університету як протест проти поведінки польської професури відносно українських студентів і як пропаганда за оснований окремого українського університету у Львові і збіркова акція в краю на удержання студентів на університетах у Відні, Кракові і Празі, де тоді студіювали сецесіоністи числом около 600 впродовж шкільного року 1901-1902. Суспільно-економічний, а рівночасно і національно-політичний, характер мав великий хліборобський страйк українських робітників на польських панських ланах у Галичині у літі 1902 р. за підвижку заробітної платні. Був це найбільший хліборобський страйк на європейському континенті з числом коло пів мільйона стра-

йкуючих робітників і він закінчився для них успішно. Масова вічева акція в Галичині 1905 і 1906 роках за виборчою реформою до австрійського парламенту, перші загальні вибори до цього ж парламенту вже на основі нового виборчого права 1907 р., вибори до галицького союму 1908 р., а опісля вічева акція за виборчою реформою до галицького союму знайшли свій живий відгомін на сторінках „Діла”. Появлялись у ньому і статті на різні організаційні теми і „Діло” не лише нераз давало почин у редакційних статтях та у статтях фахівців з-поза редакції, але й реєструвало усі прояви та висліди розбудови нашого життя.

Українська ідеологічна національно-політична сторінка нашого життя звертала на себе увагу „Діла”. Це причинилося чимало до поширення і поглиблення української національної свідомости та активности і, що найважливіше, давало відповідне підложжя для вкорінення української державницької ідеї. Практичний вислів цього знайдемо у статтях „Діла” від вибуху першої світової війни і продовж цілого її періоду та при формуванні української держави над Дніпром, а незабаром і в Галичині. Зокрема значну частину своїх статей віддало тоді „Діло” формації Усусусів (Українських Січових Стрільців), що дали опісля кадри при творенні самостійної української армії. Реєстровано й удари та жертви, які принесла нам ця війна. У „Ділі” знайшла свій вияв і наша оборонна акція в часі воєнного лихоліття. Жертвою цього лихоліття упало й саме „Діло”. Царська окупаційна влада заборонила появу „Діла”, як і взагалі українського друкованого слова в окупованій Галичині і Буковині вже у вересні 1914 р. Заарештовано і вивезено на Сибір кол. редактора „Діла” д-ра Вол. Охримовича і члена управи адміністрації „Діла” Миколу Заячківського, що залишилися у Львові, а царська окупаційна влада зайняла негайно редакційний льокаль „Діла” і його друкарню та skonфіскувала значний запас газетного паперу у „Ділі”. Редакція „Діла” перенеслася до Відня, де „Діло” появлялося як тижневик до вересня 1915 р., коли „Діло” повернулося знову до Львова — вже знову як щоденник.

Окупація Львова і Галичини Польщею після першої світової війни припинила на кілька літ появу „Діла”, яке відновлено щойно по довгих заходах. За зразком царської влади з 1914 р. польська влада заарештувала і вивезла до Баранова д-ра Вол. Охримовича і ряд інших діячів, що стояли близько „Діла”. Вже австрійська цензура, що в Галичині була в польських руках, нераз конфіскувала „Діло” і тим підривала його матеріально. Конфіскації „Діла” за Польщі стали частою появою, були й польські наїзди на редакційний льокаль „Діла” і руйнування при тій нагоді та нищення його друкарні. І совєтська окупаційна влада, зайнявши Львів 22 вересня 1939 р., вже 24 вересня 1939 р. зайняла льокаль, друкарню і папір „Діла”, яке вже більше взагалі не появилось. Незабаром совєтська поліційна служба безпеки заарештувала тих членів редакції „Діла” і управи видавничої спілки „Діла”, що їх змогла тоді захопити у Львові. Заарештовано тоді редактора „Діла” д-ра І. Німчука, голову Надзірної Ради видавничої спілки „Діла” д-ра Дмитра Левицького і д-ра Костя Левицького, члена цієї Ради та Кипріяна Білинського, директора видавничої спілки „Діла” і вивезено трьох перших до тюрми на Луб’янці в Москві, а Білинського невідомо куди. Це був початок дальших масових арештувань діячів і послів, найбільше з партії УНДО, що стояли близько редакції і видавництва „Діла” і перші стали жертвами московського большевицького терору.

В часі двадцятьлітньої окупації українських земель Польщею „Діло” вело сміливо оборонну акцію українського народу перед польським насильством. На його сторінках появлялися не тільки відповідні статті, але і документи, що засвідчують це насильство. „Діло” не знизило і не сплямило в дуже тяжкій для нас польській дійсності українського прапору і залишилося вірним українській державній ідеї. Усе, що діялося тоді в українському житті, знаходило вияв на сторінках „Діла”.

„Діло” присвячувало чимало місця літературно-мистецькій діяльності та її критичним оглядам. Багатий змістом був і його відділ дописів. У рубриці фейлетонів „Діла” друкувалися не ті-

льки рецензії на появи літературних і мистецьких новин та наукових видань і популяризація деяких ділянок науки й особисті спогади поодиноких діячів, але і оригінальні твори українських письменників і поетів — оповідання, новели, поезія. Друкований там у перше у тій рубриці цілий ряд письменників і поетів, яких імена перейшли на сторінки історії літератури. Між тими авторами стрічаємо і наддніпрянців. Наддніпрянці поруч галичан і буковинців фігурують теж як автори статей на різноманітні теми поточного, суспільного, громадського і політичного життя. Усі майже важливіші імена діячів нашого тодішнього життя з обох боків Збруча і з політичної еміграції до першої світової війни і між двома світовими війнами знаходяться як імена авторів на сторінках „Діла”. Самозрозуміло, що не було там імен наших підсоветських письменників, поетів і діячів, хіба у передруках зі советських видань, бо ж не могли вони у советській дійсності стояти у якомунедбудь зв'язку з редакцією і видавництвом „Діла”. За те саме „Діло” пильно стежило — оскільки це можна було — за нашим підсоветським життям і про нього інформувало своїх читачів. За Польщі уведено в „Ділі” нову рубрику, якої давніше не було, малий фейлетон з сатиричною забарвленням. Такі фейлетони писали тоді Тиберій Горобець (Степан Чарнецький), а опісля Галактіон Чіпка (Роман Купчинський). „Діло” своєю тематикою і складом своїх авторів і співробітників було всеукраїнським пресовим органом і під тим оглядом в історії української преси на рідних землях займає виїмкове місце, якого не мав досі ні один інший пресовий орган. На його сторінках вміщена історія нашого відродження, наших організацій, творення української самостійної держави і опісля історія боротьби з окупантами за її відзискання, не мінаючи і органічної праці та її осягтів. Як вже вище сказано, „Діло” не було ніколи суто партійним органом, хоч фактично було завжди в руках однієї партійно-політичної групи — політичного товариства Народна Рада, від 1900 р. в руках Укр. Нац. Дем. Партії (за Польщі з назвою Укр. Нац. Дем. Об'єднання — УНДО) та увесь

час було речником демократичної ідеї у суспільно-політичній організації. Факт, що „Діло” не творило ніколи замкненого гетта і визначалося толерантністю і для інших українських політичних груп, давав можливість писати до „Діла” людям різних політичних переконань і середовищ. Майбутній історик нашої доби років 1880-1939 знайде на сторінках „Діла” пребагате джерело для студій цієї епохи, дуже часто джерело єдине. Тому річники „Діла” матимуть превелику вагу для усіх дослідників, які поза „Ділом” не знайдуть не раз врагали ніяких інших інформацій про факти, події і особи того періоду нашого життя.

Для повноти цього короткого огляду слід подати і список редакторів „Діла”. Про двох перших — В. Барвінського та І. Белея — була вже згадка. Після Белея став редактором „Діла” д-р Володимир Охримович (1902 р.), по ньому д-р Євген Левицький (1903-1906р.), по ньому д-р Льонгін Цегельський (1907-1908 р.), Ярослав Весоловський (1909-1910 р.), д-р Володимир Кушнір (1911 р.), — а від 1912-1918 рр. д-р Василь Панейко. У роках 1902-1910 бували не раз кількамісячні перерви, коли уступив давній редактор, а не прийшов ще новий. Тоді редакцію „Діла” провадив емеритований директор державної гімназії в Дрогобичі, Олександр Борковський, що по переході на емеритуру працював цілий ряд літ в редакції „Діла”. Передовиком „Діла” в останньому десятку літ за Австрії (до 1918 р.) був Михайло Лозинський. За Польщі редактором „Діла” був Федь Федорців до своєї смерті 1929 р., а далі Василь Мудрий (1930-1935 рр.), врешті в рр. 1936-1939 д-р Іван Німчук і Іван Кедрин Рудницький, що й був передовиком „Діла” у тих роках. В 1924 р. в часі довшої недуги Федорцева вів кілька місяців редакцію „Діла” автор цієї статті, що постійно співпрацював з „Ділом” близько чотири десятки літ, містячи на його сторінках свої статті.

III

Переходжу до „Свободи” що обходить 60-ліття свого існування. „Свобода” зродилася 1893 р. серед інших обставин далеко за океаном і для іншої

мети, як „Діло”. Тому між ними є чимала різниця, але є і деяка схожість. „Діло” існувало увесь час на рідних землях, які й були засягом його творчої праці. Завдання „Діла” були всебічні, бо цього вимагало саме життя та його безпосередні потреби, які обіймали цілість національного життя на рідних землях. Метою „Діла” було не тільки національно-політичне освідомлення своїх читачів і інформаційна справа, але й допомога в конструктивній організаційній праці на всіх ділянках життєвого шляху нації. Це мало витворити зорганізовану національну силу не лише для відпертя ворожого наступу на нас, але й для поступового здобування нових позицій, що уможливили б досягнення українському народові влади на його землі, а в останній меті і створення на ній власної суверенної держави. „Діло” виходило у Львові, що за перших 25 літ його існування (1880-1905) був тоді головним осередком українського культурного життя для цілої нації. Тут була спромога таке життя творити в межах конституційної Австрії, до чого тоді не було ніякої можливості у царській абсолютистичній Росії. В Росії до кінця 1905 р. не було взагалі ніякої української преси та існувала ще й заборона з 1863 р. і 1876 р. з обмеженнями відносно публічного вживання української мови в слові і друку. „Діло” мало у своєму редакційному складі від початку до кінця кваліфіковані — нерозвисококваліфіковані ж у рідні алістичні сили і багато інтелігентних співробітників і дописувачів поза редакцією і на різних місцях. Основна тематика „Діла” була зв’язана з потребами поточного життя нашого народу на рідній землі, його розбудова у різних ділянках, вдержання здобутих позицій та їх оборона і здобування нових у безпереривній боротьбі з противником, що наступав з усіх боків. Тому й значна перевага практичних проблем над чисто ідеологічними. Населення незмінливе, постійне, бо ж на рідній землі, постійні і читачі та постійна, не емігрантська, психіка. Остаточо йшло про здобуття власної національної влади, що й витворювало окремий психологічний стан, незнаний емігрантам.

„Свободу”, як двотижневик, оснував о. Григорій Грушка, що по довшому побуті в ЗДА повернувся до Галичини і помер тут ще перед кількома десятками літ як український сільський католицький парох у Брідському повіті. „Свобода”, що незабаром перейшла на тижневик, зайняла українське національне становище, на якому незмінно залишилася й досі. Були це часи, коли галицьке москвофільство було поширене серед наших тодішніх імігрантів у ЗДА, якими були тоді переважно лемки. Тому освідомлююча праця в українському національному розумінні була одним з перших завдань нового часопису. Рівночасно на сторінках „Свободи” обговорювано і організаційні, церковні і національні справи, та інформовано про важливіші події у старому краю. У протиставленні до „Діла” — „Свобода” залишалася органом українських імігрантів і самозрозуміло, їхнім інтересам присвячувала свою головну увагу. „Свобода” була органом української асекураційної організації — Руського (з пізнішою назвою Українського) Народного Союзу і 1908 р. перейшла на його власність. Від року 1921 стала „Свобода” щодеником за океаном в Америці і взагалі поза українськими землями.

Як сказано, „Діло” від початку свого існування мало фахові редакційні сили. Інакше було зі „Свободою”, яку близько тридцять літ редагували нефахові сили, між ними і священники як нпр., о. Іван Ардан і о. Нестор Дмитрів, що часто змінювалися. Але, як і „Діло”, мала і „Свобода” знаний гурт, зокрема у повесенних часах, а ще більше по другій світовій війні, співробітників поза редакцією, що надсилали їй свої статті. Зразу зі скромним змістом і не великим засягом своїх безпосередніх впливів. „Свобода” з льокального імігрантського часопису перетворилася в український пресовий орган з ширшими горизонтами і загально українською тематикою. Попри інформаційні статті, що торкалися американського життя і подій у світі, „Свобода” багато місця присвячувала висвітленню проблем цілості українського життя на рідних землях й чимало місця українській державницькій справі, нашим ви-

звольним змаганням і нашої боротьбі за відзискання державної суверенності українських земель. Взагалі, оборона інтересів українського народу як цілості була одним з головних завдань „Свободи” і в час першої світової війни, і після неї, і під час другої світової війни, м. ін. і на терені Сан Франціско 1945 р. при отворенні там Організації Об’єднаних Націй. Ця оборона наших загально-українських, національних і державницьких інтересів на сторінках „Свободи” була не меншою і по закінченні другої світової війни, коли усі українські землі опинилися під московською большевицькою окупацією. Велику пресову прислугу дала „Свобода” і кільком десяткам тисяч українських скитальців при їх переселенні за океан до ЗДА та при їх організаційній праці на новому місці. Як колись „Діло” в Галичині, так і „Свобода” попри загальну проблематику давала місце і проблемам практичного життя, даючи не раз у своїх статтях теж і безпосередній почин до творення нових організаційних схем і нових організаційних осередків.

Ще як скромний тижневик на довго перед першою світовою війною „Свобода” видала цілу низку дрібних популярних книжечок. Тоді — десь 1906 чи 1907 року — появилася накладом „Свободи” і коротенька історія українського народу, що написав її на прохання редакції автор цієї статті, що писав до „Свободи” якийсь час до 1908 р. і кореспонденції з Галичини. Календарі-альманахи, що їх видавала і видає „Свобода”, були не раз єдиною українською книжкою, що діставалася до рук українського імігранта з простолюддя. У тих календарях-альманахах, що виходили накладом Українського Народного Союзу, є теж чимало цінного матеріалу до історії нашої іміграції в Америці. І статті на сторінках „Свободи”, що торкалися української пороблематики в загальному і українських національно-політичних проблем зокрема, як теж і обширні статті в календарях-альманахах на цю тему і деякі книжкові видання „Свободи” з фірмою Українського Народного Союзу відограла без сумніву визначну роль у розвитку і скріпленні україн-

ської національної свідомості серед української іміграції в Америці. Статті в „Свободі” з практичним організаційним змістом були поштовхом до творення українського зорганізованого життя, а в дальшому до праці і розвитку. Українського політичного життя в старокрасвому розумінні, а ще і у вузьких партійних рямцях, в Америці не могло бути, бо на місці не було до цього реальних потреб.

Свій відгомін знайшли на сторінках української іміграційної преси теперішнього повоенного періоду і ті партії, що створилися вже у час української повоенної еміграції в недавніх таборах IPO в Німеччині. До Америки прибули, як переселенці в рямцях організації IPO та на її кошти, члени і симпатичні згаданих партійно-політичних новотворів. Прибули теж і імігранти з таборів ДП в Німеччині і Австрії з середовищ зі зовсім відмінним суспільно-політичним світоглядом, з відмінною організаційною схемою і тактикою. І ті і ті оснували в Америці свою пресу, або здобули деякі впливи в деяких пресових органах, що існували в Америці ще перед їх приходом. Численна українська іміграційна преса в ЗДА, що належить до різних середовищ, відзеркалює усі ті світоглядові, політичні організаційні різниці, що витворилися ще в довоенному часі в старому краю або на недавній еміграції в Німеччині. Очевидно, цей психологічний і соціологічний процес, що їх переживає українська сучасність, мусів знайти свій вияв — принайменше до деякої міри — і на сторінках „Свободи”. Очевидно, „Свобода”, як і колишнє „Діло”, що придержувалося твердо цілий час свого існування виключно демократичних засад у суспільно-політичному життю, поборювала завжди усякого роду тоталітарні системи. Ті системи духово нам зовсім чужі і якраз вони принесли нам катастрофу, найбільшу, що знає їх наша історія, якщо йдеться про наше масове фізичне і духове винищення.

Церковно-релігійні проблеми відогривають чималу роль у житті нашої іміграційної спільноти в Америці, що поділена нині на різні церковно-релігійні середовища: католицьке, право-

славне і протестантське. Велику вирішальну більшість серед нашої американської іміграції мають українці греко-католики і вони з усіх згаданих трьох груп розпоряджають найбільшими і найсильнішими організаціями, власними школами і власною пресою. Українське католицьке духовенство ще й нині відгравляє видатну роллю серед нашої іміграції в ЗДА, зокрема серед старожилів. Українські католицькі священники стояли довший час у проводі Укр. Нар. Союзу і при редакційній кермі „Свободи”. У міжконфесійних справах, у деяких місцевостях не раз і дуже гарячих, „Свобода” зуміла задержати рівновагу, чим відрізнялася додатньо від інших українських пресових органів, що станули різко по тій чи тій стороні, які себе взаїмно поборювали, незавжди демократичними парламентарними методами.

Від довгого ряду літ видає „Свобода” раз у тиждень під неділю окремий додаток в англійській мові для тих, що не знають вже української мови, або володіють нею дуже слабо. Про значення такого видавництва була вже мова вище. В 1952 році „Свобода” зачала видавати окремий щотижневий ілюстрований літературно-мистецький додаток під редакцією С. Гординського і В. Чапленка з різномодною і цікавою тематикою, з численними і добрими оригінальними ілюстраціями і, що дуже важне, гарною зразковою українською літературною мовою. Тим видавництвом, що, як авторів статей, згуртувало наших найвидатніших робітників пера з різних ділянок, „Свобода” робить і значний вклад у нашу літературну продукцію на чужині, причинаючися при тому й до поширення правильної української літературної мови. Це старалося робити і робило колись „Діло”, зокрема в часах польської окупації. Взагалі „Свобода”, як щоденник, увела одна з перших серед нашої іміграційної преси за океаном, уживання на своїх сторінках чистої української літературної мови.

Між тисячами українських інтелігентів, нових імігрантів у ЗДА, що творять духову еліту нашої найнові-

шої масової політичної еміграції, знайшовся і поважний гурт працівників пера, що свій хист і знання передали на сторінки „Свободи”. Походять вони з усіх українських земель і тому „Свобода” стала нині і, так сказати б, і персонально всеукраїнським пресовим органом, під тим оглядом на рівні, а властиво й більше, як було колись „Діло”. Тому й роля „Свободи” під цю пору всеукраїнського національного характеру і значення. Як колись у „Ділі”, так нині на сторінках „Свободи” стрічаємо, як авторів статей, імена наших найвидатніших людей. усім їм присвічує ідея суверенної соборної української держави і боротьба за її привернення. На сторінках „Свободи” знайшлися нині і колишні редактори „Діла” д-р Іван Німчук і Іван Кедрин Рудницький, якого цікаві статті появляються часто на шпальтах „Свободи”, врешті і фейлетоніст-сатирик з „Діла” Галактіон Чіпка (Роман Купчинський). Є там і імена колишніх кореспондентів „Діла” — Євгена Онацького, Віктора Приходька і багатьох інших, що займали або і займають визначні становища в нашій науці, літературі, мистецтві, шкільництві та в політичному і громадському житті. Видне, а не раз і провідне становище в житті української іміграції в ЗДА займали і займають члени редакції і видавництва „Свободи”, як це було колись в Галичині з членами редакції і видавництва „Діла”.

Повна історія та повний особовий склад редакції „Свободи” за 60 років її існування мені ближче невідомі. Особисто знав я цілий ряд головних редакторів і членів редакції „Свободи”, як знаю здавна і теперішнього головного редактора — д-ра Луку Мишугу. Нині „Свобода” має у своєму редакційному складі фахові сили та високоартних співробітників і кореспондентів поза редакцією. Як пресовий орган всеукраїнського масштабу і значення є нині „Свобода” головною українською незалежною пресовою трибуною у вільному світі і під тим оглядом „Свобода” вже й нині має для нас історичне значення.

МОЯ ПЕРША „СВОБОДА“

Написав РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

Дитячі роки! Стоїте ви на березі річки життя як вічно-зелене дерево. Хоч човен людини пливе все далі й далі — ви не віддаюстесь, виднієте в ціцій своїй красі, мов зблизька.

Все, що пізніше сподіялось, прислонюється серпанком забуття, припадає порохом пройдених шляхів, а то й зовсім зникає з-перед очей. Вас, дитячі роки, ніщо затерти не може.

Тому так легко відтворити ту чи іншу подію, відмалювати те чи інше обличчя з часів, коли: „Так весело проходив час...”

Калдубищі, повіт Броди...

Пишучи назву могого села, маю клопіт, як її писати. Поляки називали мос село „Кадлубіска”, в „Шематизмі всего клира львівської архиспархії” стояло „Кадлубиска”, на новіших мапах стоїть „Кадовбищі”, а по правді воно звалося „Калдубинці” — від криниць, т. зв. калдубів, що мали порохнявий пенъ замість цямбрини. Так мені пояснив цю назву старий Кашуба, що воював ще з „прусом” під Кенігрецом, і я йому більше вірю, як полякам, шематизмові, а навіть найновішим українським картам.

Отже: Калдубинці...

Пошта приходила до села два рази на тиждень. Поштар Патерига діставав 20 корон на рік за те, що двічі в тиждень ходив сім кілометрів до Заболотець і приносив пошту. Потім поштовий уряд перенесли до Ясенова, куди було від нас тільки три кілометри, і

через те громадська рада хотіла зменшити платню поштареві. Але поштар доказав, що скористав на перенесенні тільки один кілометр, бо мешкав на протилежнім кінці села. Одне, чого не догадалися радні села, було те, що поштар починав роздавати пошту вже від ясенівського кінця і так доходив до своєї хати.

Мій батько теж гондився з півтижневою доставою пошти, бо що там такого важного могло з поштою

прийти? Хіба лист від сина зі Львова з просьбою за гроші на „загублену” книжку, або від сестер з „Інституту для дівчат в Перемишлі” з жалаями, що „фактично не мають у що вратися”.

Але настава до півтижневого доручування пошти докорінно змінилася, коли вибухла російсько-японська війна.

На стіні нашої хати появилися витяті з „Діла” ситуаційні мапи москалів і японців, чи то на манджурських полях, чи з облоги Порт-Артура. Не тільки моя родина, але й ціле село живо цікавилось, чи „апонець” б’є москаля, чи москаль б’є „апонця”.

Тому я став помічником поштаря і три, а то й чотири рази в тижні їздив „Гнідою” на пошту.

Одного разу привіз я крім „Діла” і „Дзвінка” ще якусь невідому мені газету. Мала вона на обвитці дивну марку, адресована була до батька, „польськими” літерами, але не по-польськи. Витягнути газету з обвитки не можна

було, бо була приліплена, а розривати я не відважувався.

Ідучи назад прочитав я у „Ділі” воєнне звідомлення, а потім узявся до „Дзвінка”, в першу чергу до його загадок. Але невідома газета не сходила мені з думки, і я, не докінчивши розгадки, збудив „Гніду” і причвалав додому.

Батько оглянув марку і заявив:

— З Америки!

Всі ахнули, а дяк так званий „реснтий”, що щодня приходив не тільки на духовні і господарські наради, але й на вістки з поля боїв, підніс палець угору і сказав:

— О-о!

Хто прислав нам з Америки часопис — не пам’ятаю, але добре тямлю, що того дня зійшло „Діло” на другий плян, навіть звідомлення з манджурських піль мусіли поступитися перед заморським часописом, що називався „Свобода”. Батько розложив часопис на столі, і всі цікаво розглядали його.

— Дивіться, — говорила радісно тета Ганна, — то наші люди видають там, за морем, свою газету.

— Такий далекий світ! — зітхнула якось сумно моя мама. — Бідні люди.

— Чому бідні?! — здивувався батько. — Вони може краще живуть як ми... Але прочитаємо, що вони пишуть про війну...

— О-о! — піддержав справу „реснтий”.

Хоч звідомлення було старе, і хоч у ньому не було нічого більше як у „Ділі”, але мені здавалося, що все те далеко ясніше й докладніше.

Я дивився на заморську газету з дивним почуттям, ніби на якусь живу особу, що приїхала з далеких сторін і зараз почне розказувати про тамошніх людей, звірів і птиць. Америка! Країна індіан... Може буде щось про „Шкіряну Панчоу”, Робінсона Крузо, чи про хату дядька Тома... Я нетерпляче ждав на хвилину, коли батько відложить „Свободу”.

Але це прийшло не так швидко... Після батька взяла „Свободу” мама з тетою, а реснтий аж кріслом скрипів так крутився з нетерплячки.

Аж як пішла мова про Мукден, про

ген. Куропаткіна та ген. Курок потягнув зі стола „Свободу”.

Зробити це було легко, бо кожна ієнна дискусія зразу ставала гаряча. Тета Ганна була „кацапка” і тримала з москалями, мама заховувала нейтральність, тато був за японцями, а реснтий лявірував. Його дяківський фах наказував тримати з „сгомостем”, і „що не казати, таки москалі наших русинів гноблять”, а в недалекім Почасві, „то таки чисто по московськи правлять”. Але з другого боку вони „давали школу полякам і били венгра, як він збунтувався проти нашого цісара”.

Я був за москалями, бо там воювали козаки...

В день приходу „Свободи” я дискусії не слухав, але вхопивши заморську газету вийшов до другої кімнати і почав її оглядати.

В першу чергу вона мені інакше пахла. „Діло” заносило свіжою друкарською фарбою, а „Свобода” так ніби пахла морем. Чому морем — не знаю, бо поняття не мав, як пахне море, але в мене було таке враження і на те нема ради.

Самою „Свободою” я був страшенно розчарований. Ні сьовечка про індіан, про слідопитів, про бобрів, а навіть про „Шкіряну Панчоу” нічого не згадують.

Розчарувавшись щодо змісту, я все таки шанував американського гостя, зложив його гарненько і відніс назад.

Реснтий витягнув руку:

— О, добре... Чи не можна було б узяти додому? — спитав батька.

— Ні, реснтий! Я тільки переглянув, а ввечір буду читати. Завтра можете взяти.

Після дяка взяв „Свободу” громадський писар, то вже оглядав її і вїйт, і присяжні, і радні. Пцтїм довго ходила по селі, бо всі були цікаві на неї. Навіть стара Гудимиha прийшла довідатися, „чи нема там щось за мого сина”.

— Чекайте, Парашко, та ж ваш син вїїхав до Бразилії?!

— Та правда.

— Ну?! А газета з Америки.

Але з-за води, прошу сгомостя. Все таки їм там недалеко.

кажете! Бразилія
с від нас до Амери-

вила і таки випро-
знук її, ходить уже
то прочитас бабі.

кав унук, чи нема
бабиного сина, а

„Свобода” вернулася назад, то
вже була дорешти зілкострована. Від-
билися на вій і сліди внукових паль-

ців, і плями з масла, бо бабуня, видно,
дала йому хліба з маслом, щоб уважні-
ше шукав за вісткою про її сина.

Докладно вчитана й оглянена
„Свобода” помандрувала вкінці до ар-
хіву, себто до пачки на стриху.

Може й досі вона там ще лежить...

А може ходить поміж люди... І мо-
же ще тепер комусь так само пахне
морем, як пахла мені малому в 1904.
році.

„ДРУКАРСЬКИЙ ЧОРТИК”

„Друкарський чортик” — це один з найбільших збиточників в редакційно-друкарській роботі. Він трапляється тоді, як під час друкарського складу тексту на місці одної букви паде інша, що цілком змінює слово. Клясичним прикладом такого „друкарського чортика” є загальновідоме повідомлення про коронацію російського царя. Одна газета, подаючи про це вістку, мала добру волю написати, що „цареві заложено на голову корону”, але через „друкарський чортик” вийшло, що „цареві заложено на голову Ворону”. В черговому числі газета це спростувала, але „друкарський чортик” знову зажартував і вийшло, що „цареві заложено на голову не Ворону, але короВу”. Кілька таких „друкарських чортиків” зібрав свого часу „Лис Микита”, подаючи кілька текстів, на яких позначилася творчість „друкарського чортика”. І так:

1. В повідомленні про ювілейний бенкет.

Написано в повісті:

... В хвилині, коли хотіла дати йому вирішну відповідь, відчинилися двері, зачинаючи їй уста.

... Батько ходив по кімнаті з заложеними за спину руками і читав часопис.

„... Після урочистого вручення почесного диплому, в честь Шпановного Ювілята відбудеться великий беШкет”.

2. В оголошенні зубного лікаря.

„... Виривасмо без болю Губи і вставляємо нові з доброго матеріялу”.

3. З літературного портрету в одному романі.

„На ній було повно дорогоцінних прикрас: волосся, шия, вуха, й руки — все блистіло щирим Болотом”.

4. В списку дозволених партією лозунгів на день уродин „батька народів”.

„Бити стало краще, Вити стало веселіше! — товариш Сталін”.

5. В політичній декларації про партії й групи.

„Ми не відкидаємо співпраці з спрорідненими партіями і близькими нам ідеологічними Трупами”.

6. В машинописі любовного листа до „лісової мавки”.

„Скільки разів дивлюсь на Вашу світлину, все приходить мені на думку лісова мавПа”.

*

(„Свобода”, 1911, ч. 23).

РЕПРЕЗЕНТАТИВНИЙ ЩОДЕННИК

Написав ІВАН КЕДРИН

Такий часопис був і є в усіх державах та в усіх народів. Він не покривається з поняттям офіційного часопису, чи пак урядового, в тих державах, що мали або мають свої офіціози. Старші віком галичани, які тямлять ще австро-угорську монархію і її порядки, пам'ятають може теж, що офіційним щоденником австрійського уряду був „Фремденблятт” у Відні. Проте за наддунайської монархії та ще й за австрійської республіки репрезентативним щоденником була ліберально-демократична „Нос Фрас Прессе” що їй щойно гітлерівський „аншлюс” зробив кінець. У царській Росії офіціозами чи півофіціозами були чорносотенні часописи, в репрезентативними були органи ліберальної думки, як ось напр. у Києві не був ним „Кієвлянин” Щульгіна-Савенка, тільки „Кієвська Мисль”. І за часів Української Народньої Республіки, коли виходило багато великих щоденників, не могли здобути собі становища репрезентативного часопису ані органи керівних політичних партій, як ось напр. соц.-демократична „Робітнича Газета” В. Винниченка чи ес-ерівська „Народня Воля” М. Шрага, ані не стали таким часописом півофіційні великі щоденники військового міністерства, як „Відродження” і (після першої евакуації Києва) „Ставка”. Зате була репрезентативним щоденником „Нова Рада” (продовження передвоєнної „Ради”), дарма, що її редактори (А. Ніковський) і головні

співробітники (С. Єфремов, О. Лотоцький) належали до розмірно незначної ліберально-демократичної партії „ес-єфів” (соц. - федералістів). Те саме торкається Галичини: не партійні часописні органи ставили там репрезентативними, отже напр. не „Свобода” керівної галицької партії УНДО (говоримо про період між двома світовими війнами), а „Діло”, ніби теж „ундівська” газета, проте з такою свободою ру-

хів, що вона могла вряди-годи критикувати також тактику партійного проводу УНДО та насвітлювати всі події зовсім довільно та незалежно від поглядів партійного Секретаріату. Ми мали те саме явище у передвоєнній Польщі. Вона мала багату пресу, — скількию, розмірами та добрими пераами. Півофіційним великим щоденником у Варшаві, що його уряд субвенціонував високоплатними оголошеннями державних банків і підприємств, була після перевороту Й. Пілсудського в травні 1926. р. „Газета Польська”, а щоденником військового міністерства „Польска Збройна”. Кількакратний польський прем'єр-міністр після — травневого періоду, проф. Кароль Бартель (розстріляний німцями у Львові в 1941. р.) оснував був окремий свій щоденник у Варшаві „Епока”. Знову ж найбільший наклад мав краківський „Ілюстровани Курієр Подзенни”, шовіністичний і демагогічний, але — частинно саме тому — поширений по всій території польської

держави і мав найбільший збут поза нею. Проте ролю репрезентаційного польського часопису грав увесь час, за всіх режимів, щоденник „Курієр Варшавскі”, найстарший польський часопис, ніби ен-децький (народово-демократичний), проте ліберального напрямку й незалежний від ен-децької партії (якої офіційним центральним органом була „Газета Варшавска”).

І те саме явище масмо скрізь у світі. Напр. в Англії не був репрезентаційним часописом консервативний „Дейлі Мейл” за влади консерватистів ані „Манчестер Гардієн” лібералів, ані „Дейлі Гералд” лейбористів, тільки завжди незалежній і понадпартійний „Таймс”. Хоч у ЗДА є теж часописи про-демократичного чи про-республіканського напрямку (хоч нема партійних офіціозів європейського зразка), проте - відома річ - репрезентаційним часописом є „Нью Йорк Таймс”. Він є ніби пів-офіційним виразником політики американського уряду, але ж його незалежницький характер найкраще виявився в цьому 1952. році, коли він послідовно піддержував республіканську кандидатуру ген. Айзенгавера проти волі і тендецій през. Трумена і всієї його демократичної адміністрації.

З цього видно, що говорити про репрезентаційний часопис можна — перш усього — тільки в демократичних країнах і в світі демократичної преси. У тоталітарних державах, байдуже чи лівого чи правого напрямку, нема місця на репрезентаційний часопис просто тому, що там усі часописи однакові та не існує взагалі свобода преси і свобода думки, ото ж і не може існувати репрезентація неспальшованої думки громадянства. Знаємо, що у такому Сов. Союзі всі газети подібні одні до одних як краплини води й хіба тільки одна така краплина грубша, друга тонша. Яка різниця між „Ізвестіями” та „Правдою” і кому цікаво знати, чийм формальним органом є той або другий часопис, які назви мають колісцятка одної машини, що її намазує і нею кермує той сам машиніст?! Навіть годі говорити там про якийсь один офіціоз, бо всі часописи в ССРС є нині офіціозами, себто мають той сам намордник і мусять —

по доброму чи злому, щиро чи фальшиво — писати те саме. Німецький режим за Гітлера перейняв цю систему і тільки удосконалив її. Все ж — німці, при всіх варварствах гітлерівського часу, нарід західної культури і навіть творець і диктатор гітлерівської преси Геббельс відчув, що кормити зовнішній світ та навіть власних „партайманів” часописами типу „Фелькішер Беобахтер” — неможливо. Тому створив тижневик „Дас Райх”, який власне і став ніби-репрезентаційним органом III Райху, бо мав хоч трішки більшу свободу й міг бодай між рядками дозволити читачам догадуватися про такі речі, як напр. поразки на фронті, бажання сепаратного миру далеко перед кінцем війни ітд. (Через отой „лібералізм” часопису „Дас Райх” не продавали в кіосках в окупованих німцями країнах, напр. у Польщі й Україні, щоб „під-люди” не мали чести читати його). Сказане торкається також тоталітарних ідеологічних течій: вони не всілі дати народові (державі) репрезентаційний часопис, бо вони не всілі піднятися вище свого вузького самозакоханого гетта, будучи згори, „а пріорі”, силою своєї ідеології — нетолерантні, як нетолерантною є кожна скрайність. Бо репрезентаційний часопис мусить належати до золотої середини й належати до світу думок золотої середини.

Із вступних завваг до цієї статті виходить теж ясно, що не фірма часописного видавця, ані не його причасність до партійного проводу в громадянстві чи в державі, а тільки і виключно його власна повага в рідному громадянстві висробляє йому „марку” ререзентаційного.

Але ж цю повагу часопис може здобути собі тільки тоді, коли він додержується певних редакційно-журналістичних норм, із котрих першою є саме така незалежність Редакції і від видавців часопису і від ідеологічної течії, яку він заступає, щоб при цій незалежності могли бути безпристрасним і об’єктивним у відношенні до найширшого круга публічних справ і громадських груп та діячів.

Очевидно, що редагувати такий часопис це не тільки велика честь, але

і велика трудність. Свої і чужі стежать за таким часописом далеко зоркіше, як за будь-котрим іншим, надають написаному в ньому завжди особливого значення та чіпляються до будь-яких дрібниць. Ніодин часопис не має стільки критиків, що репрезентаційний. Це й подекуди природно, бо люди ставлять до нього особливі вимоги.

Очевидно — всі теоретичні міркування, на будь-якому тему, байдуже, чи вони переконливі, чи ні, мало нам цікаві, коли вони відірвані від актуальної української дійсності. Коли мова про світ преси, то нинішньої української дійсності не можна порівнювати ані із станом в сучасній Англії чи Америці, ані теж із часами, коли ми мали рідну українську державу, хай кволю і хай ще незакріплену, але державу, з буйним розквітом усіх ділянок життя, між ними і преси. Ми не можемо порівнювати нинішнього українського стану навіть із часами зперед 1939 року, бо тоді всетаки існували в Західній Україні сякі-такі можливості творити конструктивні національні культурні цінності на рідному ґрунті, в опорі об кількамільйоновий відлам рідного народу. Нинішня українська преса — а мова про пресу національну й незалежну від ворожих чинників та грошей — існує тільки поза українськими землями. Порівняльно з нинішньою українською пресою в західній Європі, в Канаді, Південній Америці й Австралії, найбагатшою українська преса є сьогодні в ЗДА. В ЗДА виходить теж репрезентаційний український часопис, — такий, що репрезентує нині все українство перед рідним і чужомовним світом. „Свобода” була репрезентаційним часописом завжди, від першого дня своєї появи. І тому, що була аж до 1950 року єдиним українським щоденником в Америці, і тому, що її видавцем була відразу найбільша українська фінансово-громадська установа, що організувала в своїх рядах найчисленніший український національно-свідомий актив та несла найбільший тягар усієї, також і політичної, української роботи в ЗДА. Ото ж, „Свобода” була репрезентаційним органом українців в Америці. Від перших днів вересня 1939 р., коли перестало появлятися львівське

„Діло”, „Свобода” перейняла пресову репрезентацію в сіх українців і всього українського політичного світу. За німецьких часів появлялось в Європі чимало українських газет. Але — очевидно — це не була преса незалежна, вона не мала права заторкувати українську політичну проблематику, тому теж вона в найменшій мірі не могла навіть претендувати на роллю репрезентувати перед своїми й чужими Україну й українців. Коли після погрому німців уся територія України опинилася по тому боці залізної занавіси, українська політична еміграція в Європі покликала до життя багато нових українських часописів. Аж забагато, в тому розумінні, що їх кількість ніяк не йшла в парі з їхньою якістю. Деякі з них технічно були навіть добре поставлені, появилися теж деякі нові талановиті журналістичні пера. Проте, ні один із тих часописів не зумів піднятися понад атмосферу того вузького середовища, що його видавало, й не зумів придбати той стиль, що притаманний всім репрезентаційним пресовим органам: не злобно-з’їдливого, а поважно-конструктивного підходу в усіх темах, також в полемічних статтях. Вони не вміли теж чітко відрізнявати межі між полемікою і лайкою, терпіли теж на „інфляцію” молодих adeptів журналістики, що серед них, як сказано, і були таланти, та проте не мали тієї поміркованості і видержливості, що їх дає тільки попередня школа під кермою старших знанням і досвідом редакторів. І тому теж, на жаль, ні один із українсько-емігрантських часописів не став репрезентаційним органом української еміграції і не став репрезентантом авторитетної української публічної думки. Здавалося, що один тижневик, який в 1950 р. почав появлятися в Парижі з чільними українськими публіцистами з Лондону і Парижу, виборі собі таке репрезентаційне становище, але через адміністраційні недоладності загирав і своє існування і свої дуже гарні моральні перспективи.

„Свобода” стояла і стоїть твердо, оперта об тверду і стійку свою видавничу організацію, Український Народний Союз. З репрезентанта лише американських українців перетворила-

ся в репрезентанта всього українства, — як репрезентант найбільшої сьогодні у світі зорганізованої української маси і як виразник тієї національно-політичної течії, яка має перевагу в українському громадянстві. Своім ідеологічним корінням сягає до колишнього галицького народовецького джерела, що породило всі пізніші українські політичні партії. В 30. рр. цього сторіччя американська „Свобода” і західно-українське „Діло” різнилися інколи в підході до сутніх українських політичних проблем. Але сам автор цих рядків, пишучи раз на сторінках „Діла” про ці різниці, обороняв становище „Свободи” в тому розумінні, що пояснював його природним характером кожної еміграції: кожна еміграція з природи речі є радикальніша від красивого громадянства, бо на рідних землях завжди тяжать усі ті буденні життєві потреби, що примушують людей до більшого реалізму, до більшої поміркованості (не говоримо про елементи революційні і революційну боротьбу). Автор цих рядків пригадує собі, що стверджував тоді частину вини легального політичного проводу, який замало уваги присвячував тісним взаєминам із заморською еміграцією, маючи потім претенсії до тієї еміграції. Такі тісні взаємини піддержували красиві шкільні й освітні установи (Рідна Школа, „Просвіта”) і завдячували американсько-українському громадянству, його жертвенності, свій здвиг. Від того часу радикально змінилися відносини. Еліта старо-красового громадянства, яка врятувалася фізично від загибелі, опинилася на американському терені. Вперше теж в історії американсько-української громади приїхали сюди масово наддніпрянські емігранти, і ті, що виїхали з Наддніпрянщини ще у 1920. р., і ті, що перебували під советським пануванням аж до приходу німців в Україну. На наших очах змінюється за останні три роки весь стиль американсько-українського життя і цей процес триває ще далі. Змінилося основно й обличчя „Свободи”, її тематичний засяг, скількісь її постійних і спорадичних співробітників, її всебічне зацікавлення всіми нюансами рідної

кі, і про світові і про суто українські формаційна служба і про амереканські, і про світові і про суто українські справи. Не змінився, а поглибився й закріпився її характер репрезентаційного українського щоденника.

Але ми не маємо заміру писати лише самі дитирамби на честь „Свободи”. Навіть така урочиста нагода, як ювілей цього нашого часопису і те достойне місце, що ним є Ювілейний Альманах „Свободи”, не вимагають виключно лише похвал. Навпаки, вони вимагають використати цю нагоду для дальшого покращування „Свободи”, а покращуванням є завжди також критичні зауваги, якщо вони кермовані безперечною прихильністю, доброзичливістю, констативизмом, трактуванням критикованого предмету, як свого власного, як своєї власної справи. Бо й „Свобода” насправді перестала вже бути органом свого видавця, Українського Народного Союзу, а стала загально-громадською власністю, стала „наша” в найширшому розумінні цього слова. І тому теж можна з почуттям виконання тільки свого доброго обов'язку у відношенні до „Свободи” признатися на цьому місці, що автор цих рядків, разом із деякими своїми приятелями за політичною думкою та журналістичною професією, не завжди і не в усьому погоджується із „Свободою”. На сторінках тієї ж „Свободи” я пояснював своїм землякам, що прибули з Європи, чому „Свобода” відбігає дещо від того образу преси, що ми виробили собі його в Європі. Конкретно, автор цих рядків волів би, щоби „Свобода” була більше кермуючим, та менше інформаційним органом, себто, щоб вона чіткіше окреслювала власне становище в усіх сутніх актуальних проблемах та щоб змінила дещо свою політику в інформаційній ділянці часопису. Повагу часопису підносять, коли він оминає поміщення статей і дописів, підписуваних невідомими нікому криптонімами чи зовсім анонімних (за винятком невідомих редакційних). Можна б завести принцип, що поміщуючи якийсь закид проти когонебудь (напр. постанову чи резолюцію якоїсь організації проти ін-

шої чи проти якоїсь особи) — поміщувати тут же, поруч, заяву тієї другої сторони (інколи „Свобода” робить це, як напр. 1952 р. у полеміці пп. Білозерський-Бойдуник про початки Національної Ради, але це діється не завжди). Можна б зоркіше дбати, щоб у тому самому числі не бували дві статті на ту саму, напр. советську тему, себто, більше урізномуднювати матеріал. Можна б завести принцип коротших статей, за винятком одної. Можна б, у технічно-видавничій ділянці, внести деякі зміни у ламанні часопису, напр. чіткіше відділюючи вістки з українського життя у світі від таких же з Америки та взагалі українські вістки від міжнародних. Але всі ці справи є дискусійні. І на товариському ґрунті йдуть розмови про ці справи з редакторами „Свободи”, які теж мають свої поважні аргументи. Нема сумніву, що найповажнішим із них є сила певних заведених у часописі звичаїв, певної традиції, яку змінювати завжди трудно. Не підлягає теж сумніву, що редагувати такий орган, як „Свобода” — надзвичайно трудно, надзвичайно складно: стояти постійно на сторожі інтересів Українського Народного Союзу, вдержувати принцип найширшої консолідації українського громадянства, жити серед невідрадних взаємин між церковно - релігійними групами, мати діло з надмірним і неприємним розростом організацій, що без шкоди для національної справи, а з її користю, могли б „комасуватися” (політичні, жіночі, молодняцькі, ком-

батанські), доставити щоденно статті відпрерізних авторів із суперечними поглядами та персональними амбіціями і чулістю, мати діло з американською політикою і різними тенденціями політики української, мати водночас обов'язок пильнувати й культурницького терену, і суспільного, і всі ці справи обслуговувати на 4-ох сторінках — це така велетенська проблема, що її можуть розуміти тільки фахівці з довголітнім редакційним стажем.

І тому всі критичні завваги під адресою „Свободи” ні на одну крихітку не поменшують пошани до того часопису і його проводу, видавничого і редакційного. Не помиляються тільки ті, що нічого не роблять. За 60 років свого існування „Свобода” не заскоружла на тому самому місці. Вона стоїть на тому самому місці лише в справі політичної незалежності України. В усіх інших, також технічних і редакційних, вона постійно ступає вперед. І тому теж можна з найглибшим переконанням вірити, що вона поступить вперед і в усіх тих точках, де викажеться правда за їх пропагаторами. Ніщо у світі не діється „само від себе” і ніщо не приходить відразу. Український репрезентаційний орган „Свобода” стає щораз кращий, стає щораз гідніший цієї своєї почесної місії. І всі ми зобов'язані піддержувати її в цьому надалі. Своїми перами, своїми порадами, своєю працею, своїм громадським конструктивізмом.

Бо це наш орган, бо це наша справа.

„Свобода сумління, виховання, слова і зібрання належить до основ демократії і всі вони були б знищені, якщоб свобода преси була будь-коли успішно загрожена”.

Ф. Д. Рузвелт

*

„Свобода преси є субстанцією життя для кожної вітальної демократії”.

Вендел Л. Вілкі

СВОБОДА **СВОБОДА**
український щоденник **UKRAINIAN DAILY**
UKRAINIAN WEEKLY

Написав СТЕПАН ШУМЕЙКО

Поселення українських іммігрантів в З'єдинених Державах Америки та їх включення в американське життя і загальний прогрес впродовж останнього півсторіччя позначилося численними піонерськими зусиллями, які здобули для них великі призи і похвальну оцінку з боку їхніх співгромадян неукраїнського походження. Цей піонерський дух виявляє теж швидкий ріст і поширення американсько - українського життя та всіх його духових і матеріальних надбань.

Одним із замітніших досягнень українського піонерства в цій країні треба вважати англословний тижневий додаток до „Свободи” — „Ukrainian Weekly” — „Український Тижневик”. Це досягнення тим більше, як його порівняти з досягненнями інших етнічних груп в цій країні.

Потребу такого англословного українського видання видвигнуло само життя. Підрастаюча українська молода генерація, народжена в Америці, потребувала такого свого власного органу, через який могла б познайомлюватись, обмінюватись думками та ідеями, пізнати краще своє українське походження та свою українську спадщину, з'ясувати свої права і обов'язки як народжені американці, допома-

гати своїм рідним у їх визвольних змаганнях на Україні, краще взаємно порозумітись та спільно змагатись до кращого майбутнього.

В основі, це те саме, що від самого початку робила для українських іммігрантів „Свобода” у к р а ї н с ь к о ю м о в о ю . Проте, її підхід до поодиноких справ і проблем та її мова були підходом і мовою між іммігрантами. Молода генерація, у великій частині вихована вже в американських школах та в

американському оточенні, вимагала вже дещо іншого підходу та більш опанованою нею англійською мовою, отож вимагала свого власного періодичного видання і цим виходом пішов назустріч Український Народний Союз, започатковуючи видання „Українського Тижневика”.

Вісімнадцята звичайна конвенція Українського Народного Союзу, що відбулася в травні 1933 р. в Дітроїті, винесла ухвалу, щоб почати видавати при „Свободі” англословний тижневик. Цю думку видвигнув головно д-р Лука Мишуга, начальний редактор „Свободи”. З кількох кандидатів на редактора нового видання прийнято кандидатуру Степана Шумейка, який і досі залишається на тому пості.

Дня 6-го жовтня 1933 р. вийшло при „Свободі” перше число Україн-

ського Тижневика” англійською мовою і від того часу воно безперервно появляється кожного тижня вже впродовж 20 років.

Проте, „Український Тижневик” не був першим англомовним періодиком для молоді американсько-української генерації, бо від 1927 до половини 1933 р. появлявся, теж видаваний Українським Народним Союзом інтересний кварталник „Juvenile Magazine”. — В цьому журналі друковано матеріали з української історії, літератури, мистецтва і культури, як теж вістки з життя американсько-української молоді. Редактором журналу був тодішній редактор „Свободи” Омелян Ревюк.

Свої публікації для молоді „Свобода” вже й в тому часі не обмежувала тільки до журналу, але віддавала багато місця теж в щоденнику для відповідних матеріалів англійською мовою. Уже перед появою „Українського Тижневика” в щоденнику друкувалась тижневими серіями впродовж майже півтора року „Коротка Історія України, написана англійською мовою автором цієї статті. Свої матеріали англійською мовою друкували в щоденнику ще й такі відомі серед нашої молоді генерації автори, як Володимир Семенина, знаменитий перекладач на англійське українських поетичних творів, а даліше: Олександр Яремко, Тома Фльора, Катерина Шутак, Марія Кусий, Марія Анна Боднар, Розалія Гатала, Єлисавета Кінаш, Володимир Цьопик, Григорій Герман та інші. Вони, хоч і не багато їх кількістю, репрезентували сотні і тисячі молодих людей в цілій країні, які інтересувалися українським життям та самі в такій чи іншій формі брали в ньому участь, організуючи поступово свої товариські, спортові та культурні. Отже, як „Український Тижневик” почав появлятися, він вже мав своїх читачів.

Цілі Тижневика

Встановити курс та означити цілі нового тижневика не було важко. Виходячи із заложення, що тижневик — як це вияснялося вже в його заголовку — був „призначений для потреб та інтересів молодих американців україн-

ського походження”, його завданням було: 1) пропагувати між своїми читачами одушевляючі принципи американізму; 2) познайомлювати їх бодай в загальному з їх українською культурною спадщиною та з віковими змаганнями українського народу до волі і незалежності; 3) заохочувати і піддержувати організаційні зусилля; 4) повести відповідну освідомлюючу акцію в справі членства в Українському Народному Союзі, як головній опорі нашого громадського життя; 5) становити форум для виміни думок і поглядів в поодиноких важливих справах, що виникали перед молоддю генерацією; 6) інформувати їх про загальний розвиток зорганізованого американсько-українського життя; 7) держати їх в курсі справ країни і народу походження їхніх батьків; 8) давати їм інформації і такий матеріал до читання, якого вони не можуть подібати в жадному іншому виданні.

Чи і наскільки „Український Тижневик” вив’язувався та вив’язується з цих намічених завдань, це вже не належить до оцінки його редактора. Проте, не можна не згадати факту, що його признали всі безсторонні спостерігачі, включно із студією Сйлського університету, а саме, що жадна інша молода американська генерація європейського походження не має стільки своєї національно-етнічної свідомости, що американсько-українська генерація, та що жадна інша генерація не виявила стільки заінтересування культурною спадщиною народу свого походження і не грає такої важливої ролі в розвитку американського життя і американської культури, як власне американсько-українська група. Велика заслуга „Українського Тижневика” в цьому наявна.

Проблема асиміляції

До перших і найголовніших проблем, до яких „Український Тижневик” повинен був зайняти становище та допомогти в цьому своїм читачам, належали ті, що їх зустрічали народжені в Америці діти імігрантів в своїх намаганнях відповідно достосуватись до американського життя. В цих справах часто приходило до конфліктів навіть

в самих родинях між народженими в Америці дітьми та батьками, які приїхали з Європи. Тижневик відразу зайняв становище проти нагальної асиміляції і на це він мав своєю оправдані причини не тільки етнічного, але й чисто людського порядку.

Візьмімо, для прикладу, згадані конфлікти всередині самих родин. Перш усього ті конфлікти в іммігрантських родинях ідуть по тій самій лінії, що конфлікти в родинях взагалі. Батьки завжди, свідомо чи ні, намагаються передати своїм дітям і свій спосіб думання, тоді коли діти майже з правила вважають, що власне їх спосіб думання є кращий, більш прогресивний. В одному і в другому випадку цей конфлікт між батьками і дітьми є природний і його не можна розв'язати асиміляційним засобом ані з одного ані з другого боку. Одне певне, що нагальна асиміляція дає далеко гірші наслідки, ніж навіть початкове недостосування до нових форм життя. Нагально засимільована людина, яка швидко забуває своє походження, що не здає собі справи із своєю спадщиною, нагло зависає в повітрі і втрачає основну базу навіть для свого щоденного життя і не тільки як член своєї етнічної спільноти.

„Український Тижневик” став на становищі, що не асиміляція, культурна чи інша, але радше збереження найкращих елементів своєї української спадщини та їхнє пристосування, або й введення в американське життя, найкраще допоможе народженим тут дітям українських батьків пізнати свою вартість, стати на твердому ґрунті та з'ясувати собі так необхідну в житті велику мету.

Літературна спадщина

До першої зустрічі народженого в Америці українця належать головню українські традиції їхніх батьків, дуже часто зв'язані з українською літературою. Багатьом з нас вже в першому заранні нашого життя наші матері і батьки в своїх казках і розповідях відкривали чарівні, екзотичні для нас українські світи, оповідаючи нам історії про безстрашних запорожців, що на малих човнах перепливали Чорне море „до султана в гості”, ми, як ка-

зок, слухали всіх оповідань про українські звичаї, про життя в українському селі чи місті, а рівночасно з тим і про долю та горе, що стали долею українського народу. Від наших матерей і батьків ми навчилися хвилюючих своїм змістом українських пісень, а до перших імпрес, які побачило наше око та почуло наше вухо належав, звичайно, Шевченківський концерт, з заповітом та цитатами і деклямаціями Шевченкових віршів. Цей процес нашого вrostання в українську традицію продовжувався та зростав з нашим віком і в допомогу нашій молодій генерації прийшов в цьому перед 20-ти роками „Український Тижневик”, зі своїми перекладами найкращих зразків з української класичної літератури, українських новел, оповідань і поезій. Двадцять річників англійського „Українського Тижневика” це сьогодні справжня антологія українського письменства. „Чорна Рада” Куліша, „Тіні забутих предків” Коцюбинського, багато перекладів творів, переважно коротких, Франка, Стефаніка, Маковея, Мартошича, Черемшини, Лесі Українки, Лепкого, Вовчка, Кобилянської, Пчілки, Самійленка, Нечуя-Левицького, Грінченка, Хвильового, Тичини та багатьох інших — це сьогодні вже великий український літературний капітал англійською мовою. Переклади ці приготував у 85% сам редактор Тижневика, а далі проф. Андрушишин, д-р Конді, Висоцький-Кунц та інші.

Тижневик дав своїм читачам теж найкращі зразки української поезії, переважно Шевченка, Українки, Франка, Котляревського, Пашкевича, Лепкого та інших, в перекладі Семенини, Войнича, Конді, Меннінга, Колемена, Гунтера, Гамбаль та деяких інших.

В додатку, Тижневик надрукував серіями Коротку історію української літератури, написану пок. о. Максимом Кінашем та перекладену автором цієї статті. Надруковано теж багато коротких есеїв на українські літературні теми. Все це разом дало б сьогодні грубий том антології української літератури англійською мовою, яку Український Народний Союз плянує видати.

Ясно, що читаючи ці зразки української прози і поезії, народжена в Америці молода українська людина сильно скріплювала свій зв'язок з українською культурною спадщиною та з українським народом і українськими традиціями взагалі. Звичайно, не можна недоцінювати теж познайомлення з цими українськими творами американських читачів Українського Тижневика.

Проте, українська література це тільки частина тої української культурної спадщини, яку передав молодій генерації англомовний тижневик „Свободи”. Подібно, як зразками української літератури, його сторінки заповнені теж студіями, коментарями і описами на теми української музики, танків, архітектури та інших родів мистецтва, як теж на теми українського морального, правного і церковного життя. В Тижневику можна подібати найточніші описи поодиноких святочних обходів в Старому Краю та української етнографії взагалі, включно з християнами, весіллям, похоронами, з віруваннями і звичаями.

Історична традиція

Історія України займає в Українському Тижневику одне з головних місць. Її друковано і передруковано з усе новими подробицями та усе свіжим підходом, від Київського Князівства починаючи, а на останніх подвигах Української Повстанської Армії та героїчній боротьбі українського народу за волю на всіх ділянках життя кінчаючи. Друковано історію і коментарі до неї, пригадуючи постійно читачам дні слави народу, з якого вони походять та яким мають всі причини гордитися. Власне на тлі друкованої історії України та поодиноких її фрагментів читачі Українського Тижневика могли ствердити, як тісно пов'язані ідеали українського і американського народів та яка велика аналогія існує між історією тих двох волелюбних народів, як це в останньому, на П'ятому Конгресі Американських Українців в Нью Йорку в липні 1952 р. так проречисно з'ясував секретар внутрішніх справ Оскар Чепмен в своїй доповіді.

Організаційна вартість

Український Тижневик відіграв рішальну роль в організаційному житті молоді американсько-української генерації. Він появився заледве півтора місяця після створення Ліги Української Молоді Північної Америки в Шікаго в серпні 1933 року і основники Ліги прийняли його із справжнім ентузіазмом. Це ж бо були ще перші і піонерські часи в організаційних пробах народженої тут української молоді і вони, хоч позначались великими надіями та енергією, все ж таки натрапляли на безліч найрізноманітніших перешкод, зокрема на труднощі контакту між поодинокими їхніми клубами, розкиненими на великих просторах. Листування поштою могло тільки до деякої міри усунути ці труднощі, бо на власний орган чи хочби тільки бюлетень Ліга тоді ще не могла спромогтись. Справу розв'язав Український Тижневик, стаючи неофіційним органом Ліги. Реєструючи та інформуючи основно про активність Ліги та її місцевих клітин, повідомляючи і описуючи збори, імпрези, конвенції та коментуючи їх, Український Тижневик був тим головним рушієм, що допоміг Лізі не тільки „стати на ноги”, але й розвинути в таку організаційну та громадську силу і вартість, якою вона є сьогодні. Це не раз публічно стверджували і члени Ліги.

Воєнна служба

Під час другої світової війни, як теж під час оборонної підготовки перед нею і в нормалізації відносин після неї, „Український Тижневик” ще більше виправдався. В річниках „Українського Тижневика” з того часу можна подібати найточніші інформації про участь українців в американських оборонних зусиллях дома і на далеких фронтах. В цих річниках можна подібати теж і багато фотографій головно тих молодих американських українців, що відзначились героїчними подвигами в боротьбі проти ворога, або які життя свої віддали за перемогу волі і демократії. А таких було багато. Деяких з них, як полковника Теодора Калакулу, члена Українського Народ-

ного Союзу і читача „Українського Тижневика”. визнано загально-національними героями, признаючи їм найвищі відзначення та будуючи їм пам’ятники.

Проте, „Український Тижневик” не обмежувався до реєстру воєнних подій та української участі в обороні Америки. Він теж в редакційних коментарях відповідно підтримував оборонні зусилля Америки та право українського народу на самостійне, державне життя. Інформації та коментарі „Українського Тижневика” в справі дружби між Гітлером і Сталіном та советської окупації Західної України і поголовне винищування там всього українського мали свій широкий відгук теж в американській пресі, включно з Нью Йорк Таймсом. „Український Тижневик” зайняв теж виразне становище після того, як два друзі — Гітлер і Сталін — самі вхопились за горло та почали битись за Україну. В числі з 28-го липня 1941 б. „Український Тижневик” писав:

„Допомогами Сталінові виграти війну між нацизмом і большевизмом значить скріплювати комунізм не тільки в Європі, але й тут. Якщо Сталін швидко здобуде перемогу, то він, а не наш Рузвелт чи англійський Черчил, диктуватиме умови миру, які напевно не будуть ліпші, ніж їх подиктував би Гітлер”. А після втягнення у війну Америки, „Український Тижневик” закликав американських українців — „зосередити всю свою енергію і зусилля на допомогу країні виграти війну, роблячи це цілком свого існування”. Свій коментар „У. Т.” кінчав побажанням, щоб „перемога нашої країни над тоталіризмом і агресією була теж перемогою України та справи її визволення”.

Американські українці, що дали у воєнні зусилля Америки більше ніж будь-яка інша етнічна група, з розвитком війни самі стали об’єктом ганебної кампанії брехні і наклепів з боку комуністичної п’ятої колони, яка у воєнних обставинах потрапила здобути собі безконтрольні впливи в країні. „Український Тижневик” дав і свій вклад у вияснення того, „що криється за кампанією обчорнювання” („У. Т.” з 3-го

жовтня 1942 р.) м. і пишучи: „Комуністи завжди виступали проти нас не тільки за нашу підтримку ідеї вільної і демократичної України, не тільки за наші церкви, братерські організації та різні ресурси в нашому розпорядженні, яких не мають вони, але головно за те, що провід ми бачимо у Вашингтоні, а не в Москві”.

Під кінець війни в альянтській пресі втягнута справа Західної України, до якої почали видвигати та „виправдувати” свої претенсії большевики і поляки. В тому часі вже теж і американська преса почала з деякими застереженням ставитись до советських вимог, попадаючи при цьому в другу скрайність і піддержуючи польські претенсії до західно-українських земель, покляючись при цьому на високі принципи Атлантійської Хартії. „Український Тижневик” і в цій справі забрав голос пишучи (в числі з 13-го січня 1945р.), що власне „ці відклики та покликування на високі принципи можуть викликати гірку усмішку на устах здорової думаючої людини; бо коли б вони справді дбали про здійснення принципів Атлантійської Хартії, то вони насамперед спитали б про думку українців, які найбільш заінтересовані в цьому советсько-польському спорі...”

Опісля прийшла Ялта та нові концесії в користь Кремля, які відразу почали розвивати всі надії на справедливість і мир після війни. „Український Тижневик” (з 17-го лютого 1945 р.) коментував це: „Тепер, з передачею Кремлеві всіх українських земель, українська проблема готова стати виключно внутрішньою советською проблемою, з якою Сталін може справлятися по-своєму... За непроникною перегородою, яку червоні володарі творять між своєю імперією та зовнішнім світом, вони, користуючись кривавими передвоснітними практиками, знову почнуть чистки, ліквідації, депортації та поголовне нищення українців...” При цьому „Український Тижневик” заповідав, що ці советські практики „тепер і в майбутності цілком певно натраплятимуть на ще більше українську відсіч, ніж це було перед війною. Бо, як це писав недавно Едгар Снов з Києва в Сатирдей Івнінг Повст, хоч великансь-

ка війна в Східній Європі добігає до свого кінця і хоч її дехто на заході вважає „російською славою”, то вона на ділі і насамперед була українською війною. Українці занадто боролись і понесли занадто багато жертв, щоб не вийти з цієї війни твердим і рішучим народом... І коли українець повернеться додому, то навряд чи Москва зможе його знову підпорядкувати під свій диктат або з легкістю зліквідувати його...”

Прилучення Карпатської України до Советського Союзу в дні 29-го червня 1945 р. „Український Тижневик” коментував як „сподіваний акт, в світлі давно відомих советських інтенцій захопити всі українські території, щоб не залишити ані одного клаптика української землі, який міг би стати вихідною базою для встановлення вільної української держави”.

Такі і подібні коментарі подавав „Український Тижневик” до кожної важливішої події, що мала будь-який посередній чи безпосередній зв'язок з проблемами України та українського визволення, допомагаючи молодій американсько-українській генерації, як і численним американським читачам зрозуміти та належно оцінити українську справу в міжнародному комплексі.

Після війни

Цю свою працю продовжував „Український Тижневик” і після війни, граючи щораз важливішу роль в розголошуванні української правди в англомовному світі та здубуванні приятелів і прихильників для неї. Не від речі буде згадати, що редактор „Українського Тижневика”, в тому часі теж голова Українського Конгресового Комітету, взяв участь в американсько-українській делегації, висланій на першу сесію Генеральної Асамблеї Об'єднаних Націй в Сан Франціско, був американсько-українським представником на мировій конференції в Парижі в 1946-тому році, як теж в дальших сесіях Об'єднаних Націй в Нью Йорку. Рівночасно „Український Тижневик” почав приносити щораз більше вісток і коментарів про активну українську визвольну боротьбу, подвиги Україн-

ської Повстанської Армії, беручи рівночасно найактивнішу участь в допомогівій і переселенчій акції американських українців для величезних мас нової української еміграції в Європі. Таке становище „Українського Тижневика” багато допомогло включити молоду українсько-американську генерацію в загальну політичну, харитативну і культурну акцію та в загальний громадський прогрес. Про це свідчать численні з'їзди, імпрези та взагалі ціла активність молодого покоління.

Новоприбулі

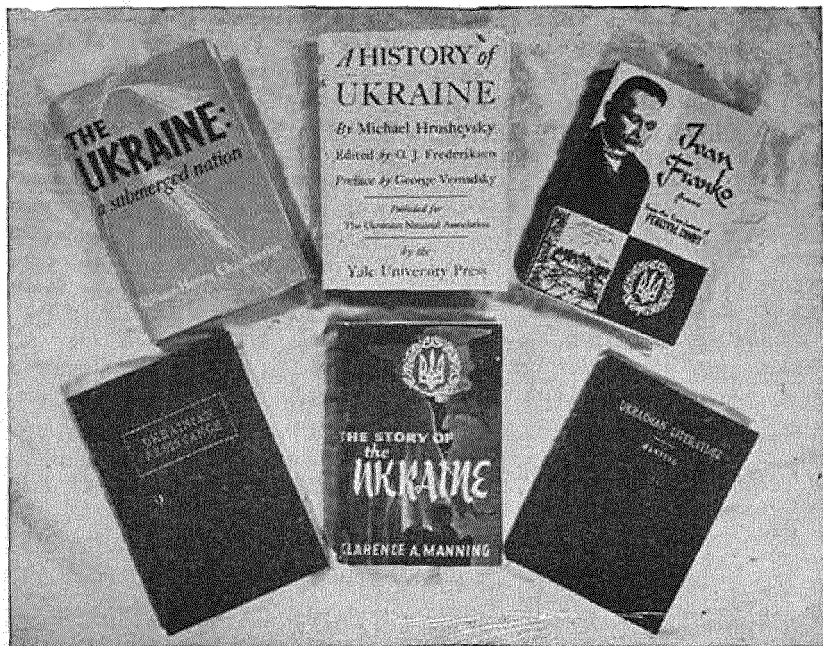
Переглядаючи річники „Українського Тижневика” за останні роки не можна не помітити нової фази в розвитку американсько-української спільноти, яку започаткували коло 70,000 новоприбулих імігрантів, колишніх „переміщених осіб”, в тому велика пропорція молоді. Їх приїзд до цієї країни видвигнув низку нових проблем, зокрема проблему їхнього порозуміння та співпраці з народженою тут українською генерацією. Тоді, коли для новоприбулих були в цьому допоміжні видання українською мовою, то для місцевої молоді генерації рішальним тут був „Український Тижневик”, граючи роль помосту між одними і другими. Багато сторінок Тижневика записано коментарями і порадами на ці теми і ми маємо всі причини твердити, що коли Ліга Української Молоді Північної Америки на своїй 15-тій конференції в Клівленді в 1952-тому році формально перебрала ініціативу для наладнання організаційної і ділової координації всіх організацій молоді, як тут народженої так і новоприбулої, то „Український Тижневик” мав на це рішальний вплив.

„Український Тижневик” сьогодні

Сьогодні, в своє 20-ліття, „Український Тижневик” вже має своє виразно окреслене місце в американсько-українській пресі. Він є голосом народженої в Америці української генерації, її зв'язковим з країною походження її батьків та важливим засобом її багатобічного розвитку. Поміщені на останній сторінці короткі оповідання

і новелі українською мовою дають читачам можливість постійно відновлювати та доповнювати свої знання і в цьому відношенні. Але головну увагу приділяє „Український Тижневик” вдержанні молодішої генерації при українстві. До цієї мети він змагає двома головними засобами: культурним і організаційним. Впродовж свого 20-літнього досвіду Редакція „Українського Тижневика” має багато доказів, що молодим людям, які народились, вирости і виховались в Америці та які не завжди мали нагоду і можливість постійного зв'язку з українцями та їх розвитком, ще найбільше імпонують і здобувають їх для українства такі культурні і організаційні досягнення.

Найбільше аргументів в обидвох випадках дає без сумніву Український Народний Союз, ця традиційна база українського життя в Америці, органом якого є „Свобода” із своїм „Українським Тижневиком”. Тому теж зусилля „Українського Тижневика” включити в організаційні рядки Українського Народного Союзу якнайширші кола молодішої американсько-української генерації треба вважати рівночасно зусиллям не тільки вдержати ту генерацію при українській спільноті, але й зробити її повновартісною і активною та гідним і дбайливим спадкоємцем її великої духової і матеріальної спадщини.

Український Народний Союз, крім періодичних публікацій українською і англійською мовами, видає від деякого часу майже кожного року один більший твір англійською мовою, переважно американських авторів, про Україну, її нарід, історію, культуру і визвольні змагання. Досі видано так вже вісім високовартісних книг, а дальші є в підготовці. На фото — деякі з англомовних видав УНСоюзу, які у великій мірі причинилися до поширення правди про Україну в Америці та в світі.

НА ГРЕНД СТРІТ 81-83

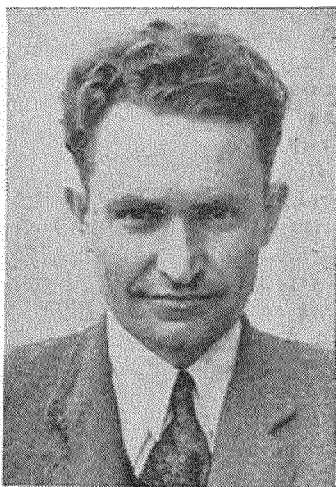
Написав ІВАН КЕРНИЦЬКИЙ

„Важкий і далекий шлях до „Свободи”, — сказала, відвідуючи Редакцію „Свободи”, д-р Софія Парфанович.

Це таки справді інтересне: майже кожний з „новоприбулих” відвідувачів „Свободи” не раз таки добре наблюкається по вулицях Джерзі Ситі, поки потрапить до Редакції. А потім дивується: яка нечиста сила водила мене три, або чотири години довкола цього місця, коли потрапити сюди з „долішнього” Нью Йорку, зі станції підземки на Кортленд Стріт, зовсім невелика філософія.

Автор цих рядків ще й досі не може збагнути, чому він їхав (перший раз) до „Свободи” через... Гобокен, змінював п'ять разів автобуса, а коли, врешті, опинився на Гренд Стріт, то ніяк не міг віднайти будинку Редакції... Це правда, що в моїй, трохи розсіяній пам'яті, переплутались „нумери” будинку з 81-83 на 31-33, а таких малих „номерів” там зовсім не було... І так я тупцював з півтори години дослівно попід самі вікна Редакції і з нічим вернувся до Нью Йорку.

Втім, деякою мірою, можна би виправдати мою розгубленість... Пригадую собі (було це три роки тому назад) що перед тими невдалими відвідинами я сидів на 42-ій вулиці в якомусь кіно, як звичайно — на кримінальному фільмі. Тема фільму була така: репортер одного щоденника розкриває банду торгових злочинців. У зв'язку з тим режисер кінокартини показав декілька

кадрів, сказати б з-за куліс великої газетної машини. Я побачив уперше (хоч і на екрані) грандіозну своїм розмахом, стилем і темпом фабрику друкованого слова, з муравлицем співробітників, з сотнями репортерів і фотографів, з радіосоходами, телевізією, кольосальним друкарським цехом, з потужними ротаційними машинами... Приголомшений цим видовищем я поїхав просто з кіна до Джерзі Ситі шукати

Редакції тоді ще одинокого в Злучених Державах українського щоденника. Розуміється, під свіжим ще враженням пережитого і баченого на магичному полотні, я, мимоволі, розглядався за якимось хмародером, принаймні подібним до старого будинку „Нью Йорк Таймсу”...

А, тимчасом...

То зараз кидається в вічі, що „хмародер „Українського Народного Союзу” в якому приміщується „Свобода” є, хіба, найменший в цій, взагалі, тихомірній закутині міста. Приїхавши сюди з галасливого Таймс Скверу, ви з з приємністю віддыхаєте якоюсь своєрідною, благою атмосферою рідного загишся. Перед вікнами Редакції — невеличкий сквер, з кількома деревцями, рясніє зелений муріжок, деревця шумлять, на лавочках куняють емерити-чорнороби, переважно словянського роду, а молоді матері, вже з нової „шихти” імміграції, заколискують у візочках тут народжені немовлята. Від Гудсону повіває вітерець, холодить по-

вітря і приносить духм'яно-миляні пахоці з недалекої фабрики Колгейта.

Кожного дня („за винятком неділей і свят“) коло 10-ої години ранку, відчиняється брама друкарні, а з неї виходить довголітній возний редакції, п. Кусий, з ручним візочком, на якому завантажений наклад „Свободи“, готовий до експедиції. Не кваллячись і з повагою, свідомий своєї відповідальної функції, тягне п. Кусий візочок до близького поштового уряду, наворачуючи „кіньми“ по-декілька разів, туди і назад. Це — як співробітники адміністрації й друкарні „Свободи“ називають — „експрес Кусого“. Тому, що передплатники з міста Нью Йорку жалілися на постійно спізювану доставку газети поштою, адміністрація „пішла їм на руку“ та відсилає щоденник на ньюйорські адреси поза чергою, на кілька годин швидше. Опісля заїздить великий „трок“ та коло год. 6-ої кожного дня, отже перед виїздом останніх експресних поїздів в різні напрямки країни, доставляє на пошту весь багатотисячний тираж сьогодні вже 60-тилітньої „Свободи“.

Але сценка „експресу Кусого“ пригадує часи, „про які писала „Свобода“ 60 років тому“, коли то перший редактор „Свободи“, о. Григорій Грушка, возив тачками склад числа до друкарні..

Напроти будинку Редакції стоїть головна квартира пожежної сторожі міста Джерзі Ситі. Якби не солідної величини таблиця, яка пояснює в чому справа, можна би скорше подумати, що це приют для старичків, але в жодному разі, не протипожежна централь, будь-що-будь, 300-тисячного передмістя світової метрополії. В цьому будинку завжди вітає нічим нескаламучений спокій. Через вікна заглядають, позіхаючи і сонно махаючи головами, поважні, лісі дженгельмени, а в бюрі самого „чіфа“ фаєрманів, (між іншим — доброго приятеля д-ра Мишуги) можна частенько запримітити таку ідиллю: на підвіконні сидить кремезної тілобудови літня людина, з типовим, рум'яним обличчям айриша, і цілими годинами... бавиться з котятком... Так проводить мозольні службові години шеф протипожежної оборони міста Джерзі Ситі. А що має робити, коли

в місті не хоче горіти?.. Від трьох років я є постійним гостем Редакції „Свободи“ і за весь той час був тільки один раз свідком пожежного алярму в сусідстві: недалечко, на Йорк Стріт, горіло якесь старе авто, що його, мабуть, підпалили збитошні хлопці... З'їхалися чотири пожежні команди, з драбинами, мотопомпами, скропили водою цілий квартал, а коли роз'їхалися — авто тліло собі далі...

О, благословенна будь, блаженна, джерзиситська Аркадіє!

II

Три роки тому назад коридор і редакційні кімнати „Свободи“ не були такі гамірливі, як сьогодні. Зокрема літньою порою, в часі відпусток, в будинку царив такий спокій, як у понеділок в церкві. Мені, як львовянинові, мимоволі пригадувалася спокійна, статечна атмосфера, що панувала колись в редакції старенького „Діла“, Ринок, ч. 10, II-ий поверх... Розуміється, я й не думаю порівнювати чисті-привітні коридори „Свободи“ з темними-закопченими закамарками і тріскучими сходами „Діла“. Йдеться лише про сам настрій, про психічний „клімат“, а вони таки дуже близькі один до одного.

В двох великих редакційних кімнатах стояли чотири солідні бюрка. Під стінами бібліотечні шафи з довгими рядами пожежних і трохи припорошених книг, словників, комплетів журналів, річників газет (тепер скалатогоні д-ром Левом). За бюрками — три похилені постаті. Це редактори, які часто таки справді мають від чого похилятися, виконуючи весь навал праці. А на весну цього року зійшов із „барикади“ і подався в стан відпочинку заслужений ветеран пера, сеньйор Редакції, др. Семен Демидчук, перший, здається, український журналіст на світі, що дотягнув за редакторським „джабом“ до старечої пенсії. Так, чи так, а ще донедавна ці три люди тягнули на своїх похилених плечах весь тягар редакційної роботи в цьому найстаршому і найбільшому українському щоденнику в Злучених Державах!..

Зокрема ж з одним бюрком тісно в'язеться історія нашої журналістики в ЗДА та й взагалі ціла епоха розвитку вільної української думки на цій вільній землі: це бюрко головного редактора „Свободи”, д-ра Луки Мишуги.

Як тільки вийдете до Редакції, з-поза цього бюрка зараз піднімається надиво ще молоде, хоч і притомлене обличчя завжди елегантного, в кожній порі дня і року бездоганно одягненого, старшого пана. Вас зустрічає привітна усмішка та ввічливе запрошення сідати, але навіть не дуже бистрий психолог відчитає в очах пана доктора тривожне заклопотання: ого, прийшла ще одна „зануда”, ще один екземпляр із нескінченної галерії відвідувачів, що „крадуть” дорогий робочий час і замучують нещасного редактора своїми болями і жалями, а, передусім, критикою Америки, „Свободи”, Народного Союзу і старої (або нової) іміграції...

І справді: від часу, коли почався масовий приплив скитальського моря, через цю кімнату, попри це бюрко, пересунулась довга-довга процесія яких різноманітних а яких, іноді, курйозних типів!.. Поети, письменники, вчені, мистці, політики, підпольники, „східняки”, „західняки”, католики, православні... Як недобитки з потонулого корабля тягнулися ці нещасні люди до єдиного, як їм здавалося, маяка на горизонті, до єдиного світла надії серед чужого — розбурханого океану — до редакції рідного щоденника. Скільки скарг, визнать, обвинувачень, скільки потрясаючих життєвих трагедій, скільки теорій, програм, доносів та інсинуацій довелося вислухати докторові за цим бюрком. І на воловій, як то кажуть, шкурі не списав би їх! Почавши від критики гігієнічного стану ню-йоркської вулиці та жіночих мод, а на проблемі консолідації УНРади з УГВР і реформі харківського правопису закінчивши!..

Приходили зламані, психічно хворі, абсолютно неспроможні сприйняти нову дійсність мальконтенти, що хотіли стрілятися, або скакати в воду... Приходили засліплені в своїому фанатизмі партійні „тузи”, які засипали жакливими підозріннями нелюбих їм діячів з іншої групи... Приходили співаки

з божої ласки, що хотіли тут же, в Редакції, демонструвати шляхетність їхнього голосового „металу” і почувалися страшенно ображені, коли їм виявлено, що Редакція — це не концертна зала. Приходили поети з пророчим натхненням ув очах і з товстезними рукописами під пахою, сідали коло цього бюрка і читали, читали...

Обнявши руками втомлене чоло, др. Мишуга сидить, бувало, за бюрком і терпеливо слухає, слухає... Аж раптом, як би торкнений електричним струмом, стрепенеться, поправиться на кріслі і виступає до контратаки! А тоді приходить черга на відвідувача — вислухати цілий виклад пана доктора, почавши від роз'яснення конституції ЗДА, статуту Українського Народного Союзу та короткого курсу історії української іміграції в Америці... Звичайно, пан доктор говорив спочатку спокійно та розважно, але де-далі чимраз-то більше запалювався, хвилювався, вибухав!

— Ого, вже нашого доктора добре „зрушило!” — казав тоді в сусідній кімнаті ред. А. Драган та спшив на виручку.

Ред. А. Драган, перший застрик „свіжої крові” в редакційному організмі „Свободи”, стосував зовсім відмінну тактику в розмовах із такими „клієнтами”. Коли др. Мишуга завжди оперував речевими аргументами і представляв кожну ситуацію в повній її, неراز трагічній, серйозності, без тушковань та прикрас, то ред. Драган більше схильний був „кольоризувати” справу: тим, що втратили всяку надію — малював химерні міражі „щасливого майбутнього”, підносив на душі, обіцяв, заспокоював, і з найскладнішого положення знаходив вихідну хвіртку, принаймні на словах.

— Це у нас закон, що редактор Драган міняє раз до року заголовки „Свободи”, два рази ломку і три рази шрифти, — розповідають друкарі — віцмани.

Очевидно, тут справа не в зміні заголовка, шрифтів, чи ломки, і, навіть, не в застосуванні апострофа (за що треба було зводити окрему баталію...). „Реформи” ред. Драгана мають трохи глибше підложжя: в його заслугу тре-

ба записати, що він проломив своїм пером „перший лід” в наставленні старшого українсько-американського громадянства до проблеми втікачів та інших проблем загальнішого і ширшого характеру.

Сьогодні в Редакції „Свободи” появилися нові бюрка, нові обличчя, пожвавилися рух і темпо праці, розгортаються все нові і нові видавничі можливості, а в Редакцію далі сунуть без кінця все нові і нові відвідувачі... Але тепер др. Мишуга вже сам з ними не „обгризається”: приховавши собі за три роки часу гідне насліддя з допливу „свіжої крові”, пускає тепер скитальців на скитальців, нехай, мовляв, „консолідуються”...

В парі з поширенням редакційного апарату розростається також друкарський цех. Коли ще в 1949 р. в друкарні працювало 8 робітників, то сьогодні при лінотипах, станках і машинах стоїть 15, в тому половина новоприбулих. А всією „армією” командус „форман”, п. Софрон Федів, теж новоприбулий. Друкарня завантажена роботою на ціле літо, в Адміністрації невпинно увидаються і роблять „овертайми” чотири панночки (в тому три „скиталки”...)

Може це скидатися на парадокс, але це факт, що редакцію все ж таки американського щоденника активізують і модернізують люди, які прибули недавно зі „старої”, „дряхлої” Європи...

Та що ж: Америка — це країна парадоксів.

Будинок Українського Народного Союзу при 81-83 Гренд Стріт в Джерзі Сіті, Н. Дж., в якому, крім головної канцелярії УНС, приміщені теж редакція, адміністрація і друкарня „Свободи”.

ЛІТЕРАТУРА В ПЕРШИХ РІЧНИКАХ „СВОБОДИ“

Написав ЛУКА ЛУЦІВ

Орган Українського Народного Союзу щоденник „Свобода” — святкує шістдесятиріччя свого існування. Про це ширше певно писатимуть інші автори, а ми хотіли б тут коротко поглянути, що зробила „Свобода” для української літератури в перших своїх чотирьох річниках отже в рр 1896.

Вже в першій редакційній статті в числі з дня 15 вересня 1893 р. редакція підкреслювала, що ставити собі ціллю „пізнати гідність і народне достоїнство” українського народу „на вольній, гостинній американській землі”. Тут, в Америці, „русин показав, що в нього за сила, наколи чужий його не гнете, не запрягає в ярмо неволі”. Звертаючися до людей українського роду, редакція зазначувала, що „українці у власних силах ішли дорогою, котра веде до правди, а правда до свободи”. І новий тоді часопис „Свобода” мав бути тим провідником, що має вказати шлях, як „просвіщати руський народ, як вказати дорогу до поступу, до цивілізації”, так як „сохраняти межі народом його сокровища, його честь, обряд, мову”. Найбільшим „сокровищем” (скарбом) кожного народу являється його мова, а вона найкраще проявляється в літературі народу. І тому „Свобода” від початку свого існування багато місця присвячувала рідному письменству. Бо рідне письменство не тільки плакає та розвиває рідну мову, але також воно містить у своїх творах і духовий скарб свого народу,

відбиває його філософію та світогляд. Література відзеркалює в собі минуле та теперішнє життя українського народу. В ній находимо і сміх і радість, і сум та тугу за тим, що колись було, і що минулося. Вона плакає також мрію і надії, що знову вернеться слава України.

В 7-ох числах „Свободи” з 1893 року навіть не могло бути багато літературного матеріалу, бо новий часопис набирив віддишу до нового життя. Але

вже в першому числі з дня 15 вересня 1893 р. знаходимо вірш, підписаний Федоровим, в якому автор апострофою звертається до „Свободи”:

Свободо премила,
Жизнь Бога самого!
Чом нам не окажеш
Ти личенька свого.

А далі автор хвалить волю в Америці.

В землі Вашингтона,
Свободо твій трон, —
Коли ти заглянеш
До руських вікон?!

В другому числі той сам автор видрукував вірш про слов'ян і „Славу”, в якому писав про „Русь від Бескида до Алтая”. Пізніше зникають зі сторінок часопису твори цього автора, а зате появляється ім'я редактора „Свободи”, отця Григорія Грушки, який пише оповідання, вірші, статті, а навіть і проповіді та друкує їх у редагованим ним часописі. Та вже в першому річ-

нику зустрічаємо дві поезії Тараса Шевченка. Редактор відгукувався на життєві події, а в Європі, і на українських землях, шаліла тоді холера, тому отець Грушка друкує поезію Тараса Шевченка під заг. „Чума” вже в третьому числі „Свободи”. В четвертому числі т. р. передрукована Шевченкова поезія „Думка” („Вітер в гаї нагинає”).

В цьому першому річнику вміщені ще й дві співомовки: „Старі і нові чоботи” (ч. 4) і „Відважні жиди” (ч. 6); під першим віршем підписаний якийсь В. І. М., а другий таки без підпису.

Міг би дехто сказати, що „мало літературного матеріялу” в першому річнику. Але першого року появились тільки сім чисел, і редактор шукав шляху, якби зробити свій часопис цікавим для своїх читачів. Про це свідчать дальші річники „Свободи”.

Другий річник з 1894 року вже в першому числі приносить вірш без авторського підпису.

Христос Спасе
Нарожденний!
Днесь Тя молитъ
Люд нужденний
Дай нам волю,
Дай нам мир!

А в другому числі вперше появляється під віршем підпис автора, зазначений початковими буквами: Гр. Гр. (Григорій Грушка). Вірш цей зачинається такою строфою.

Щастя, здравля Вам бажас
Руські люди „Свобода”.
Щоб в сім році не зазнали,
Що то нужда, що біда.

Це новорічне побажання кінчається словами, які й сьогодні актуальні:

Руське життя най закипить
На народнім полю,
Бо тут маєм свободу,
Тут маємо волю!

Сьогоднішні читачі можуть думати, що літературні твори о. Грушки не мають більшої літературної вартости, але ми повинні оцінювати їх так, як на них дивилися тодішні читачі. Ось що пише про нього тодішній читач „Свободи”.

„Отець Грушка був не тільки славним проповідником, але й писати знав: як що напише, то вже варто читати. Наші люди тоді не могли дочекатися пошти, коли їм мала прийти „Свобода”, так її полубили.” (Денис Пирч. „Спогади з минулих літ”, Пропам’ятна книга, Джерзі Ситі, 1936, ст. 283). Сам отець Грушка писав з приводу двадцятиріччя „Свободи” з Пеняків у Галичині, де він тоді був парохом, таке:

„Якась туга, якийсь сум стискав серце, коли українець з браку своєї газети довідувався про себе самого чи то з польських чи словацьких газет, де наші справи нераз дуже брехливо представляли.

Отже в тих обставинах зродилася в мене мрія видавати власний часопис, писаний українським серцем, навіяний українським духом, українською мовою.”

І тому при оцінці літературних творів о. Грушки треба брати до уваги оцю авторову щирість та охоту служити своєму народові. В 6 числі „Свободи” з 1894 р. пише Гр. Гр. вірш під заголовком „Руський Народний Союз”, який того року зорганізували.

Веселися Руси мати,
Діти не пропали!
В Америці вни пізнались,
Наче з гробу встали.
Обнялися твої діти,
„Союз” заложили,
Братня любов, спільна поміч
Навік їх скріпили!

Від того 1894 року — „Союз” і „Свобода”, в розумінні о. Грушки, це немов рідні брати, хоч „Свобода” аж до 1908 року була тільки органом „Союзу”, який аж тоді відкупив друкарню і ціле видавництво на свою виключну власність за суму 16,855 доларів. Автор оцих агітаційно-пропагандивних віршів не дбав про якусь вишукану мистецьку форму своїх віршів. Він послуговувався Шевченковим коломиїковим ритмом. В 9. ч. „Свободи” з 1894 року надрукований такий вірш Гр. Гр.:

Блажен муж

Щасливий той чоловік,
Що боїться Бога,

З грішниками не єсть йому
Спільная дорога.
Він Русь любить і братів,
„Свободу” читає,
До „Союза” записався,
В читальні буває.

Часом автор вживав і гострих слів
у своїх віршах. Вірш „Моїм врагам”
закінчив о. Грушка так.

Ви хочете, щоб я пішов
Проч із Америки?
Хіба тоді, як усохнуть
Вашії язики!

(„Свобода”, ч. 25, 1894)

Багато наших людей виконували
тоді найважчу роботу. Багато працю-
вали в копальнях вугілля в стейті
Пенсилвенія. І о. Грушка написав аж
дві поеми на цю тему. В поемі „Піснь
майнера” (ч. 34 і 35, 1894 р.) малює
автор важку працю вуглекопа. (Ця
поема передрукована в 35 ч. „Свободи”
з 1895 р. і там вона має 120 рядків.)

Під землею я працюю
Свій гріб я копаю,
Щоб вам хату поставити
У рідному краю.

Ломись, скало, сипся вугля!
Не згори, но з боку.
Помож, Боже, доробити
До Нового Року.

Потім піду у край рідний,
У рідненьке село.
Там з женою, з дитиною
Стану жити весело.

А в 46. ч. цього ж річника „Свободи”
знаходимо ще одну поему з цієї самої
тематики „Майнерська сирота”. Вугле-
коп загинув у копальні, а його діти не
були забезпечені.

Босі, голі і голодні
В нетопленій хаті. —
Христе, Боже народжений,
Нема нашої тати.

Ця тематика з життя вуглекопів бу-
ла гостро актуальна тоді, бо і 1895 р.
аж у чотирьох числах „Свободи” (6, 8,
9 і 10) надруковане довше оповідан-
ня „Сила волі”, яке має підзаголовок
„Образок з русько-американського
життя”, і так починається.

„Було се літньою порою в міся-
ці червні 189.. Малий плейзик Н. за-
хований між чорними насипами уже
вбраного вугля, лишень раз на мі-
сяць, то єсть на пейду, набрав яко-
гось надзвичайного руху і життя, на-
че у нас у старім краю жидівське міс-
течко в день річного ярмарку.”

А в 38 ч. „Свободи” з 1895 р. зустрі-
часмо і останню частину цієї „май-
нерської” трилогії під заголовком „По-
ворот майнера на родину”. В цій поемі,
довгій на 180 рядків, автор малює не-
щастя української родини в рідному
краю. Вуглекоп Іван вертається з Аме-
рики додому, і застає свою жінку мерт-
вою.

Та став білий мов та стіна,
За серце вхопився.
Коло жінки на долівку
Трупом повалився.

На Великдень з села діти
Грались крашанками,
Тільки двоє Іванових
Вливались сльозами.

1896 р. о. Грушка перестав писати
оповідання, бо користувався співпра-
цею і передруком творів письменників
зі старого краю. Але він і далі продов-
жує писати вірші, і його прізвище зу-
стрічаємо під такими поезіями: „Різ-
дво” (переклав з італійської мови Гр.
Гр. Італійський автор Манзоні), ч. 1.;
„Піснь руських виходців до Бразилії”,
ч. 7; „Марш Союзівців”, ч. 8; Крім
цього в числах 39 і 40 надруковано
довшу поему автора Гр. Гр., під заго-
ловком „Чорні приятелі”. Можна б
здогадуватися, що вірші без підписів
„Стріча або іронія судьби” в 5. ч. „Сво-
боди” з т. р. та „Америка” в 40, ч. та-
кож належать авторству о. Грушки. В
третьому і четвертому числах „Свобо-
ди” вміщена поема цього ж автора під
заголовком „Син нероба”, а в другому
числі „Американський батько”.

Вірш „Піснь руських виходців до
Бразилії” цікава тим, що тут автор ужи-
ває вперше назви для давньої батьків-
щини „Русь-Україна”.

Бувай ми здорова,
Дорога родині!
В останне прощася
Тебе Русь-Вкраїно!..

Про „Україну” писав в 23 числі „Свободи” з 1896 р. і „смирений літописець Гончаренко-українець”.

„По Божій милості ми маємо тепер нашу величезну Слободу в Алясці і будемо працювати всі міцним поступом для свята Макавеїв на Україні.”

В поемі „чорні приятелі” показав о. Грушка не тільки патріотичну сторінку своєї душі, але також і свою глибоку людяність. Автор розповідає, як наш робітник знайшов щирого приятеля в негрі, який допоміг українцеві в нещастю.

Ось такі то в мене браття
Приятелі були.
Шкіра чорна, — серце добре
Тай добра натура.

В них пізнав я першим разом
Правду слова того,
Що не все, що блищить зверху
З золота щирого.

Коли нам приходиться коротко схарактеризувати літературну творчість о. Гр. Грушки, то можна це зробити такими словами: Автор не дбав про оригінальну форму своїх віршів. Він не наслідував навіть новіших наших поетів, хоч би таких як Іван Франко або Леся Українка, бо йому вистачало коломийкова строфа Шевченка і Руданського. В змісті о. Грушка був письменником, що відзивався на всі наболілі злободенні теми, а в своїй ідеології керувався добром українського народу, що шукав поліпшення своєї долі у вільній країні Вашингтона. Треба тут додати, що перші наші імгранти не їхали до Америки з думкою залишатися в цій країні. Вони їхали сюди тепер на те, щоб тут заробити грошей та поліпшити свою долю в рідному краю. Це найкраще бачимо з Грушчиної поеми „Поворот майнера”, про яку ми згадували вище. Отець Грушка робив працю піонера-каменяра, і навіть передрукував Франкову поему „Каменярі” в 52 ч. „Свободи” з 1896 року. Годиться прикінці навести слова о. Грушки, які він вже з рідного краю прислав був на двадцяті роковини „Свободи”:

„З піднесенем чолом, з подвійною витривалістю видавав я „Свободу”. Незабаром прийшла радісна новина,

що гурток священників і декотрих освічених робітників задумав оснувати свій народний „Союз”, бо наші церковні братства і хмара поодиноких робітників належали до словацьких єднот, сполків і т. д., і в цей спосіб підпомагали своєю кєрвавицею чужинців, нераз настроєних проти українців дуже ворожо. Ах! Як це легко задумати свій „Союз” зав’язати, але як тяжко було діло зділати...”

О. Грушка дбав також про те, щоб наші земляки мали що читати. Уже в третьому числі „Свободи” з 1894 р. читасмо таке повідомлення.

„Редакція „Свободи” післала до старого краю по всякого роду книжки за суму 300 долярів. Хто буде потребувати яких книжок, най трохи зачекає, а дістане.”

В п’ятому числі з 1 березня 1894 р. вже був список „книг до продажу”, і між ними були такі твори, як „Орлеанська дїва”, „Шляхта ходачкова” Гр. Цеглинського, „Мєсть верховинця” М. Устїяновича, „Як козам роги приправляють” О. Федьковича, „Історія Руси” та інші. Одночасно редакція доносила, що „не дуже багато маєм на складі, бо дуже багато книжок розходиться щодня”, тому ми „післали по новий транспорт за 500 долярів”.

О. Гр. Грушка в початках майже сам творив американсько-українську літературу на сторінках видаваної ним „Свободи”. В першому числі з 1893 р. надрукував вірш якийсь Федоров під заг. „Свободо премила”, а в 2 числі з цього самого року мабуть той сам автор підписаний під віршем про слов’ян і Славу. Під віршем „Старі і нові чоботи” підписаний В. І. Ш. (ч. 4, рік 1893). В другому річнику з 1894 р. зустрічаємо підпис І. Ф. під віршем „Послідний час”, але той вірш своєю формою зовсім не нагадує Івана Франка, якби дехто міг додумуватися.

Чи вас мало тут живе,
Чи в вас нема сили,
Чи не можна нам робити,
Як другі зробили?

В 4 ч. з 1894 р. є „переклад з чеського” вірша „Слов’янська доля”, а під ним підпис М. С. В 43 ч. з 1894 р. надруковано вірш „Думка”, під яким ав-

тор заховався за букву Л. В річнику з 1895 р. два вірші надрукував Д. Третяк: в 1. числі під віршом „Чому” підписався він тільки початковими буквами Д. Тр., але в 3 числі зустрічаємо його як автора співомовки „Непотрібна гречність” з повним підписом Д. Третяк. В десятому числі (1895 р.) надруковане оповідання „Перша моя фундація”, автор якого підписався псевдонімом „Целебс”. Автор розповідає про важке життя наших верховинців у рідному краю.

Та наша згадка про українську літературу в перших річниках „Свободи” була б неповна, коли б ми не згадали і про ті твори нашого письменства, які друкувалися в цьому часописі як надіслані твори з Європи, або як передруки вже в Європі друкованих творів. Ми вже згадували про передрук двох поезій Шевченка в першому річнику „Свободи” з 1893 р. Були це поезії „Чума” (Косар) і „Вітер в гаї нагинає”. В дальших річниках надруковані ще такі поезії найбільшого нашого поета: „Тяжко, важко в світі жити” (ч. 24, 1894), „Суботів” (ч. 45, 1894), „Вітре буйний” (ч. 46, 1894), „Псалми Давидові” (ч. 43, 1896). З Руданського передруковано такі співомовки: „Польський і руський кіт” (ч. 3, 1893 і число 31 з 1895 року), „Треба всюди приятеля мати” (ч. 23, 1894), „Старий Вовк” (ч. 42, 1894), „Бородатий хусит” (ч. 4, 95), „Ксьондз і наймит” (ч. 14, 1896), „Козак і король” (ч. 15, 1896) і „Камінний святий” (ч. 23, 1896). Редактор о. Грушка надрукував у трьох числах поему Олександра Колесси, що підписався псевдонімом О. Ходовицький, під заголовком „В світ за очі” (числа 26, 27 і 28 з 1894 року). Ця поезія найгарніша між поетичними творами цього нашого визначного науковця, що в старшому віці зрадив поезію для науки і політики. Вона викликала сльози з очей наших людей, коли читали такі слова поета:

Бодай же ви не знали
Та ніколи,
Як то тяжко покидати
Рідне поле!

Бодай же ви не знали
І навіки,

Як то тяжко йти світами
Як каліки!

Бодай же вам не снилося
Серед ночі,
Як то тяжко мандрувати
В світ за очі!

9, 10, 11 і 12 числах з 1894 р. друковалося оповідання Нечуя-Левицького „Приятелі”. Не забула „Свобода” і про твори Івана Франка. В річнику 1895 передруковане його оповідання „Хлопська комісія” (ч. 23 до 26); в числах 28-29 вміщено його ж „Шня-Шрайбен”; в річнику 1896 р. „Історія моєї січкари” (ч. 7 і 8); „Право свині” (ч. 30, 31 і 32) а також і дві поезії: „П’яниця” (ч. 49 і 50) та „Камеяні” (ч. 52). Тут треба підкреслити, що річник „Свободи” з 1896 року має покажчик змісту, в якому відділені „оригінальні” поезії та проза від „передруків”.

З інших письменників, твори яких друкувалися на сторінках „Свободи”, згадаємо три оповідання Т. Ветлини (о. Тимотея Бордуляка). Його оповідання „Куди ми підемо, небого” порушувало емігрантську тематику, і тому о. Грушка передрукував його в 3 ч. 1895 р.

В 25 ч. з 1896 р. друкувалося оповідання Т. Ветлини (о. Т. Бордуляка), під заг. „Бузьки”, а в 26, 27 і 28 числах „Для хорого Федя” цього самого автора.

Не забула „Свобода” і про буковинських письменників. „Дніпрова круча” Осипа Федьковича появилася в 33 до 35 чч. з 1895 року, а в 40 і 41 числах цього ж року друкувався його „Стрілець”. В річнику 1896 друкувалися аж чотири оповідання цього письменника: „Три як рідні брати” (ч. 3. до 8); „Хто винен?” (ч. 9 до 11); „Сам собі винен” (ч. 12 до 16); „Серце не навчити” (ч. 17 до 22).

Другий буковинський письменник, Сидір Воробкевич, що підписувався Данило Млака, прислав окремий вірш для „Свободи” під назвою „Лети, моя пісне”.

Лети ти руська пісне
Через море в край чужий.
Скажи там руським браттям,

Що я — лірник старий
До Бога щиро молюсь,
Щоб їм на чужині
Минали дні щасливо
Безжурно і в добрі.

Скажи, — що я горджуся,
Що я над все щаслив,
Що я не раз з отради
Слізми лице залив, —
Бо братя в чужиноньці
Все люблять свій звичай,
І свою руську мову,
І свій рідимий край.

Редакція попередила цю поезію такою заввагою:

„Від нашого старого кобзаря Зеленої Буковини одержали ми слідуючий стишок”.

Василь Щурат зложив був слова до „Гимну американських українців” 1913 року, а музику скомпонував до нього наш славний музикант Ст. Людкевич. Та Щуратове оповідання „Орлине гніздо” друкувалося вже в 4. ч. „Свободи” за 1895 рік.

З наддніпрянських письменників „Свобода” друкувала ще оповідання Марка Вовчка під заг. „Два сини” (ч. 30 і 31, 1895) а з галицьких „Нездалу п'ятку” Б. Лепкого, та „Над ставом” цього самого автора, яке передруковано з львівського „Діла”.

Два оповідання не мають авторських підписів. Це „Паламар” (ч. 15 і 16,

1895) і „Іван Стисло — вїйт” (ч. 20, 1895). Це останнє оповідання — образок з галицького життя, де вїйт перестав пити горілку після того, як вона привела його до шкоди. Своїм стилем вони нагадують манеру Б. Лепкого, але ми не знайшли їх між тими оповіданнями Б. Лепкого, які мали під рукою.

Та треба згадати, що в 1896 річнику „Свободи” зазначено, що Редакція діставала і „оригінальні” твори просто від авторів. Д-р Андрій Чайковський прислав до 3, 4 і 5 ч. „Свободи” оповідання „Курателя”, яке друкувалося з підзаголовком „З країни сліз і горя”. З цього самого циклу і оповідання цього самого автора „Рекрут”, друковане від ч. 17 до 22, 1896 річника.

Між цими оригінальними творами зустрічаємо два оповідання автора, що заховався за буквами В. Л. Перше — це „Гордий цар” (ч. 16, 1896) і друге „Козлина казка” (ч. 22, 1896).

Так виглядала літературна частина в „Свободі” в перших чотирьох її річниках (1893-1896). Коли візьмемо до уваги слабі культурні сили тодішньої української іміграції у США, а до того врахуємо ще й ту обставину, що „старий край” дуже слабо цікавився нашими переселенцями за морем, — то мусимо дивуватися редакторам „Свободи”, що вони спромоглися довершити такого діла, яким була тодішня „Свобода”.

- Чому земля жіночого роду?
- Тому, що гарна.
- Ти тумане вісімнадцятий. Тому, що ніхто не знає, скільки вона має років!

(„Свобода”, 1912, ч. 23).

НЕДІЛЬНЕ ВИДАННЯ „СВОБОДИ“

Написав **ВАСИЛЬ ЧАПЛЕНКО**

Переселення до З. Д. А. семидесятитисячної маси нової еміграції і приєднання до Українського Народного Союзу багатьох тисяч цих нових імігрантів майже автоматично висунули потребу якось відбити запити й вимоги цих наших людей у виданнях „Свободи“. Ці вимоги відносились передусім до збільшення кількості і поліпшення якості матеріалу вміщуваного у видаваному вже щоденнику „Свобода“. І редакція його вжила відповідних щодо цього заходів. Але цього було мало. — Нова іміграція мала в своїй складі чималий відсоток наукової й творчої інтелігенції — наукових здобутків, творчих досягів. Та й у масі своїй нова іміграція була призвичаєна до наукового й літературного читання — до доброї книжки, цікавої статті, свіжого літературного твору. Тим то цілком природно виникла потреба задовольнити ще й цю, таку важливу, але нелегку для здійснення вимогу. Зважаючи на цю потребу, 22 конвенція УНС, що відбулася в травні 1950 року доручила Головні Управі таке видання розпочати найближчого часу.

Головна Управа на своїй річній нараді 19-22 березня 1951 року затвердила ось таку пропозицію редакції: — „Поробити заходи для видання при „Свободі“ окремого літературно-мистецького — недільного числа, з окремою передплатою.“

Здійснюючи цю постанову, В-во „Свобода“ призначило на цю ціль певну суму, що мала б забезпечити при всяких умовах передплати вихід цього видання впродовж одного року від січня 1952-го року почавши. І в дальшій своїй праці щодо цього Видавництво вжило низку заходів, щоб забезпечити якомога кращу якість цього видання. Передусім вирішено провести через щоденник „Свободу“ певного роду культурне

голосування (референдум), — щоб з'ясувати можливу читачьку базу. Прізвища тих, що зголошувались друковано в щоденнику, і їх назбиралося понад 3 тисячі. Розпочато також обговорення в „Свободі“ характеру плянованого видання, і в ньому взяли участь наші науковці, письменники, мистці, публіцисти (Л. Луців, І. Кедрин, П. Голубенко, М. Андрусак і ін.). Це „газетне“ обміркування було завершене прилюдним обговоренням у нью-йоркському Літературно-Мистецькому Клубі, в якому також узало участь багато наших людей.

Побажання, висловлені на сторінках „Свободи“ і в Клубі, були якнайрізноматніші, але, в основному, зводились до двох типів — а) літературно-мистецького журналу чи газети і б) універсального видання. У цих побажаннях, безумовно, відбилась, з одного боку, наявність серед іміграції досить численної групи письменників, що передусім хотіли мати свій орган, а з другого — різноманітні категорії читачів,

культурні й вікові, що вимагали різного матеріалу для читання.

Труднощі організаційного порядку не дали змоги розпочати це видання у січні 1952 року, і початок його виходу довелось відсунути до березня 1952.

Для провадження цього видання була створена редакційна колегія в складі В. Чапленка, С. Гординського, Л. Луцева, з дорадчою при ній ширшою колегією в складі В. Січинського, М. Струтинської й П. Голубенка.

Передусім були визначені періодичність і розмір видання. Згідно із згаданою вище постановою Головної Управи вирішено використати для нього останній не зайнятий виданнями „Свободи” день — неділю, інакше сказати, включити його в систему щоденника, з власною нумерацією, але з доданою поряд нумерацією й цього останнього. Тижнева періодичність визначала наперед і його розмір: щотижня можна було видавати тільки в розмірі газети.

Нарешті на засіданні 19 лютого 1952 року поширеної редакційної колегії, з участю голови Головної Управи УНС Д. Галичина, головного редактора „Свободи” д-ра Л. Мишуги і його замісника ред. А. Драгана, визначено характер цього видання, його „зміст”. Постанови цього засідання були пізніше відбиті в передовій першого числа, що вийшло 2 березня 1952 року, під заголовком „Чому таке видання?” У тій передовій писано: „Визначаючи цей „негазетний зміст”, ми повинні були взяти на увагу три основні моменти, а саме: а) характер тих українських негазетних періодичних видань, що вже десь на еміграції (необов’язково в ЗДА) виходять, б) потребу задовольнити більшість наших читачів і в) наші творчі можливості.” І далі: „З усього цього виходить, що наше видання а) не повинно дублювати того, що ми вже хоч почасти маємо — українознавчих і літературних видань, б) повинно обслуговувати всі категорії українських читачів і в) має бути виповнене не тільки літературно-мистецьким та українознавчим матеріалом.”

З технічних причин перше число було видане на сірому газетному папері і в газетному форматі, але вже з другого числа недільне видання стало ви-

ходити на доброму білому папері і в журнальному форматі (ін кварто).

Виходило весь час безперервно, і до кінця 1952 року вийшло 44 числа.

Куди говорити про зміст цих чисел, то передовсім треба відзначити літературний матеріал — оповідання, поезії, нариси. З авторів можна відзначити: С. Левинського, М. Струтинську, І. Керницького, Ф. Мелешка, Ф. Дудка (спогади), Д. Гуменну, Галину Лащенко, С. Парфанович, Олену Звичайну і ін.

Чималою подією в „літературній історії” видання було проголошення конкурсу на короткі оповідання (новелі), з визначенням трьох нагород: перша — 50 дол., друга — 40 дол., і третя — 30 дол. Жюрі конкурсу, в складі д-ра Л. Луцева (голова), С. Гординського й В. Чапленка, на своєму засіданні з 30 липня 1952 року першу нагороду призначило Миколі Кривові (псевдонім) за оповідання „Тамниця Джавирханум”, другу — Олені Звичайній (псевдонім) за оповідання „Лист” і третю — І. Керницькому за оповідання „Японська боротьба”. Але користь від конкурсу була ще й та, що він дав чимало творів (разом надіслано 41 рукопис) значної літературної вартості, які були пізніше використані в тижневикі. Серед них слід відзначити „Школярську любов” М. Зінича, „Химеру” Галини Лащенко, „Підстаркувату даму” М. Струтинської й ін. Не можна, звичайно, заперечувати й громадського його значення — як стимула творчості багатьох письменників.

Літературно-критичні статті та рецензії давали: д-р Л. Луців, С. Гординський, П. Одарченко, П. Голубенко, В. Чапленко й ін.

Було досить повно відбите образотворче мистецтво минулого року (у статтях С. Гординського, В. Січинського, в репродукціях).

На музичні теми писали В. Витвицький, А. Рудницький і інші.

Порядком наукової інформації в тижневикі були відзначені ювілейні дати діячів світового значення — 100-річчя смерті М. Гоголя, 150-річчя народин В. Гюго, 500-річчя смерті Леонардо да Вінчі, тисячеліття смерті Авіценни. Відзначувано також „круглі” ювілейні дати з українського культурного

життя. На наукові українознавчі теми писали проф. П. Ковалів, д-р Я. Пастернак.

З мовознавства чимало матеріялу по-стачив проф. Я. Рудницький, а також проф. д-р Кость Кисілевський. Писав іще В. Чапленко.

Багато читачів цікавилось науково-технічними проблемами, і в тижневику видруковано чимало відповідного матеріялу — статей і хронікальних заміток. Із статей можна відзначити „В Кубанських Альпах” М. Донця, „Невидні титани” М. Неона й ін. Хронікальні замітки міщено в кожному числі, а це в сумі дало чималу інформацію з цієї царини.

Мав певне значення відділ рецензій на нові видання.

Чималим успіхом користувався відділ розваги. Досить відзначити, що в змаганні на ров’язування загадок брало участь спочатку 150 осіб, пізніше

частина з них, зрозуміла річ, мусіла відпасти, але цікавість до цього матеріялу не зникала в читачів до кінця. Правда, тут були й деякі труднощі, що походили, головним чином, від помилок технічних і авторських.

Редакція тижневіка підтримувала контакт з читачами ще й через листування, індивідуальне (поштою) і прилюдне — у спеціальному розділі, де обговорювано питання загального значення.

Підсумовуючи майже річне існування цього видання, слід відзначити, що воно, безперечно, виправдало покладені на нього надії: а) було збірником нових белетристичних текстів, б) інформувало читацький загал про наукове й культурне життя українського народу і світу взагалі. Багато заважила в цьому останньому розумінні тижнева його періодичність: це було єдине українське видання цього типу, що так часто виходило.

**

Ой за Лудьком, містом славним,
Та й звичаєм стародавним
Поховали козака.
Там долина — гей широка,
Там могила — гей глибока,
Гей висока і стрімка!

Вітер віє по долині,
Розвиває лист калини,
Що у Леся в головах,
І сіда орел крилатий
На могилі спочивати,
Налітавшись по степах.

Борис Грінченко: „Похорони Леся-преславного гайдамаки”, („Свобода”, 1912, ч. 26)

„СВОБОДА” І ЗУАДК

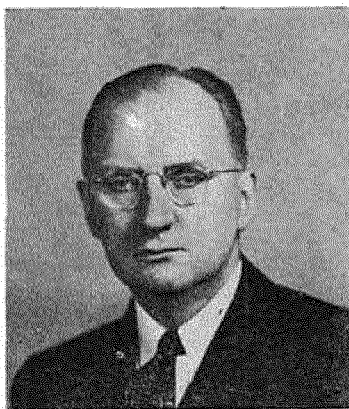
Написав д-р ВОЛОДИМИР ГАЛАН

Перш за все треба сказати, що з хвилиною організування Злученого Українського Американського Допомогового Комітету головню щоденник „Свобода” відкрив свої сторінки для всяких повідомлень, закликів, розшуків, а теж і помістив цілу низку ред акційних статей, які переконували і закликали американсько - українське суспільство прийти з допомогою братам, — українським скитальцям. Розказувати подрібно про цю велику співпрацю нашого найстаршого часопису „Свобода” й її редакторів — вимагало б окремої книги і тому я обмежусь тільки до деяких подій.

Боротьба з большевизмом

Коли в 1945 році Управа ЗУАДКомітету була в розгарі боротьби з Російським Воєнним Комітетом, справа визнання ЗУАДКомітету Президентською Воєнною Контрольною Радою, яка тоді мусіла апробувати всі організації, діючі поза межами ЗДА, була непевна. Правда, ми мали обіцянки на позитивне вирішення цієї справи, але завжди зайшла якась причина, щоб це визнання відложити.

Дійшло до того, що комуністичні „Українські Щоденні Вісті” написали до Вашингтону листа із запитом, чи ЗУАДКомітет має право переводити збірки і чи він визнаний владою. Відповідь була, що ЗУАДК незвизнаний, як самостійна організація, але може переводити збірки та й вести допомо-

гову акцію через другі американські допомогові організації. — Згадані „Вісті” помістили лише початок цього речення, що ЗУАДК не визнаний, не підозріваючи, що ЗУАДК має копію повної відповіді з Вашингтону, що її надіслали приятелі ЗУАДКомітету в Президентській Раді. Яке мусіло бути здивування у тих, хто читав „Щоденні Вісті”, коли на сторінках „Свободи” появилвся повний текст листа Президентської Ради.

Число 593

З напруженням очікували ми всі на дозвіл для самостійної допомоги діяльності для ЗУАДКомітету, а практично на число такого дозволу, бо таке число від згаданої Президентської Ради розв'язувало цю проблему. Наша преса мала вже повні склади повідомлень про це, як теж закликів до населення. Але число з Вашингтону не пришло. Врешті дня 25 вересня 1945 року Управа ЗУАДКомітету дістала листа від Президентської Контрольної Ради, а в ньому дозвіл і ожидає число, яким було 593. Це магічне число означало, що ЗУАДК може самостійно вести допомогову діяльність, отже теж переводити збірки одягів, харчів, ліків і грошей на допомогу українським скитальцям.

Цю радісну вістку треба було перш за все подати до відома українського загалу. І тоді — „Свобода”. Коли ранком 26-го вересня я почувся телефоном з редакцією „Свободи” і попросив

головного редактора д-ра Луку Мишугу, то в мене був такий погідний настрій, що я постановив пожартувати.

То ж і кажу удаваним сумним голо-
сом:

„Докторе, погано — сумна вістка,
нам відмови . . .”

Настала хвилина мовчанки. Я від-
чув, що діється в душі редактора, який
з готовим матеріалом для спеціального
випуску „Свободи” ждав лише на це
чародійне число. Це означало б про-
грану з тоді майже всевладним кому-
нізмом.

Мені стало шкода редактора і я
закликав:

„Ні, докторе, все в порядку, число є,
а саме 593.

„А, чорт би вас побрав — була
перша реакція редактора — так мене
налякали”.

І далі чую, як д-р Мишуга кличе:
„галльо Председа! Демидчук, Шумей-
ко, Галичич, ми виграли! ЗУАДК ді-
став число 593. Давайте друкарів!”
Чую увесь цей рух і метушню в кабін-
еті редактора, голоси редакторів, пра-
цівників, друкарів. Чую, як усі радіють
цією нашою перемогою — першою
ясною зіркою на темному українському
небосклоні в Америці — як це сказав
один із наших діячів.

Але після цієї радості у редактора
прийшло недовір'я: чи вірно я передав
йому зміст листа Президентської Ради.

„Читайте, читайте поволі від по-
чатку до кінця”, — говорив д-р Ми-
шуга.

І я мусів через телефон перечитати
йому увесь лист, писаний на 4 сторін-
ках, ще й повторюючи та й поясню-
ючи деякі місця.

На другий день головну частину
„Свободи” зайняла ця важлива вістка,
як теж і заклик до українського грома-
дянства стояти при своїй організації і
всіма силами їй допомагати. На під-
держку нашої акції „Свобода” проголо-
сила окрему збірку сто-долярових по-
жертв і ця збірка в короткому часі
принесла 30,000 дол.

Тодішній предсідник Українського
Народного Союзу, пок. Микола Му-
рашко, сам вів усю кореспонденцію в
справі збірок та й на всіх союзових

зборах справа ЗУАДКомітету була на
першому місці.

Почались наші зв'язки з Європою.
Треба було теж висилати туди нашу
пресу і тоді тисячі примірників „Сво-
боди” йшли до таборів в Європі й Азії.
Спершу УНРРА заборонила кольпор-
тажу „Свободи” в таборах і треба було
шукати способів для доставки газети.
Наша жіноча секція в Нью Йорку роз-
в'язала це питання практично: до всіх
посилок з одежею долучувано теж і
по кілька чисел „Свободи”.

„Свобода” в Індії

З Англії, Франції, Бельгії, Італії —
з усіх усюдів, де опинились в наслідок
воєнних дій українці, приходили про-
хання за живим українським словом.
Розуміється, ми за допомогою редакції
розсилали „Свободу”. Навіть у далекій
Індії був попит на „Свободу”. Один із
наших американських воєнків, який
перебував там, доніс, що бачив, як у
„Свободу” загортають товар у крамни-
ці. Він поцікавився справою і переко-
нався, що в таборі Валівейд біля Бом-
баю управа не допускає української
преси для українських таборовиків і
так українська газета потрапляє для
іншої цілі до крамниці. Ми запротесту-
вали і навіть отримали запевнення від
польського духовника в тому таборі,
що газету будуть доставляти.

„Свобода” в Європі

Вийжджаючи в першу поїздку до
Європи, літом 1946 р. як представник
ЗУАДК, я мав нагоду переконатись,
яка сила українського друкованого
слова, яке тоді загально репрезенту-
вала перш за все „Свобода”. Мої зу-
стрічі з представниками українських
громад у різних країнах „турувала”
„Свобода”, бо це був єдиний тоді засіб
скомунікуватись із розкиненими по
всіх країнах українськими людьми. Не
згадую вже самої інформаційної служ-
би цієї газети про нашу акцію.

Англія

Палський нунцій архієпископ Гад-
фрей дав згоду прийняти мене у своїй
палаті у Вімбледоні біля Лондону 26
червня 1946 негайно після того, як я

попросив про авдієнцію. Була проблема, як мені зустрітись з провідником, що мав мене завести туди, на станції. Ми вирішили просто: я буду тримати в руці „Свободу”. І це була добра розв'язка. Архієпископ прийняв нас дуже ввічливо, цікавився всіма нашими українськими справами. Просив перевірити становище українських скитальців в Європі і в поворотній дорозі відвідати його і подати йому, в чому він міг би бути помічний у нашій акції. Це зацікавлення і попертя високого церковного достойника додавало нам сили до праці. Коли я виходив, архієпископ побачив „Свободу” в моїй кишені, яка допомогла мені дійти до нього, і попросив передати йому до його архіву. Вона напевно репрезентує далі невеличкий відділ українських експонатів у архієпископському архіві.

Франція

29 червня 1946 року я приїхав до Парижу і там знову „Свобода” вирядувала мене на головному дворці. Представник українського комітету пізнав мене по „Свободі”. В домі ЗУАДКомітету у Парижі „Свобода” була найбільше почитною газетою. Вона не лише робила враження на своїх, завдяки форматові і багатству вісток із усього світу, але теж і величиною і виглядом звертала увагу чужинців. Вона гарно репрезентувала українську громаду в Америці, коли та громада мала таку гарну газету.

Італія

В Італії був тоді найкраще zorganizований український допомоговий комітет. Там було 8 тисяч членів нашої дивізії в Риміні і около 10 до 15 тисяч українців з армії Андерса.

Дня 3-го липня я приїхав до Риму і знову о. Ваврик пізнав мене там по „Свободі”, яку я вже став вживати, як довідку для наших людей. Саме тоді прийшов перший транспорт нашої допомоги до Риму: около 100 балів одержі, 15 тисяч фунтів. Священик, який побив рекорд „втечі”, бо заїхав своїм возом і кіньми з України аж під нашу Семінарію в Римі, зайнявся розпакуванням цих балів. І тут перш за все прийшла „Свобода”, яку наші пані

застромили в пакети. Це на перший раз був найцінніший дарунок, бо приносив вісті про українців, про українське життя.

Коли ми виїжджали до табору в Риміні, то наше авто було переповнене примірниками „Свободи”. Це була велика радість для наших колишніх воєнків дістати газету. А вже гордість підходила у них до грудей, коли порівнювали газету „Осерваторе Романо”, де була вістка про мою авдієнцію у Папи 12 липня 1946 року, і бачили, що наша „Свобода” в четверо більша від папського офіціоза.

Апостольський Візитатор для українців-католиків в Європі, Пресв. Іван Бучко, і д-р В. Галац, ексекутивний директор ЗУАДКомітету, при вході до катедрі св. Петра в Римі, в липні 1946-го року.

Трані — Барлетто

Та найбільше морально піднесла „Свобода” наших скитальців в польських таборах в Трані (одна тисяча осіб) і в Барлетто (около триста осіб). Польська таборова влада відносилась до наших людей з погордою; були теж випадки побиття українців у цих таборах.

Дня 13-го липня в товаристві о. Баврика ми прибули до Барі. Я скомунікувався з британським полковником Пурвісом, якого мені рекомендував командант табору в Ріміні полк. Колдвел. Цей полковник повідомив своїх підвладних, що на інспекцію таборів у Трані і Барлетто „прибуде д-р Галан”. Командант табору майор Овен не знав, хто то такий „д-р Галан” і тому підготував усе на інспекцію. Я теж порозумівся про всі справи із духовним табором в Барі о. Нагасвським і їхав „озброєний”.

Коли я прибув до табору — та ще й колишнім військовим автом з написом „Чіф”, вся управа свояла на подвір’ї, а майор Овенс навіть занепокоївся, що сталося, що я запізнився. В таборі рознеслась вістка, що приїхав американець із головної квартири розслідувати справу побоїв українців. Я оглянув шпиталь, оглянув і табір та інтерв’ював у справі українських таборян. Здається, українці вперше в цьому таборі пережили гарні, піднесли хвилини.

коли представник української організації в Америці давав лекції польському проводові табору, як поводитись із таборянами, а наших людей обділював „високим моральним кормом” у виді старих чисел „Свободи”.

Та і вислід цієї візити мав велике значення. Отця Нагасвського назначив майор Овен речником українців і він мав змогу від тоді безпосередньо звертатись у всіх справах до британського команданта. Може теж вигляд чужої йому газети „Свобода” доказував, що і з українцями треба рахуватись, хоч і в морі польської пропаганди і сили.

Це такі коротенькі спомини про ЗУАДК і „Свободу” для легкого читання. Бо про справжнє відношення ЗУАДКомітету до „Свободи” і „Свободи” до ЗУАДКомітету говорять самі сторінки цієї нашої найстаршої у світі тепер щоденної газети, яка — як і в усіх громадських справах — найкраще зрозуміла роллю і становище ЗУАДК і завжди була разом із ЗУАДКомітетом у всіх його акціях і починаннях.

Магазин ЗУАДКомітету в Німеччині в перших роках після відкриття відділу ЗУАДК в Європі. Перед магазином тодішній директор ЗУАДК в Європі, адв. Роман Смук, з одним із скитальців.

НАША „СВОБОДА”

Написав ЮЛІАН ПАВЧАК

Ми вперше пізналися в 1905 році в малому пенсильванському містечку, обоє в молодому віці. Я — юнак з невеликим життєвим досвідом, вона — віком молоденька, та досвідом дорівнювала дозрілим людям.

При першій нашій зустрічі ми впади в так звану „любов на перший погляд” і від тої пори ми нерозлучні. Помимо її ще молодого віку, вона вже була знана многим моїм землякам, яких кожного тижня відвідувала, подавала розраду, відганяла тугу та приносила вісті з усіх закутин рідних українських земель. Ми любили її за те, ми любили свою рідну „Свободу”, бо вона заступала нам наших рідних, наших батьків. Вона научала, як жити і як поводитися з нашими сусідами американцями, та як розгорнути своє особисте та громадське життя на чужині.

Бо хто ми були отут, серед чужонаціонального моря, у великих фабричних містах та майнерських басейнах? За дуже малою горсткою священства та кількох свідоміших одиниць, це самі селяни та робітники, які винесли з рідного краю лише жменю української культури, а саме рідну мову у слові, та рідше в письмі, віру в Бога, любов до рідної землі і свого народу, побутові та релігійні пісні, звичаї та народну ношу.

Цей скромний скарб своєї душі наших піонерів перещепили в чужу землю,

плекали та доглядали, а слідом їх впертої, муравлиної праці, під проводом нашої учительки „Свободи”, вирости величаві та фінансово сильні народні організації, величаві церкви, народні доми, школи та цілий ряд громадських, бизнесових і молодечих організацій, які, наче морські ліхтарні, просвітлюють дорогу до дальшого світлого розвою української спільноти у свободолюбній Америці. Це є овочі невтомної праці людей малограмотних та національно малосвідомих, яких чорні злидні і крайня нужда викинули поза межі рідного краю у невідомі світи.

Це все відбувалося та й нині продовжується під моральним проводом та вказівками нашої заступниці, нашої опікунки в боротьбі за права українського народу на вільне життя на протязі минулого шестидесятиріччя, нашої народної газети „Свобода”.

Дай же, Господи, всім нашим народним працівникам, духовним і світським, дожити тої хвилини, коли наша газета „Свобода” принесе нам радісну вістку, що український нарід розторочив московські кайдани та став господарем на своїй, потом, сльозами і своєю кров’ю освяченій землі, та завів на ній такі порядки і таку волю, яку має земля Вашингтона, а в якій українська спільнота жила, розвивалася, творила та своїх діток виростала, які нині спільно борються за свободу землі батьків своїх.

ДУМКИ

Швидше багач стане чесним, як чесний багачем.

*

Ті, які думають, що гроші роблять усе, готові за гроші все продати.

(„Свобода”, 1912, ч. 32).

ЧУЖОМОВНА ПРЕСА В АМЕРИЦІ

Написав ЯРОСЛАВ ЧИЖ

The News-Letter — це була перша газета в Америці. Вона появилася в Бостоні в 1704 р. Тільки 28 років пізніше, отже в р. 1732, побачила світло денне теж перша чужомовна газета в цій країні. Це був німецький двомісячник Die Philadelphische Zeitung, заснований у Філадельфії одним з найбільших видавничих піонерів, Бенджаміном Френкліном. Хоч передплата цієї газети вносила тільки п'ять шілінгів річно, проте Френклінові пощастило зібрати тільки 50 передплатників і тому він, обурений — як він казав — „німецькими дикунами“, припинив видавництво вже після появи другого числа.

Цим Френклін встановив до деякої міри зразок для чужомовних публікацій в Америці. Дуже часто траплялось, що людина, яка починала видавання чужомовної газети, швидко переконувалась, що вона взялась за те діло занадто рано, що мовна група, для якої газета була призначена, ще не була досить велика, або ще настільки не осіла, щоб могли вдержати видавництво. В результаті, велика частина перших чужомовних газет не потрапила довго вдержатись. Щойно пізніші видавці вже мали деякий успіх.

Щість років після невдалої спроби Френкліна з німецькою „Філадельфійською Газетою“, зроблено другу спробу видавання німецької газети. Зробив її німецький квейкер з Джерментавн, Пенсильванія, Христопфер Зауер, починаючи видавати журнал під довгою назвою: Der Hoch-Deutsche Pensylvanische Geshicht-Schreiber oder Sammlung Wichtiger Nach-

richten aus dem Natur- und-Kirchen-Reich (Високонімецький пенсильванійський історик або збірник важливих новин з царства природи і церкви). На щастя, цю назву опісля скорочено до „Репортера“, а опісля журнал названо Germantown Zeitung. Ця газета існувала ще на початку XIX. сторіччя. Під час її появи було в Америці, тоді ще колоніях, всіх тільки п'ять англословних газет.

З вибухом війни за незалежність, в Пенсильванії було вже п'ять німецьких газет. Одна з них, Der Pennsylvanische Staats-Bote, „побила“ всі публікації в країні, надрукувавши в дні 5. липня 1776 р. повідомлення про те, що Конти-нентальний Конгрес ухвалив акт, приймаючи Деклярацію Незалежності. Щойно чергового дня подав цю саму вістку, друкуючи рівночасно повний текст Деклярації Незалежності, журнал The Saturday Evening Post.

Перша французька газета в Америці появилася в Бостоні в 1789 р., отже в тому самому році, в якому Юрій Вашингтон був обраний першим президентом З'єднаних Держав та в якому почалася Велика Революція у Франції. Ця газета, Le Courier de Boston, появлялася тижнево і вдержалася впродовж пів року. Опісля, в рр. 1817 і 1825, роблено спроби видавати французькі періодики в Дітроїті. Проте, перша французька газета, яка вдержалася, це був оснований в Нью Йорку в 1828 р. Courier des Etats Unis.

В бурхливих роках перед Громадянською Війною теж деякі інші чужонаціональні групи почали видавати свої га-

зети і журнали. Першу еспанську газету, що була теж першою американською газетою на захід від Міссісіпі, почав видавати в 1835 р. священник Антоніо Хозе Мартінес. Газета називалася El Crepusculo і появилася в Тао, сьогодні Нью-Мексико, тоді ще Мехіко. El Crepusculo пов'язується до сьогодні. В тому самому році група польських імігрантів почала видавати польську газету Poland, друковану англійською мовою.

В дев'ятнадцятому сторіччі почалася нова хвиля еміграції до американських берегів, а з цим почали появлятися все нові й нові чужомовні газети. Ці газети появлялись:

В році:

- 1847—норвезька Nordlyset (Muskegon, Wis.).
- 1849—італійська L'Eco d'Italia (New York)
- 1851—шведська Skandinavien (New York)
- 1851—валлійська Y Drych (Utica, N. Y.)
- 1853—мадярська Magyar Szamuzottok Lapja (New York)
- 1860—чеська Slovan Americansky (Racine, Wisc.)
- 1861—словацькі Amerikansko Slovenske Noviny (Pittsburgh, Pa.)
- 1861—голяндська Pella's Weekblad (Pella, Iowa)
- 1863—польське Echo z Polski (New York)
- 1868—російська Alaska Herald (San Francisco, Calif.)
- 1872—данська Det Danske Pioneer (Omaha, Nebr.)
- 1872—жидівська Die Juedische Post (New York)
- 1876—фінська Amerikan Suomalainen Lehti
- 1879—литовська Lietuviszka Gazieta (New York)
- 1884—сербська Slavenska Sloga (S. Francisco, Calif.)
- 1886—українська Америка (Shenandoah, Pa.)
- 1887—португальська A Unico Portuguesa (Oakland, Calif.)
- 1888—вірменська Arekag
- 1891—словінська Amerikansky Slovenec (Chicago, Ill.)
- 1891—японська Encei (S. Francisco, Calif.)
- 1891—карпаторутенський Amerykansko-Russkij Vestnik (Mahanoy City, Pa.)
- 1891—хорватський Napredak (Hoboken, N. J.)
- 1892—арабський Nowkab America (Boston, Mass.)

1893—українська СВОБОДА (Jersey City, N. J.)

1894—грецька Atlantis (New York)

В двадцятому сторіччі список чужомовних газет в Америці збільшився ще публікаціями альбанською, болгарською, білоруською, естонською, гіндустанською, лотишською, мальтійською, румунською, перською, турецькою та деякими іншими мовами і діалектами.

Сьогодні немає навіть приблизної статистики всіх видань і публікацій, що появлялись чужими мовами на американському континенті. Згідно з твердженням Роберта А. Парка, впродовж років від 1886 до 1920 „в Америці появлялося пересічно 98 чужомовних газет річно і з того пересічно 91 річно припинялось”. Реєстр газет українською мовою і карпаторузькою говіркою виказує, що впродовж часу між 1885 і 1938 рр. появилось тою мовою і говіркою всіх 135 періодиків, але в 1938 р. залишилось з того вже тільки 32. Згідно з твердженням Брайна Говда, в рр. від 1847 до 1917 появилось всіх 450 газет і періодиків норвезькою мовою, але „величезна більшість з них не вдержалася довше п'яти років”.

Німецька преса, що започаткувала появу чужомовної преси в Америці, становила більше ніж половину всієї чужомовної преси в цій країні аж до 1911 р. В тому році, як це виказує статистика (N. W. Ayer and Sons Directory of Newspapers), було в З'єдинених Державах Америки всіх 1196 чужомовних публікацій, в тому 627 німецьких. Це в кожному разі означало вже упадок публікацій німецькою мовою, бо в 1894 р. їх було 796. В черговому, 1912 році, німецька преса в Америці вже втратила свою абсолютну більшість між чужомовними публікаціями, бо на всіх 1209 було німецьких вже „тільки” 603.

Проте, чужомовна преса в загальному збільшувалася ще аж до 1917 року, в якому, загальною кількістю 1323 публікацій, досягнула свій вершок. Після того прийшов упадок, початково досить гострий, бо в 1920 р. було вже тільки 1052 чужомовних періодиків. Це сталося у великій мірі внаслідок того, що під час першої світової війни перервано видання понад 200 німецьких газет, але між чужомовними публікаціями німецька преса все ще задержала перше місце, зберігаючи його аж до часу після другої світо-

вої війни, коли кількістю перевищили її швидко зростаючі видання еспанською мовою.

Крім упадку німецької преси в цій країні, до чого причинився головно факт, що Німеччина була в обидвох війнах ворогом З'єднаних Держав, впродовж останніх 30 років помітний упадок публікацій теж іншими мовами, зокрема чеською, данською, французькою, італійською, норвезькою, польською і шведською. Натомість збільшились видання, головно від 1945 р., мовами: українською, естонською, лотисьською, литовською, російською і жидівською. На це відповідно вплинуло переселення до цієї країни більшої кількості переміщених осіб. В 1950 р. появились вже видання білоруською мовою, яких раніше не було. Натомість із списку чужомовної преси зникли видання кількома діалектами, як теж мовами: перською, гіндустанською і турецькою.

Сьогодні кількість чужомовних періодиків в Америці вносить 921 видань, що становлять 4,8% усіх 18,934 американських публікацій, які появлялися в 1952 р. В цьому є 83 чужомовні щоденники, загальний тираж яких вносить 1,446,794 примірників і становить 2,9% загального тиражу американських щоденників (53,590,368 примірників).

Як згадано, в 1952 р. виходило в З'єдинених Державах 921 чужомовних періодиків. З того на поодинокі мови припадало:

еспанська -----	138	японська -----	14
німецька -----	92	данська -----	13
італійська -----	80	карпаторуська -	12
польська -----	55	словенська -----	12
мадярська -----	49	арабська -----	11
жидівська -----	49	хорватська -----	10
чеська -----	39	румунська -----	9
литовська -----	38	голандська -----	7
українська -----	35	білоруська -----	5
шведська -----	31	альбанська -----	4
словацька -----	29	сербська -----	4
французька -----	29	болгарська -----	4
норвезька -----	26	естонська -----	3
грецька -----	24	лотисьська -----	3
російська -----	19	корейська -----	2
гебрейська -----	18	есперанто -----	1
португальська -	18	фламандська -	1
вірменська -----	18	валійська -----	1
фінська -----	16	віндійська -----	1
китайська -----	15		

Хоч найбільше газет є еспанською мовою, проте найбільший з усіх чужомовних газет тираж мають польські публікації. Загальний тираж чужомовної преси в Америці вносить 5,448,873 примірників і на поодинокі мови він розділяється так:

польська -----	789,325	фінська -----	53,980
еспанська -----	751,686	вірменська -	43,352
німецька -----	491,400	данська -----	40,975
жидівська -----	455,447	сербська -----	40,351
італійська -----	410,097	карпато-	
чеська -----	388,981	руська -----	34,082
литовська -----	261,829	гебрейська -	26,500
мадярська -----	221,500	голандська -	23,414
словацька -----	220,158	арабська -----	20,097
французька -----	177,368	румунська -	19,916
шведська -----	173,559	лотисьська -	7,866
хорватська -----	113,727	болгарська -	6,593
норвезька -----	107,304	фламанд-	
китайська -----	96,937	ська -----	5,863
словенська -----	93,739	білоруська -	5,000
російська -----	87,741	естонська -	3,968
грецька -----	80,025	альбанська -	3,925
українська -----	74,804	валійська -	1,900
японська -----	66,196	есперанто -	1,400
португаль-		корейська -	1,300
ська -----	54,352	віндійська -	1,215

Читачами чужомовної преси є, звичайно, американці іноземного походження та їх родини. Згідно із статистикою перепису населення ЗДА в 1940 р. (статистика з 1950 р. ще не опублікована), в Америці було 21,996,240 осіб, які подали за свою „матірну мову” не-англійську. Ці чужомовні групи зосереджені головно в східних і західних прибережних стейтах і там теж концентруються їхні публікації. Майже одна четвертина всіх чужомовних газет виходить в стейті Нью Йорк (281), переважно в місті Нью Йорк (265). В поодиноких стейтах тих газет виходить: Нью Йорк — 281, Іліной — 123, Пенсильвенія — 80, Каліфорнія — 61 Огайо — 49, Масачусетс — 48, Тексас — 44, Мішіген — 38, Нью Джерзі — 34, Міннесота — 24, Вискансин — 21, Мізурі — 15, Дистрикт Колумбії — 15, Коннектикат — 12, Небраска — 12, Айова — 9, Нью Мексико — 8 і Колорадо — 8.

Загальна характеристика

Чужомовні публікації становлять важливу частину американської журналістики. Вони насамперед віддають величезну прислугу новоприбулим, непознайомленим з англійською мовою. Для них вони є не тільки джерелом біжучих новин та інтерпретаторами американських інституцій і американських ідеалів, але теж справжніми провідниками на американській сцені і рівночасно зв'язком з власною культурною традицією і спадщиною новоприбулих. Крім того, для багатьох тисяч американців, які володіють не тільки англійською, але й іншими мовами, ці чужомовні публікації часто є джерелами інформацій, яких не можна вчитати в англомовній американській пресі, зокрема

відносно країн, з якими ці чужомовні видання зв'язані мовою та культурними традиціями.

Чужомовна преса в Америці, під час миру і під час війни, користується всіма тими правами, що їх має загальна американська преса. Зокрема під час війни ця чужомовна преса дала свій великий вклад в оборонні зусилля країни, беручи активну участь в духовій і матеріальній мобілізації населення. Факт, що більшість цих чужомовних газет була відтята під час війни від країн свого походження, причинявся до того, що там віддавано більше місця домашнім американським справам. Після закінчення війни, це збільшене зацікавлення американськими проблемами вже залишилось і продовжувалось. Звичайно, українська, грецька чи італійська газета теж сьогодні видає більше місця і уваги справам України, Греції чи Італії, ніж це робить кожна американська газета. Все ж таки помітно, що сьогодні це заінтересування „старими краями” вже не є таке, як було перед війною. Це виявляється вже хоч би тим, що на місці передвоєнних фраз „ми, українці”, „ми, греки” чи „ми, італійці”, сьогодні вже радше вживається: „ми, американські українці”, „ми, американські греки”, чи „ми, американські італійці”.

Українські публікації

З поданих вгорі статистичних даних виходить, що українська преса в Америці між чужомовними публікаціями займає дев'яте місце щодо кількості і 18-те місце щодо тиражу. Статистика з 1952 р. виказує такі українські періодичні видання в Америці (за стейтами):

Connecticut:

КОВЧЕГ (релігійний місячник). Видає Українська Католицька Дієцезія. Адреса: 111 West North St., Stamford, Conn.

Illinois:

САМОСТПІНА УКРАЇНА (місячник політики і культури). Адреса: 9421 Burnside Ave., Chicago, Ill.

Michigan:

ЛИС (гумористичний місячник). Адреса: 1165 Jos. Campau, Detroit, Mich.
УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМЕТЕЙ (тижневик). Адреса: 13824 Joseph Campau, Detroit, Mich.

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ПОРА (нерегулярно) Адреса: 2935 Lawley Ave., Detroit, Mich.

New Jersey:

СВОБОДА (щоденник). Орган Українського Народного Союзу. Адреса: 81-83 Grand St., Jersey City, N. J.

НОВИЙ СВІТ (місячник). Орган „Самопомочи”. Адреса: 81-83 Grand St., Jersey City, N. J.

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВНЕ СЛОВО (релігійний місячник). Видає: Українська Православна Церква в ЗДА. Адреса: Box 376, South Bound Brook, N. J.

New York:

КАРПАТСЬКА ЗОРЯ (місячник). Адреса: 50 Church St., Room 252, New York City.

КРИЛА (місячник). Орган СУМА. Адреса: 41 E. 7th St., New York City.

БЮЛЕТЕНЬ ОДУМ (нерегулярно на міміографі). Адреса: 145 E. 15th St., New York City.

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК (релігійний квартальник). Орган Укр. Правосл. Церкви в Америці. Адреса: 1410 Vyse Ave., Bronx, N. Y.

УКРАЇНСЬКІ ЩОДЕННІ ВІСТІ (щоденник комуністичного напрямку. — Примітка Редакції). Адреса: 85 E. 4th St., New York City.

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС (двотижневик советофільського напрямку. — Примітка Редакції). Адреса: P. O. Box 218 D., New York City).

ВІСНИК ООЧСУ (місячник). Адреса: P. O. Box 304, Cooper Sta., New York 3, N. Y.

ВІСТІ Т-ВА УКР. ІНЖЕНЕРІВ (місячник). Адреса: 1st St. Marks Place, New York 3, N. Y.

Pennsylvania:

АМЕРИКА (щоденник, крім суботи і неділі). Орган „Провидіння”. Адреса: 817 North Franklin St., Phila., Pa.

ШЛЯХ (релігійний тижневик). Адреса: 817 N. Franklin St., Philadelphia, Pa.

МІСІОНАР (релігійний місячник). Адреса: 832 North 7th St., Phila., Pa.

НАШЕ ЖИТТЯ (місячник). Орган Союзу Українок Америки. Адреса: 866 North 7th St., Philadelphia, Pa.

КИЇВ (літературний двомісячник).
Адреса: 859 N. Franklin St., Phila. 23, Pa.
МОЛОДЕ ЖИТТЯ (пластовий місяч-
ник).

НАРОДНЕ СЛОВО (тижневик). Орган
„Народної Помочі“. Адреса: 527 2nd
Ave., Pittsburgh, Pa.

НАРОДНА ВОЛЯ (тижневик). Орган
Українського Робітничого Союзу. А-
дреса: 524 Olive St., Scranton, Pa.

Не названо тут деякі менші періодич-
ні і неперіодичні видання, хоч вони вклю-
чені в загальну статистику.

Основу під розвиток української пре-
си в Америці дала „СВОБОДА“, яку в
1893 р. почав видавати о. Григорій Груш-
ка. Два роки раніше почав виходити кар-
паторуський „Американській Русській Вест-
нік“, а від 1895 р. теж карпаторуський
„Свет“, що й досі залишився представ-
ником русофільських тенденцій серед а-
мериканських українців.

Від того часу досі українці і карпа-
тські русини видавали приблизно 170 різ-
номанітних періодиків, з чого в 1952 році
існувало ще 47, з того три щоденники,
9 тижневиків, 4 двотижневиків і 20 місяч-
ників, а решта переважно нерегулярні
видання, або двомісячники. Українсько-
мовні видання (35) мають приблизно
75,000 загального тиражу, а карпато-
руські (12) 35,000, разом коло 110,000.
Крім того, один український двотижне-
вик, два кварталники і один тижневий
додаток до „Свободи“ появляються ан-
глійською мовою. Вони призначені або
для другої і третьої американсько-укра-
їнської генерації, або для інформування
англомовного світу про українські про-
блеми.

Карпаторуські видання друковані за-
карпатським діалектом української мови,
часто з великою домішкою староцерков-
них слів. Більшість з них друкується ла-
тинською азбукою.

Українська преса, за малими тільки
ввітками, за весь час свого існування
придержувалась кріпко ідеалів американ-
ської демократії та за останнього півсто-

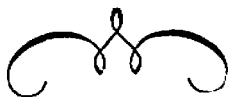
річчя рішучо заступалась за державну
незалежність України. Підтримуючи різ-
ні політичні напрямки, ця преса причини-
лась у великій мірі до політичного вихо-
вання і вироблення американсько-україн-
ської спільноти, збільшуючи тим самим
вагу тої спільноти та її голосу в загаль-
но-українських справах. В останніх роках,
після приїзду до цієї країни коло 60,000
нових імігрантів-українців, між якими чи-
мало інтелектуалів, українська преса в
Америці не тільки збільшилася кількістю
і тиражем, але теж значно піднесла свій
зміст і вигляд.

Деякі видання почали та ведуть самі
новоприбулі. Ці видання відзеркалюють
ще часто старокрасві погляди і цим вони
нагадують чужомовну пресу в Америці
ще в самих початках її творення. Проте,
і в цих останніх українських виданнях в
цій країні спостерігається поступово що-
раз більше заінтересування Америкою та
всією її проблематикою, як теж її мину-
лим, традиціями і культурою та загаль-
ним способом життя. Треба признати, що
багато з тих статей, хоч навіть і кри-
тичних до Америки та деяких аспектів
її життя, є в загальному на високому ін-
телектуальному рівні.

Це саме відноситься й до нових ви-
дань іншими мовами.

Політично, чужомовна преса в Амери-
ці заступає сьогодні всі можливі тільки
політичні напрямки і погляди, від мо-
нархістів починаючи, а на комуністах
і анархістах кінчаючи, хоч ці скрайно-
стеві напрями є тільки в дуже малому
відсотку в порівнянні з демократичною
цілістю. В 1952 р. було в Америці 22 ек-
стремістично праві чужомовні газети, із
загальним тиражем коло 162,000 примір-
ників. Чужомовних газет комуністичного
напряму було в тому часі 28, з загаль-
ним тиражем 161,000 примірників.

Українська преса, що займає тепер,
як згадано, дев'яте місце між чужомов-
ною пресою щодо кількості, виявляє ви-
разні тенденції дальшого росту, як щодо
кількості, так і якості та загального
престижу.

УКРАЇНСЬКА АНГЛОМОВНА ІНФОРМАЦІЙНА СЛУЖБА

Написав МИКОЛА ЧУБАТИЙ

Відколи український нарід розпочав політичну боротьбу за свої національні права, український політичний провід відчував потребу інформувати чужий світ про Україну в одній із світових мов. Перші чужомовні українські пресові видання почали появлятися найскорше німецькою мовою. Їх започатковує, мабуть, публікація „Рутеніше Ревю”, що ще на кілька років перед першою світовою війною появлялася у Відні. Напередодні і під час першої світової війни майже всі чужомовні пресові видання були публіковані німецькою мовою, бо український політичний провід, по-перше, майже не мав зв'язків з англослов'янським світом та з Францією, а по-друге, хотів ними промовляти до австрійського та німецького урядів, від яких тоді залежало вирішення української справи.

Після залягання Німеччини та Австрії по першій світовій війні, український провід зустрівся з альянтами, для яких справа визвольної боротьби українського народу була майже чужа, що було теж одною із поважних причин нашої невдачі на Версальській Конференції та перед Радою Амбасадорів, наслідницею Версальської Конференції. Український політичний провід став перед конечною потребою переставити українську інформаційну пресову службу на французьку мову, бо Франція Клемансо з часів Версальської Конференції була рішальним чинником в справах Східньої Європи.

Під час другої світової війни рівновага сил помітно пересунулася з Європи до Америки. Тепер не Париж став місцем, де могла б рішатися справа України, але Вашингтон та ще евентуально Лондон. І це й було причиною, що українська інформаційна пресова служба переходила в більшій часті на англійську мову. Саме про цю українську інформаційну пресову службу англійською мовою хочу говорити в цій статті.

На зріст українських пресових публікацій англійською мовою вплинуло не тільки пересунення точки тяжости світової політики з Європи до Америки, але також ще інша причина. В Північній Америці, себто в ЗДА та Канаді, де згромадилося найбільше української еміграції, виростало вже друге покоління українців, для яких українська мова стала тільки мовою їх батьків, натомість мовою їх щоденного вживання стала англійська мова. Тепер заходила потреба промовляти до тої молоді про українські справи англійською мовою. В той спосіб українська пресова служба англійською мовою має нині подвійні цілі: українські пресові публікації служать з одного боку для інформації англослов'янського світу про Україну, а з другого боку заспокоюють потреби тої частини молодого покоління українського роду, для якого українська мова вже справляє труднощі.

Ці два завдання виразно зарисовані навіть характером окремих українських публікацій, англійською мовою.

Одні з них призначені в першій мірі для неукраїнців, а тільки в другій мірі для американських чи канадійських українців; другі навпаки, призначені в першій мірі для англосовітської генерації українського роду, натомість тільки в другій мірі призначені вони для інформації англосаського світу про Україну.

Зачнемо від тих видань, які поставили собі першу та головну ціль: інформувати про Україну неукраїнців, англосасів та всіх тих, для кого англійська мова зрозуміла. До тих видань належать в першу чергу: "The Ukrainian Quarterly", тримісячний популярно-науковий журнал, що на своїх сторінках обговорює справи української політики, економіки, культури, історії та мистецтва. „Український Квартальник” ставить собі завдання інформувати англосаський світ про всеціле життя українського народу в теперішності та в минулім під кутом видження політичних інтересів України, яка бореться за своє визволення. Цей журнал є органом Українського Конгресового Комітету Америки, тому відзеркалює його політику. Почав він виходити восени 1944 року, покликаний до життя відповідною резолюцією Другого Конгресу Американських Українців у Вашингтоні 1944, щоби вірно інформувати американський та взагалі англосаський світ про Україну саме тоді, коли повинь советофільства та протиукраїнської пропаганди заливала Америку. Журнал виходить у форматі книжковим великої вісімки. Від початків його оснування до нині редактором є Микола Чубатий, співредактором був Степан Шумейко, тепер є проф. Лев Добрянський та Святослав Гординський. Поміж співробітниками Українського Квартальника зустрічаємо найвизначніших українських науковців та цілий ряд відомих осіб неукраїнського походження. Досі вийшло 32 книжки, разом понад 3000 сторінок.

Цій самій цілі, себто інформації англосовітського світу про Україну, хоч в іншій формі, служить "The Ukrainian Bulletin". Є це двотижнева публікація, що має завдання, як сама назва говорить, подавати інформації про біжуче життя українського народу, в першу

чергу політичне. „Український Бюлетень” почав виходити з початком 1948 року, по створенні Пан-Американської Української Конференції восени 1947, як її орган. Від двох років Український Бюлетень виходить як друга пресова публікація Українського Конгресового Комітету Америки. Редактором „Українського Бюлетеня” від самих початків існування тої публікації до нині є Володимир Душник. „Український Бюлетень” виходить у форматі чвірки, нормально кожне число має 4 сторінки.

Доволі рухливу діяльність на полі української пресової інформації англійською мовою розгорнули націоналістично-революціонери, що потрапили створити в Європі два цілком поважні видання.

На першому місці слід згадати місячник "Ukrainian Observer", що впродовж двох попередніх років виходив під назвою "Ukrainian Information Service". Це є політичний місячник для інформації англосовітського світу про Україну. Виходить він в Лондоні, хоч адміністрація є в Мюнхені. Видання має формат чвірки та звичайно появляється в розмірі 16 сторінок. Тепер редактором „Українського Обсерватора” є Зенон Пеленський. Це видавництво почало виходити в 1949 році.

З тих самих кругів вийшла друга публікація, присвячена, в подавляючій мірі, інформації про Україну, а саме місячник "ABN-Correspondence". Це місячна 12-сторінкова публікація чвіркового формату, видавана в Мюнхені в Баварії під редакцією К. Орлецького, починаючи з року 1950. Ця публікація виходить ще мовами французькою та німецькою. Формально це орган організації кількох східно-європейських народів, Анти-Большевицького Більоу Народів, одначе більша частина матеріалу присвячена справам України.

"Ukrainian Commentary" це є малий бюлетень 6-8 сторінок малої вісімки, видаваний раз в місяць у Вінніпегу. Є він англосовітською публікацією Комітету Українців Канади, що почала виходити 1952 р.

Публікація "Scottish League for European Freedom" виходить неперіодично під редакцією голови Ліги Джана Е. Стюарта. Є це публікація, видавана приятелями українського народу в ко-

ристь українського народу та других народів Східної Європи. Ці публікації появляються в Единбурзі в Шкоції.

Оце публікації, видавані нині для неукраїнців з цілями інформувати їх про визвольну боротьбу українського народу.

Крім тих публікацій виходить ще кілька інших англійською мовою, які призначені для тих українців в ЗДА, для яких українська мова справляє вже труднощі. До тих слід в першу чергу зарахувати "The Ukrainian Weekly" тижневик, а властиво одно англословне число „Свободи”, видаване англійською мовою під редакцією Степана Шумейка. Більше про це заслужене англійське видавництво не говоримо, бо про це мова в окремій статті.

Від трьох років виходить англійською мовою з подібним призначенням католицький тижневик "The Way", що появляється в двох частинах, одна мовою англійською, а друга мовою українською під назвою „Шлях”. Редактором є д-р Петро Ісаїв. „Шлях” — "The Way" є органом українсько-католицької дієцезії в ЗДА та виходить у Філадельфії у форматі великої чвірки та вісім сторінок щотижня. Характер публікації релігійно-національний та служить в першу чергу справам українців греко-католиків в Америці, яким тяжко читати по-українськи.

Ліга Молоді Північної Америки видає від кількох років свій три-місячний орган "Trend". Від 1951 року став появлятися, крім того, бюлетень Ліги "Trendette". Три-місячник Тренд виходить у

форматі вісімки в розмірах 16-32 сторінки, давніше в Нью Йорку, а тепер в Дітроїті.

Каледж св. Василя в Стемфорді видає свій піврічник "Кегух". Є це студентський журнал подібного типу, який зустрічаємо по американських каледжах. Один випуск, звичайно, має біля 64 сторінки вісімки. „Керик” виходить вже четвертий рік. Зустрічаємо там, побіч загально-релігійних статей, також статті на українську тематику.

Крім цих публікацій, видаваних англійською мовою, багато українсько-американських та українсько-канадських пресових органів має англословні сторінки побіч більшости матеріалу українською мовою. Немає сумніву, що англословна інформація про Україну ще ніколи не була розбудована так поважно, як саме тепер, дарма що й ця пресова інформаційна служба далеко ще не вистачає, щоб інформувати про Україну той світ, що знає англійську мову. Американські українці мусять розбудовувати пресову інформацію про Україну англійською мовою до таких розмірів, як того вимагає нині інтерес українського народу. Нині треба не тільки інформувати англосаський світ про Україну, але також приєднувати симпатії публічної opinіої ЗДА та Британії з її комонвелтом для справи повного визволення України. Для такої цілі не варто пожаліти гроша, бо немає сумніву, що найближчий довготривалий мир, по поваленні московської тиранії, це буде „Пакс Англосаксоніка”.

— Маю доходу триста доларів місячно. Чи це вистачить тобі, моя дороженька?

— О, так! Але з чого ти житимеш?

„Свобода”, 1912, ч. 23).

АМЕРИКАНСЬКА ПРЕСА ТА УКРАЇНА

Написав ВОЛОДИМИР ДУШНИК

З нагоди 60-літнього існування „Свободи”, нашого найстаршого українського національного й соборницького щоденника на Західній Півкулі, одною з дуже важких тем, які напевно лежать в ділянці заінтересування читачів нашої Ювілятки, це питання, до якої міри американська преса цікавилася в минулому та цікавиться тепер проблемою України і українського народу та його змаганнями до свого національно-політичного й державного самобуття. Це безперечно широка і дуже важлива тема. Проте, щоб дати докладний та вичерпуючий огляд про це, як інформувала американська преса своїх читачів про Україну за останні десятиліття, треба було б писати вже об’ємистий твір.

Тому ця коротка стаття, якою бажасмо спричинитись скромно до звеличання 60-літнього ювілею „Свободи”, не має тих претенсій, щоб бодай частинно виправдати це завдання та дати історичний огляд про відношення американської преси до проблем України в цілій їхній ширині та скомплікованості. Бажанням нашим є дати низку думок та спостережень, опертих на власних досвідах, про те, як українська проблема здобувала собі право громадянства на сторінках американської преси та які елементи і течії впливали на актуалізацію та позитивне чи негативне насвітлювання української справи тим могутнім мотором публічної opinіo в З’єдинених Держа-

вах Америки, яким є високорозвинена й фінансово добре ситуована вільна американська преса.

Засадничі принципи, на яких функціонує американська преса, можна зрозуміти тільки пізнавши ці основні різниці, які відрізняють американську пресу від європейської. Одною з тих маркантних різниць є цілковита відсутність в Америці т. зв. політичної чи ідеологічної преси. В європейських країнах, як відомо,

преса переважно обслуговує чи то певні політичні партії, ідеологічні групи, культурні і мистецькі напрямки, чи поодинокі суспільні верстви даного народу. Рівно ж існує в Європі т. зв. урядова, чи про-урядова преса, яка висловлює погляди уряду та пропагує політичні потягнення самого уряду чи поодиноких його представників. Тому цілком зрозуміло, що європейська преса з konieczности бусить бути суб’єктивною, отже заступати інтереси певної групи, політичної партії, господарського, суспільного чи культурно-мистецького напрямку. Це, звичайно, не означає, що ця преса не є вільною або не має високих моральних вартостей.

В Америці початки преси йшли в парі з творенням американської державної системи та паралельно із ростом американської нації. Ці рухи йшли під могутніми гаслами свободи й народовластя, проти авторитарних режимів та релігійного переслідування. Річ ясна, що преса та друковане

слово взагалі, відігравали величезну роль у формуванні нової нації, в пропагуванні конституційних та громадських реформ, а в першу чергу в боротьбі за скасування невільництва. Головним завданням американської преси було інформувати читача про події, що творилися навколо нього, в його окрузі, в його стейті, відтак в державі й цілому світі. Не менш важливим чинником у розвитку американської преси був т. зв. піонерський дух, себто намагання перших колоністів розбудовувати та експлуатувати нерозвинені простори Америки. В історії повстання американської нації багато прикладів, де між завзятими піонерами були здібні журналісти та основоположники теперішньої американської преси.

Здібні та швидкі підприємці дуже скоро зуміли zorganizувати численні органи преси, тижневики, щоденники тощо, а тому, що саме життя в цій новій і динамічній країні розвивалося надзвичайно швидким темпом, преса рівно ж не стояла на місці, перетворюючись в короткому часі в одне з найбільш могутніх підприємств Америки.

Шукаючи за все більшим числом читачів та нових джерел прибутків з масових оголошень, малі журнали та часописи комасувалися в більші щоденники, власниками яких ставали великі підприємці або пресові корпоративні синдикати. Характеристичне явище, що в Америці, мимо існування політичних партій, партійна преса майже не існує, з виїмком тих партій, що були принесені з Європи, як напр. соціалістична та комуністична партії. Але ця партійна преса становить дуже малий відсоток загальної американської преси. Дві великі американські партії, Демократична та Республіканська, не мають своїх офіційних партійних органів, опираючись на загальних пресових органах, що симпатизують з їхніми політичними програмами. Теж дуже високо розвинені робітничі юнії не мають своєї преси, з малими тільки виїмками.

Релігійна преса становить окрему категорію, й вона, подібно, як і світська надзвичайно буйно розвинена. Вона обслуговує членство численних церков, церковно-харитативних організа-

цій і т. п., число яких сягає великих мільйонів.

До цієї короткої характеристики американської преси треба додати ще й те, що зі зростом З'єдинених Держав Америки в першу світову потугу, американська преса, цілком природно, стала більш космополітичною та відбиває ці настрої і почування американського народу, які спричиняються до формування американської політики.

Україна як предмет зацікавлення

Розглядаючи проблему зацікавлення американської преси Україною та українськими справами, треба мати на увазі цілий ряд особливих обставин, що мали більший або менший вплив на формування публічної opinio чи передавання відомостей про Україну. Знаємо, що в Америці нема урядової чи про-урядової преси, та що уряд чи Конгрес не мають можливості інспірування такої чи іншої статті, як це трапляється в європейських державах. Отже всякі прояви зацікавлення, прихильного насвітлення чи теж ворожого становища американської преси у відношенні до України залежать від інших обставин, обумовлювані зокрема від трьох головних джерел інформацій:

- 1) відомості про Україну, що походять від самих українців в Америці;
- 2) відомості, що їх дістає американська преса безпосередньо з України;
- 3) відомості, що їх доставляє американській пресі ворожа українській справі пропаганда.

Перегляньмо тепер наведені можливості.

Річ ясна, що сама активність американських українців є одним з найуспішніших метод інформування американської преси про Україну та взагалі про боротьбу українського народу за своє національно-державницьке визволення. Численні наші політичні маніфестації, конгреси, конвенції, святочні академії, віча, протестаційні зібрання, концерти, походи і тим подібні публічні імпрези становлять перше джерело інформацій для американської преси про діяльність українців. Звичайно, на таких маніфестаціях, якщо вони вміло проведені, виноситися ряд резолюцій в справах України, які розсилається до преси, до президента З'є-

динених Держав Америки чи Державного Департаменту і визначніших сенаторів та конгресменів і зрозуміло, що не всі ці публічні зібрання американських українців знаходять відгук на сторінках американської преси. Причини того різні. Часто, як це знаємо з практики, вина в нас самих, бо ми маємо мало вправних та добре вироблених фахівців, які занялися б цими справами. Конкретно, щоб дістати певний відгук в пресі, до цього треба відповідної підготовки наперед. Контакт з пресою зв'язується при допомозі особистих зв'язків чи пресових конференцій або пресових випусків. При роботі таких же, ми мусимо знати також, до якої міри американська преса буде зацікавлена в нашій маніфестації. Коли ж на ній будуть виступати самі українці чи українські промовці, то, звичайно, інтерес американської преси в цій імпрезі не може бути дуже великий. Але, коли на українській маніфестації виступить визначний американський політик чи сенатор, в якому зацікавлені всі американці, то цілком певно американська преса відзначить такий виступ.

Конкретний приклад успішної пропагандивної роботи в американській пресі мали ми під час П'ятого Конгресу Американських Українців, що відбувся в липні 1952 в Нью Йорку. Пресовий відгук був знаменитий: про Конгрес писала вся ньюйоркська преса, про цю подію передавано через радіо, були спеціальні заяви в американському Конгресі, відгук яких облетів майже весь світ. Це було можливе тому, що П'ятий Конгрес був добре підготований під оглядом пресової інформації, а це останнє можна було зробити тому, що сама подія була схарактеризована як визначна політична подія в житті українців; що виступали на Конгресі визначні американські мужі; що П'ятий Конгрес виніс низку важливих політичних резолюцій, і т. п. Перед самим П'ятим Конгресом сотки пресових випусків та телеграм були розіслані по цілій Америці, повідомляючи про Конгрес, важливіші резолюції та визначних американських промовців. „Нью Йорк Таймс“, наприклад, уважав за відповідне присвятити спеціальну редакційну статтю цій справі, а ця газе-

та, як відомо, має величезний вплив на формування американської політичної opinio, як теж на світову політичну opinio. Теж інші зібрання УККА, як святкування 10-річчя УККА, маніфестації в Нью Йорку, Шікаго, Дітроїті, Філадельфії, Пітсбургу, Ньюарку та в інших місцях скупчення української імїграції мали величезний відгук в американській пресі. Свідчення проф. Лева Е. Добрянського, голови УККА перед Сенатськими комісіями, відбилися широким відгомонам в американській та світовій пресі.

В минувшині політичні вияви американських українців причинилися дуже багато до популяризації української визвольної справи. Згадати б поїздки української делегації на Мирову Конференцію до Версалю в 1919 р.; протести проти прилучення Східної Галичини до Польщі в 1923; протестаційна акція проти польської „пацифікації“ Західної України в 1930 р.; протести проти голоду на Україні, зорганізованого большевиками в 1932-33 рр.; протести Американської України проти визнання СРСР американським урядом в 1933 р. та такі ж самі протести проти дальших „пацифікацій“ польського уряду Західної України в 1938 р. і проти мадярської окупації Карпатської України в 1939 р. і т. п.

Друге джерело інформацій про Україну, що проходили на сторінки американської преси, це були відомості, пересилані прямо з України чи то американськими кореспондентами, чи принагідними спостерігачами. Таких було дуже багато, спеціально з часів між двома війнами. Советський режим дозволяв хоч обмеженій скількості американських журналістів відвідувати Україну. Деякі з них, по повероті в Америку, писали низку дуже критичних статей проти гноблення України Московією. Один з них, Вільям Генрі Чемберлін, став відтоді приятелем українського народу. Деякі кореспонденти Герстового пресового концерну вели систематичну кампанію проти московської політики на Україні, спеціально проти голоду та насильної колективізації.

Американська преса широко писала про політичні змагання українців в Західній Україні та Карпатській Укра-

їні з тої простої причини, що американські журналісти мали вільний і необмежений доступ до українських джерел в Польщі чи Чехословаччині.

Перед самим вибухом другої світової війни американська преса дуже багато писала про німецькі пляни відносно України, головню під час розбору Чехословаччини та встановлення автономії Карпатської України. Ці відомості були, здебільша, кольоризовані проти-українськими нотками, що часто-густо переплутували змагання українського народу до волі й державности з німецькими плянами на сході Європи. Це завдяки нашим сусідам та їхній систематичній проти-українській пропаганді, яку вони вели й далі ведуть на сторінках американської преси.

Розглядаючи третє джерело, з якого розходилися та далі розходяться вісті про Україну та визвольні змагання українського народу, мусимо ствердити, що це джерело було й є відповідальне, у великій мірі, за ці фантастичні та здебільша далекі від правди, відомості та „інформації”, що з'являються про Україну в американській пресі. Поборювання та протиставлення цим відомостям є одним з найважливіших завдань української політичної інформації в З'єдинених Державах Америки.

Наші сусіди, спеціально ці зі сходу, прибули тут до Америки по першій світовій війні у великій кількості. Це не були звичайні емігранти-заробітчани, а бувші члени державних урядів, парламентів, визначні письменники, журналісти, професори і т. п. Деякі з них мали дружні зв'язки з американським журналістичним, політичним і фінансовим світом, тому скоро могли влаштуватися на стратегічно-важливих пунктах, з яких вони могли впливати дуже зручно й успішно на формування публічної opinii та на вплив офіційної американської політики. Багато з тих сусідських політичних емігрантів, ставши американськими громадянами, стали визначними журналістами та т. зв. коментаторами й, занявши впливові позиції в американських щоденниках, вони інтерпретували та насвітлювали всі події, зв'язані з Україною, з точки бачення інтересів їхніх давніх держав,

які вони все вміли по-мистецьки утожнювати з інтересами Америки та американського народу. Тому то всяка справа України була представлювана так, наче б вона була на користь Америці та в інтересі тих сил, що є ворожі Америці та демократичним державам взагалі.

Як зручно ці майстри публічної opinii вміють працювати на свою власну користь свідчить факт їхньої інтерпретації важливости української проблеми. Під час німецько-совєтської війни змагання українського народу були насвітлювані як штучне явище, яке не має жодного реального підложжя серед українського народу. По другій світовій війні, коли американька політика прибрала гостріші проти-московські вияви й почала розглядати українську проблему в правдивому світлі, ці майстри, втрачаючи чимраз більше ґрунт під ногами, починають „переорієнтовувати” американьку політичну opinii в тому, що, мовляв, українські комуністи, себто українці, є співтворцями совєтської держави, отже українці є відповідальні за політику Москви в такій самій мірі, як росіяни.

Такі погляди наших сусідів можна зустрічати не тільки в американській пресі, але також в політичній чи історичній літературі.

Та український протинаступ проти тих псевдо-експертів серйозно підважив їхні впливи.

*

Закінчуючи цей короткий огляд про відношення американської преси до України, можемо сміло твердити, що з кожним роком це відношення крапає з подвійною користю: для України та Америки. Для України це відношення є корисніше тому, що завдяки українській політичній зорганізованості український погляд на справи України знаходить зрозуміння та доцільність на сторінках американської преси.

Для української політики американька преса представляє величезні можливості. Американька преса відіграє величезну ролю у формуванні політичної opinii, яка у свою чергу впливає на політику американського уряду.

Я ВЖЕ БУВ В АМЕРИЦІ

Написав ЮРІЙ СІРНИЙ

Є люди, яким доля судила бути вічними скитальцями. До того сорту людей належу й я. Не можу сказати, щоб це було чимсь вродженим у мене, але якось то життя так складалось, що я ніде не закріпився надовго місяця.

Скитання мої почались ще з 1907 року. Тоді, втікаючи з судового процесу за участь в революції в 1905 році, я опинився в Австрії, а властиво в тій частині України, що зветься Галичина, у Львові. Не зле мені було там, але журба за рідними місцями погнала мене знову туди, звідкіля втік. На запитання проф. М. Грушевського прийняв я посаду завідувача редакції „Літературно-Наукового Вісника” в Києві і виїхав туди, на паспорт австрійського громадянина, тобто нелегально. Тут уже й зовсім добре було мені. В кипучій роботі над розбудовою видавництва, книгарень і журналістики, під керівництвом такого велетня науки й незрівняного організатора, як проф. М. Грушевський, не помітив я як минуло сім років.

Але „дідько” не спить. Хоч як обережно поводив я себе в Києві, щоб не навести на свою особу підозрінь збоку царських агентів, хоч і небагато людей знало про мого нелегального перебування тут, але десь при кінці тринадцятого року одвідав мене видавець газети „Рада”, С. Х. Чикаленко, один з тих, що знали про мене більше, і порадив якнайскорше лишати Київ і замітати сліди.

Це було десь коло 20-го грудня старого стилю, а вже 24 (6 січня по нов. стилю), я їв святу вечерю в товаристві В. Дорошенка, А. Жука та М. Залізняка у Львові. Всі вони були вже давніми тутешніми емігрантами і, як то кажуть, до певної міри навіть „обгаличанились”. Правда, міг би і я знову закоритись тут і ділити долю своїх товаришів, але уже в той час Львів був перервантажений інтелегентними силами і всім нам тут було б таки тіснувати.

По нараді рішено було, що найкраще мені ставити вітрила на Америку. Зустрічі з відомою нашою громадянкою О. Кисілевською, брат якої д-р Сименович був тоді головою „Просвіти” при У. Н. Союзі в Америці, остаточно скріпили мою постанову. Там потрібні були працівники. Зробити було це тим легше, що й проїзд до Америки в ті часи коштував, навіть другою клясою, якихось 30-40 доларів, а третьою ще дешевше.

Вже десь коло 15 січня провадив я час з тодішніми своїми близькими приятелями В. К. Винниченком та Л. Й. Юркевичем (Рибалка) в Парижі. Париж тодішніх часів шумував напливом еміграції з Росії. Перебували тут і визначніші українці, як згадані уже В. Винниченко та Л. Юркевич, були представники й інших національностей, а особливо багато було репрезентантів теперішнього „старшого брата”, як Бурцев, Алексінський, Луначарський, і т. д., а час від часу відвідував тодіш-

ню московську еміграцію й сам В. Ленін, що постійно перебував в Кракові.

Не зле було й в Парижі. Тут властиво вже кувалася зброя для революції, що вибухла 1917 року, розбудовувались і плани майбутньої перебудови Росії царської на диктаторську і мріялось про самостійність України...

**

Хоч і приманливим було паризьке життя, але воно було не для мене і вже 28 лютого з паризького двірця прощали мене приятелі в далеку дорогу. В той же день відплив я з Шербургу пароплавом „Філадельфія” через Атлантийський океан до Нью Йорку.

Тодішня Америка відкривала широко й гостинно двері для кожного, хто хотів до неї дістатись. Більше того: по цілій Європі були спеціальні бюро різних американських агенцій, які закликали охочих їхати на працю до Америки. І, коли б хтось сказав, що треба переходити якісь скринінги, комісії, консуляти, інспекторати і тому подібні нещастя, то такого „інформатора” попросту назвали б дурнем.

Порядок виїзду з Європи до Америки був такий:

Коли ви мали нещастя належати до підданців руского царя (Росії), то вибирали там в губерніяльній канцелярії паспорт на виїзд за межі Росії. Це давало таки досить клопоту. Треба було внести податок за паспорт в сумі 25 карбованців і головно пройти таємне слідство тодішньої жандармерії щодо вашої політичної „благонадійности”. Тривало це іноді довгими місяцями. Але ж, діставши такий паспорт і переїхавши кордон, той паспорт ви могли без жалю викинути за вікно, або лишити собі на спомин, бо в цілій Європі, крім Туреччини, де паспортна система була така сама, як і в Росії, жадного паспорту ніхто не потребував. При переїзді кордону з одної держави до другої вас питали не за паспортом, а тільки за тим, що ви зі собою везете і чи немає у вас речей, що підлягають митній оплаті.

Це щодо Європи. Коли ж ви хотіли виїхати до Америки, то мусіли в кишені шукати не за паспортом, а тільки за тим, чи вистачить у вас „моні” заплатити за шіфкарту до Нью Йорку чи

іншого міста в Америці. Коли у вас ця справа була в порядку, могли просто сказати собі „Ол-райт”, бо в ті часи „О-кей” в Америці ще не вживали.

Звичайно й тоді пароплави перебували в дорозі нормально з Європи до Америки від семи до восьми днів. Через бурю, що лютувала тоді цілих три дні, наш пароплав спізнився майже на два дні, а до Нью Йорку прибули ми не рано, як то значилось в розкладі їзди, а щось коло десятої години вечора. Статуя Свободи мавливо освічувала путь до пристані. Пароплав став на рейді й мусів чекати до рана. Видно було, як здаля сяють казково різнокольорові вогні, та чулись надбережні сирени. То вже було місто „Жовтого дівола”, як дехто називав Нью Йорк.

На другий день рано до нашого пароплава наблизився маленький катер, а з нього зійшла на поклад нашого пароплава комісія для перевірки прибулих пасажирів. Складалася вона з досить поважного числа урядників та лікаря. На початку серце кожного емігранта таки поринало в холодні хвили турбот: Ану ж щось не в порядку і не випустять на берег! Та вже сам початок ревізії розвіяв такі побоювання. Властиво й ревізії жадної не було.

Чекав я на вимогу показати паспорт, чи якісь інші папери, що підтверджували б мою особу, але замість того почув питання — чи маю якісь гроші. Я подав суму сорок доларів. Це була, як я вже знав, мінімальна сума, з якою новоприбулий мав право негайно зійти на землю Вашингтона. Вона була властиво гарантією, що прибулий, до підшукання праці, міг прожити, а властиво була тим паспортом, якого єдино вимагала американська влада. Це відносно пасажирів другої класи. Що ж до еміграції третьої класи, що їхала на заробітки і не могла виказатись такими паспортами, то там того й не вимагалось. Але ж пасажирів того сорту відразу на берег не випускали, а відвозили їх на Елліс Айленд, або як його називали і тепер називають „Острів сліз”. Там вони переходили ревізію і перебували іноді цілими тижнями і то, як казали, в умовах досить таки тяжких. Про такі порядки я знав ще в Європі, а тому, властиво, й не пошко-

дував витратити на шифкарту другої класи.

За пару годин наш пароплав був заведений до пристані і я разом зі своїм скромним багажем перший раз твердо став на вільну землю Вашингтона.

Перші кроки в Америці

Треба сказати, що до Америки їхав я на сталу посаду, як працівник при „Просвіті”, що саме тоді була заснована стараннями доктора В. Сіменовича. Він запросив мене ще перед моїм виїздом зі Львова через відому українську діячку, а його сестру пані Олену Кисилевську до співробітництва і подав певний маршрут моєї подорожі.

„Руський Народний Союз”, як тоді він називався, а теперішній „Український Народний Союз”, мав свій осідок вже й тоді в Джерзі Ситі на тій самій Гренд-Стріт під числом 83, що й тепер. При цьому ж, як одна з його установ, містилася й тодішня „Просвіта”. Адресу ту я мав, але д-р Сіменович, знаючи, як тяжко новакові дістатись з Нью Йорку до Джерзі Ситі, дав мені адресу тодішнього настоятеля греко-католицької церкви о. Підгорецького, що мешкав таки при церкві на 7-ій вулиці в Нью Йорку.

З найбільшою приємністю й радістю зустріли мою появу на американській землі перші галицькі жидки... Вони обступили мене, як давно вжежданого й дорогого гостя, й кожний пропонував свої послуги. Таксі вже стояло до моїх розпорядимостей біля самого виходу з пароплавної пристані...

Отець Підгорецький зустрів мене таки не по-американському, а як земляка, прихильно. Це, властиво був перший українець, якого я зустрів в Америці. Людина, яка перебувала тут вже довгий час, але зберегла всі характерні ознаки свого походження з великої родини галицького священства.

Вислухавши коротенько моє „куррікулум віте”, а також і ціль мого приїзду, він, як здавалось, не дуже був захоплений прибуттям нового культурного робітника до українського кола, що вже перебувало в Америці, а в досить таки темних барвах схарактеризував і діяльність „Руського Народного Союзу” і „Просвіти” і всіх тих,

що там мали провід і працю. При цьому вся його постать виявляла якусь понервованість, що особливо відбивалось в його, не сходячий з уст, саркастичній усмішці та відблиску в його єдиному оці, бо на друге був сліпий.

— А зрештою, поживете тут, то може й призвичаїтесь до тутешніх обставин, — закінчив він свою розмову.

Він же особисто сам і спровадив мене до редакції „Свободи” і, вже, як свого знайомого, відрекомендував тодішньому головному редакторові „Свободи” В. Лотоцькому. Властиво пана Лотоцького я знав вже досить добре з нашого листування, ще перед моїм відїздом з Європи і зустрілись ми, хоч і перший раз особисто, як старі приятелі. Він також прибув сюди тільки пару місяців раніш мене. Але вже помітно було, що тут освоївся і навіть у курсі справ. Особливо помітно було, в його дебатах з о. Підгорецьким, який і тут таки гостро, а часом і з сарказмом критикував цю установу.

Але о. Підгорецький пробув тут дуже коротко і, як здавалось мені, зітхнувши з полегшою, що скинув з пліч тягар в моїй особі, поспішив до своєї сьомої вулиці в Нью Йорку.

Я лишився в оточенні співробітників УНС, редакції „Свободи” та пана Д. Андрейка, головного секретаря „Просвіти”.

Тяжко було сказати собі, яке почуття викликала моя поява серед членів цих установ, а слова о. Підгорецького настирливо лізли в мою голову і тримали всього мене на сторожі.

Того ж дня прибули й мої речі до „Свободи”. Їх поспішив спровадити таки о. Підгорецький, мабуть, щоб не нагадували йому нового несподіваного клопоту. Вже над вечір мав я й кімнату, на тій же Гренд-Стріт, під дещо більшим числом як „Свобода”. Винайшов її для мене теж новоприбулий до Америки п. Дуткевич. В тому ж домі мешкав і він сам і це було для мене досить зручним, при новому незнайомстві з тутешніми порядками.

Починалося нове життя, повне невідомості того, що чекає мене завтра. Настрій був не з кращих. До всього в душу закрадалось і розросталася страшна недуга ностальгія, цебто сум за

Батьківщиною, за всім тим дорогим, що залишив там, по тім боці океану. Прожиті сім років в Києві, хоч і нелегально, але таки продуктивно, почата праця розбудови книгарень, видавництва, журналістики; заприязнені відносини з багатьома письменниками, дружні відносини й співпраця з такими людьми, як М. С. Грушевський, В. К. Винниченко, О. Олесь, Л. Юркевич, В. Левинський, С. Черкасенко, М. Залізник і багатьома іншими, боляче говорили, що це все тільки минуле й кликали до повороту.

Але... На слідуючий вже день я мав приступати до виконання своїх службових обов'язків, як співредактор видань „Просвіти”, а при бажанню й співробітник „Свободи”.

**
*:

Що ж уявляли собою ті українські установи, що зосереджувались в Джерзі Сіті на Гренд Стріт?

Містились вони в невеличкому двохповерховому будинку, що виходив фасадом на Гренд Стріт, а довгим фронтоном, з багатьома вікнами, до площі, зарослої деревами. Прибудова до цього будинку була зроблена вже пізніше, в 1928 році. Скромно виглядав тоді цей будинок ззовні, але всередині й тоді був він досить утульним, а головне світлим, як і сама ідея, яку проводили в життя його перші фундатори, а продовжували вже теперішні нащадки.

Предсідником головного уряду УНС був п. Д. Капітула, що жив в Мекаду, Па. Тому діловим головою був за тих часів п. Семен Ядловський, людина енергійна й віддана справі розбудови організації. Господарем і мотором всіх відділів, як і належало, була Управа Українського Народного Союзу.

Саме в час мого короткого перебування в Америці УНС вступив в 20-ий рік свого існування. Рік цей треба вважати переломовим взагалі в житті Українського Народного Союзу.

В цьому році, пізніше, відбулась XIII. Головна Конвенція Українського Народного Союзу (7-14 вересня в Бофало), на якій зайшла далекойдуча його реорганізація, а головне — зміна статуту, реорганізація „Просвіти”, а найважливіше — зміна назви самого това-

риства з „Руського Народного Союзу в Америці” на „Український Народний Союз”. Важним також було й основи політичного товариства під назвою „Українська Народна Рада”. Властиво ця конвенція положила тверді й плянові основи для провадження в дальшому праці, як на полі економічному, так і культурному та політичному на добро українців в Америці, а через них і на добро своєї Батьківщини — України.

На той час „Український Народний Союз” мав уже 25.335 членів. Таким чином став він чоловою організацією в житті українців в Америці.

Очевидно, цю поважну групу він мусів не тільки відповідно і всебічно обслуговувати, а й дбати про її розбудову на будуче. Вся праця в цьому й лежала на плечах того невеличкого гуртка людей, що працював в скромному будинку на Гренд Стріт ч. 83.

Особисто мене найбільше цікавила культурна праця УНС. Мушу сказати, що на ті часи вона була таки занадто скромна.

„Просвіта” на той час тільки спиналася на ноги. Та й тут працівників було обмаль. Д. Андрейко був людиною справді відданою праці. І він і я бачили, що перед нами лежать широкі облоги цілини. Треба було їх орати й засівати. Орали ми як могли, але щодод зерна, щоб засіяти, то й його бракувало. Переглянув я бібліотечку „Свободи”, то поза комплексом „Руської Письменности”, видання Львівської „Просвіти”, знайшов там пару сонників та трохи іншої друкованої макулятури. Хоч у Львові й Києві в той час вже було досить цінних видань, на жаль їх сюди до цього часу не спроваджувано.

По нараді з п. Андрейком та Лотоцьким ми спинились на тому, що негайно треба приступити до організації при „Просвіті” видавництва корисних для тутешніх широких українських кол книжок, заложення маленької книгарні, спроваджування всіх ліпших видань зі Львова та Кисва, а найголовніше організації й видання періодичного місячника для тутешніх українських дітей. Необхідність дати українській дитині журнальчик в рідній мові —

сама за себе говорила. Таким чином і постав при УНС дитячий журнал „Цвітка”. (Назва проведена п. Д. Андрейком.) Ухвалено видати для дорослих і молоді цілий ряд популярних, переважно гуманітарного змісту, книжок та брошур.

Робота почалась надійно і жваво. Вже за місяць вийшло з друку перше число дитячого журналу „Цвітка” і здано в друк кілька популярних книжечок.

Приїхав з Шикаго на короткий час і голова „Просвіти” д-р Сіменович. Ще раз обговорили плян праці і остаточно його затвердили.

Мої відносини з п. Д. Андрейком встановились з першого ж дня якнайкраще. Це була справді товариська людина, що ставила на перший плян добро громади та працю для неї. За короткий час докладніше познайомився я й з цілим складом працівників УНС. Це були люди здебільшого віддані праці, які були свідомі важливості своїх обов'язків. Але... і тут я зустрів одно загальне лихо, яким ще й тепер боліє наша інтелігенція в Америці — це якесь упередження і навіть заздрість до кожного новоприбулого до Америки, свого ж таки брата інтелігента. Вже по кількох днях моєї співпраці з п. Д. Андрейком, запросив він мене до себе в родину на обід, що в той час було винятковою подією. По обіді в розмові п. Д. Андрейко докладно схарактеризував тутешні відносини серед українців. Те, що тутешня інтелігенція холодно приймає кожного новоприбулого земляка, вважає він цілком нормальним. Упередження перед новоприбулим це є свідоме чи несвідоме почуття самоохорони. Культурне життя американських українців ще мало розвинене. З „Краю” на культурну працю прибувають люди зрідка, та й то здебільшого тамашні неудачники, за малим виїмком слабші сили. Отже кожний з них, що зайняв в якихось культурних установах посаду, боїться, що новоприбулий може його зіпхнути з посади. Але така холодна зустріч явище скороминаюче. З бігом часу він входить в тутешнє життя, як рівноправний член. Щодо вашої особи, — зауважив він, — то ви цього минули,

бо про вас ми були поінформовані д-ром Сіменовичем ще перед вашим приїздом.

Дійсно, на якусь холодну зустріч я не міг нарікати.

**

Що ж уявляла собою тоді широка маса українців?

Всю її можна було поділити на три категорії, а то — священство, яке стояло на чолі, так би мовити, духового життя іміграції. Його члени здебільшого займали провідні місця і в загально культурній роботі; так напр. о. В. Сполітакевич був головою „Просвітньої Комісії”, о. В. Балог — головою Контрольної Комісії і т. д. До другої категорії належала маленька група інтелігенції, про яку я вже згадував і, нарешті, до третьої категорії, найбільшої, належало звичайне робітництво, як в індустрії так і в хліборобстві. Складалася ця група з тих бездолемих в „Краю” людей, які прибули сюди для заробітку, окропивши поріг бувших своїх убогих хатин власними слізьми при процанні. Привезли ті люди з собою не тільки гарячу любов до бувшої Батьківщини, але й свої звичаї, а головню свою прадідівську віру.

То ж і не диво, що тодішнє життя нашої іміграції купчилося переважно коло церков, які вже в той час успішно розвивалися.

Для поліпшення тої категорії працював і Український Народний Союз. На жаль, праця та йшла в ненормальних умовах, бо велика кількість тої іміграції навіть читати не вміла. Хоч з другого боку може й це спричинилося найбільше до того, що саме ті люди навіть до цього часу не зденаціоналізувалися.

Вже після поверхового ознайомлення зі складом української іміграції кидалося в очі те, що до УНСоюзу належали майже виключно імігранти з Галичини. Було таке враження, що з Наддніпрянщини в Америці українців не було. Хоч в дійсності було не так. Вже з перших ознайомлень зі статистикою виходило, що подавляюча більшість еміграції з Росії були такі укра-

інці. На жаль, вся та маса, а вона була таки імпонуюча, складалася з людей національно несвідомих і тут оплутаних агентами московського уряду, а головню московським священством, що проповідувало в церквах „цареславів, православів й самодержавів”. І в той час, коли провідна верства з Галичини розбудувала економічне й культурне життя серед іміграції в широкому масштабі, серед української іміграції з Наддніпрянщини провадилась праця використання несвідомих українців та ще більшого їх затемнення.

Помилково було б думати, що провід УНС не дбав про прилучення наддніпрянців до свого лона. Праця така провадилась. Але отруйна московська робота, а головню царські рублі, таки рубили своє.

Якоїсь організованої роботи, навіть відокремленої, серед іміграції наддніпрянської не провадилося. Вірні своїм традиціям московські агенти притримувалися того, що народна просвіта — це початок упадку їх панування. То ж і не дивно, що коли життя української іміграції з Галичини з кожним днем набирало більш та більш культурних форм, затуманена московськими провідниками наддніпрянська іміграція проводила вільний час по барах, пропиваючи та програючи в карти тяжко загарований доляр.

Була ще одна категорія української іміграції. Це виходці з тодішньої Підкарпатської Русі та Пряшівщини. Це були люди може найбільш достойні назви „українці з крові”, але в той же час були вони й найбільшими ворогами назви „українець”. Над ними панувало владно карпатське московфільське священство, а над тим священством „русское православие і самодержавие”.

Таку приблизно картину представляло тодішнє українство в Америці. Я не торкаюсь тут укладу родинного життя тодішніх українців. Воно йшло в зберіганні традицій, привезених з рідного краю, і тільки вже нові покоління поволі всмоктувались в життя американське і переймались його укладом. Багато з того цілком зденаціоналізувалося, втратило свою рідну

мову й найменші позначки приналежності до великої української родини, навіть багато позмінювало свої ймення й прізвища з українських на американські. Але багато таки вийшло з усього того й свідомих українців, які й далі провадять свою корисну роботу серед американських українців. В тому, властиво, колосальну роллю відіграв Український Народний Союз.

Вступивши в маленьке коло каменярів, що працювали тоді під проводом УНС на Гренд стріт в Джерзі Сіті, широкі плани снував я на будуче. Мені здавалося, що пройшовши школу, протягом семилітнього перебування в Києві, такого велетня в науці й організації, як проф. М. С. Грушевський, я зможу прикласти і свій досвід і знання в спільній праці. Та, на жаль, доля судила інакше.

Хочеться мені подати ще коротенькі відомості про тодішнє загально-американське життя, до якого, хотіла того чи ні, мусіла пристосуватись і наша тодішня іміграція.

Перш за все, що торкається матеріальної сторони. То була передвоєнна Америка. Володіючи безмежними просторами землі, вона разом з тим володіла й безмежними, як надземними так і підземними багатствами. В ті часи це була країна найбільших можливостей для кожного спритного і розумного імігранта. Приїхавши сюди, як то кажуть, босим і голим, він за короткий час міг досягнути не тільки вистарчаючих достатків для прожитку, але й забезпечити себе на будуче. Для розбудови державного й приватного життя не вистачало робочих рук і кожний, хто хотів, міг знайти собі заробіток.

Не можна сказати, щоб заробітня платня була тоді висока. Пересічний робітник заробляв від одного долара п'ятидесяти центів й до трьох доларів денно. Тільки в таких підприємствах, як копальні, міг робітник заробити й до 6-7 доларів денно, але це вважалось рекордовим заробітком. Найменшу заробітню платню мали робітники інтелегентного походження. Так, наприклад, мій добрий приятель О. Неприцький-Грановський, теперішній професор університету в Міннеаполісі, на по-

чатках працював десь в ресторані клінером і отримував, як казали, денно 1 дол. 50 центів. Це не тільки вистачало йому на прожиток, але й дало змогу закінчити американський університет, а пізніше й добитись професури в університеті. А це тому, що взагалі життя тоді в Америці було надзвичайно дешево. Для прикладу згадаю про себе.

За свою працю в „Просвіті” на початках отримував я 80 доларів місячно. Можу сказати одверто, що я ніколи не належав до тих, що оціаждують кожний цент на будуче. Ніколи й ні в чому я собі не відмовляв. І все ж таки ніколи не міг витратити більше 50 доларів в місяць. Мав я добру кімнату зі сніданком, уборкою й лазенкою і платив за це 12 доларів місячно. На харчування витрачав теж не більше 12 дол. місячно, харчуючись в досить добрих ресторанах, бо обід коштував пересічно 25-40 центів. Прання білизни, купівля убрень, і т. д. включно з витратами на розваги, коштувало 25 доларів. Такі речі як хліб, м'ясо, молоко, а особливо овочі, коштували пару центів. Не раз, вертаючись запізнено з Нью Йорку додому, недалеко від Гудзон-тунелю купував я величезні китиці бананів та інших овочів за якихось 15-20 центів.

Духовим життям українська імміграція жила своїм. Мали свої церкви, народні доми, аматорські та співочі гуртки і т. д. Але коли хотів хтось розважитись в американських осередках, то міг те робити без особливих видатків. Відвідини таких розвагових установ, кіно (тоді ще звукомовних фільмів не було), де поруч з кінокартинами відбувалися танці, ставились водевілі, різні виступи співаків, декляматорів і т. д., або відвідини театрів легкого жанру взагалі, коштували 10 центів. За такі гроші могли ви перебувати там так довго, як довго вам хотілося. Що торкається поважніших ваших духових потреб, як наприклад користування бібліотеками, музеями, вечірніми курсами і т. д. то все те було безплатне. Тільки головна опера була малоприс-

тупна нашому братові, як через високу платню за вступ, так і через брак місць. Але її мало хто й потребував.

І дійсно, працюючи день фізично, вечером могли ви відвідувати не тільки мовні, або загально освітні курси, а й спеціальні, фахові школи та курси, після закінчення яких ви могли дістати навіть інженерський диплом.

Так властиво представлялась Америка з її життям перед першою світовою війною. То була країна не тільки матеріального добробуту, а й дійсної свободи. Тут кожний міг собі купувати щастя й свій добробут так, як сам того хотів. Правда, було багато й незвичного і навіть дивного для людини, що перший раз прибула сюди, але в скаженому темпі життя — це все скоро у вас стиралося і ви всмоктувалися в нього непомітно й скоро.

На жаль, мене те життя не засмоктало. По короткім часі перебування тут, в порозумінні з д-ром Сіменовичем, я виїхав в Україну, щоб організувати тісніші культурні взаємовідносини американських українців з Краєм, а в першу чергу організувати постачання краєвих книжкових видань до УНС, бо думали при „Просвіті” розбудувати більшу українську книгарню. Не можу промовчати й того, що поїздка моя була викликана головно таки безмірним сумом за Батьківщиною, викликана тою часом небезпечною хворобою, що зветься „ностальгія”.

Я взяв відпустку на два місяці, які й провів нелегально в більших містах України.

18 липня 1914 року мав я виїхати через Львів до Америки, куди мене, признатись, вже тягло. Але того самого дня московський цар проголосив загальну військову мобілізацію. Кордони були замкнені. Почалася перша світова війна.

Моя відпустка замість двох місяців протривала тридцять сім років. А повернувшись з того „вікейшина” аж в 1951 році знову до Америки, почув я, замість старого „Ол-райт”, нове її надбання — „О-Кей”.

В іншому Америка мало змінилася.

У СТОЛИЦІ МОДЕРНОЇ ЛЮДИНИ

Написав ІВАН СМОЛІЙ

Хоч Америку давно відкрито, але всупереч цьому простому фактові, кожний імігрант відкриває її знову з первинною свіжістю. І його переживання коли по довгій плавбі морями приближається до нового континенту, не багато різняться від хвилювань першого відкривця цієї дивної землі. Те саме почуття радості, чогось незвичайного. Надрання темрява, перші прибережні маяки як блудні вогники. Потім сірива,

конттури континенту. А потім встає з моря сонце, щоб ще підчеркнути незвичайність панорами: кам'яних масивів, що височіють як скелі на мангетанському півострові, статуї Свободи з смолоскипом червені раннього сонця.

І, опинившись нарешті у стіп піднебесних обелісків, серед людського муравлища, так приємно переживається враження злуди. А може й дійсно сповнилася мрія кожної людини, прибути у незнану країну, кращу, вільну від прикрих кошмарів буденщини? Може це утопія? Може серед моря Позейдон з похмілля зговорився з Хроносом, щоб пропустити нас у минуле, у старі часи, що чомусь обов'язково зветься добрі, щоб ми віджили за всі поневіряння.

Справді згадується, чулося. Так колись, вже чимало років тому, виглядали люди, ситі, розбавлені, усміхнені й безтурботні. Не ті, що забули усміхатися серед воєнних страхіть, що посивіли передчасно і згорбилися під вагою трагічних переживань, по тюрмах, на

каторгах — а свавільні, розбавлені дівтаки.

Що кілька кроків широко розкриті двері салунів, піцерій, барів таверн, грілів, що повні народу. На високих дзигликах вздовж шинквасів старі й молоді. Весела музика, крики, мигочуть сріблесті картини телевізії.

Ідете вулицями попри безконечні ряди авт, на широкі евеню, і враження посилюється. Величезні, фантастичні вимірами і багатствами в і стави

крамниць і торговельних домів. Неони переливаються невгавно, при денному світлі зайві й крикливі, хвилюючі як води на експресіоністичних малюнках. Зір відривається від цієї метушні, шукає чогось, на чому б спочити, але його вже полонило нове видовище, ще більш незвичайне, ще більше мальовниче. Високо над домами, на просторі цілого будинку остання реклама „Будвайзер“. Величезна пляшка фантастичними розмірами лягла вгорі, ніби оперта на скелю, що її саме закінчують робітники розмальовувати, ворушачись на драбинах під великаном як комашки.

Може це символ нової країни? Її герб? У всякому разі це минуле. Європа вже далеко попереду зі своїми соціалізмами, націоналізмами, суспільними експериментами і всіми ізмами. І страхом. І руїнами. І серед цього всього несподіваного набутими новими вартостями, новими концепціями.

А тут все, як тому двадцять років, п'ятдесят років, як тому півтора століт-

тя, коли клялися підвалини ладу цієї країни, коли вперше став здійснюватися ідеал абсолютної рівності людей, коли вперше виступила на кон історії людина маси.

Глядиш на монументальний „Стай-весап Тавн”, де десятки колосальних мешкальних блоків губляться в перспективі наче оселя термітів, глядиш на оте муравлище, на тисячну товпу, що пливе невгавно вулицями з почуттям незалежності й свободи, без тіні страху, ворухнуться кругом глітно і гамірно — і згадуться не раз вдумливий еспанець Ортега. Його очима треба глянути на цю людину, зрозуміти її душу. Ми в столиці цієї модерної людини, людини маси. Десь на інших континентах спинено її буйний похід до влади, згноблено, впоєно інше розуміння життя. А тут вона йшла переможно до перемоги, до свободи, що їх тепер береже заздро, інколи вже й надто заздро і не мудро, забувши й собі, що життя не зупиняється. Її „ребелія”, ребелія мас вдалася. Вона тріюмфує у своїй столиці.

І приходить мимоволі думка, що є десь і друга столиця, столиця безколючно погнобленої людини. Там змагання до свободи, до рівності, дивним шляхом діалектики історичного матеріалізму повернулося крутою еліпсою у безодню рабства, цілі століття назад, у добу панування Тридцяти чи там Тринадцяти тиранів.

Два полюси, дві крайності. Дві столиці. Молоді, наче в дитинстві, тільки по кілька віків їм. Між ними стара Європа. Чи справді, по мимо сьогоднішньої їх могутності, це тільки її периферія, як думає Ортега? Чи її роля не скінчена?

Блукаємо вулицями модерної людини, глядімо на її столицю. Згадуються панорами європейських, азійських міст, де над домами між зеленню височіють вежі костелів, блистять хрести і копули бань, верхки мечетів, пагод.

А тут доми молитви загубилися в кварталах, малі каплички опліч мешкальних домів, торговельних галь. Хрести всуміш з комерційними реклями. Над містом масиви хмародерів, банків, грестів. Масиви вавилонськими вежами пнуться вгору. Широкі евеню між

ними здаються вузькими просмиками як середньовічні вулички. На них своєрідна тиша, святочний настрій. Розкішно, грайливо вистрілюють вгору храми Ваала, оздоблені колонами, вилужені мармуром. Нечутно просуваються авта, мовчки іде модерна людина між цими храмами, поспішає ділово. М'яко відкриваються перед нею лискучі брами храмів, стеляться під ноги дивани, вітають усміхнені жреці. І зложивши поклін Золотому Телцю виходить модерна людина назад на вулиці у гуцу, у несамовитий життєвий вир.

II

Якщо є де те вимірне місце в світі, де можете почуватися як на іншій планеті і безжурно стежити за всім, що діється на бідній земній кулі, в нещасній Європі, Азії, Африці, стежити в почутті, що вас абсолютно всі ці лиха не досягнуть і свобідно можете побалакати, покритикувати, без страху бомб, революцій і втрати банкових конт, так це місце на нью-йоркському „давнтавні”, на малому Томкінс Сквері. Кругом нього низькі кількаповерхові житлові доми. За ними з портової частини внизу та з гори з рокефелерівського центру видні верхки хмародерів. А тут сіро, пересічно. Кругом у цих кварталах кипить від чужомовної публіки з перевагою слов'янської.

Світи минулого зійшлися тут кругом, стовпилися, застигли. Ось карпаторуський національний Клюб. Як виїхали люди в минулому столітті зі своєї батьківщини, такою бачать її й сьогодні. Їм невідомий прекрасний сон самостійності Срібної Землі, січового героїства хустської столиці. Їм ще сниться австроугорська монархія, сентимент до „руського” і пламенна ненависть до українства.

Тут якийсь мітичний Слов'янський клуб, мабуть ще колись царськими рублями субсидований. І тепер роля його однакова. Гамірно, глітно, задимлено, засмічено в братів слов'ян.

Але ось „Український Національний Клуб”. Невже ж? Здрігаєтеся на вид такої серйозної й зобов'язуючої назви. Хіба зайти? А шильдок маленький, ніби малований рукою секретара читальні „Просвіти” в Межигірцях.

На полиняному голубому тлі зукоса виведені жовтим букви. Рідка фарба збігла з них вниз, застигла посеред голубого журливо жовтими краплинами-сльозами. Може краще не заходити.

Сизими горілчаними випарами куриться кругом Томкінс Скверу від безлічі кльобів і барів. Скупі купини дерев затінують вздовж доріжок уставлені лавки. Тут то, проснувшись по нічній праці, або так на дозвіллі, а вже найрадше покріпившись у барі, засідають рядочками клінери, безробітні і статочні громадяни. Тут обговорюються гльобальні питання і світи минулого оживають у всій силі, химері, покручені.

Дискусія менше-більше в такому пляні та з таким знанням справи, як от приклад: Що на Марсі в каналах, вода чи молоко?

Запевнюють однозгідно, що молоко, що в тому молоці пливас в згоді щука з раком, що там іменно отой земний рай... Там земля. Там...

„Він” кажуть не такий поганий, отой їх „прем’єр”. Усім щоб „равно”.

— Райт! Не так, як у нас.

— Фрі контрі! Фрі! — крива, погірділива усмішка.

— Кажуть, що не сильний. А от хотіли його звозувати і програли. Всі програли. А думасте, якби влада була зла, виграв би? Народ боронив би? Ніколи! А то там добре. То брешуть, що там нема свободи. Пропаганда. Там харашо! Там.

Приємне споглядання в космічні простори каламутить поява недавно прибулого марсіяна, що, зацікавлений розмовою про свою батьківщину, пристає до гурту. Телескопи уяви звиваються, світи-фатаморгани застигають у далині. На марсіяна звертаються десятки очей, злих, лихих колючих поглядів.

— Ви? Звідтам?

— Так. І смішно і жалко слухати ваших балачок. Ви кажете, що в тих каналах молоко, а воно вода, а ще краще, кривава вода від людських трупів. А щоб щука з раком браталась, то брат сестри, батько дитини рідної лякається... Ріки крови течуть. Люди голі, голодні, руками землю копають, в снігах, в лісах. А прем’єр — примара з

величезною дубінушкою, в сибірській тайзі вирубаною. А його опричники...

Колихаються, розпливаються застигли світи як від удару грому. Схоплюються з лав далековидці, люті, що їм милий, суботній сеанс мріяння перервано.

— Ах, ти брехун!

— Я? То ви! Ви! Ішаки!

— Ми? Гей!

Підходять, обступають ніби кругом смільчака і зупиняються. Біля марсіяна теж уже гурт виріє, хлопці як дуби та усміхнені.

— Ану, ану!

— Гей, ти, папа! Ти-ти, що золотою щокою американську гуму жусш. Тобі видно найбільше сутужно тут, травиш погано, затовщення шлунка. Тобі б туди на курацію. Знаєш, уже таку ракету придумано. Посадим та тільки гузик натиснути і полетиш поглянути у своє вимріяне царство червоного прем’єра. Тільки плюснеш у канал з ... молоком. А побратимам напиши про свої гаразди. Ану, хлопці — скинув картуза — давай по долярові, та скинемося на „тикет” для гнобленого громадянина...

III

Стукотять машини, шумлять мотори, поволі та невхильно просуваються конвеєри під автоматизовані рухи робітників. А коли очі відірвуться на мить від нього у вікно, на нью-йоркську панораму, спочинку не знаходять. Сирій, похмурий Нью Йорк. Фантастичними зикзаками блискавок вистрілюють у обрію хмародери. Море цегли, бетону, заліза, запилених, почорнілих. Кам’яне муравлище. У ньому безліч хідників, тунелів. Десять попід многолюдні квартали, попід води морських проток мчать електричні експреси у всі кінці. Без перерви плывуть авта. Вужами сунуться наземні поїзди. А над цим усім ще вищі, ще довші мости застигли в обрію монументальними, з заліза плетеними веселками. Тисячі шляхів, мільйони людських доль.

А потім приходить вечір і затирає обриси, ретушує майстерно. Кругом розливається море світел. Непідроблений, дійсно казковий вид, коли мільйони світел зіллються в потужну луну і всіх кольорів неонові реклами заясні-

ють у переливах. Хмари над дивом — містом, освітлені, кошлаті здаються підробленими мальовилами на імпазантній сцені. Під ними громади велетнів-будівель, замків і веж з хрусталою, з прозорих дивних металів, під ними город з казок Шехерезади...

З брами фабрики висипаються на вулиці сотні робітників. Хтось тицькає у руки папір. Настирливо, силоміць встромлює. Так що вечора вперто, систематично. Це комуністи. Недавно писали в таких летючках ні більше ні менше: Чому Гітлер програв війну? Не тому, що він загарбницьку війну, винищуючи інші народи, а тому, що посмів виступити проти Советського Союзу. Така сама доля жде кожного, хто посміє зробити це знову.

Втомлений зір перемигує по рядках. Цим разом крім хитрого тексту ще й малюнок. Біля столу мама і двоє діточок. Не можуть забратися до їди. Четверта тарілка неторкнена, місце порожнє, мовляв, батька забрали. Терор! Хто наступний? — питається летючка. Ах, яка трагедія. Десять когось арештували. Зловили наприклад на факті передавання державних тайн ворожому шпигунові. Як могли його арештувати? Яке мали право? Як? Це ж терор!

Згадуються тисячі, ба мільйони безневинно арештованих, засланих, замордованих в советських тюрмах, пригадується, що там нема однієї родини, щоб мирно засіла до стола, і аж не стає сил сприйняти безсоромної брехні. І знову встає у всій яскравості контраст. Адже чи ж не велася недавно в пресі дискусія, чи вільно тайній поліції підслухувати розмови двох шпигунів. Чи вільно? Чи повірив би коли в те советський громадянин?

IV

На згадку про Нью Йорк мимоволі думаєте про імпазантну статую Свободи в порті. А коли шукаєте серед цього химерного плетива чужих світів чогось рідного, перша думка зупиняється на знайомих усім українцям, розкиненим по світі газетних листках щоденника „Свобода”.

Зустріч хвилююча й тривожна. А що, коли й це — світ минулого?

За Гудсоном, недалеко гамірного порту будиночок УНСоюзу, приміщення „Свободи”. Буденне все. Пересічне, дрібне в порівнянні з недалекими масивними корпусами фабрик. Тихе серед метушні промислово-торговельного центру. Бюра найбільшої української допомогової організації, кімнати „Свободи”, адміністрація, друкарня. Скрізь праця, ритмічно вистукують друкарські машини. Найновіше число „Свободи” ще з свіжим запахом фарби. Річник шістдесятий!

Шістдесят річників лежить грубими томами. Довгий вік. В українській дійсності, де культурні і видавничі процеси котяться кілька- чи кільканадцятирічними приборями, від указу до указу, від революції до революції, від війни до війни — це навіть рекордний вік.

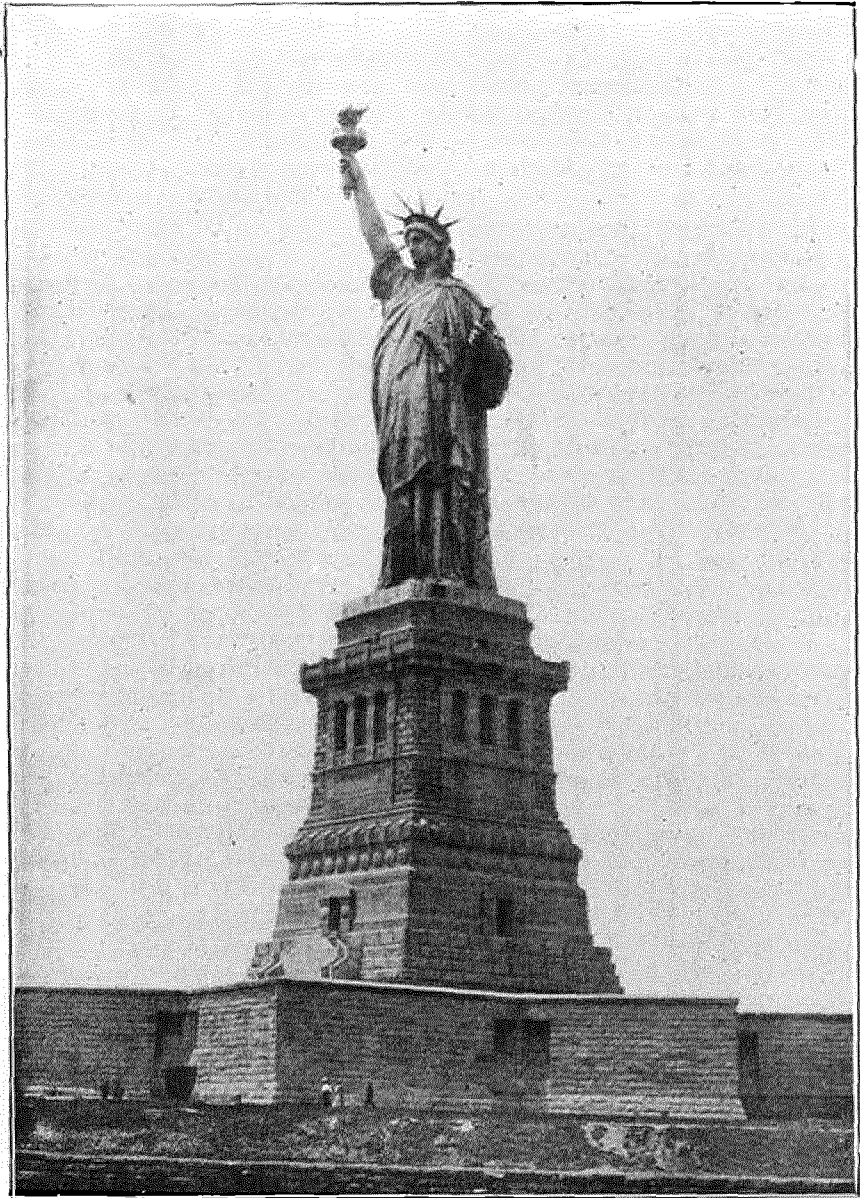
Перегортаєте поживклі листки, ще з минулого століття. Дорогі листки. Ми й самі не знаємо їх ціни. Але ціну їм знають чужинці. Безліч статей, тисячі імен, тисячі справ, дрібних і великих подій на цих сторінках про перші піонерські кроки національно свідомої української групи в Америці, про затишну боротьбу з москвофілами, про життя громад і організацій. А найперше про Старий Край, про події на Батьківщині. Вчитуєтеся і нараз бачите, що перед вами чудесний сеймограф, що занотував точно всі потрясення на рідних землях, революційні переходи, війни, штучний голод, польські пацифікації, дипломатичну акцію українських представництв за кордоном. Ввесь порив сотень і тисяч відомих і невідомих українських людей, що сипали грішми, щоб допомогти тим, що в краю, що жертвували труд для далекої Батьківщини.

Правда, проходили роки, зв'язки рвалися. Чужі світи налягали щораз дужче, збивалися люди зі шляху, притуплювалася робота. Все сходило на манівці емігрантщини. І якщо шукаєте розгадки цього дивного факту, що все ж таки „Свобода” лишилася не світом минулого, а живучою дійсністю, то знайдете її, коли перечитуєте імена редакторів, співробітників, суспільно-громадських діячів в минулому. На зміну втомленим, здесяткованим емі-

граційними обставинами трудівникам, приходила нова хвиля еміграції. Вона несла з собою нові пориви, нові думки. Духовий зв'язок з Старим Краєм знову налагоджувався.

І оце річник шістдесятий. У ньому десятки імен найчільніших політичних, громадських, культурних діячів найновішої еміграції. Це нова, найновіша

зміна варті. І мимоволі приходять на думку зворушлива й глибока змістом картина, як олімпійські гінці передають собі в бігу смолоскип, щоб так донесеним божим вогнем запалити жертівник. Так нова зміна несе на історичному шляху смолоскип „Свободи” все ближче до мети.

СТАТУЯ СВОБОДИ

„СВОБОДА“ В АРЕШТІ

Один епізод з трагічних днів української еміграції

Написав АНАТОЛЬ КУРДИДИК

Коли придуть спокійні часи і майбутній історик нашої бурхливої доби почне розглядати безпристрасно роки 1945-48 та життя української еміграції, яка опинилася на руїнах гітлерівського Райху — той історик зжахнеться від незрозуміння та кривд, що їх тодішній українській еміграції роблено. Безліч документів, що справді стікають людською кров'ю та людськими сльозами, доведеться тому історикові переглянути і найприкріше буде йому писати ті сторінки, на яких він муситиме закріпити для майбутніх факт, що ці сльози та кривди спричинювали не одвічний ворог людства — Москва, а таки ті, на прапорі яких виписано найсвітліші кличі демократії, саме переможці Другої Світової Війни — американці й англійці. Яким чином дійшло до того, які сили діяли тоді, що так іменно і не інакше проходили страшні події, — це буде справа того історика, бо ще й сьогодні матеріяли для цих подій не зібрані в ніяку книгу, ще й сьогодні вони порозкидані по безлічі газет та видань, ще й сьогодні вони непомічені ніким.

Ось для цього історика і наша невеличка згадка — теж про кривду, одну з безлічі тих, що їх пережила українська еміграція на руїнах Німеччини, точніше — про одну з тих кривд, що їх пережив великий український табір політичних емігрантів і втікачів у німецькому місті-руїні Маннгаймі.

Був час, коли про Маннгайм писала вся українська заокеанська і не тільки заокеанська преса. Це ж у серпні 1945 року в цьому Маннгаймі дійшло до кривавих подій, коли під оком московських головоловців-гепеушників американські воляки пробували наванта-

жувати на авта людей та силоміць відправляти їх на очевидну смерть в руки ката-Сталіна; це у тім Маннгаймі переведжено знов же таки під оком НКВД перереєстрації і позбавлено куска хліба та даху над головою сотні людей разом з малими дітьми; це ж у тому місті НКВД застрілило на вулиці українця, що не хотів влізти до їх авта і їхати на „родіну“, і це в ньому, в ославленій Кайзер-Вільгельм Казармі, повісився із страху перед висилкою до „батька“ інший українець, — чергова жертва того безумства, яке творилося в злопам'ятні роки 1945-48 при підтримці американської окупаційної влади та прихильній, може аж надто прихильній, поставі міжнародньої організації опіки над втікачами, що її п'ять букв УНРРА не раз заставляють українські чола хмаритись і серця корчитись від болю. Безнадійність і безпомічність — оце було найстрашніше почування українців у ті часи, українців, що не могли повірити в розбіжність між проголошуваними гаслами і практикою носіїв демократичного ладу у світі. В тій безнадії і безпомічності ми кидалися, як риба в сіті, на всі боки, щоб найти хоч моральну підтримку й охорону — і на щастя тих, що ще вірять у принцип добра та чесности у людині, ми цю охорону не раз находили. Це своя сторінка тих страшних років, яку теж треба буде колись написати, як книгу величі людського духа, як пеан йому в наших зматеріялізованих і безпринципних днях.

Коли сьогодні, з перспективи кількох літ, переглядаю документи та пристарілі папери Українського Табору у Маннгаймі, головою якого був я від жовтня 1945 до „вікінчення“ його в

липні 1947, отже 22 тяжкі і критичні місяці, сам собі не вірю, що гурт моїх найближчих і дальших співпрацівників з Таборового Комітету мали стільки моральних сил і стільки українського оптимізму, скільки їх тоді проявлено. Тиждень за тижнем, крім велитенських та важких проблем забезпечити усіх втікачів дахом і харчами, одержкою і культурною опікою, крім проблеми дітей, школи, церкви, ми зводили гомеричні бої не з ким іншим, а таки з нашими „опікунами” з ласкавої УНРРА-и; щораз писалося меморіяли і жалоби, їздилося в далекі путі делегаціями, вишарпувалося нерви тисячів людей та приневолювалося їх не спати і тривожитися за завтра. І в тій нашій боротьбі за основне людське право розпоряджатися собою, ми, що не були ні воєнно-полоненими, ні карними злочинцями, ми — політичні втікачі, що рішені були радше піти на смерть, як в руки ката-окупанта нашої батьківщини, мали так мало зрозуміння для себе, таку дрібку моральної підтримки і таку нужденну „допомогу”, що просто стає сором за людство, за його моральну вартість. Пригадую, що нераз увечері, коли після безлічі годин, проведених в канцелярії та серед моїх людей, я, вертаючись до „хати”, ставав серед таборового подвір'я і мене поривав жах, що з грудей тиснулися сльозами розпачі в очі. Довкола мене стояли, освітлені кожним вікном, велитенські таборові триповерхові бльоки, які „тріщали” і гуділи від людей, — від кількох тисяч людей, що стояли перед постійною загрозою за своє наге життя, що дусилися в брудних казармових стінах, що плакали безпомічними дитячими устами і безвиглядністю старших. І всі ці тисячі людей дивилися на мене, свого голову, на моїх співробітників, як на чародіїв, які можуть їм забезпечити життя, харч, опіку, здоров'я і найважливіше — врятувати їх від перспективи насильної смерті. А я, голова табору, здавав собі цілком справу, які страшенне ніякі мої і моїх співробітників можливості, як майже нічого ми несили зробити і яка страшна від цього наша відповідальність за цих всіх наших братів. І я тоді, може більш як коли, молився:

Боже! Сило Всемогуча! Дай мені, дай нам силу витримати і не впасти, не зректися людського подіб'я, яке Ти нам дав, — не мене ради, а ради тих, що їх Ти мені доручив!.. Я молився і сльози дусили мене...

А на краю величезних казарм, в найкращому будиночку від ulиці, приміщувалася УНРРА, наш „опікуни” і голова маннгаймської УНРРА-и, наш тяжкий ворог, — містер Альойзи Томашек, людина, про яку вже писали і про яку ще писатиме історик нашої еміграції. Томашек, якому і присвячена поневолі ця моя згадка у зв'язку з ювілеєм „Свободи”.

Альойзи Томашек
директор УНРРА в Маннгаймі

Містер Томашек, з яким мені, як голові табору, доводилося зустрічатися трохи не кожного дня та висварюватися, пересадувати і просити, прибув до УНРР-и з Англії. Він ніколи не скривав того, що він комуніст родом з Чехії, який від малого хлопця брав активну участь у комуністичному русі в Чехословаччині, жив з праці в партії, сидів по тюрмах за комунізм і остаточно мусів, коли Гітлер окупував Чехословаччину, втікати аж за Канал, на англійські острови. Що він робив на цих островах — це його тайна, але безліч разів він пробував впевняти мене і комітетових, що ми не знаємо, що таке еміграція, тоді як він її пізнав і що ми злочинці, коли стримуємо наших

людей від повороту на батьківщину. „Ваші люди”, говорив він, „будуть у світі погноєм, а дома вони будуть людьми. Ви берете тяжкий гріх на душу, коли стримуєте їх. Чи берете ви за це відповідальність?” А коли ми, дивлячись йому відважно в вічі, заявляли, що таку відповідальність беремо, він звичайно хитав рукою, мовляв — безнадійні ви дурні і шкода з вами говорити. „Сам я”, казав він, „тільки скінчу контракт в УНРР-і, поїду до Чехословаччини і буду працювати в мій батьківщині!” І справді: поїхав, писав звідти, була чутка, що був навіть одним з секретарів комуністичного дворічного пляну для Чехословаччини.

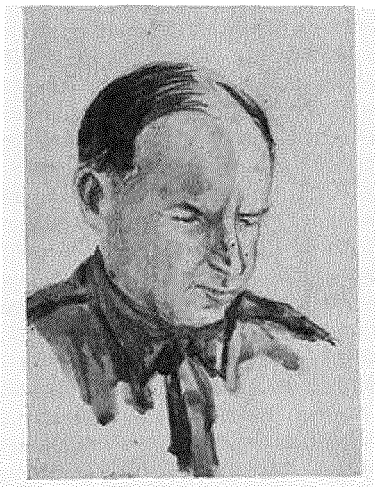
Навмисне затримуюся довше на понурій постаті Альфозія Томашека, опікуна нас, беззахисних, „носія” і репрезентанта годішньої демократії. Жалію, що не можу в цій згадці змалювати містера Томашека цілком, пригадати всі його ходи та підступи, всі його чорні діла. Високий, костистий, з понурим обличчям, на яке рідко коли вилазив усміх, він уважав нас усіх коли не за злочинців, то напевне за божевільних, ніколи не відвідував наших імпрез, що стояли на високому мистецькому рівні, з нехіттю висловлювався про наше духовенство і спископів, що іноді заходили в табор до нього в різних справах, ставав в обороні неморальності в таборі, мовляв, не робіть мені з табору монастиря, і оточував себе такими ж, як сам, тими із своїх співробітників, з якими, як це пізніше виявилось, господарив по-своєму приділами та харчами, мало що не опинившись кілька разів перед судовою відповідальністю. Прикро згадувати, що сам нежонатий, найшов собі любку з сусіднього табору лотишів, паню Л., матір двох дітей, яку іменував своєю секретаркою, призначивши її чоловіка комендантом унівської, добре платної поліції. Пані ця, хоч і не робила нам шкід, напевне мала той вплив на містера Томашека, що лотишів, яких було тричі менше в таборі, мали не тільки найкращі, чисті і вигід-мешкання в нормальних каменцях за табором, але й обсадили на 90 відсотків всі платні становища в УНРР-і, — на 96 ми мали 11! — підібрали собі по-

тайки всі кращі приділи та надзвичайні додатки і зводили нас до ролі якогось меншевартного партнера, для якого існували відпадки та найтяжчі, здебільша неплатні, або платні тільки цигарковим приділом роботи. В таборі мали ми отак проти себе містера Альфозія Томашека, його ближчих співробітників — харчевого референта-хапуна Діаманда, смаркатого грека від реєстрації Куфоса, що вважав усіх дівчат за своїх наложниць, магазиново-го аргентинця, що теж мав любку лотишку і референта безпеки, теж з розпусників та безоглядних людей, і вони всі мали за собою мундир УНРР-и та американську окупаційну владу, — але мали теж проти себе кліку лотишів, яка, підсуваючи усім „високим” своїх коханок, була безоглядним господарем табору і в’їдалася нам у шкіру, скільки могла. Український табор Маннгайм — це була одна низка боротьби та змагань так з „панамми” з УНРР-и, як і їх холоуями з лотишів, що всі разом були проти нас і витворяли речі, про які знову ж треба б писати книгу жаху, кривди та здирства з найбідніших.

На щастя, не всі були Томашеками і не всі Фріденбергами, як звався голова лотишського табору, постійний гість Томашекового кабінету. На тлі тієї несамовитої кучки глитаїв і хапунів, нам з Маннгайму видаються сьогодні майже янголами два інші службовці тієї ж маннгаймської УННРА-и: заступник Томашека, теж чеський емігрант і натуралізований англієць, капітан Мрквица та референт добродійности і шкіль, англієць капітан Молден, — люди, яких ми зберегли в найкращій пам’яті і яким наші найщиріші почування вдячности, якщо вони мають вартість перед Богом, повинні допомагати в житті так, як вони оба допомагали нам, тоді беззахисним і виданим на жир всякій міжнародній голоті, що пролізла до УНРР-и. Правда, це була пані Прагер та міс Роджерс, теж наші захисниці, і їм теж віддаймо належне при цій згадці про Маннгайм. Бо були й інші жінки, зовсім достроєні до свого шефа Томашека та його лотишських обожників.

Не диво, що коли ми мали поладнати якусь справу, ми або, вичікували

на момент, коли Томашек був неприязний, або ходили за нею до Мрківці чи Молдена, нашого добродія. Молден був спеціально „наш”: він захопився нашим прегарним маннгаймським хором, театральною і танковою групами, пильнував нашої гімназії і шкіл, і врешті дійшло до того, що залюбився, старший вже, в одну з наших таборянок, оженився з нею і виїхав до Англії, де має синка та звідки нероз'ясує до мене і до інших наших таборян. А весілля

Капітан Молден

кап. Молдена відбули ми за всіма українськими звичаями, з українським короваєм і рушником, зодягнувши його у вишивану сорочку, — дарунок наших таборових вишивальниць для обох: для нього і для кпт. Мрківці, що мріяв про поворот до свого магазину мод у Лондоні і з кожного погляду був чесним та солідним урядовцем УНР-и, зрештою, назагал, дуже бідної на таких Мрківці і Молденів.

Не знаю яким чином, але у ті якраз часи на адресу нашого комітету почала приходити „Свобода”. Чи її хто заперенумерував для нас, чи Видавництво „Свободи”, висилаючи свій часопис до безлічі українських таборів, нашло теж адресу Маннгайму, про який тоді було так голосно, досить, що одного дня в таборі з’явився нежданий гість, щоденник „Свобода”. Я пригадую, яка то була втіха: саме почуван-

ня, що хтось там, за океаном, пам’ятає про нас, ніби всіх нас випростувало, не кажучи вже про те, що одинока надія, яку ми ще мали — це були наші заокеанські брати і вістка від них була більш варт, як хто зна які гроші. До того ж пошта ще не ходила правильно, кульгала, з-за океану взагалі можна було дістати хіба щось на адресу знайомих американських вояків — і в такий момент „Свобода”! Газету розривали, сходилися з нею по хатах, на живій газеті, яку я вів у таборі кожний другий вечір та яка притягала сотки слухачів, ми просто прочитували з неї все. Ми хапалися кожної вістки, як топельник соломини, ми сліdkували за всіма інтервенціями наших братів в нашу користь, за їх протестами в справі примусового вивозу, — ні, „Свобода” була тоді для нас справжнім другом, що подає свою руку і тепло клепає по плечі: „Не падайте духом! Все буде краще, повірте!” На кожну пошту ми чекали і в час, коли приходила пошта, найважливіше було: Ану, що там у „Свободі”?

Але ця ідилля не тривала довго. „Свобода” посміла написати про наїзд людоловців на Маннгайм і згадала при цьому прізвище Томашека, хоч знаю напевне, що про це ми до неї не писали і якщо така вістка появилася, то з якогось іншого джерела. Здається, написав про все до американських газет еп. Мстислав, що сидів тоді в Оффенбаху коло Франкфурту, де була головна квартира американської окупаційної армії, найшов зв’язки і переслав вістку і про Томашека та його участь у людоловстві за океан. Газету ми прочитали ввечері на „Живій газетці”, люди ще більш випростувалися. Ну, коли наші брати про все знають, то бояться нічого.

Та — „Свобода” перестала нагло приходити до табору. Підождали ми кілька днів, мабуть пошта винна — казали. Потім дні видовжились у тиждень і другий. Як голова табору, я постарався бути в момент, коли приносили пошту, в канцелярії УНР-и. Уявіть мою радість: „Свобода” прийшла! Але коли я простягнув по неї руку, лотиш, що з доручення Томашека займався розподілом пошти, відмовився мені її

дати. Я покликався на адресу. Прочитали, так і є, для українського табору. Але лотиш був впертий: Містер Томашек заборонив нам видавати цю газету. Містер Томашек? Я до нього в кабінет. Питаю, чому він заборонив видавати наш часопис, до речі видаваний в Америці, отже демократичний і ніким не оспорюваний. Томашек поденерований:

— Ні, ви тісі газети читати не будете!

— Якто? Хіба це заборонений часопис?

Починається дискусія. Містер Томашек намагається переконати мене, що „Свободи” не дозволить читати в таборі, бо ця газета нацьковує до війни, бере курс проти американського союзника Советів, а він мусить мати спокій в таборі і не дозволить бунтувати людей. Слова падають шорсткі, тверді. Томашек має злющий вигляд. Я обстоюю наші права до читання всякої преси, коли ми під опікою американської армії, і нарешті кажу, що буду жалітись вище.

— Можете — каже Томашек, — але там теж я буду жалітись.

Бачу, що капітан Мрквіца при сусідньому бюрку спокійно дивиться на мене, не мішається в розмову. Томашек ще раз пробує мене переконувати, що ми розагітовуємо народ, щоб не їхав на „родіну” і що беремо гріх на душу. Розмова кінчиться моїм неуспіхом.

В канцелярії Комітету з’ясовують справу. Всі обурені, але нічого порадижити не можемо. А тільки ввечері на запит на „Живій Газеті” (бо вістка про становище Томашека до „Свободи” вже пішла по таборі!), чому нема „Свободи”, виясню спокійно, що сказав мені Томашек. Табор обходиться без газети, яка стільки доброго для нього робила в моральному значенні.

Кілька днів пізніше я знову в кабінеті Томашека, але його немає, мене приймає капітан Мрквіца. Я ще раз оповідаю йому про черговий неприхильний для нас вчинок Томашека. Мрквіца розуміє мене. Пробує боронити свого шефа, потім каже виразно, що містер Томашек скажений за те, що „Свобода” написала про нього. Він, Мрквіца, не поділяє становища свого

шефа, але нічого вдіяти не може. Я прошу його, щоб мені дав хоч кілька чисел, що їх напевно назбиралося в Томашека багато. Кпт. Мрквіца йде до бюрка Томашека, пробує його відчинити.

— Ні, засуває. В цій шуфляді — каже чеською мовою. — Сам пробує читати, або каже собі перекладати.

Я настоюю, щоб кпт. Мрквіца таки добув нам „Свободу”, ми його не зрадімо, запевнюю його. Він погоджується. Поговорить з кпт. Молденом, до якого радить нам вдатися в тій справі.

З заступником своїм, дир. О. Павлициним, ідемо оба до кпт. Молдена. Він як завжди, широко розпитує про різні наші імпрези, про пляни, про недостачі. Розказуємо кпт. Молдену про „арешт” „Свободи”. Кпт. Молден не чув про це. Спитає, поговорить про це з Томашеком. Обіцяє, що все буде добре.

Але й інтервенція кпт. Молдена скінчилася нічим. Томашек був впертий і кпт. Молден переповів нам тільки його закиди „Свободі”. Питаємо, чи кпт. Молден поділяє ці аргументи. Абсолютно ні, навпаки, він певний, що народ повинен читати якнайбільше і виробляти свою власну думку. Але проти розпорядку шефа він вдіяти нічого не може. Просимо і його, щоб час до часу дав нам хоч яке число газети. Добре, але хіба тоді, коли Томашека не буде і він розпоряджатиме поштою під умовиною, що ми його не зрадімо. О, цього кпт. Молден не потребує боятись. В час розмови нашої входить кпт. Мрквіца і допомагає нам. Оба службовці УНРР-и говорять щось швидко по-англійськи з собою, розуміємо тільки, що їм обом не подобається ця „вихватка” Томашека. Треба чекати — кажуть нам оба.

Ми ще кілька разів пригадували і кпт. Мрквіці і кпт. Молденові про арештовану „Свободу”. Наше щастя хотіло, що містер Томашек поїхав на відпустку, забравши з собою і свою секретарку. Кпт. Мрквіца залишився сам. Я знову пригадав йому „Свободу”, яка приходила, — як це ми стверджували, — трохи не кожного дня, та яку нам нераз — сам не знаю вже, — як вдавалося викрасти під час розподілу пошти, хоч це бувало рідко. Мрквіца

пішов нам на руку. Він даватиме нам „Свободу”, але тільки до прочитання, після чого ми будемо йому звертати, а він складатиме її в бюрок Томашека, щоб той не довідався про його „зраду генеральної лінії”. Обіцяємо. Дістаємо цілий бунт нашого славного часопису, хоч дата його міцно спізнена. Але це нічого. Народ розібрав, читав, є про що говорити, є вістки, від яких стає трохи ясніше в понурих казематних залах. Віддавати треба, але газета „розлізлася” по великому таборі, хто її тепер найде? Щось вдається нам кпт. Мрківці звернути, важніші ми так і навмисне затримали. „Жива газета” має цікавий матеріал про братів з-за океану.

В грудні 1946 р., коли Томашек вернувся, „Свобода” пішла знову в „арешт”. Але кпт. Молден вже був втягнений в нашу „підпільну” акцію дістання її від кпт. Мрківці і сам нераз, коли я заходив до нього, витягав одне-двоє чисел та зламавши їх, наказував мені „Сховайте, швидко!”. Ми написали тоді ж у грудні до „Свободи” від цілого нашого Комітету подяку за підтримку нас на дузі та за присилання нам часопису, при чому описали теж в листі, як і в нас умовини та що діялося з висиланими нам примірниками. В січні 1947 дістаємо листа від „Свободи”. Ну, це й був лист! Від нього так нас підняло на дузі! Листа ми примістили за шибкою канцелярії і народ читав, а коли я його прочитав на „Живій газетці”, дехто втер сльозу зворушення. Редактор „Неділі”, Которович, був теж вражений змістом листа, ми дали йому для опублікування в газеті. З листа зробила Редакція „Неділі” клішу і в таким виді він появился на сторінках „Неділі”, що зрештою не могла ще передрукувати його, бо виходила ще латинськими буквами і тільки старалась про українські. На жаль, не маю під рукою того числа „Неділі” і зберіг тільки першу відбитку з кліші, яку „Неділя” переслала Комітетові, відсилаючи листа. „Свобода” стала нам другом, приятелем, про неї знали всі, про її арешт теж.

Тим часом, коли все це діялося із „Свободою”, український табір в Маннгаймї переходив чергові тяжкі потря-

сення. Роблено все, щоб нас розбити і зруйнувати наші важким трудом створені церкви, школи, театр, хор, організації і робітні. В березні 1946 року табір розколено на два і коло півтори тисячі українців вивезено з Маннгайму до нового табору в Ельвангені, табір стиснено в невеличкі приміщення, відібравши йому великі будинки, розбивши всі установи і організації. Ми змонтували наново церкви, школи, курси, театр і хор. Тоді в липні, якраз після з'їзду журналістів у таборі, яким ми всі так раділи і який так гостили, наказано нам виїхати до далекого польського табору у Вільдфлекені, де на приміщення дали нам два велитенські цементові сільоси та п'ять маленьких хаток. Це своя сторінка, страшна і несамоविта. Але страшна і несамоविта є українська впертість, трудолюбивість і завзяття. Неймовірним зусиллям почали ми з сільосів творити українську оселю, знову створено церкву, школи, курси, з нічого збудовано варстати, дитячий садок, приміщення. Коли уже сьак-так примістилися — прийшов наказ вертатись до Маннгайму, де за час нашої неприязности не то нікого в будинках, де ми жили, не було, але їх розруйновано і розбито до решти. Знову та робота, яку ми бачимо часто в муравлів: направа зруйнованого. Потім серед зими, якраз після Різдва, відбирають нам і ці нужденні будинки і нас розселюють у двох бльоках в місті, один від другого кілька кілометрів. Знову ті самі клопоти: що з церквою, школами, з магазином і установами. Знову все страшним зусиллям направляємо і наладжуємо. Тоді один з тих таборів у місті ліквідують і нас впахують до лотишських бльоків. Вже не живемо, а животіємо. Вже щось мусить статись, бо далі не піде. А дир. Томашек переїздить до сконфіскованого в німців прегарного будинку і веде свою політику далі. Все ще наклеюють нам на стінах його заклики, щоб опам'ятатись і їхати на родину, навіть на дорогу обіцяють 40 фунтів харчу. Дешево продає нас УНРР-а Советам! — кажуть таборяни, і на злість Томашекові ніхто не їде. І на злість йому все ще час до часу пригадуємо йому про „Свободу”, а він вперто доказує нам, що

тієї газети емігранти не повинні читати. Але ми вже дістасмо час до часу „Свободу” в ЦРУЕ, з редакції наших емігрантських газет, з якими тримаю зв'язок, дехто в таборі дістає вже на свою власну адресу.

Нарешті одного дня, — не можемо сказати коли — Томашек виїздить. Скінчив свій контракт в УНРР-і чи ІРО і їде на свою чеську „родину”. На його

місце не приходить наш приятель Мрковіца, ані Молден, що теж їдуть до дому, скінчивши контракти. Приходить ще гірший тип, теж з Англії, про якого колись напевно напишемо: містер Кирило Дін, один з найприкріших іривців, яких я зустрічав чи про яких чув, поліцейний службовець з Лондону, що із своєю лотишською секретаркою і лубкою Бергманіс вписав теж „сла-

ESTABLISHED 1893

TEL.: BERGEN 4-0139
4-0809

Oldest and foremost Ukrainian-language newspaper

English-language section THE UKRAINIAN WEEKLY

Published daily except Sundays, Mondays and Holidays

by

THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
81-83 GRAND STREET, JERSEY CITY 1, N. J.

29. січня 1947.

В.Ш.А. Курдидик і Комітет
Українського Табору,
Манінгайм, Нім.

Вельмишановні Панове;
Ми були глибоко схвилювані Вашим ласкавим листом з 26-го грудня м.р., тимбільше, що, можливо, і не цілком заслужили на теплі слова Вашого признання. Звичайно, ми докладаємо усіх зусиль, щоб зробити бодай усе це обмежене часом і обставинами „можливе” для Вашої оборони й допомоги, проте, ми часто сами собі ставляємо запитання, чи справді вже роблено і зроблено все. Тому таж Ваше признання принімаємо більше як зобов'язання на майбутнє, чим нагороду за дотеперішнє.

Але, якщо вже є хто, що справді заслужив на Ваше признання, це насамперед широкий загальний Ваших братів на американському континенті. Повірте, що твердження, що американські українці живуть життям своєї „старої” батьківщини, що радіють радості, якої небагато, та сумують смутком, якого над міру, народу, з якого походять, не є тільки втертою фразою. На цій вільній землі Ви не подибали б багато українців, головно серед імігрантів, які не залюбки б вже на саму згадку про Україну та в очах яких не заблестили б слези на кожну згадку про долю наших братів в Європі.

В порівнянні з Вашою працею та з Вашими трудами для добра і в ім'я нашої спільної батьківщини та нашого згорьованого народу, наші зусилля тут є тільки слабим відгомном. Ми заздрили Вам, що Ви могли працювати, боротися і терпіти за Україну більше, як це судилося нам. Тому теж ми пишаємось Вами й у відношенні до Вас в наших серцях немає нічого, крім братньої любови, подиву та найпакіших бажань, щоб доля нагородила ще всі Ваші труди і терпіння частям справжньої волі для Вас, для цілого нашого народу та для нашої праїдної Землі.

Дякуючи Вам за Ваші ласкаві для нас слова й побажання та бажаючи й Вам усіх благ, насамперед багатого сили й видержливості, щоб могли пережити теперішнє лихоліття, шлемо Вам усім наші щиро-сердечні

братні вітання

Ja редаक्टर: *Александр*

Фотокопія листа Редакції „Свободи” до мешканців Українського Табору в Манінгаймі

ветно” своє прізвище в історію нашої еміграції.

Ми з дир. О. Павличиним пішли попрощатись до містера Томашека, цього вимагала форма, тим паче, що лотиші зробили йому спеціальний прощальний вечір. Ми зайшли до приватного його мешкання, де застали невідступну паню Л. в дуже легенькій сукні. Містер Томашек був під настроєм, навіть просив дарувати йому деякі гострі речі, які — він казав — мусів робити та переводити в життя. За пляшкою вина, яку містер Томашек витягнув, він і далі обстоював правильність свого діяння, переконував нас, що ведемо народ до загибелі та беремо гріх на душу, не пускаючи його на „родіну” та впевнював нас, що у своїй комуністичній Чехословаччині, куди їде і про яку борювся все життя, буде почуватися добре. Пані Л. сиділа якийсь час з нами, потім, не прощаючись, зникла в сумежних кімнатах. Ми більш слухали, як говорили і вийшли з почуванням прикро відбутої формальності.

Містер Томашек поїхав. Як, коли — ми не цікавилися, нам було легше, що його не стало, хоч на його місце мав згодом прийти ще прикріший містер Дін. А тільки чергового дня, коли ми були в його тимчасового заступника, француза, ми зговорилися за його попередника і згадали про „Свободу”, яку Томашек конфіскував. Француз поцікавився справою і на наших очах відкрив одну шафу ключем. Відкрив і... З шафи висипались на пів кімнати рольки з нерозпечатаною та поодинокі числа „Свободи”, діла маса того часопису, на який завжди ми так ждали.

— Господи, „Свобода”! І скільки того! — могли ми тільки сказати і взялися розглядати та збирати розкинені часописи. Потім ми покликали когось з нашого магазину з мішками і понес-

ли, як сенсацію, добрих два міхи призначеної для Українського Табору в Маннгаймі. „Свободи”, яку тепер всі, не зважаючи на старі дати, кинулись розглядати та яка перебула в демократичній УНРР-і свій довгомісячний арешт. „Свобода” вийшла на свободу.

**

Можна б цілі книги писати про „опіку” УНРР-и, того добре задуманого діла, яке всякі Томашеки та їм подібні зводили і змінювали в пекло для доручених їм опіці нещасних скитальців. Колись якийсь історик, — я певний — видасть білу й чорну книги про дії тієї установи і будуть люди дивуватись, як глибоко засіла була пекольна большевицька агентура в цій прегарній на словах організації світового демократизму. Вже сьогодні пишуться про те ревеляції, але справжня істина про неї ще жде на свого історика. І тоді теж славетному містерові Томашекові і іншим, йому подібним типам, найдеться в цих книгах відповідна оцінка.

А сьогодні? Містер Томашек, темна постать маннгаймської УНРР-и і один з „опікунів” української еміграції, хто зна де і хто зна, яка його доля. Були чутки, що він арештований і засуджений.

Томашек минувся, а „Свобода” існує і виходить далі, навіть свій ювілей празнує. І як трагічно-веселим виглядає сьогодні намагання якогось містера Томашека спинити роботу та діяння „Свободи” серед українців, так колись напевно трагічно-наївними будуть виглядати і ті, що намагаються спинити та „арештувати” справжню свободу, Божий дар людям, що може ще сьогодні переживати „арешти” і „заборони”, але одного дня переживе своїх переслідувачів і діятиме на радість теж і нашому українському народові.

поверхи, що його перероблено та сяко-так пристосовано до потреб редакції і друкарні. В друкарні „Свободи” була тоді, руками накладана, преса до друкування газети, був „фолдер” до складання газети, був малий „джабер”, на якому друковано афіші, летючки та інші менші роботи, і був теж один ліпотип, хоча „Свободу” складалося переважно руками. Завідателем „Свободи” був Ардан, а технічним управителем був Андрій Савка. В друкарні було тоді вісім робітників: чотири українці, один поляк, один жид і два американці. В редакції був — як згадано — тоді вже секуляризований священник Іван Ардан, а співредактором був Антін Цурковський. „Свобода” появлялася тоді раз в тиждні. Висоту її тиражу в тому часі я не пригадую собі, але знаю, що за дальших три роки вона вже була зросла до яких 16,000 примірників.

З моїм приходом „Свобода” була приватною власністю Ардана, хоч і вважалася за „союзну газету”. Десь в 1907 році її відкупила від Ардана окрема Спілка, до якої належали: Кость Кирчів, Олекса Шарпона, Гавриіл Дзядик та Андрій Савка. Раніше Ардан мав купити „Свободу” від о. Дмитрова за дуже дешеvu ціну. „Свобода” була власністю Спілки всього два чи три роки і опісля перебрав її УНСоюз, головою якого був тоді Кирчів. Щойно в 1911 р. УНСоюз купив будинок в Джерзі Ситі, куди й перенесено „Свободу”. За часів Спілки управителем „Свободи” був Савка, а після перебрання її Союзом, управителем став Кирчів. Щойно опісля конвенція знову призначила управителем А. Савку.

Перейшовши на працю до друкарні „Свободи”, я виконував всяку друкарську роботу. Тоді в друкарні „Свободи” друкувались, крім принагідних друкарських робіт, ще й церковна газета „Пастир” та гумористичний двотижневик „Шершень”. Працювали ми по 8 годин денно і по 6 днів в тиждні. Початково я заробляв по сім доларів тижнево, а як „Свобода” перейшла до Джерзі Ситі, то моя тижнева „лейда” виносила вже 13 доларів, а під час першої війни я заавансував до 23 доларів

тижнево. „Свобода” виходила тоді вже по три рази на тиждень. Крім того, Союз мав тоді окрему Просвітну Комісію, головою якої був В. Сіменович, та яка почала видавати кожного місяця по книжечці, переважно на 20-30 сторінок друку.

В перших роках мого побуту в Америці, як і в пізніших часах, вся громадська робота утотожнювалася з УНСоюзом і „Свободою”. Вже в тому самому році, коли я приїхав до Америки, отже в 1906, я вступив до УНСоюзу та належав до від. „Запорозька Січ”. З тої назви ми всі були дуже горді. Раз ми „запорожці” — так на одних зборах постановили відповідно по-запорозькому зодягнутись. Задумали — зробили. Пішли ми до якогось кравця-поляка та оповіли йому в чому діло. Це було десь в 1907 році. Але полячисько, замість зробити з нас запорожців, „пошив” нас в польські уляни. Як я звернув йому увагу на це, то він ще й вилаявся, мовляв, „як пан зна лепей, то нех пан шис сам”. Це було десь перед Великоднем, бо пам’ятаю, що в цих наших козацьких на польський лад костюмах ми стояли на сторожі коло Божого Гробу. До того ми ще й шаблі були придбали собі, але де в Нью Йорку дістанеш справжню, „криву” козацьку шаблю? Купили ми якісь тоненькі шпади, а люди зупиняли нас на вулиці та розпитували, де то ми такі „чизнайф”-и дістали.

Очевидно, що громадське життя тоді в нас „кипіло”, бо навряд чи була яка неділя або субота, а то й звичайний робочий день, щоб на якусь ціль не „збирали”. І ми давали. Дивилися один на одного і давали, хоч і не легко долари приходили в кожному разі не так легко, як тепер. Крім доларів, ми давали ще й вистави. В ньюйоркській громаді ми мали тоді доброго режисера Цурковського, я був суфлером і так ми майже кожного місяця „виставляли” то „За батька”, то „Наталку Полтавку” і навіть „Запорожця за Дунаєм”. Тоді, подібно як і тепер в Нью Йорку, ми не мали своєї залі і як зачали ходити по наймах, так — виходить — ходимо й дотепер. Музики вчив нас тоді Смолинський, наш жид, а хором диригував Мирон Гундич, що був дяком. Найгір-

ПІВ СТОЛІТТЯ ЗА ЛІНОТИПОМ

Написав СТЕПАН ГЛАДКИЙ

Як „Свобода” обходить своє 60-ліття, мені бракує тільки ще чотири роки, щоб я міг з нею обходити 50-ліття моєї безперервної праці в її друкарні. Багато води переплило за той час і Гудсоні, але й чимало олова перетоплено за той час в друкарні „Свободи”. Бо через руки друкарів та через лінотипи перейшли не тільки кожна літера в десятках і сотках при мірників „Свободи” кожного з її 60 річників, але

й безліч найрізномірніших інших робіт: — книжок, календарів, брошур, плякатів, програмок, лєточок та всілякого іншого „друкованого слова”. Друкарня „Свободи” сьогодні це велика фабрика і велике підприємство, з десятками робітників та десятками тисяч доларів обороту й прямо вірити не хочеться, що вона розвинулася з такого друкарського „варстату”, який я застав майже півсторіччя тому.

Я приїхав до Америки точно 6-го березня 1906-го року із Стрілич Старих, Бібрецького повіту. Було мені тоді всього 16 років і приїхав я разом з 16 іншими хлопцями та дівчатами з „наших околиць”. Привіз нас агент, на ласку якого ми всеціло були здані в цьому напрямку Новому Світі. З корабля відправили мене відразу до Перт Амбой в Нью Джерзі, але там я побув лише кілька днів та приїхав до Нью Йорку, до свого краюна Степана Шевцова. „Накрутившись” по Нью Йорку та не знайшовши жадної праці, поїхав я працювати на ферму на Лонг

Айленд. Попрацював я там місяць, заробив перших своїх 17 доларів, і знову приїхав до Нью Йорку „шукати щастя”, але тільки втратив свій заробіток та знову помандрував на ферму. Побувши на фермі, вже на іншій, ще один місяць та заробивши знову 17 доларів, я знов приїхав до Нью Йорку і тепер уже „доробляв”; працюючи напереміну то при розвалюванні то при будові домів. Тут я заробляв уже по 7 до 15 доларів тижнево, — а тоді це були великі гроші!

Через знайомих я довідався, що „угорський русин” Василь Сареч, який мав маленьку друкарню на 14-тій вулиці, пошукує хлопця до науки. Це було в 1907 році. Я зголосився і мені відразу це „ремесло” припало до душі. Я швидко переймав всі таємниці тоді ще примітивного в цій малій робітні друкарського мистецтва та здобув собі до тої міри довір'я її власника, що він, виїжджаючи до „краю”, хотів залишити на мене все своє підприємство. Але де мені, тоді 17-літньому хлопцеві, хотілось перебирати той „клопіт на здорову голову”, отже я почав розглядатись за іншою подібною роботою. І так я за посередництвом Антона Цурковського, що був співредактором „Свободи”, власником і редактором якої був тоді Іван Ардан, дістався до друкарні „Свободи”.

„Свобода” приміщувалась тоді при 184 Гудсон Стріт в Нью Йорку. Це був малий, односторонній дім, хоч і на три

ше, що було, це те, що люди дуже спізнались на наші вистави. Заповімо, бувало, виставу на год. 8-му, а люди починають сходитися щойно коло 10-тої. Це коштувало нам багато нервів і раз я порадив — ми давали тоді „Запорожця” — щоб зачати точно, без уваги на публіку. І ми зачали дослівно при голих стінах, але після тої науки люди вже приходили точніше. Мушу додати, що тоді на наших виставах ми мали по 400 і більше людей, так що ніколи не мали втрати.

Всі наші вистави відбувались з рамени і при УНСоюзі, біля якого зосереджувалось ціле наше громадське життя. Правда, існували й деякі інші організації, але ті більше політикували, а ми роботу робили.

Праця в друкарні „Свободи” не була легка, але ми її вважали за почесну і вона теж підносила наше громадське значення. Ми, звичайно, більше від інших знали про те, що діється в Україні, в світі і в наших громадах, а крім того ми самі, не змовляючись, вважали, що ми повинні давати приклад іншим і робили це нашими пожертвами та нашою участю в громадській роботі. Від коли пам’ятаю, робітники „Свободи” і УНСоюзу завжди були перші, що складали свої пожертви на найрізномордніші цілі та з найрізномордніших нагод. Як не вірите, подивіться в річники „Свободи”.

З теперішніх співробітників в друкарні „Свободи” найскоріше по мені прийшов Володимир Кушнір, колишній

десятник Українських Січових Стрільців, і від нього ми знаємо точний перебіг всіх баталій, що їх зводили Усусуси. Опісля прийшли по черзі Степан Шимон і Теодор Гіль, а дальше Євген Парницький, Яків Кулинич та інші. Сьогодні всі вони вже висококваліфіковані знавці свого діла. Але вже найбільше розрослася наша друкарня після другої світової війни. Під час війни дуже бракувало фахових робітників в друкарні.

За весь час моєї праці в друкарні тільки раз, яких 12 років тому, ми мали непорозуміння з Адміністрацією. Нас було тоді 12 робітників і деякі домагалися підвишки заробітної платні, перериваючи роботу, хоч не всі. Я сам, хоч підвишки не домагався, солідаризувався з тими, що покинули роботу. Опісля ми знову всі почали працювати на попередніх умовах.

Можу додати, що перед війною мені запропонували, щоб я перебрав пост формана, бо підприємство розвивалося і треба було вже на місці допильновувати робіт. Я не хотів прийняти, але остаточно таки прийняв і видержав на тому пості аж до минулого року, коли то підірване здоров’я заставило мене покинути не тільки пост формана, але частинно і працю в друкарні. Майже півстоліття за лінотипом — це не жарти, але я з приємністю згадую ті часи, бо свідомий, що своєю працею я дав і свій вклад в розбудову нашого національного життя в Америці, так нерозривно зв’язаного із „Свободою”.

— Це був дійсно „добродійний” концерт!

— Чому?

— Бо так мені любо стало, що аж зачав спати. А я ж терплю на безсонність.

*

— Виїжджаю, дорогенький зятю, на один місяць для порятунку свого здоров’я.

— А, може б ви, дорогенька тещуне, виїхали ще на один місяць для порятунку і мого здоров’я?

(„Свобода”, 1912, ч. 23).

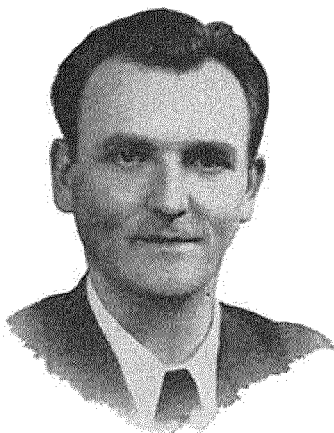
У ДРУКАРНІ „СВОБОДИ”

Написав СОФРОН ФЕДІВ

Вимога „свіжості” кожного щоденника, отже й „Свободи”, витьворює таку обставину, що значну частину праці, потрібної для випуску газети, приходиться виконати, можна б сказати, в останній хвилині, і то в повному розумінні цих слів. Навал праці у відносно короткому часі витьворює в дальшому типічну для кожної щоденної газети атмосферу напруження і поспіху. Так є у кожній друкарні щоденної газети, незалежно від її величини. Різниця лише та, що це напруження охоплює більшу або меншу кількість людей, які беруть участь в праці.

Період найбільшого напруження і поспіху в друкарні „Свободи” припадає на початок кожного робочого дня, що починається о год. 7.30 ранку. У відношенні до цілоти газети, — цей період є закінченням кожного числа газети, докладніше, закінченням складання і „ломки”, що й уважається закінченням поодинокого числа.

Вже кільканадцять хвилин перед початком праці, дзвінок контрольного годинника дзвонить зчаста. Працівники друкарні сходяться і, не гаючи часу, перодягаються, щоб бути готовими до праці точно о год. 7.30. Такий початок ми називаємо „позитивним” і це відноситься головню до складачів, бо якщо вони „позитивно не застартують”, то це може потягнути за собою опізнєння цілої газети, друку, експедиції і т. д. А робити є що! Треба зложити цілу першу сторінку найновіших вістей й закінчити 3 сторінки, з „учора”, що вимагають інколи ще деякої коректи

й поправок. Тому не диво, що усі п'ять „інтертипів” (складальні машини) вже точно о годині 7.30 зачинають лопотіти. Інші друкарі забирають складачам „з-під рук” готові поодинокі новинки, відбивають їх і віддають назад до редакції для коректи. З редакції, в якій редактори зачинають працю вже о год. 6.30 а то й раніше, також лопотять в тому часі писальні машинки і все нові сторінки вісток переходять до поодиноких складачів. Така виміна триває, аж доки не вичерпається потрібна кількість матеріалу.

Напруження добачується не тільки у безпереривній двогодинній праці, але також у поспіху і скорих рухах поодиноких працівників. Часто трапляється, що до друкарні „впадає” редактор і ляконічно кидає кому належить: „перенос на четверту” (очевидно сторінку); „кліша на три” (очевидно стовпці); „заголовок по середині вісімнадцаткою” (назва величини шрифту); „кінець”... (тобто, що ось це остання новинка на сьогодні) і т. п. Це всім нам, друкарям, зрозуміла мова.

Крім цих кількох слів — у цих двох годинах ніхто не говорить до нікого. Кожний знає, що має робити, і тому питати нема ані потреби, ані часу.

Метрампаж „замикає” сторінки, відбиває їх до останньої ревізії і за кілька хвилин готові сторінки, у рамах, з'їдуть ліфтом один поверх вниз, де приміщена велика друкарська машина, що вже, приготована машиністом, очікує на них. За кілька хвилин машина, за натисненням гудзика, по-

чинає гудіти, обертатись, — друкуючи потрібну кількість газети. Рівночасно починає працю експедиція, виписуючи, окремими машинами, адреси передплатників, або пакуючи більше чисел разом на спільні адреси книгарень чи „базарів”.

Так приблизно виглядає найголовніший щоденний період у друкарні „Свободи”.

У кожній друкарні щоденної газети скорочення цього періоду праці і його сконцентрування до кількох годин досягається при допомозі відповідного технічного устаткування і добору працівників. У нашій друкарні досягнуто цього тим, що поставлено аж п'ять складальних машин (інтертипів), які до того є найновішого типу, з усіма приборами і приспособленнями, що дозволяють використати видатність машини, а складачеві дають змогу без перерви складати, скажімо, цілу годину, не звертаючи уваги на саму машину, що до останніх меж автоматизована (автоматичне подавання металу, автоматична зміна магазинів із шрифтами, можливість мішання поодиноких шрифтів в одній лінії і пр.). Це машини, що їх можна купити і це зроблено. Але складніша справа з добром кваліфікованих складачів, яких нестача постійно відчувається. Тому то

друкарня „Свободи” рішила „вишколити” кілька „ляків” і це частинно вже переведено. Очевидно, що це ще не розв'язує справи сьогодні, бо бути „добрим” складачем це, між іншими прикметами, означає, що належить бути скорим, а скорість у складанні на складальній машині набувається щойно по довшій практиці. Проте, час скоро йде й наші „молоді” складачі поступово набирають „рутини”. Це відноситься також і до інших друкарів та машиністів, яких постійно бракує, але головню до складачів, бо на них у загальному припадає левина частина праці у процесі друкарського виробництва.

Як ми вже згадали, скоректовані сторінки „Свободи” відсилаються ліфтом „на долину”, до машини, яка їх друкує. Вимога „свіжості” газети і тут обов'язує і друк повинен тривати як найкоротший можливо протяг часу. „Свобода” для цієї цілі має спеціальну машину, що дає змогу друкувати довільно 4, 6 і 8 сторінок у одному процесі, включно з фалдуванням газети. Ця машина, хоч і випускає вже під кожним оглядом „готову” газету, не є „останнім криком”, але вона найвідповідніша для тиражу „Свободи” і технічно є комбінацією ротаційної та плоскої машини. При ротаційному подаванні паперу вона не вимагає ци-

Складальний відділ друкарні „Свободи” в 1952 р. Від ліва, біля своїх складальних машин, стоять: Євген Парницький, Степан Гладкий, Володимир Кушнір, Софрон Федів, Микола Твердовський, Дмитро Кравець та метрампажі: Яків Кулинч і Едвард Сарахман.

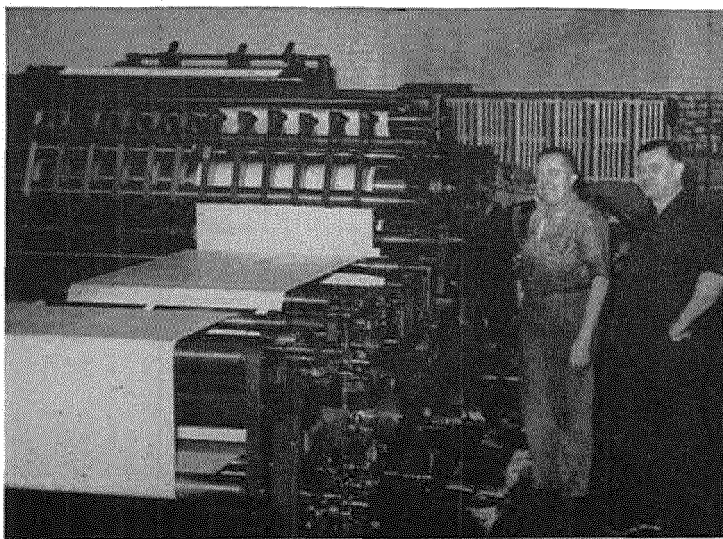
ліндричних форм складу і тому відпадає цілий відділ стереотипного відливання циліндричних форм. Це знову дозволяє зискати на часі і обнижує кошти продукції. Очевидно, що коли б тираж „Свободи” збільшився, скажімо, 3 рази, то ця машина не могла б виконати того завдання, що його вона виконує з повним успіхом тепер, друкуючи увесь тираж „Свободи” впродовж 4 годин.

Рівночасно із „великою” машиною починає свою щоденну працю також і експедиція. Вже на перших числах видрукованої газети починається відразу друкувати, теж на окремих машинах, адреси. Деяку кількість чисел розсилається негайно на найближчі місця продажу, головню в метрополітальній окрузі, так, що напр. в Нью Йорку можна одержати „Свободу” з найновішими вістками того дня, вже о год. 11-тій рано.

Експедиція також забезпечена модерними машинами для тієї цілі, бо нічого не допомогло б швидке складання і друкування газети, коли б, скажімо, експедиція тривала надто довго. І тут вимога „свіжості” діє.

З хвилиною, коли „Свобода” пішла на машину, — у складальному відділі помітне відпруження. Уже немає потреби поспіху і безперервності праці. Підготовка матеріалів до „Свободи”, їх

складання і ломка, розложені на дальших 12 годин, аж до 12-тої год. вночі. Це дає змогу зменшити кількість складачів для „Свободи”, і решту звільнити для інших робіт, що виконуються на замовлення. Бо крім „Свободи”, при чому розуміємо і її додатки „Ukrainian Weekly” та „Літ.-мист. тижневик”, друкарня виконує багато інших робіт, як газети, журнали, книжки, брошури, різні друки, листи, летючки, афіші, білети і т. д. Цей відділ „чужих робіт”, постійно розбудовується в останньому часі та поповнюється потрібними для такої роботи машинами і матеріалами. Проблема фахової людської сили і тут позначається постійною її нестачею. У розбудові цього відділу є ще й перешкода технічної натури, — головню труднощі в доборі однакових шрифтів в англійській та українській мовах. Це відноситься головню до немашинових, т. зв. ручних черенок, що майже не продукуються в Америці у тих самих кроях в латинці і кирилиці. До того, шрифтів кирилицею в З'єдинених Державах взагалі мало. Продуцентом розкішних шрифтів для усіх слов'янських мов (кирилицею) був колись Ляйпціг у Німеччині, що тепер лежить у советській зоні. На щастя, трудність і нестача ручних шрифтів і черенок не відноситься до друку книжок і у цьому відношенні друкарня вповні ви-

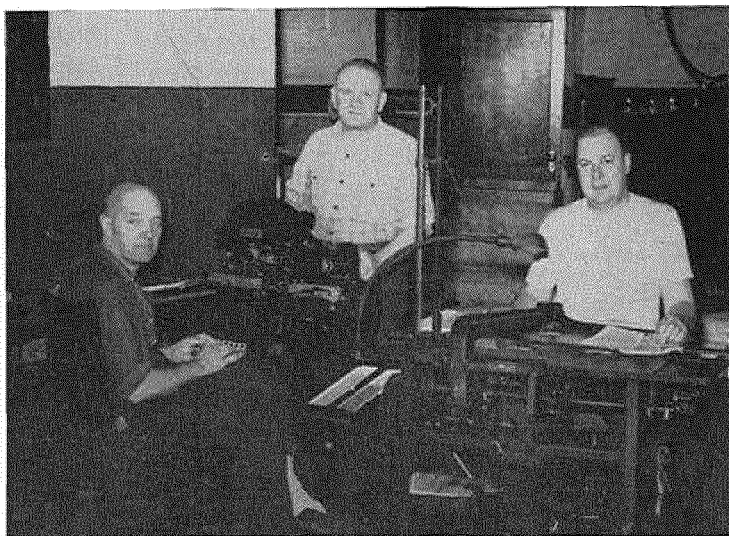
Друкарська преса „Свободи”. Біля неї (від ліва) Степан Шимон та Іван Книш.

вінувана. Натомість ця недостача дається дуже відчувати при таких роботах, що вимагають подвійного, чи краще, мішаного складу англійською і українською мовами. Треба пам'ятати, що майже всі роботи у цьому відділі, в меншій або більшій мірі, двомовні.

О год. 4-й дня кінчається робочий день для всіх тих працівників, що почали працю 7.30 ранку, і починається робочий день для тих, що працюють в нічній зміні, яка триває до год. 12-ої ночі. В нічній зміні працюють переважно складачі, що мають завдання закінчити склад „Свободи”, за винятком „останніх вісток”, що у свою чергу будуть складатися щойно в „останню хвилину” ранком, як також складати пильні чужі роботи, що мусять бути

виконані. На нічній зміні працюють також ті складачі, що виконують працю лише доривочно.

Друкарня „Свободи” є сьогодні найбільшою українською друкарнею у вільному світі і вона має всі технічні можливості виконати кожную друкарську роботу, бо розпоряджає не тільки модерним устаткуванням, але і кваліфікованими силами друкарського мистецтва. Звичайно, друкарня „Свобода” може мати ще й деякі недомагання, але вона постійно змагає до дальших поліпшень, даючи й свій вклад у ту велику справу, що її називаємо українською культурою, збереження і розбудова якої лежить на серці кожному українцеві, в тому числі і нам — друкарям.

Експедиція „Свободи”. Від права: Теодор Гіль, Петро Постолюк і Володимир Назаревич.

У провінційного голяра питається гість: — Чи ваша бритва гостра?
— Що до того, то ні, борони Боже! Сідайте, пане, без страху!

*

— Сиди ж тихо, Івасю! Казав я це тобі вже сто разів, а оце кажу тобі вже третій і останній раз!

(„Свобода”, 1912, ч. 23).

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА В КАНАДІ

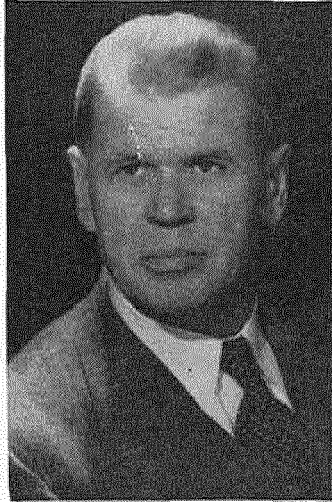
Написав ДАНИЛО ЛОБАЙ

У цьому 1953 році, коли „Свобода” обходить свій 60-літній ювілей, припадає якраз 50-ліття української преси в Канаді. Перша українська газета на канадській землі появилася в 1903 році — цілих 12 років після прибуття двох перших українських імігрантів до Канади. Ця газета — „Канадський Фармер” — виходить і донині в Вінніпегу. В наступному році, 1904, почав виходити у Вінніпегу другий український часопис „Слово”, але в тому ж році він закінчив своє існування. Рік пізніше появилася в Вінніпегу третя українська газета — „Ранок”, що під назвою „Канадський Ранок” виходить й досі.

Усі ці три перші українські газети мали одне спільне: їх почали видавати не-українці. „Канадський Фармер” видавали англійці з Ліберальної партії, „Слово” започаткували англійці з Консервативної партії, а „Ранок” почала видавати канадська пресвітеріанська церква.

Щойно четверту газету українською мовою — „Червоний Прапор” — почали видавати в 1907 році самі українці, але це були соціалісти-інтернаціоналісти. Як і попередні три часописи, — „Червоний Прапор” виходив у Вінніпегу. В 1908 р. він закінчив своє існування (вийшло 18 чисел), але на його місце почав виходити в 1909 р. другий соціалістичний орган — „Робочий Народ”.

Абсолютно точні інформації про українську канадську пресу за 50 ро-

років її існування трудно подати просто тому, що в Канаді нема бібліотеки, в якій були б зібрані річники чи поодинокі числа всіх українських газет, що виходили і тепер виходять. Таких збірок не має також ні одна редакція газети, ані приватна особа. Можливо, що живуть ще поодинокі особи, які могли б подати точніші інформації, — але за ними треба було б пошукати. Тому подані тут інформації є все, що можна бу-

ло в таких канадських обставинах зібрати.

Сучасна українська преса в Канаді

Перші українські імігранти приїздили до Західної Канади й поселялися на землі з наміром стати власними господарями. Місто Вінніпег у провінції Манітобі стало осередком першого організованого українського життя. — Тут почали виходити перші українські газети і найбільш з них виходять тут досі. Беручи хронологічно, як вони появлялися і втрималися до нинішнього дня, маємо тепер таку картину:

„Канадський Фармер”. Тижневик, виходить у Вінніпегу від 1903 р. Почали видавати його англійці з ліберальної партії. В 1913 р. газету купив чеський імігрант Франко Доячек. В липні 1927 р. газета перейшла на власність Григорія Курдидика. В січні 1932 року видавництво знову відкупив Ф. Доячек. Після його смерті в 1951 р. газета перейшла на власність його сина, Ч. Е. Доячека. В українській по-

літиці часопис є незалежний. В канадійській політиці підтримував і підтримує Ліберальну партію, за винятком деякого часу, коли власником був Г. Курдидик. Тоді він підтримував Консервативну партію. Редактори були від початку: Іван Негрич, Осип Мегас, З. Бичинський, А. Новак, О. Г. Гикавий, В. Біберович, д-р Т. Дацків, д-р К. Андрусичин і М. Г. Гикавий (теперішній редактор від 1945 р.). Найдовше редактором був О. Г. Гикавий — майже 20 років. Газета має тепер 12 сторінок.

„Ранок” (пізніше „Канадійський Ранок”). Почав виходити у Вінніпегу в 1906 р. Видавала його канадійська пресвітеріянська церква. В 1920 р. злучився з газетою методистської церкви — „Канадієць” і від тоді виходить під назвою „Канадійський Ранок”. Тепер часопис, на 8 сторінок малого формату, виходить 1-го і 15-го кожного місяця. Присвячений поширенню євангельсько-християнської думки й освіти. Редакторами були: Іван Водруг, В. Пиндиківський, Ю. Ситник, М. Глова. З. Бичинський, д-р Олександр Сушко, М. Карabut, а тепер редактором є Ів. Роберт-Ковалевич.

„Український Голос”. Тижневик, виходить у Вінніпегу від 1910 р. Перша українська газета в Канаді, що її почали видавати українці народовці власними силами. Були це перші українські учителі, що відіграли в той час велику роллю в національному й політичному освідомленні українського населення в Канаді. Газета є органом Союзу Українців Самостійників, демократичного політичного угруповання, що гуртує в своїх рядах найбільший відсоток української світської інтелігенції, вихованої вже в Канаді. Також підтримує Українську Греко-Православну Церкву. Першим редактором був Василь Кудрик (тепер священик УГПЦ). Короткий час редакторами були Ю. Ситник і О. Жеребко. Найдовше редактором був Мирослав Стечишин — від 1921 до кінця 1946 р., коли недуга прикувала його до ліжка. В часі його недуги часопис редагував о. В. Кудрик. Від вересня 1947 р. редактором є І. Г. Сирник. Від 1947 р. видавництво має власний будинок. Довгі роки воно мало назву Українська Видавнича Спіл-

ка, а з початком 1949 р. переіменовано її на Видавнича Спілка Тризуб. Газета має тепер 12 сторінок. В канадійській політиці підтримує Ліберальну партію, а в українській — Українську Національну Раду.

„Українські Вісті”. Український католицький тижневик в Едмонтоні, у провінції Алберті. Почав виходити в грудні 1929 р. Редактор Василь Дикий. Газета має 8 сторінок.

„Новий Шлях”. Почав виходити в жовтні 1930 р. в Едмонтоні, Алта., потім його перенесено до Саскатуну в провінції Саскачевані, а від 1942 р. виходить у Вінніпегу. Є це орган Українського Національного Об'єднання — УНО, що в українській європейській політиці солідаризується з Організацією Українських Націоналістів (ОУН) під проводом полк. А. Мельника. Редактором від самого початку є М. Погорецький. Газета спочатку виходила тижнево на 4 сторінки, потім на тиждень по 8 сторінок, опісля виходила деякий час три рази тижнево по 4 сторінки, а від осені 1952 р. знову виходить двічі тижнево по 8 сторінок. Видавництво має власний 5-поверховий будинок.

„Вісник”. Український релігійний двотижневик, орган Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Виходить у Вінніпегу від 1923 р. Видає Видавнича Спілка Тризуб. Редактори о. В. Кудрик, о. С. В. Савчук, тепер знову о. В. Кудрик. Часопис має 8 сторінок малого формату.

„Голос Спасителя” (на початку „Голос Ізбавителя”). Перше число вийшло в квітні 1923 р. в Йорктоні, Саск., як місячник малого формату. Виходив до березня 1928 р. По кількарічній перерві почав знову виходити в листопаді 1933 р. Тепер місячник малого формату на 64 сторінки. Видають Отці Чина Найсвятішого Ізбавителя в Йорктоні, Саск. Редактор Пр. о. М. Щудло ЧНП.

„Український Робітник”. Найстаріший український тижневик у Східній Канаді. Виходить від 1934 року в Торонто, Онт. Орган гетьманського руху в Канаді. Редактори: І. Н. Корчинський, О. Луговий, М. Гетьман (найдовше), д-р Юрій Русов, тепер Юліан Тарнович. — Газета крайню консервативного на-

прямку. В канадській політиці стоїть ближче до Консервативної партії, в українській європейській політиці — поборює Українську Національну Раду. Часопис на 8 сторінок.

„Світло”. Католицький журнал для українського народу. Почав виходити 1-го травня 1938 року в Мондер, Алта., на 8 сторінок малого формату, як тижневик. Видавали і видають оо. Василіяни. Тепер виходить в Торонто, Онт., на 32 сторінки як місячник. Редакційна колегія: о. А. Трух, ЧСВВ; о. Іреней Назарко, ЧСВВ; о. Д. Попович, ЧСВВ; о. В. Дрібенький, ЧСВВ.

„Євангельська Правда”. Релігійний часопис, присвячений поширенню науки Слова Божого. Виходить кожного місяця в Торонто, Онт., від 1940 р. на 8 сторінок малого формату. Редактор М. Фесенко.

„Голос Молоді”. Виходить від 1947 року у Вінніпегу. Видають Молоді Українські Націоналісти Канади К. Спершу виходив як місячник, тепер виходить як кварталник на 48 сторінок малої вісімки. Ілюстрований, друкується в українській і англійській мовах. Редактори: Лев Коссар, Богдан Боцюрків.

„Гомін України”. Суспільно-політичний тижневик, виходить в Торонто, Онт., на 8 сторінок від 1948 р. Хоч того не зазначено в газеті, є це орган Ліги Визволення України в Канаді й Організації Українських Націоналістів (революціонерів). Редактор: д-р Роман Малащук.

„Наша Мета”. Український національний часопис, видаваний тижнево в Торонто, Онт., від 1949 р. на 8 сторінок. Є це католицький орган у Східній Канаді. Редактор: о. Петро Хомин.

„Мій Приятель”. Єдиний журнал для українських дітей Канади й Америки. Видає Централь Українців Католиків у Вінніпегу від 1949 р. Редагує редакційна колегія під управою о. Семена Іжика. Ілюстрації мистця Мирона Левицького. Виходить 15-го кожного місяця, крім вакацій, на 16 сторінок малого формату на добрім папері

„Розбудова Держави”. Виходять чотири рази на рік в Монреалі, Кве., від 1949 р. Видає Політичний Провід Зарева. Головний редактор: д-р Марко Антонович. Ідеологічно-політич-

ний напрям: Організації Українських Націоналістів під проводом А. Мельника, хоч того не зазначено в журналі. Має 32 сторінки.

„Нові Дні”. Універсальний ілюстрований місячник, виходить в Торонто, Онт., від 1950 р. Головний редактор: Петро Волиняк. Журнал друкується на добрім папері, має 32 сторінки. Переважно друкує твори авторів з підсоветської України.

„Жіночий Світ”. Видає Організація Українок Канади ім. Ольги Басарабової у Вінніпегу від 1950 р. Редакторки: Ніна Синявська, Калина Кандиба-Лазор, тепер Стефанія Бобнюк. Журнал ілюстрований, на добрім папері, має 24 сторінки, виходить раз у місяць.

„Логос”. Богословський кварталник, виходить від 1950 р. Видає Колегія Професорів Духовної Семінарії ОО. Редемптористів у Ватерфорд, Онт. Редакція: о. В. Маланчук, Ч.Н.І. Журнал на добрім книжковім папері, має 80 сторінок.

„Юнацтво”. Місячник в українській і англійській мовах, виходить в Едмонтоні, Алта., від 1945 р. на 16 сторінок. Редактор: о. Курило, ЧСВВ.

„Католицька Акція”. Місячний орган Централі Українців Католиків Апостольського Ексархату Західної Канади, виходить в Едмонтоні, Алта., від 1950 р. на 8 сторінок. Редактор: Богдан Казимира.

„Наша Культура”. Науково-популярний місячник української культури, виходить у Вінніпегу від 1951 р. на місце „Слова Істини”. Редактор: Митрополит Іларіон (д-р Іван Огієнко). Місячник малого формату на 16 сторінок

„Наша Держава”. Орган консервативно-державницької думки, виходить що другий четвер в Торонто, Онт., від 1952 р. на 4 сторінки. Редактор: Михайло Гетьман. Є це другий орган гетьманського руху в Канаді. Почав виходити після розколу в Союзі Гетьманців Державників, що наступив під час з'їзду організації в Торонто 1952 року.

„Ukrainian Commentary”. Місячник, видає Комітет Українців Канади у Вінніпегу від 1952 р. на 8 сторінок малого формату. Є це єдине видання канадських українців (не комуністів) в

англійській мові в цей час. Колективна редакція в канцелярії КУК під проводом В. Кохана і д-ра І. Глинки.

Комуністична преса. Крім цих українських національних видань виходять ще в Канаді комуністичні газети: дві в українській мові й одна в англійській, але призначена для українців. „Українське Життя” виходить тижнево в Торонто, Онт., від 1941 року, тепер на 10 сторін. Редактор С. Мацієвич. „Українське Слово”, тижневик, виходить у Вінніпегу від 1943 року, тепер на 20 сторінок малого формату. Редактор: М. Шатувльський. “The Ukrainian Canadian”. Виходить в Торонто, Онт., від 1947 року два рази в місяць на 12 сторінок малого формату. Редактор Джан Вір (Іван Вивюрський), що скінчив вишкіл в комуністичнім Ленінським інституті в Москві. Це видання призначене для молоді.

Українська канадійська преса в минулому

За 50 років було в Канаді багато українських газет і журналів, що перестали виходити. Про них тяжче зібрати точні інформації, як про існуючу пресу. На підставі доступних джерел, а також власних матеріалів автора цих рядків, що живе від 1913 року в Канаді, огляд української преси в минулому представляється так:

„Слово”. Виходило у Вінніпегу в 1904 р. як орган Консервативної партії. Редактор: Йосип Косовий.

„Червоний Прапор”. Виходив у Вінніпегу в 1907-1908 рр. як орган українських соціалістів. Редактори: Павло Крат, В. Головацький.

„Робочий Народ”. Орган Української Соціал-Демократичної Партії, виходив у Вінніпегу від 1909 до 1918 року, спершу як тижневик, а потім як місячник, далі знову як тижневик, а від 5-го грудня 1917 р. два рази на тиждень. 28-го вересня 1918 р. заборонив його канадійський уряд разом з іншими соціалістичними і чужоземними газетами. Редактори: Мирослав Стечишин, Павло Крат, Євген Гуцайло, Іван Стефанівський, Матвій Попович, Данило Лобай.

„Православіє”. Орган єпископа Серафима, виходив у Вінніпегу періодично в 1905-1907 рр.

„Свідок Правди”. Релігійно-народний часопис (баптистів), почав виходити при кінці 1909 року в Торонто, Онт.

„Канадійський Русин”. Тижневик, орган українців греко-католиків, почав виходити у Вінніпегу в травні 1911р. З приїздом єпископа Н. Будки в 1912 р. став його органом. У 1918 р. змінив назву на „Канадійський Українець”. Виходив до 1931 р. Редактори: М. Сироїдів, д-р Олександр Сушко, Іван Петрушевич, о. Мирон Залітач, Роман Кремар, Іван Рудачек та інші.

„Хата”. Тижневий часопис, виходив у Вінніпегу в 1912 р. (Інше джерело каже, що в 1911 р.). Редактор Євген Козловський.

„Наша Сила”. Двотижневий журнал, виходив у Вінніпегу в 1912-1913 рр. Редактор: Іван Слюзар.

„Новий Край”. Тижневик, виходив у 1912 році в Ростерн, Саск. Видавець і редактор: П. Швидкий. (Інше джерело каже: редактор: О.Меґас).

„Новини”. Тижневик, виходив у 1913-1915 рр. в Едмонтоні, Алта. Редактори: Данило Якимів, Мирослав Стечишин.

„Канадійські Вісті”. Тижневик, виходив у Вінніпегу в 1913-1914 рр. заходом Руської Книгарні, якої власником був чех Ф. Долячек. Редактори: Дм. Дем'янчук, М. Пасіжняк.

„Поступ”. Тижневик, виходив у Мондер, Алта., в 1915 р. Редактор: Д. Яремко.

„Канада”. Тижневик, орган Консервативної партії. Виходив у Вінніпегу в 1914 р. Редактор: Н. В. Бачинський. Головним співробітником був Петро Карманський, який писав полемічні статті п. н. „Малпяче Зеркало”.

„Канадієць”. Тижневик, орган методистів, виходив в Едмонтоні, Алта., десь від 1909 до 1916 р. Редактор: М. Белегай.

„Хата”. Ілюстрований журнал, виходив у Вінніпегу в 1911 р. Вийшло 6 або 7 чисел. Видавець і редактор: Я. Н. Крет.

„Україна”. Ілюстрований журнал, вийшло два числа у Вінніпегу в 1918 році. Видавець і редактор: д-р Олександр Сушко.

„Дзвінок”. Часопис для української молоді, виходив раз у місяць у Вінні-

пегу в 1918 р. Вийшло 3 або 4 числа.

„Бадило”. (пізніше **„Кропило”**). Ілюстрований гумористично-сатиричний часопис, виходив у Вінніпегу в 1915-1916 рр. Видавець і редактор: Павло Крат.

„Вуйко”. Ілюстрований гумористичний часопис, виходив у Вінніпегу в 1917-1918 рр. а потім в 1925-1926 рр. Видавець, редактор, ілюстратор: Я. Майданик.

„Діточий Світ”. Місячний журнал для дітей. Вийшло триє чисел в 1924 році. Видавець і редактор: С. М. Дорошук.

„Нива”. Релігійний місячник для українців греко-католиків, виходив у Вінніпегу в 1920 р.

„Буковина”. Журнал малого формату, виходив у Вінніпегу в 1920 . Видавець і редактор: о. П. Божик.

„Фармерське Слово”. Орган українських фермерів в Алберті, виходив в Едмонтоні в 1921 р. Видавець і редактор: Т. Томашівський.

„Промінь”. Ілюстрований журнал для дітей і молоді, виходив щомісяця у Вінніпегу від січня 1927 р. три й пів року. Видавець і редактор: С. М. Дорошук.

„Канадійська Січ”. Орган українських гетьманців-монархістів у Канаді, виходив у Вінніпегу від травня 1928 р. Вийшло коло 10 чисел. Редактор: Володимир Босий.

„Гаранник”. Ілюстрований гумористичний часопис, появлявся неперіодично з довгими перервами протягом 14 років в Едмонтоні й Енддрю, Алта. Не виходить від 1935 року. Видавець і редактор: Т. Томашевський.

„Пробій”. Орган гетьманців, виходив неперіодично в Торонто, Онт., в 1923 або 1924 р. Редактор: Володимир Босий.

„Недільна Школа”. Листок для українських православних дітей, виходив у 1926-1927 рр. Редактор: прот. С. В. Савчук.

„Правда і Воля”. Тижневик, виходив у Вінніпегу в 1928-1929 рр. Редактор: д-р М. І. Мандрика.

„Євангельський Вістник”. Місячник, видаваний Союзом українських і російських баптистів Західної Канади, виходив у Вінніпегу в 1929 р. Вийшло 3

або 4 числа. Редактор: проп. Ів. Кмета-Ефимович.

„Наше Слово”. Український місячник, відбиваний на міміографі, виходив в Ошаві, Онт., в 1933-1935 рр. Видавало Просвітне Товариство ім. Шевченка при Українській Пресвітерській Церкві в Ошаві.

„Канадійські Новини”. Виходили раз на тиждень в Саскагуні, Саск., від 14 жовтня 1932 р. Вийшло лише кілька чисел. Редактор: Роман Кремар.

„Нова Часопись”. Независима українська просвітна газета в Канаді, виходила щотижня в Торонто, Онт., в 1934 році. Вийшло кілька чисел.

„Вістник Української Національної Ради в Канаді”. Неперіодичей журнал, якого перше число за серпень 1933 вийшло у Вінніпегу. Частина матеріялу була в англійській мові. Невідомо, чи вийшло більше чисел.

„Звено”. Український тижневик, виходив кілька місяців в Торонто, Онт., в 1934 році. Редактор: І. Н. Корчинський.

„Вісті зі Сходу”. Двоптижневик, виходив у Торонто, Онт., в 1927 році. Вийшло 9 чисел. Редактор: о. А. Сарматок.

„Фармерський Голос”. Часопис присвячений фермерським і робітничим справам, виходив два рази на місяць. Перше число вийшло в Едмонтоні, Алта., з датою 10-го грудня 1932. Вийшло двадцять кілька чисел. Редактор: Т. Томашевський.

„Торговельно-Промисловий Провідник”. Журнал-місячник, виходив у Вінніпегу від листопада 1934 р. Вийшло 7 чисел.

„Пасіка”. Ілюстрований пасічний журнал, виходив у Вінніпегу від лютого 1924 р. Вийшло кілька чисел. Редактори: Н. Паньків, Д. М. Ільчишин.

„Нова Ера”. Ілюстрований журнал, виходив періодично від 1931 до 1936 року в Канорі, Саск. Видавець і редактор: Левчук.

„Український Базар”. Місячник, виходив у Торонто, Онт., в 1934-1935 рр. Редактор: М. Петрівський.

„Народне Господарство”. Економічний місячник, виходив у Вінніпегу в 1935 і 1936 рр. Вийшло 6 чисел.

„Клич”. Політично-економічний місячник. Перше число вийшло за січень

1935. Редактор: А. Г. Глинка. Невідомо, коли журнал перестав виходити.

„Правда” і „Вперед”. Газета „Правда” почала виходити у Вінніпегу 15-го лютого 1936 р. як тижневик на 4 сторінки. Після липня 1937 року виходила що два тижні. В 1938 р. перенесено до Торонта і змінено її назву на „Вперед”. Видавали її українські робітники, що раніше були членами Товариства Український Робітничо-Фармерський Дім і комуністичної партії. Редактором у Вінніпегу і Торонто був данило Лобай. З браку фондів газета перестала виходити в червні 1940 р., проіснувавши чотири роки й чотири місяці.

„Український Кооператор”. Економічно-кооперативний часопис, виходив раз у місяць від червня 1937 в Канора, Саск. Видавав Саскачеванський Пшеничний Пул. Редактор: І. Д. Стратійчук. Невідомо, коли перестав виходити.

„Суспільний Кредит”. Український часопис Суспільного Кредиту в Канаді для українського загалу в Алберті, виходив на 4 сторінки від березня 1937 року в Едмонтоні, Алта. Редактор: А. Г. Глинка. Невідомо, коли перестав виходити.

„Бюлетень” і „Будучність Нації”. В 1933 р. почав виходити в Алвена, Саск., „Бюлетень Брацтва Українців Католиків Канади”. Його перших 8 чисел були відбиті на міміографі, а від вересня 1933 р. його друковано в друкарні оо. Редемптористів у Йорктоні, Саск. З початком січня 1938 р. „Бюлетень” з місячника перейшов на двотижневик і виходив у збільшенім об’ємі під назвою „Будучність Нації”. Редактором був о. Степан Семчук. Газета перестала виходити з кінцем 1950 року.

„Українська Родина”. Популярний літературно-історичний журнал, виходив у Торонто, Онт., від 1947 до 1949 р. Видавець і редактор: Олександр Луговий.

„Наш вік”. Український незалежний часопис політики, культури, економії та громадського життя, виходив тижнево в Торонто, Онт., від 1949 р. Перестав виходити на початку 1951 р., пізніше знову вийшло кілька чисел і нарешті закінчив своє існування на 89

числі з датою 2-го лютого 1952. Редактор: Д. Кислиця.

„Церква і Наріц”. Український православний місячник, виходив у Вінніпегу, пізніше в Гримсбі, Онт. Перше подвійне число 1-2 за квітень-травень 1949 р. вийшло на 48 сторінок. Друге подвійне ч. 3-4 за червень-липень також було на 48 стор. З віздом Архiep. Мстислава до ЗДА журнал перестав виходити на весні 1951 р. Редагувала його колегія на чолі з І. Ф. Власовським.

„Слово Істини”. Народній християнський місячник духової культури й рідної мови, виходив у Вінніпегу на 16 сторінок від 1947 до 1951 р. Видавець і редактор: Митрополит Іларіон (д-р Іван Огієнко).

„Комар”. Журнал сатири і гумору, виходив у Вінніпегу двічі в місяць від 1-го жовтня 1949 р. до половини 1950 р. (як продовження львівського „Комара”). Редактор й ілюстратор: Мирон Левицький. Видавцем на початку був Іван Тиктор, пізніше М. Левицький.

„Самостійна Україна”. Місячник культури, політики і суспільного життя, виходив у Вінніпегу в 1948-1949 рр. Передтим виходив і тепер виходить в Шікаго, в ЗДА. Редагує редакційна колегія.

Інші видання в минулому

Крім цих часописів і журналів були ще видання, що виходили неперіодично, дуже коротко або появлялися лише один раз, і взагалі такі, що про них нема докладних інформацій, лише є згадка, що вони існували. Це такі видання:

„Нова Громада” (1911) в Едмонтоні, Алта., „Робітниче Слово” (1917) в Торонто, Онт., „Пастирські Послання” єпископа Н. Будки (від 1913 р.) у Вінніпегу. „Заморський Вістник” (1920) Торонто, Онт., „Рільник” (1913), „Приятель України” (1922) в Оттаві, Онт., „Наш Поступ” (1923) в Едмонтоні, Алта., „Господар” (1924) у Вінніпегу, „Епархіальний Вістник” (1924) при друкарні оо. Редемптористів у Йорктоні, Саск., „Голос Правди” (1924), протестантський, у Вінніпегу, „Братський Вістник” (1927) Українського Католицького Братства св. Іван Милостивого у Вінніпегу, „Просвіта” (1929) у

Вінніпегу, „Західні Вісті” (1929) в Едмонтоні, „Стрілецькі Вісті” (1930) у Вінніпегу, „Сторож Правди” й „Зоря Правди” (1930) видали адвентисти в Каледж Гайте, Алта., „Відродження” (1930) в Едмонтоні, Алта., „Слово Правди” (1931) у Вінніпегу, „Неділя” (1932) у Вінніпегу, „Фармерські Вісті” (1932), „Думка” (1932), „Монитор” (1932), „Українська Газета” (1933), „Наше Слово” (1933) пресвітеріянське, в Ошаві. Онт., „Сурма” (1934), „Віра” (1935), „Рідна Церква” (1936), „Реформа” (1937), „Церква в народі” (1937), орган української католицької парафії св. Володимира і Ольги у Вінніпегу, „Церковне Життя” (1938) у Вінніпегу, „Голос Правди” (1938) біблійників у Торонто, Онт., „Січ” (1939), „Боротьба за Волю” (1940), „Нове Життя” (1940), „Канадійський Єпархіяльний Вістник” (1940), католицький, у Вінніпегу, „Наше Життя” (1941), у Вінніпегу, „Око Світу” (1950), ілюстрований журнал, вийшло одне число в Монреалі, „Культура й Освіта” (1950) неперіодичне видання Осередку Української Культури й Освіти у Вінніпегу, „Лемківщина” в Торонто, Онт.

Англомовні видання в минулому

“Canadian Ukrainian Review”, пізніше “Ukrainian Canadian Review”. Місячник, присвячений українським канадійським інтересам, виходив регулярно і нерегулярно у Вінніпегу від 1936 до 1943 р. Управляючим редактором був Волтер Левицький. Деякий час редактором був також Іван Данильчук.

“Ukrainian Tribune and Review”. Журнал присвячений інтересам українського народу, виходив у Вінніпегу в 1939 р. Перше число вийшло за квітень-травень і друге за червень того ж року. Невідомо, чи журнал виходив далі. Редактором був Іван Данильчук.

“Opinion”. Офіційне видання Товариства Українських Канадійських Ветеранів. Журнал малого формату на 20 і часом на більше сторінок, виходив у Вінніпегу від 1946 до червня 1949 р. Перших шість місяців виходив регулярно, потім нерегулярно, а в 1948 р. знову регулярно. Редактори: д-р Володимир Гренков, Василь Палюк, Антін Яримович.

„Вістник Молоді”, Вийшло 3 числа в англійській мові на 8 сторінок у Вінніпегу. (Каталицьке джерело, звідки взята ця інформація, не подає назви в англійській мові, ані року видання).

Комуністична преса в минулому

„Українські Робітничі Вісті”. Почали виходити у власній друкарні в Вінніпегу від 22 березня 1919 р. як тижневик на 4 сторінки. Від 3-го квітня 1920 р. виходили два рази тижнево, а від 1-го березня 1924 р. тричі на тиждень. Від 1-го січня 1925 р. стали щоденником, першим і єдиним до цього часу щоденником в українській мові в Канаді. Від 1-го вересня 1937 р. змінили назву на „Народна Газета”. Під час другої світової війни в 1940 р. канадійський уряд закрав видавництво, що видавало газету. Редакторами були: Данило Лобай, Матвій Шатульський, Матвій Попович. В числі 22 березня 1934 р., що вийшло в 15-ті роковини тієї газети, є коротка історія „УРВ”, а в ній такі інформації про редакторів: „В редакції „Українських Робітничих Вістей” від самого початку ((22 березня 1919) до сьогодні працює тов. Д. Лобай, а від 1920 року до сьогодні працює тов. М. Шатульський. Тов. М. Попович працював як редактор „Голосу Праці” від 1922 року, а потім „Голосу Робітничі”. Коли в 1924 році „Голос Праці” перестав виходити, а „Укр. Роб. Вісті” почали виходити три рази на тиждень, т. Попович почав працювати в „Укр. Рор. Вістях” і працював до 1926 року, поки не виїхав до Торонто до праці в Головному Українському Агітпропкомі Комуністичної Партії Канади”. 10 березня 1935 р. коли „Укр. Роб. Вісті” були вже щоденником, Д. Лобай покинув редакцію і цілком зірвав з комуністичною партією і тими організаціями, що були під її контролею. М. Шатульський був редактором до 1940 р.

Попри „Укр. Роб. Вісті” виходили у Вінніпегу інші видання, що їх видавали ті самі люди в тій самій друкарні. В квітні 1922 р. почав виходити місячник „Голос Праці”, а в березні 1923 р. „Голос Робітничі”, також місячник. Їх редактором був М. Попович. В 1924 р. „Голос Праці” зліквідовано, а назву „Голос Робітничі” змінено на „Робіт-

ниця". Редактором „Робітниці” був Мирослав Ірчан від 1924 р. до свого виїзду на Україну в травні 1929 р. Від 1-го квітня 1925 р. почав виходити тижневик „Фармерське Життя”, редактором якого був Д. Присташ до серпня 1932 р. Тоді газету зменшено з 8 на 6 сторінок і редактором став М. Сав'як. У березні 1927 р. появився місячник „Світ Молоді”, якого назву змінено пізніше на „Бойова Молодь”. Редактором його був І. Вив'юрський. Видавання „Робітниці” і „Бойової Молоді” пізніше припинено, а „Фармерське Життя” було заборонене канадійським урядом в 1940 році.

Крім цих часописів, призначених для широкого загалу читачів, виходив ще в 1931 р. у Вінніпегу чисто партійний орган. Його назва: „За більшовизацію”, політично - економічний та культурно - пропагандистський місячник Центрального Виконавчого Комітету Комуністичної Партії Канади. Перше число на 64 сторінки малого формату вийшло за травень. Такі ж числа вийшли в наступних трьох місяцях. Подвійне число за вересень-жовтень вийшло на 96 сторінок. В перших трьох числах було зазначено, що місячник виходить „За редакцією: М. Поповича, Л. Моріса, С. Кара, М. Ленартовича й І. Бойчука”. В останніх двох числах було додано на початку: Ів. Вив'юрського, Л. Моріс і С. Кар були не українці. Сем Кар (Шміль Коган) був арештований в Нью Йорку в 1949 р. і засуджений в Канаді на 5 років

ув'язнення за шпигунство в користь Росії.

Від 1933 р. виходили в Торонто, Онт., раз на два тижні (не завжди регулярно) „Робітничі Вісти”, що були органом української групи комуністів троцькістів. Видавцями і редакторами були: В. Босович, М. Оленюк.

В 1913 і 1914 рр. виходив ще в Едмонтоні, Алта. а потім у Вінніпегу „Русскій Голос”, що був органом канадійських меквофілів. Його редактором був В. Гладик.

**

Цей огляд української преси в Канаді за 50 років не є повний на 100 відсотків. Могли бути пропущені деякі видання, але їх не багато і вони не належать до більших, поважніших. Таким чином ми маємо тут 26 різноманітних газет і журналів, що виходять тепер (зглядно при кінці 1952 р., коли огляд був написаний), і 104 видання, що перестали виходити. Разом це дає цифру 130. (Де була газета з двома назвами, тут зараховано за одну). Не наведено тут часописів, переважно церковних, що виходили як російські.

Своїм форматом, зовнішнім виглядом, друком і розкладом матеріалу канадійські українські газети й журнали подібні до американських. Але в видавничій справі є між ними різниця. В Америці українські газети видають заповомогові союзи для своїх членів. У Канаді таких союзів нема і видавництва часописів спіраються безпосередньо на своїх передплатників і читачів.

СПОГАД ПРО „СВОБОДУ” В КАНАДІ

Написав ІВАН В. ІВАНЧУК

Гімлі — це мале містечко над озером Вінніпег в Канаді, коло 50 миль на північ від міста Вінніпег. Тут вперше поселилися ісландці з гористих околиць Ісландії, де часто вибухав вулкан. Цим ісландцям канадський уряд дав шмат землі коло озера Вінніпег і тут вони поселилися десь в половині 19 сторіччя. І так постало місто Гімлі, що означає „небо спокою”.

Коли перші українські піонери почали приїжджати до Гімлі десь коло 1898 року, то це вже було маленьке містечко. Там вже було пару склепів, пошта і навіть бляхар. Доїзд до Гімлі відбувався малим кораблем, бо до найближчої залізниці в Селкірк, віддаленого на 30 миль від Вінніпегу, було рівнож 30 миль.

Таким кораблем заїхали до Гімлі і мої батьки. Два роки раніше, в році 1900, поселився в Гімлі перший український іммігрант С. Богоніс, що походив з села Копичинці, звідки походять теж мої батьки. За його старанням та заохотою в 1902 році приїхало з Копичинець до Канади 8 родин. Мої покійні батько, тоді ще самотні, були провідником цього транспорту, з яким їхали зі своїми родичами і мої мама, тоді ще молода дівчина.

З тих 8 родин тільки мої батько і дідуно оселилися в Гімлі. На фармі, яку мій дідуно купив від ісландця за 700 доларів та яка мала 160 акрів землі, мої тато побудували для мого дідуна, свого свата, хату. Ця хата була побудована з брусів з білої осики, по-

шита соломною, виліплена глиною з середини і знадвору та вибілена вапном цілком так, як це роблять в „Старім Краю”. Дошок на підлогу до двох кімнат мої покійні тато самі натесали. А в сінях, якими були розділені дві кімнати, не було підлоги. Пригадую, що в цих сінях був відкритий камин, виліплений з глини, через який можна було дивитися на небо. — Була і „приспа попри хату.”

Мої батько були будівничим майстром ще в Копичинцях, а цей фах вони перебрали від свого батька.

Крім тих фарм, що їх вже мали ісландці, в Гімлі поселилися ще українці, пару поляків і німці. Але це вже були гірші фарми, бо на них було багато лісу, каміння, води і комарів.

Початки наших піонерів були дуже тяжкі. Літом чоловіки йшли на заробітки, а жінки з дітьми корчували ліс на поле; в зимі наші бідні фармері рубали дрова — „корди”, і продавали за що могли, щоб прожити. Ці „корди”, що мають 8 стіп довжини, 4 стопи ширини і 4 стопи висоти, возили волами по 18 миль, щоб продати за 75 центів. Треба було добре наробитися, щоб за день нарубати один корд.

Ті робітники, що були самотні, працювали в літі при будові залізничних доріг, „екстра генках”, чи при інших роботах, а на зиму приїжджали до Гімлі і рубали корди в наших фармерів за харч. Деякі винаймали хату і мешкали самі; часом в такій хаті мешкало по 10-15 хлопців, переважно з одного села.

Коли мої батько одружились, то спершу побудували собі хату у містечку Гімлі, а самі працювали при будові та при залізниці в Гімлі, бо тоді вона вже туди доходила.

В 1908 році батько продали хату і лоти у містечку та купили фарму, на яку перейшли жити. Фарма, без будинків, коштувала 1,200 доларів. На цій фармі батько побудували хату і стайню. Хата і стайня були пошиті соломкою і виліплені глиною, а хата знадвору була виліплена вапном, була також і приспа попри хату. До цієї одинокої біленької дерев'яної хатини в Гімлі завітала одного дня „Свобода”, з якою й я вперше зустрівся.

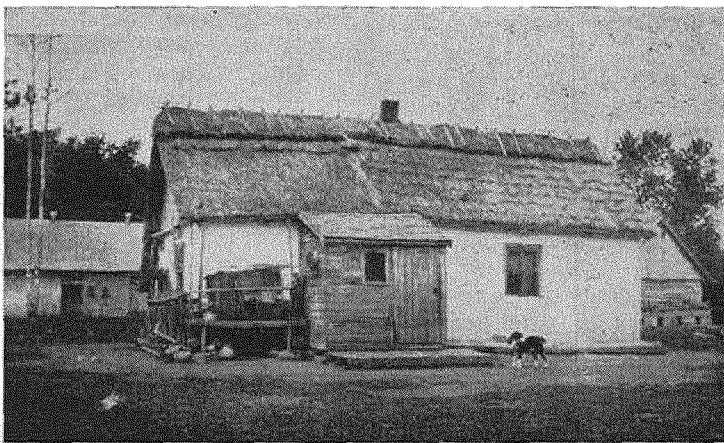
Коли мої батько почали передплачувати „Свободу”, я не знаю. Але я пригадую собі тільки початки першої світової війни 1914, а переважно тую першу зиму.

Коло пів милі від нас мешкало тої зими щось 10 робітників, переважно жонатих, і майже кожний з тих робітників вислужив при війську ще перед приїздом до Канади. Всі ці робітники походили зі села Васильковець і тому їх називали „васильковецькими”. Вони купували у нас молоко. У нас дома мешкав з нами татів рідний брат і кузин і ми їх кликали вуйками. Пошта приходила до Гімлі раз на добу кожного вечора о 7-ій годині. Майже кожного вечора один з вуйків шкандибав дві і пів милі до міста, щоб відібрати пошту і принести „Свободу”, на яку

10. або 11. годину вночі. Заки вуйко вернувся з пошти, до хати вже наскодилося з 10 осіб та розмовляли про різні справи, а переважно про війну. А як вже принесено „Свободу”, тоді або мої тато або один з вуйків читали її на голос, а всі слухали, довго обговорювали опісля прочитане. Ми з братом і сестрою спали в другій кімнаті і я мусів добре наставляти вуха, щоб почути, що читають і говорять.

І така була моя перша зустріч зі „Свободою” в лісах Канади. Через неї я до пізна не спав або рано мусів вставати, бо ті, які не чули у вечір, що в „Свободі” написано, приходили, часом по 4 і більше осіб за одним гальоном молока ранесенько, ще навіть корови не були видобні, бо хотіли прочитати „Свободу”.

Можливо, що власне тому ті давні часи осталися такі свіжі в моїй пам'яті від моїх дитячих літ. Мені, й напевно моїм батькам, тоді й не снилося, що пройдуть роки і я буду настільки щасливий, що, виїхавши з тої біленької хати в Гімлі, до котрої „Свобода” приносила вісті про український нарід, та матиму право покликуватись, що я був головним контрольором тої найстаршої і найбільшої української організації на американській землі, Українського Народного Союзу, який видає „Свободу”, яка з таким зав'язанням вже від 60 років допомагає в боротьбі за визволення українського народу і України, з якої походять мої батьки.

„Історична” хата Іванчуків в Гімлі.

УКРАЇНСЬКІ ЗАКОРДОННІ КОРЕСПОНДЕНТИ

Написав *ВАСИЛЬ МУДРИЙ*

Українська щоденна незалежна преса на рідних землях ніколи не розпоряджала власною інформаційною службою, розгалуженою по всіх континентах. Вона не розпоряджала нею і в самій Європі, виключаючи з того короткий час української державної незалежності. Про власні телеграфічні та кабеліві сполуки зі світом не могло бути мови. Не було також українських пресових агентцій для української щоденної преси.

Українська щоденна незалежна преса існувала тільки на західно-українських землях, знов же виключаючи короткий час існування української незалежної держави. Отже ця незалежна українська преса не мала ні великих закладових капіталів, ні мільйонних накладів, ні таких власних прибуткових підприємств, при допомозі яких можна було б належно розбудувати власну інформаційну службу. Між обома великими війнами існували на західноукраїнських землях такі незалежні щоденники: „Час”, що його видавали від 1920 до 1922 р. українські соціалдемократи у Львові; „Діло”, найстарший український щоденник взагалі; від 1930 р. „Новий Час”, що появлявся до того часу двічі на тиждень; і „Українські Вісті”, які проіснували не повних три роки перед вибухом другої світової війни. Були ще деякі спроби організувати українські щоденники у Львові („Український Прапор” в 1923 р. і „Час” у 1930 р.), але

вони не вдалися, бо ті щоденники не втримали навіть по півроку.

„Діло” було щоденником з великими загально-українськими традиціями. Воно виконувало величезну не тільки політичну, але й культурну роль не тільки в житті західноукраїнської вітки українського народу. Цей щоденник мав поважний вплив на український загальний і поза західними українськими землями.

Він був носієм і пропагатором української демократичної думки. „Діло”, як на українські відносини, було добре уфундоване матеріально, бо мало власну велику друкарню та видавництво книжок, літературних додатків до щоденника. Власником щоденника була кооператива „Українська Видавнича Спілка Діло”. Під ідеологічним оглядом український щоденник „Діло” стояв на платформі спершу української національно-демократичної, потім трудової партії, і накінець Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО). Це була та сама партія, що зміняла назви. Щоденник „Діло” ніколи не був офіційним органом партії.

„Новий Час” був загальнонаціональним українським безпартійним щоденником, що від початку, себто від 1930 р. підтримував Українське Національно-Демократичне Об'єднання і його Парламентарну Репрезентацію.

„Українські Вісті” це був щоденник, заснований на неповних три роки перед вибухом другої світової війни ред.

Дмитром Палівим. Щоденник цей був органом Фронту Національної Єдності, що його оснував у 1933 р. теж Д. Палів.

Не маючи власної інформаційної закордонної служби, українська щоденна преса була примушена користати з чужих інформаційних джерел, точніше з польських інформаційних агенцій, а саме: з урядової Польської Агенції Телеграфічної (ПАТ) та з Східної Агенції (АВ). В Женеві (Швейцарія) існувала українська пресова інформація під проводом п. М. Єремїва, призначена для обслуги всієї української преси, але появлялася раз на місяць і тому не могла давати своєчасно відповідного матеріялу для щоденної преси. Всі сервіси „ПАТ” і „АВ” були використовувані українською щоденною пресою дуже обережно і тільки мінімально. Це тому, що в них інформації з деяких європейських та позаєвропейських країн на політичні теми були навітлювані тенденційно.

„Діло”, в якому я довгі роки був головним редактором, намагалося цю недостачу власної об’єктивної інформації про важні події в світі виповнити дописами власних закордонних кореспондентів по різних європейських столицях. Інші українські львівські щоденники теж мали в деяких осередках міжнародного життя своїх кореспондентів, але не в такій кількості як „Діло”.

Закордонні кореспонденти „Діла” не прислали своїх інформацій щодня, бо це було за коштовне, а через те і неможливе. Вони мали завдання раз на тиждень або двічі в місяць прислати із своїх осідків огляди подій, не тільки політичних й економічних, але й культурних, які мали міжнародне значення. Кореспонденти, що жили в осередках більших українських емігрантських скупчень, мали інформувати і про життя української колонії. Кореспонденти „Діла” були платні, але були й такі, що дописували тільки за ціну передплати „Діла”, а також такі, що писали зовсім безкорисно.

Між першою і другою світовими війнами найважливішими осередками міжнародного політичного життя в Європі були Париж і Женева. Париж дов-

гий час надавав тон міжнародній політиці. Крім того, він був великим культурним осередком міжнародної ваги. Женева була осідком Ліги Націй.

Постійним кореспондентом „Діла” з Парижу був талановитий український публіцист **д-р Василь Панейко**, що писав довгий час під прибраним прізвиськом **В. Левицький**. Д-р Василь Панейко був до 1918 р. головним редактором щоденника „Діло”. По тім був секретарем закордонних справ ЗУНР, а далі головою делегації ЗУНР в Парижі. Він був автором голосної в 1920-тих роках публікації п. з. „З’єдинені Держави Європи”. З уваги на цю останню, користувався в дописах псевдонімом. З Парижу дописував дуже часто **д-р Юрій Студинський**. Несистематично писали до „Діла” **М. Ковальський** і **О. Шульгин**.

У Женеві постійним кореспондентом був **М. Данько** (Троцький), солідний і досвідчений журналіст, співробітник швейцарської преси, що появлялась французькою мовою. З Женеві дописував до „Діла” від часу до часу **Євген Бачинський**, найстарший тоді український емігрант у Швейцарії, червонохресний український діяч і оборонець української автокефальної православної церкви в Україні. Так самс спорадично писав із Женеві **М. Єремїв**. У часі сесій Ліги Націй, зокрема тоді, коли там відбувався процес українців із Польщі, репрезентованих Українською Парляментарною Репрезентацією, з польським урядом за паціфікацію, „Діло” репрезентував висланий туди паризький кореспондент д-р **В. Панейко**, що прислав дописи про ці сесії.

Найбільшим українським культурним осередком на еміграції була тоді столиця Чехословаччини **Прага**. Постійним кореспондентом „Діла” для чеських справ був у Празі знаний журналіст **Максим Гехтер**, який був членом редакції видаваного чехами в німецькій мові великого щоденника „Прагер Прессе”. Цей щоденник був неофіційним органом чеського міністерства закордонних справ. Від часу до часу дописував з Праги аж до своєї смерті **д-р В. Кушнір**, колишній редактор „Україніше Рундшав”, що появлялася свого часу у Відні. Про укра-

їнське життя в Празі та в Чехословаччині дописували: **Ст. Сірополко**, **д-р М. Дольницький**, **Ісаак Мазепа**, **Панас Феденко**, **Софія Русова** і **М. Славінський**. На загально-українські теми писав часто **Віктор Приходько**, який в одній зі своїх статей кинув був ідею скликання всеукраїнського національного конгресу. В 1930-тих роках ця ідея спопуляризувалась. Українські політичні чинники у Львові робили поважні заходи, щоби цю ідею зреалізувати та довели до того, що у Львові відбувся з'їзд лідерів українських політичних груп з західноукраїнських земель та з еміграції. Відмовилися від участі в підготовній праці до конгресу українські націоналісти. У Львові на цьому з'їзді покликано до життя окрему конгресову комісію, що відбувала деякі свої засідання на Закарпатті, але до скликання конгресу не дійшло. З Чех дописував до „Діла” на військові теми пок. генерал **Віктор Петрів**. Особливо цікавими були його статті, в яких була аналіза воєнних подій в Абесінії.

З **Карпатської України** дописували до „Діла” про тамешні події **А. Дівнич**, **д-р Володимир Бірчак** і **д-р Іван Панкевич**. Кореспондентом „Діла” з **Карпатської України** в часі її визвольних змагань був спеціально туди висланий **Роман Голян**.

Столиця Італії **Рим** була тоді теж важним осередком політичного життя з уваги на тамешній фашистівський устрій. Постійним кореспондентом „Діла” в Римі був **Євген Онацький**. Голова Видавничої Спілки „Діло” **д-р Іван Куровець** виїздив за свого життя майже щороку в часі ферій до Італії. Зі свого побуту та і своїх вражень він давав інформації в обмеженому колі громадян, а крім того писав у „Ділі” про свої поїздки по Італії. Покійний, на основі своїх помічень, ставився зовсім негативно до фашизму й, оповідаючи про тамешній режим та поліційну систему правління, сильно денервувався і ніяк не міг погодитися з фактом існування фашизму. **Д-р Іван Куровець** був громадянином великого формату і правдивим українським патріотом найкращого типу. Як директор Народної Лічницької Покійний придбав поважні фонди для будови українського шпи-

тально у Львові, що в 1938 р. став докраним фактом, але цього моменту **Пок. д-р Іван Куровець** вже не дочекався.

Берлін, столиця Німеччини, був теж поважним осередком українського життя на еміграції, а крім того головною ареною складного німецького внутрішнього життя. Постійним кореспондентом „Діла” в Берліні був **д-р Зенон Кузеля**. Крім того з Берліну дописували **д-р Степан Томашівський**, доки не вернувся до Галичини, **проф. Іван Мірчук**, **проф. Дмитро Дрошенко** і від часу до часу **Оля Островська** (під псевдонімом).

Постійного кореспондента у **Відні** „Діло” не мало, але дописували до нього **д-р Іван Турин**, **Андрій Жук**, доки не вернувся до Галичини, і **Айталь Вітошинський**.

Зі столиці Англії **Лондону** дописував постійно до „Діла” від 1931 р. **д-р В. Ю. Кисілевський**, управитель Українського Бюро в Лондоні, що його заснував й утримував **Я. Макогін**.

Зі столиці Баварії **Мюнхену** дописував до „Діла” бувший консул УНР **Оренчук**.

З **Америки (ЗДА)** в часі мого редагування „Діла” одиноком і зовсім безкорисним кореспондентом був **д-р Семен Демидчук**. Його кореспонденції читачі „Діла” пильно читали і їх собі хвалили, бо вони давали інформації про внутрішні політичні та економічні відносини в ЗДА. Від „Рідної Школи” їздив до Америки п. **Лев Ясінчук**. По приїзді він ділився на сторінках „Діла” враженнями про українське життя в Америці.

З **Китаю** писав до „Діла” на далекосхідні теми, на теми життя української колонії в Китаю і на теми з життя і побуту українців на Зеленому Клині, широкознаний далекосхідній українській діяч **І. Світ**.

Про **Індокитай** писала в „Ділі” цінні статті або фейлетони письменниця **Софія Яблонська**, що кількакратно там довше перебувала у складі французької фільмової експедиції.

Про **Мароко**, **Туніс** й **Єгипет** писав **Степан Левинський**. Пізніше він писав про Манджурію та Японію із **Харбіна**.

„Діло” мало своїх кореспондентів і в столиці Польщі **Варшаві**. Першим вар-

шавським кореспондентом був **Олександр Саліковський**. По його смерті дописував деякий час **М. Косоноцький**. Короткий час варшавським кореспондентом і парламентарним справоздавцем був **Іван Рудницький-Кедрин**. Про парламентарні сесії від 1928 р. писав часто кореспонденції до „Діла” д-р **Степан Баран**. Останнім кореспондентом з Варшави був **Г. Которович**.

Північно-українські землі в Польщі, а саме: Волинь, Холмщина, Полісся та Підляшшя були, як відомо, експериментом особливої польської політики, що її зокрема на Волині проводив у життя воєвода Юзефський. Завданням тієї політики було відгородження північно-західних наших земель від впливів із Львова та Галичини. Насамперед зліквідовано там насильно всі засновані заходами львівської „Просвіти” читальні „Просвіти”. З черги приступлено до ліквідації українських коопе-

ратив усіх видів, заснованих Ревізійним Союзом Українських Кооперативів зі Львова. Накінець почато адміністративними засобами ліквідувати доплив української щоденної преси з Галичини. „Діло” мало своїх кореспондентів на Волині і на Холмщині. Найталановитішим публіцистом з-поміж них був **Олександр Ковалевський**, який у своїх дописах критикував це штучне творення кордону між Галичиною і Волинню. Накінець його зломими і примусили мовчати. З Волині дописували ще пок. сенатор **М. Черкавський**, пос. **С. Хруцький** (з Холмщини), **Володимир Островський** і д-р **В. Річинський**.

До „Діла” часто писав цінні статті пок. **Вячеслав Липинський**, творець й ідеолог гетьманського руху. На сторінках „Діла” оголосив покійний у 1930 році і голосний комунікат про розв’язання Ради Присяжних гетьманської організації, якої він був головою.

Фрагмент фотомонтажу „Діла” та інших львівських українських газет із сконфікованим польською державною цензурою текстом перших сторінок.

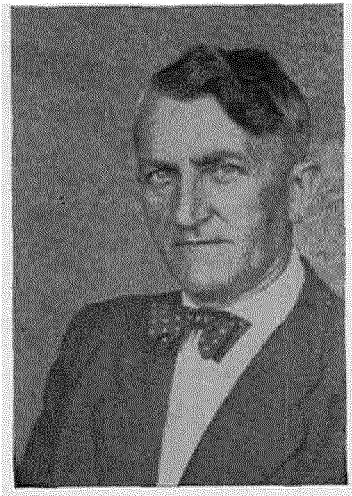
ПРЕСОВА КВАТИРА УСС

Написав Л. ЛЕПКИЙ

За першої світової війни військові чиновники не прив'язували ваги до преси для війська й пропаганди, як це було в останній війні. Полки, дивізії, корпуси, а навіть армії, не мали своїх часописів ані окремих органів. Вистачав офіціоз міністерства війни, невеличкий журнальчик, в якому публіковано підвищення старшинських ранг та деякі розпорядки. Пропагандивна військова преса, і загалом т. зв. пропаганда, це вже пізніша вигадка большевиків. Тоді, під час першої війни, народна пословиця „на село людей дурити” могла стосуватись тільки до брукової преси, в якій редактори з власної пильності доливали брехливої підливи. Та це була преса цивільна, військово не мало до неї ніякого відношення. Бували, щоправда, військові старшини кореспондентами деяких поважних щоденників. Вони подавали відгуки подій на фронті, змальовували настрої і це появлялось як репортажі з поля боїв. Такі дописувачі мали, звичайно, виреблене ім'я, від репортажів читачі починали читати часопис.

Саме ці модні під той час репортажі дали початок і стрілецькій пресовій діяльності. Молодий письменницький доріст серед УСС став пробувати на репортажах своїх сил. Бували поміщувані часами й віршовані речі стрільців — здебільша лірика.

В тому часі, як Січові Стрільці були в початковій стадії свого формування, приймаючи боеве хрещення у карпат-

ських боях, вони не мали змоги займатись публіцистичною діяльністю. Вона розвинулась щойно згодом, після битви на Маківці, коли УСС зійшли з Карпатських верхів на доли, промощуючи собі шлях через Дністер, Золоту Липу, над Стрипу. Тоді стрілецькі дописувачі обслуговували щораз цікавішими дописами українську пресу, маючи більше вражень, більше переживань: Їх вітав радісно Край, звільнений від наїзника.

Над Золотою Липою, під Заваловом, деякий час був затрим у поході. Це було літо і тоді появлялось у „Віснику Визволення України” та у віденському „Ділі” багато репортажів з фронту і запілля. Заблизтів у тому часі, між іншими дописувачами, четар Балюк, надійний публіцист, якому воцяька доля не дала розгорнути крил — він загинув таки того літа, під тим же Заваловом над Золотою Липою.

Не можна означити докладнішої дати заіснування Пресової Кватири УСС. Та вона почала свою діяльність у дійсності 1915 р., над Стрипою. Там велись довші бої і майже рік постою УСС на тому відтинку сприяв умовам для цього, тим більше, що всі боеві сили УСС були скупчені в одній околиці. Але вже весною 1915. року прислав був проф. Іван Боберський д-ра Назарука, який, приїхавши з Відня, започаткував пресову діяльність серед УСС. Д-ра Назарука можна теж назвати першим інструктором для

пресових дописувачів. Він створив для них окремих свого роду вишкіл.

Ще й досі пригадуються епізоди з тієї „школи” для пресових початківців.

Д-р Назарук навчав, ходячи звичайно з заложеними назад руками й розмірюючи кроки з кута в кут. При столі сиділи його учні, пильно настожуючи слух. А він говорив:

„То так, панове товариші. Це легко писати тільки замачавши перо. Треба знати, що і як писати! А писати треба перш за все цікаво! Хто не навчиться цікаво писати, нехай залишить писання. Зайвий труд, зайві всякі прикрасивикрутаси. Мусить бути тема, мусить бути проблема, мусять бути висновки... Потім короткі речення. Наша мова любить — слово і точка. А не розтягати, розволікати, як глисту! І треба все бачити. Все — значить навіть тоді, як нема що бачити. Прим. тут, ми нічого не бачимо, але бачимо дорогу. Видно телеграфні стовпи, на стовпах дроти, на дротах сидить ворона, інакше ворон. Ворон-чорний, ворон-символ війни. Так, панове товариші, є про що писати!..

Один з кандидатів кривився: „Що про ворону можна писати?” Другий докинув: „Дурна ворона...”

„Отож у тому й річ — перечив д-р Назарук. — Щоби про дурну ворону писати, треба вміти написати, бо про мудру нема штуки!

Прошу, слухайте:

Дорога. Телеграфні стовпи. Куди вони біжать? Куди йде ця дорога? Тихо, тільки дроти гомонять, відповідаючи: до фронту, туди, де в кривавій борні падають, як снопи, люди. Ні вдень, ні вночі не має спочину косареві смерті. Покуси кладе за покосами...

Гей, ти чорний вороне! На кого чигаєш, кому клюватимеш очі? Чи приятелєві вірному, чи другові сердечному, чи братові рідненькому?..

Для пояснення, панове товариші: в тому місці дещо позичаю з давніх козацьких дум. Це не шкодить, в'яже давнє минуле з новим, дарма, що і часи змінились і воєнна техніка...”

Кандидати на журналістів не погоджувались зі своїм вчителем, закидаючи, що не має акції. Але вчитель збивав їх закиди:

„Раз ворона має крила, має хвост, то є і акція. Врешті це не кінець. Побачите, як вийде далі...”

Д-р Назарук був добрий учитель, і учні були пильні, а проте не вивчилися на воєнних дописувачів. Навіть ці два найулюбленіші не зробили письменницької кар'єри. Один, а це десятник Клим, вийшов на доброго команданта піонерів та загинув у бою, другий — хорунжий Квас, став командантом пробойового загону. Вони були вроджені вояки, мали тверду руку, а до пера треба м'ягшої.

А все ж таки наука д-ра Назарука не пішла в ліс. На його репортажах вчилися інші, як писати. Бо він писав цікаво, легко, хоч не прив'язував ваги до мови — казав, що не хоче „путати себе правилами, які збіднюють мову...”

Діяльність Пресової Кватири УСС не обмежувалася тільки до репортажів чи дописів, які діставала для свого вжитку українська преса. Появлялися теж окремі публікації, що їх започаткував д-р Назарук своїми воєнними нарисами п. з. „Слідами Українських Січових Стрільців” та „Над Золотою Липою”. Потім появилася збірка „Січові Стрільці в Карпатах”, опис боїв на Лисоні В. Дзіковського п. з. „Коло Потутор” і ще один нарис Назарука „З кривавого шляху Українських Січових Стрільців”. Крім принагідних видань, як репродукції світлин, малюнків, листівок, нот, тощо, появилася ще „Співання УСС” та „Календар-альманах УСС” на 1917 рік.

Та найповажнішим виданням Пресової Кватири був місячник-журнал „Шляхи”, в якому містили свої твори стрілецькі поети, новелісти, публіцисти, літописці, малярі й музики. Він став виразником стрілецької ідеології, мав велику популярність серед громадянства й немало кількість передплатників, багато більшу ніж мали їх коли-небудь наші журнали.

Крім працівників пера, образотворчих мистців і музик, об'єднувала Пресова Кватира УСС і знавців театрального мистецтва. Найдіяльнішим із них виявився Лесь Новіна-Розлуцький. В 1915-1917 рр. він підтримував із іншими стрільцями-артистами львівський український театр, 1918 р., коли Станіславів став центром ЗУНР, провадив

там „столичну” сцену. Пізніше ці артисти-стрільці започаткували театр Української Галицької Армії у Вінниці, а Новіна-Розлуцький zorganizував подільський театр в Могилеві. Там він і помер на тиф.

Яку вагу мала ця творча праця УСС у воєнних часах, найкращий доказ, що ніяке українське організоване життя не могло обійтись без неї: не міг існувати український театр без стрільців, не могли відбутись ніякі репрезентативні імпрези без хору чи оркестри УСС під орудою М. Гайворонського, не могла існувати й українська преса без стрільців-співробітників, членів Пресової Кватири.

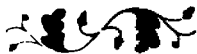
Пресова Кватира УСС мала два відділи: в полі та в заплілі. Та, що була в заплілі, прибирала чимало матеріалів, які відносились до Коша й Вишколу УСС, зокрема виготовила чимало цікавих світлин з воєнного побуту на селі. Видавала теж декілька сатиричних журналів, битих на шапірографі й ілюстрованих відомими мистцями, О. Куриласом і О. Сорохтесом.

В 1917 р. виготовили члени Пресової Кватири, що були тоді у Вишколі — Лев Гец, маляр, і поет Василь Бобинський, велику „Антологію УСС”. Зібрані твори 36 авторів були розписані рукою на подобу старовинних книг, що вимагало немалих трудів.

Поруч літературної і мистецької діяльності Пресова Кватира зайнялась придбанням прапору УСС, який посвятив в 1917 році митрополит Шептицький, та виготовила однострій УСС, що його потім носила ціла Українська Галицька Армія. Члени Пресової Кватири подбали і про вшанування пам'яті полеглих товаришів зброї. На боєвищах сипано могили, на стрілецьких гробах ставлено пам'ятники, причому списано життєписи тих, що впали.

Згадуючи про Пресову Кватиру УСС, годі не згадати її опікуна, відомого батька українського спорту, проф. Ів. Боберського (м. і. довголітнього, бо аж до його смерти в Югославії в 1949 р., кореспондента „Свободи”). Він піклувався стрілецьким духовим дорібком, збирав цінні воєнні пам'ятки та спонукував до творчої діяльності.

На жаль і його зусилля не могли захистити цінних матеріалів Пресової Кватири УСС. Що не пропало під час бою під Махнівкою 1919 року — опинившись потім в польському воєнним архіві у Варшаві — те залишилось у Львові в Українському Воєнному Музеї. Навіть деякі пам'ятки, які були у Відні, не врятувались з останньої хуртовини. Заціліло лиш те, що збереглося друком. Бо єдина книжка, що вийде в тисячах примірників, напевно заховається у якомусь закутку світу.

..... Ти не знаєш,
Як тяжко стане, як згадаєш
Свій рідний край! Як жаль мені,
В чужій далекій стороні,
Коханого свого краю!
Де гарно так, як в Божім раю,
Де Дніпр широко так розлився,
Де явір в воду похилився,
Де луг широкий, де байрак,
І де, співаючи, козак
Згадав минуле й зажурився...

.....

Ось куди душа бажає!
Там вона вітає.
Ось за чим серденько гине,
З жалю умліває.

Іван Кулик: „Рідний Край”
(„Свобода”, 1911, ч. 25).

„НАША ЗОРЯ“

Написав *В. БАЗИЛЕВИЧ*

Листопад 1920 року. Табір інтервенованого Війська Українського в Ланцуті у Польщі. Складниці на овес, стаєнні та кінські причадали стайні ч. 2. Провізорична підлога з негеблеваних дощок, самороблені ліжка також з негеблеваних дощок. Такі ж довгий стіл та дві лавки.

Команда табору призначила це люк-сусове — в порівнянні з іншими — приміщення для „культурників“ та їхніх співробітників. Тому в ній знайшлися: хорунжий Андрій Лебединський — довголітній літературний коректор київської „Ради“, знавець світової, а зокрема української літератури й газетярства, тонкий естет й суворий, лиш об'єктивний критик; адм. хорунжий Олександр Семмо, досвідчений складач, залюблений в мистецтві рідного слова, вибагливий всебічний мистець,

посідаючий буйну творчу фантазію й прекрасні літературні та публіцистичні задуми, лиш нереалізуючий їх особисто; сотн. Сергій Химочко, добрий адміністратор для видавництва; адм. хор. М. Ципцюра — складач Штабу Дісвої Армії й сотн. В. Базилевич.

„Коли замовчати мусіли наші гармати, хай гримить наше слово!“ — постановили по довших дискусіях та об'рахунках мешканці стаєнної комори. Зі штабів частин, що перебували в тім же таборі Ланцут, роздобули папір, гектограф, навіть кашту друкарських черенок, й з кінцем листопада 1920 р. перше число місячника „Наша Зоря“ пішло між інтерноване українське воляцтво.

В короткім часі довкола „Нашої Зорі“ скупчилися поважні публіцистичні та літературні сили. Наклад, внаслі-

„ЗОРЯНИ“. Сидять: пор. Г. Сіманців, ген. О. Пилькевич і сот. С. Маланюк. Стоять: сот. Химочко, хор. А. Лебединський, сот. В. Базилевич, адм. хор. О. Семмо і М. Ципцюра.

док більшого попиту, збільшувався. Саморучно зроблено дерев'яний друкарський станок і вже невдовзі „Наша Зоря” одягла цілком пристійну шату друкованого місячника.

Весною 1921 року цілу групу „зорян” та більшу частину придбаних нею друзів-співробітників перевезено до табору Стшалкув. „Зоряни” дістали окрему, досить велику кімнату, з прозорими стінами й закратованими вікнами. Тут до редакційного ядра прилучилися такі сили, як літературний ерудит др. Гриць Сіманців, талановитий організатор, публіцист і редактор, та Євген Маланюк, про значення й вагу якого в українській літературі, публіцистиці й культурнім зростанню нації говорити не приходиться.

Всі культурні сили табору Стшалкув скупчилися навколо „Нашої Зорі”. Сл. п. генерал О. Пількевич — сам більший культурник, просив „зорян” уважати його за щирого приятеля й оборонця перед нападами „нещирих україноцв”.

В короткім часі виявилось, що місячника „Наша Зоря” кількостево є

замало для задоволення потреб. І ось „зоряни” організують щонедільну живу газету „Промінь”, що вже в першій читанні зі сцени по береги переповненої величезної театральної залі, здобуває собі гарячі симпатії кількох тисяч таборян. Виконавцями-дикторами „Променя” все виступали актори театру під орудою фахового режисера Вол. Далекого, а улюбленцями широкої публіки стали неперевершені сл. п. Федорів і Салівон — артисти гуморесок, жартів і шаржів.

Восені 1921 року „зоряни” були перевезені частинно до Каліша, частинно до підкаліського табору в Щипіорні. Отже з нагоди, що „Наша Зоря” мусіла завісити своє існування, редакційне ядро відфотографувалося й кожний зі співробітників дістав пам'яткову знімку з відповідними автографами.

По переїзді до Каліша-Щепіорна, з ініціятиви Євгена Маланюка, А. Крушельницького, сотн. Крушинського, плеяди молодших й старших письменників та поетів, наладжено видавництво „Веселка”.

Сотник до стрільця: — Чому кожний стрілець повинен бути готовий вмерти за свою Батьківщину?

Стрілець: — Я й сам так кажу, ніби чому?

*

Сотник до стрільця: — Що є найбільшою честю вояка?

Стрілець: Вмерти за свою Батьківщину!

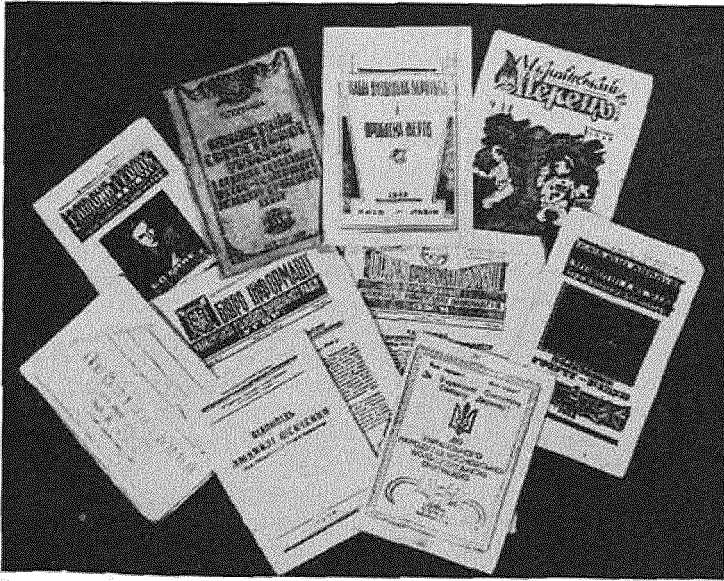
Сотник поправляє: Найбільшою честю вояка є робити так, щоб його вороги вмірали за свою батьківщину.

ПІДПІЛЬНА ПРЕСА В УКРАЇНІ

Написав ЛЕВ ШАНКОВСЬКИЙ

Вже одинадцять років появляється, в Україні, українська підпільна преса, українська підпільна література, й факт цей має своє багатогранне значення. Перш-за-все, він свідчить про те, що в зазначеному часі в Україні існував й існує організований український визвольний рух, організоване українське визвольно-революційне під-

Дальше, цей факт свідчить про те, що українське визвольно-революційне підпілля вело й веде боротьбу проти московсько-більшевицьких окупантів головню в ідейно-політичній площині. Цього факту не завжди хотіли розуміти на еміграції, добачуючи в збройних діях УПА суть визвольної боротьби. Цілком невірно, бо УПА ніколи

Фотомонтаж деяких українських підпільних видань, що появляються, або появлялися в Україні.

пілля. Оце підпілля мусіло провести значну організаційну роботу, коли така підпільна преса, така підпільна література, могла й може появлятися. Власне кажучи, без існування широкорозгалуженої підпільної, визвольно-революційної організації, не могло б бути й мови про появу підпільної преси, про видавання підпільної літератури, зокрема в жакливих умовах підсоветської дійсности.

не ставила собі й не ставить завдання перемогти й знищити СССР шляхом збройного удару. Головне завдання УПА, в минулому і в сучасну пору, було й є створити ідейне підложжя, ґрунт для народження і росту сил, що здатні були б для остаточної розправи з большевицькою Москвою. Така остаточна розправа може відбутись тільки у відповідному моменті, коли створить-ся кращий уклад різнородних сил, що

уможливлювали б і полекшували б її. Оцієї ідейної підготовки мас, оцієї ідейної мобілізації мас до остаточної розправи з Москвою, УПА саме доби-вається шляхом видання й поширення сотень тисяч листівок, закликів, бро-шур і пресових видань, в яких за-кликає український народ й усі інші народи ССРСР до боротьби за знищен-ня московсько-більшевицької тюрми народів, за перебудову ССРСР на прин-ципі незалежних, самостійних націо-нальних держав усіх підсовєтських народів і за національне й соціальне визволення цих народів з-під москов-сько-більшевицького ярма. У такому пляні, збройна боротьба УПА ніколи не була метою, вона була й є тільки засобом поширювання ідей українсько-го визвольного-революційного руху. Во-на виникла й виникає з факту, що носії цих ідей — українські повстанці й революціонери озброєні й тому, як це підкреслюють українські під-пільні публіцисти, кожна їхня сутичка з більшовиками є „збройною сутич-кою”, є „босм” (П. Полтава).

І врешті, ні в кого не може бути навіть найменшого сумніву, що факт появи підпільних видань, в тому теж пресових органів, має велике значення для української визвольної боротьби. Вже самий факт існування в Україні, в підсовєтській дійсності, таких ви-дань має велике революціонізуєче і національно-виховне значення. Що вже говорити про відгомін, що його мусять викликати зміст цих видань? Про це пишуть українські підпільні публіцисти:¹ „Кожна наша листівка, кожна наша революційна брошура, кожне наше пропагандивне видання, розповсюджене нами... — це, вжи-ваючи для образності порівняння з військового словника, наш далекобій-ний снаряд, вистрілений нами в гли-бокий тил ворога. Дія цього снаряду в пропагандивному відношенні не мен-ше ефективна від дії справжнього ди-намітного стрільна. Кожне наше рево-

люційне видання, відчиняючи під-совєтським людям очі на всю злочин-ність большевицької системи, закли-каючи їх до активної боротьби проти большевицьких гнобителів, вказуючи їм, що вони повинні боротися за зни-щення большевицької тюрми народів, — знищує, так би мовити, „живу силу” противника — відбирає йому людей. Що більше, кожне таке „стрільно” запалює або зміцнює революційний пожежар в середині ворожого табору, в глибокому тилу противника. А це ще більше для ворога небезпечно, як зни-щування живої сили на фронті. В цьо-му зв'язку кожна наша підпільна дру-карня... — це свого роду фабрика цих наших далекобійних снарядів, а в першому відношенні — і свого ро-ду наша далекобійна гармата...²

Нам мало що прийдеться додати до цієї характеристики українського під-пільного публіциста. Ми хочемо тіль-ки додати, що „стрільна” ці, начинені густо українськими самостійницькими ідеалами, падають також там, де в на-слідок большевицького поневолення ці ідеали не тільки не відомі, чужі понят-тя, але й часто, в наслідок большевиць-кого виховання, — поняття ненависні. Пристосована полеміка, що від часу до часу вибухає в совєтських пресо-вих органах,³ є найкращим доказом, що ці „стрільна” розриваються з си-лою, небезпечною для совєтського ре-жиму. З цього погляду годі не пого-дитись з цитованим вже П. Полтавою, який стверджує, що „ведучи нашу на-ціонально-освідому і революційну пропаганду серед цих мас та організу-ючи їх на активну протибольшевиць-ку боротьбу, робимо найконе́чнiшу, найнеобхіднішу національну роботу, робимо ту роботу, без якої завтра вже може було б запізно думати про націо-нальний рятунок”...⁴

Беручи це все до уваги, майбутній історик сучасної епохи, епохи, що її

² Цит. твір, стор. 13.

³ Найбільш маркантні статті цього ро-ду, що появились в центральних пресо-вих органах УРСР — це „Націоналістич-ні опирі” Ярослава Галана („Радянська Україна” за 14. 8. 1946) і „Геть на сміт-ник історії” Л. Левченка („Радянська У-країна” за 8. 10. 1947). В обласних газе-тах таких полемик було значно більше.

⁴ Цит. твір, стор. 14.

¹ П. Полтава: Безпосередньо за що ми ведемо наш бій. Друковане підпільне ви-дання на совєтському шкільному зшитку. Перше видання в 1949 році (праця на-писана 14-17. II. 1949 р.), друге видання, з якого цитуємо, в 1950 році. Видання Т(ехнічного) З(вена). 233.

без перебільшення можна буде назвати епохою Української Повстанчої Армії, не зможе обійтись без зазнайомлення з підпільними виданнями українського визвольного руху, а в тому теж з українською підпільною пресою, що появлялась і появляється в Україні. Видання ці залишаться назавжди прекрасним джерелом правдивої, не сфалшованої інформації про український визвольно-революційний рух в ССРСР, джерелом, що може вяснити всі сумніви, дати відповідь щодо структури цього руху і його ідейно-програмових позицій у боротьбі проти Москви, джерелом, яке може інформувати про прсяви діяльності українських підпільних формацій і вияви їхньої політичної й збройної боротьби з московськ-большевицьким окупантом у різні часи. Вони є також джерелом правдивої інформації про внутрішньополітичне становище в ССРСР, про основи його сили й слабкості, про життя широких народних мас під большевицьким режимом, про їх щоденні турботи й невдачі, про національне, політичне, соціальне, економічне й культурне життя цих мас. З цього погляду, підпільні українські видання й підпільна українська преса матиме для майбутнього українського історика неоцінену вартість.

У цьому нарисі ми постарасьмося дати огляд української підпільної преси так, як вона появлялась впродовж минулих одинадцять років. Очевидно, наш огляд в ніякому разі не може бути повний. З бібліографічних нотаток, що поміщаються в підпільній пресі, нам відомо про цілий ряд видань, яких немає за кордонами України. Наш огляд охоплює виключно видання, що існують за кордонами України, принесені туди бійцями рейдуючих відділів УПА, або зв'язковими від українського визвольно-революційного підпілля в Україні. Одинокі примірники цих видань, в рідких випадках дуплікати, чи триплікати, зберігаються в архівах Закордонного Представництва УГВР, а також в архівах Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Підпільна преса в Україні поділяється так, як поділяється структура українського визвольно-революційного

руху на землях. У цьому відношенні треба відізнити пресові видання Української Головної Визвольної Ради (УГВР), видання Української Повстанчої Армії (УПА) й видання Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Коли ж ідеться про форму підпільних пресових видань, то вони появляються друком, на циклостилї, а також писані, або переписувані на друкарській машинці, а то й ручно. До 1950 року появлялись, поруч циклостилевих і машинових видань, також друковані пресові органи. Чи даліше вони ще появляються, про те нам невідомо. Пресові видання з 1951 року, що їх принесено за кордони України, мають вже форму видань переписуваних на бібулках машинкою до писання. Це ще в ніякому разі не означає, що немає друкованих, або циклостилевих видань. Навіть у минулому, поруч друкованих, чи циклостилевих видань, зустрічались також видання переписувані на друкарській машинці. Це діялось тому, що „з гори” до „нижчої клітини” присилалось тільки кілька примірників видань, які доручалось помножити „власними засобами”.

Форма підпільних видань, в тому теж і пресових видань, пройшла в підсоветській дійсності кілька періодів, в яких вона змінялась в залежності до обставин. У першому періоді, що охоплював роки 1944-1945, зовнішня шата підпільних видань була дуже багата; видання друкувались в друкарських базах, що були ще улаштовані в часах німецької окупації й технічно засоблені так, що в них могли видаватись книжки та ілюстровані видання навіть з багатоколіровим друком („Український Перець”). На жаль, ці підпільні друкарні впали під час великої большевицької офензиви проти УПА, в першій половині 1946 року.

Другий період, що охоплює першу половину 1946 року, період великих большевицьких бльокад у Західній Україні, позначається пожвагленням підпільної видавничої діяльності на українських землях поза лінією Керзона, на т. зв. Закерзонні. В Україні в той час появлялись тільки циклостилеві видання, до цього появлялось їх мало. Але, в той час, вся енергія українсь-

німецької окупації великий ідейно-політичний журнал, офіціоз Проводу ОУН „Ідея і Чин”. Перше число цього журналу появилось в 1942 році; за роки німецької окупації появилось 8 чисел цього журналу.

Орган ОУН „За Самостійну Україну” народився в серпні 1941 р. на Київщині. Це був бойовий орган ОУН і він перегривав усе німецьку окупацію, будучи масовим підпільним виданням (тираж 20.000). Його відповідником на ЗУЗ була газета: „Самостійник” з тиражем 10.000. Оба ці пресові органи мали вигляд і формат газети і появлялись менш-більш регулярно. Інша газета: „За Українську Державу”, яка почала появляться щойно в 1944 році, мала за часів німецької окупації 6 чисел газетного формату з тиражем 5.000 примірників. В 1944 році ГК УПА почало видавати знаменитий гумористичний журнал: „Український Перець”, якого за часів німецької окупації вийшло 2 числа. Для інформації широких мас, УПА видавала також „Інформатор” на 4 сторінках малої вісімки, в якому подавались статті на міжнародно-політичні теми й вістки із заграничних радіо-стацій. Цей орган був також друкований і його появилось понад 30 чисел.

В часи повної совєтської окупації на українських землях появлялись такі пресові органи:

(А) Видання УГВР

Уже на першому Великому Зборі УГВР, в липні 1944 р. рішено видавати журнал, що був би офіційним виданням Президії УГВР. Таким журналом став цикльостилевий „Вісник”, якого в році 1944. появилось 3 числа, а в 1945 році 4 числа. Останнє, відоме за кордоном число цього журналу це 4-7 число за серпень 1945.

В другій половині 1946 року появился журнал УГВР „Самостійність”, що був передрукований в Мюнхені 1949 р. заходами ЗП УГВР. Цикльостилеве видання цього журналу принесли зі Закерзоння рейдуючі відділи УПА. Друге число „Самостійности”, що вже було готове до друку, впало разом з друкарнею в квітні 1948 року. Окремі матеріали цього числа можна

було врятувати і вони появились в чергових числах бюлетеню „Бюра Інформацій УГВР” (офіційні постанови УГВР і звіти), або окремими випусками (статтями П. Полтави: „Одна фальшива та небезпечна ідея”).

Перше число журналу „Самостійність” містить матеріали неопціненої ваги для майбутнього історика УПА. Це, перш-за-все, редакційна стаття: „Ганьба ХХ сторіччя”, яка подає документи про большевицькі методи в поборюванні українського визвольного-революційного руху. У статті всебічно й документально характеризується пропагандивно-політичний наступ большевиків на ідейні позиції українського визвольного-революційного руху й подається документи (місцевини, прізвища), що ілюструють варварські методи збройно-терористичного наступу на рух. Тут і бойові акції й облоги, палення лісів, прийоми бактеріологічної війни, застосовані в боротьбі проти УПА й українського підпілля, варварська поведінка з полоненими, фізичне тортування МГБ, методи морального терору й шантажу, провокація, жорстокість і садизм у відношенні до населення, викликування голоду й пошестей, економічний грабунок населення й всякі інші страхотія, на які тільки стати большевицьку бестію. Можна тільки дивуватись, як мало ця документальна стаття, писана дослівно кров'ю українського народу, викликала заінтересовання й відгомону серед наших еміграційних кругів.

Інші статті цього журналу мають також величезне історичне значення. О. Гончарук у статті „УПА — носій ідей визволення і дружби народів” ілюструє великий вклад УПА для спільного фронту поневолених народів війнятками з чисельних звернень і листівок УПА до цих народів і подає всі практичні заходи, які були зроблені, щоб цей фронт став дійсністю. О. Горновий у статті „Свобода преси в СССР” на багатьох прикладах з большевицької преси стверджує факт, що вільна преса в СССР не існує. „В такій обстановці — пише О. Горновий — величезні завдання покладається на нашу підпільну пресу, єдину народну пресу в СССР. Наш обов'язок — зро-

кого підпілля була спрямована на придбання нових підпільних друкарень. Поява 2-сторінкового підпільного журналу „Ідея і Чин”, ч. 10, виданого друком у „друкарні ОУН” в другій половині 1946 року, вказує на факт, що це підпілля вдалось. Зі звітів друкованих в підпільній пресі знаємо, що в травні 1946 року УПА зробила наскок на Межиріччя Рівенської області, де забрано міську друкарню, дня 18. 6. 1947 року таку ж друкарню в м. Олеско,⁶ а 25. 7. 1947 розгромлено в с. Дятківці, р. Коломия, фабрики паперу⁷. У результаті цих дій, у третьому періоді, що охоплює 1947-1950 рр. знову появляються друковані видання в пристойній зверхній формі. У цьому часі переведено децентралізацію підпільних друкарень, що має своє значення. Коли впаде одна підпільна друкарня, підпільні друкарні на інших теренах продовжують друкувати підпільні видання. Коли, напр., 7 квітня 1948 року, під час наскоку МВД, разом з друкарнею впав готовий зредагований 2-гий номер органу УГВР „Самостійність”, інші підпільні друкарні змогли, в скорому часі, надрукувати врятовані матеріали цього числа й приступити до друкування Бюлетеня УГВР під н. „Бюро Інформації УГВР”. У кожному разі, треба відмітити, що в цьому третьому періоді підпільні видання є переважно друковані в цілком пристойному зверхньому оформленні. Збірка сатир Кузьменка „Двигнем”, видана в 1947 р., має двоколірову окладинку й багато ілюстрацій у тексті. Щораз частіше в підпільній пресі, в листівках і брошурах появляються відбитки знаменитих дереворитів мистця українського підпілля Ніла Хасевича⁸. У цьому періоді появились також черенки з зазначеними наголосами. Знавці кажуть, що це черенки з друкарні ОО. Василі-

ян у Жовкві, яка, як відомо, була розгромлена в 1939 році большевицькими військами. Цими черенками друковано шкільні підручники, в яких зазначувано наголоси, щоб шкільну молодь призвичаювати до правильних наголосів. Якимись, нам невідомими шляхами, ці черенки з розгромленої друкарні замандрували до підпільних друкарень українського підпілля.

Напередодні смерті ГК УПА сл. пам. ген. Тараса Чупринки, дня 5 березня 1950 р. на „революційному пляцдармі”, як підпільні публіцисти називали Західну Україну, існувало щонайменше п'ять підпільних друкарень, якщо брати до уваги характеристичні риси друкарського шрифту, що відрізняли видання цих друкарень. Самі підпільні друкарні відрізняли себе, прибираючи різні назви, як нпр., „Друкарня УГВР ім. Петлюри”, „Друкарня ім. Лопатинського в Стрию”, „Техзвено „За Волю України”, „Техзвено 233”, „Друкарня ОУН ім. Якова Бусла-Київського” тощо.

Журнали й газети були дуже розповсюдженою формою підпільного друкованого слова в часи німецької окупації України та в першому періоді нової большевицької окупації, тобто в роках 1944-1945. Тоді ще існували гірські масиви, чи лісові комплекси, в яких господарювали українські повстанці, що були в них, до певної міри, панами положення. Тоді в цьому контрольованому повстанцями обширі було багато підпільних друкарень, що випускали найрізномодніші видання. Тоді теж появлялось в Україні багато журналів і газет, які вже сьогодні не існують. Сьогодні, з огляду на дуже важкі умовини боротьби, більшу увагу присвячується неперіодичним виданням, головню брошурам і листівкам, з яких кожне мало б розробляти одне питання поточної дійсності.

Найстаршим підпільним пресовим органом, що появлявся від 1941 року в Україні, був „Бюлетень Організації Українських Націоналістів”, видання Красового Проводу ОУН. За чотири роки (1941-1944) появилось, здається, 20 чисел цього журналу, що був популярним політичним журналом. Крім цього журналу, ОУН видавала в часи

⁵ Пор. „Самостійність”, мюнхенський передрук, стор. 162.

⁶ Пор. „Бюро Інформації УГВР” ч. 3. за вересень 1948 р.

⁷ Пор. „Бюро Інформації УГВР” ч. 3. за вересень 1948 р. Це саме в „До Зброї”, ч. 10/23 за 1951 р. стор. 17 і 19.

⁸ Пор. „Графіка в бункрах УПА”. Альбом дереворитів Ніла Хасевича. Вид. „Пролог”. Філадельфія, 1952.

бити з неї міцне знаряддя боротьби проти сталінських поневолювачів і експлуататорів. Наш обов'язок — в найглухіші кутки занести революційне слово Правди, дати його пригнобленим масам, запалювати їх ним на священну боротьбу за визволення. Наш обов'язок — перед усім світом показати в правдивому світлі не тільки сталінську пресу, а й увесь сталінський колоніально-експлуаторський лад, всю злочинну антинародну політику сталінських вельмож. Наш обов'язок — на сторінках нашої підпільної преси, наших підпільних видань нещадно викривати сталінську брехню, щоб не лишити з неї і каменя на камені".⁹

Поруч цих трьох статей журнал містив ще звернення УГВР: „До Українського Народу під московсько-більшевицькою окупацією” (Листопад, 1946), постанови УГВР і хроніку „На Українських Землях”. В останній давалось знову документальні дані про „терор енкаведівських гарнізонів”, про „виборчу трагедію”, про „новий голод на СУЗ” та звіти про дії УПА за час від 1. 1. до 31. 7. 1946. В окремій статті подавались документи про „поставу українських мас супроти большевицьких окупантів” та про дії УПА й українського збройного підпілля на українських землях за лінією Керзона.

Як уже згадувано в цьому нарисі, друге число „Самостійності” не появилось. Замість цього журналу почав появлятися бюлетень УГВР п. н. „Бюро Інформацій УГВР”.

„Бюро Інформацій УГВР” — це офіційний бюлетень УГВР. Це є друкований журнал формату 7 3/4 x 11 інчів, 16-32 сторінки друку, з назвою журналу різьбленою в дереві, що була репродукована в журналі „До Зброї” ч. 14/27. Журнал появляється в „Друкарні УГВР ім. Симона Петлюри”, має досить читкий друк на поганому сіро-жовтому пакунковому папері. Містить офіційні постанови, повідомлення й комунікати УГВРади, офіційні матеріали ГК УПА й статті, в яких з'ясовується погляд УГВР на різні загально-національні справи, нпр., стаття ген. Тараса Чупринки: „До Ге-

нези УГВР”, ч. 2 за серпень 1948 р.) та зведення боїв УПА і революційного підпілля в сталій рубриці: „З боєвих дій УПА і революційного підпілля на українських землях під большевицькою окупацією”. Опці зведення на еміграції систематично передруковує й аналізує журнал „До Зброї”.¹⁰

Окремі випуски „Бюро Інформацій” появлялись так: 1 — квітень 1948, 2 — серпень 1948, 3 — вересень 1948, 4 — березень 1949, 5 — листопад 1949, 6 — лютий 1950, 7 — березень 1950, 8 — травень 1950, 9 — травень 1950. Числа 6 — 9 відомі за кордоном тільки в формі передруків, на бібулках, машинкою до писання.

(Б) Видання УПА

З пресових видань УПА відомий був журнал „Повстанець”, що появлявся друком у форматі 16-ки, в друкарні УПА, упродовж двох років. Журнал містив статті на військово-політичні теми, а також літературні матеріали. Загалом цього журналу появилось 6 чисел, у тому 3 числа подвійні. Останнє, відоме за кордоном число цього журналу — 8-9 появилось в серпні-вересні 1945 року. Мабуть, що появилось ще число цього журналу в 1946 році, поскільки за кордоном відома брошурка Ратника: „Основи тактики повстанських (партизанських і боївкарських) відділів”, що є відбиткою статті з „Повстанця” за 1946 рік.

Іншим виданням Пресового Бюро ГК УПА був гумористичний журнал „Український Перець”. За кордоном відоме 3-тє число цього журналу з двобарвною окладинкою, що представляє, як українські повстанці відповідають на нове „звернення” т. Сталіна. Оце число появилось в березні 1945 р. Відомо, що „Український Перець” появлявся дальше, поскільки відомі дереворити Ніла Хасевича, що мали ілюструвати це видання. Ось в 7 числі „Укр. Перцю” за 1947 рік появилась знаменита карикатура Ніла Хасевича на постанову Ради Міністрів ССРСР і ЦК ВКП(б) про „гносвиділення”. У збірці сатир п. н. „Само історичне” є стаття „Усмішки з об-СССР-еної дір-

⁹ Пор. „Самостійність”, мюнхенський передрук, стор. 116.

¹⁰ Пор. „До Зброї”, чч. 6, 9, 10-15.

ки”, що є відбиткою іншої статті з „Укр. Перцю” і є відповіддю Остапові Вишні на його фейлетони, друковані в „Радянській Україні” п. н. „Самостійна вилуплюється” й „Самостійна дірка” (тобто повстанчий бункер-на-

ша примітка). Варто зазначити, що для противаги цьому популярному журналові УПА, большевики заснували в Києві гумористичний журнал „Червоний Перець”, потім „Перець”, до редакції якого „запросили” відомого українського гумориста Остапа Вишню, що перебував більше як 10 років на засланнях. „Перець” дуже багато місця присвячував фейлетонам і карикатурам, що борювали український визвольний рух, але його редактор, Остап Вишня, ніколи не міг вдоволити большевицьких можновладців, що його постійно критикували за поганій „вогонь сатири”.¹¹

Теренові клітини УПА видавали також свої журнали, чи газети. Пресо-

¹¹ Пор. О. Городской: Правильно скерувати вогонь сатири. „Літературна газета”, Київ, з дня 19. вересня 1946.

ве бюро групи УПА „Буг” видавало циклостилєві „Стрілецькі Вісті” і „Літопис УПА” (1947 р.), а група УПА „Говерля” — журнал „Шлях до Перемоги”. Група УПА „Захід”, на Закарпатті, видавала циклостилєвий журнал „Лісовик”, якого за кордоном є відомих 10 чисел і який появлявся майже регулярно. Також групи УПА: „Маківка” й „Лисоня” мали свої журнали, які однак невідомі за кордоном. Група УПА „Чорний Ліс” видавала й видає журнал „Чорний Ліс”, одинокий журнал з-поміж зазначених видань, що появляється по сьогодні під редакцією відомого повстанського поета й письменника — Марка Босслава. У сучасний мент журнал „Чорний Ліс” має характер літературно-мемуаристичного журналу й відомий за кордоном як машинопис на бібулці 6 x 8 інчів,

у розмірі 24-56 сторінок, в обгортці з твердого паперу, з ручно мальованою вінетою. Останнє відоме за кордоном число цього журналу — це ч. 3/16 за травень 1950 року. В останніх числах звертають на себе увагу такі матеріяли:

поезії Марка Боеслава (зі збірок: „Із днів боротьби” і „Протест”), спогад Б. Подоляка п. н. „За нове життя” (про жида-лікаря УПА „Кум”а, к-ра повстанської лічниці в Труханові), оповідання В. Буревія п. н. „Батько і син”. У попередніх числах поміщались у журналі нариси повстанської письменниці Богдани Світлик — псевдо М. Дмитренко, авторки збірок „Михайлик”, „Учителька”, тощо.

(В) Видання ОУН.

З видань ОУН слід, в першу чергу, відмітити журнал „Ідея і Чин”, офіційне видання Проводу ОУН, що його за поповної большевицької окупації України появилось два числа: 9 в 1945 році й 10 в 1946 році. Оба ці числа мають першорядні матеріали для історії української визвольної боротьби в Україні й для висвітлення ідейно-програмових позицій українського визвольного революційного руху. Останнє 10-те число журналу „Ідея і Чин” було передруковане за кордоном у „Збірці передруків підпільних матеріалів”, що появлялась в Німеччині заходами ЗЧ ОУН. Число це передруковано в 1949 році, як 12 випуск цієї „Збірки”.

В 9-му числі журналу „Ідея і Чин” головну увагу звертає на себе стаття П. Думи п. н. „Большевицька демократизація Європи”, що потім появилась окремим виданням також у польській і чеській мовах. За псевдом П. Дума скривався відомий український революціонер і публіцист Дмитро Маївський (Тарас), що загинув 19. 12. 1945 р. при спробі перейти з України в західні зони Німеччини. Цей чільний представник українського визвольного-революційного руху в Україні дав у своїй статті знамениту оцінку російського месіянстичного імперіялізму й дуже точні передбачення, що цей імперіялізм зробить з демократичними країнами Центральної і Південно-східної Європи, що попали під його владу наприкінці II.Світової війни, отже з т. зв. сателітами Москви. Майбутній „розвиток” сателітів у напрямку советизації Маївський поділив на чотири „етапи”. Цікаво, що писав ці рядки в першому етапі, сам загинув в другому, ми тепер є свідками третього етапу, точно визначеного підпільним публіцистом і

знаємо, що його знамениті передбачування дальше сповняться, що ми незадовго будемо свідками четвертого й останнього етапу, остаточної советизації, що її Маївський глузливо називає „большевицькою демократизацією Європи”.

В 10-му числі маємо основну ідейно-програмову статтю відомого підпільного журналіста П. Полтави п. н. „Елементи революційности українського націоналізму”, а крім цього ще дві інші добрі статті: О. Горнового: „Шовіністичне заборочення і русифікаційна гарячка большевицьких імперіялістів”, що має документальний характер, а також У. Кужіля: „Науковість діалектичного матеріалізму”, що саме виказує його не-науковість. „Цілий діалектичний та історичний матеріалізм — пише Кужіль у своїй статті— це абстрактно побудовані системи, до яких насилу вишукували підтвердження у природі і суспільстві. Всі сумні, прямо трагічні наслідки такого шукання підтвердження в суспільно-політичному житті маємо змогу оглядати в цілій ширині в Советському Союзі”.¹²

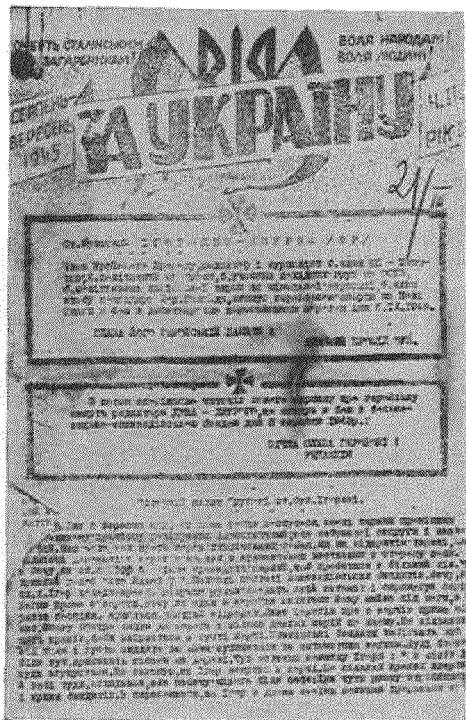
Крім статей журнал „Ідея і Чин” містить також повідомлення Проводу ОУН та хроніку подій на українських землях. В 10-му числі документальний характер мають Постанови Конференції Проводу ОУН в червні 1946 р. (неповний текст).

Крім журналу „Ідея і Чин” ОУН продовжувала в перших роках большевицької окупації видавати ще газету: „За Українську Державність”. Появились два подвійні числа цієї газети в 1945 році. В ч. 7-8 за лютий-березень 1945 маємо добру статтю П. Думи: Наша відповідь (2x2-4) і знамениту сатиру: „Про Остапа Вишню, сибірську дірку і сталінську чухавку”. Останнє, 9-10-те число, за квітень-травень 1945 містить документальні дані про „наступ сталінсько-большевицького імперіялізму на українську гр. кат. Церкву”, між ін. єдині найбільш точні вістки, які дійшли до нас про арешт

¹² Пор. У. Кужіль: Науковість діалектичного матеріалізму. „Ідея і Чин”, ч. 10. Мюнхенський передрук, стор. 52. Також у книзі: „Позиції українського визвольного руху”, Мюнхен 1948, стор. 140.

владик і підготовку „воз'єднання” з Рідних земель. У цьому числі є також матеріали про „співпрацю сталінсько-гітлерівських імперіалістичних бандитів у винищуванні народу”. Оба числа видані ще у формі газети, останнє число навіть ілюстроване портретами Пеглори і Коновальця.

У першому періоді поновної большевицької окупації ОУН видала також багато циклостелевих журналів. Серед них відрізнялись журнали: „За Україну”, популярний політично-інформа-

тивний журнал, „Пропагандист” — видання Красвого Осередку Пропаганди, Вишколу й Політвиховання ОУН К(арпатського) К(раю) та „Інформатор” — видання ОУН Волині й Полісся, що появлялось ще в 1946 році, але чи даліше появляється, про те невідомо. Всі ці журнали більше вже не появляються (про їх появу невідомо). Крім цього існував ще цілий ряд інших журналів і газет, що їх видавали окремі бункри пропаганди ОУН.

Під сучасну пору, на місце журналу „Ідея і Чин” появляється бюлетень Провоку ОУН: „Осередок Пропаганди

й Інформації ОУН”. Це друкований журнал, подібний виглядом до бюлетеню „Бюро Інформації УГВР”, формату 8x11½ інчів, на сірому, поганому пакунковому папері. Назва журналу й організаційна емблема різьблена в дереві. Розмір 12-24 сторінок. Журнал цей містить статті на політичні теми (наприклад, П. Полтава: „Наша основна мета та революція в СРСР, як один із шляхів до неї”, в другому випуску (за серпень 1948 р.) та огляди й комунікати ОУН. У згаданому числі є також дуже цікавий бібліографічний огляд підпільних видань в Україні за 1947 рік. Досі, за кордоном, відомі є 4 випуски цього журналу.

Найважливіші видання ОУН, під сучасну пору, це видання для молоді. Ці журнали й видання появляються у всіх можливих формах: друком, циклостилем, переписувані на друкарській машинці. Важко відрізнити оригінальні видання від тих, що їх, власними засобами, помножують низові клітини. Найбільш регулярно появляються журнали для молоді, що їх видає Красвий Осередок Пропаганди й Інформації ОУН Карпатського Краю: „На чатах” (для старшої молоді) й „На зміну” (для молодших). Крім цього, останньо почав ще появлятися журнал для молоді видання УПА: „За Волю України”, що його, за кордоном, відомі 7 чисел, останнє за жовтень 1949 р. Всі ці видання для молоді поміщують головню, матеріали з історії України, спогади й матеріали з боротьби українського народу проти Москви, життєписи героїв українського народу, а також статті на виховні й політичні теми, головню такі, в яких викривається справжнє обличчя большевизму. Багато місця, в цих виданнях, займають також літературні матеріали, в тому не тільки повстанських поетів і письменників, що їх Москва поставила на індекс (Хвильовий, Плужник, Влизько, Фальківський, Косинка) й про існування яких не вільно знати українському народові.

У цьому місці ми не можемо відмовитись від підкреслення значення оцієї боротьби за душу української молоді, що її веде українське визвольно-революційне підпілля своїми виданнями.

Годі говорити без зворушення про цю боротьбу, коли ми знаємо, що большевицький режим саме найбільшу увагу звертає на українську молодь і старається викоринити з неї всі національні почування та виховати її на сталінських яничарів. Впливам, що поширюються з большевицьких шкіл і молодіжних організацій, українське підпілля протиставляє власні впливи через свою дію і свою спеціальну підпільну літературу, призначену для молоді.

З підпільних звітів знаємо, що цей рід підпільної літератури найбільше поширений в Україні, що його поширюється всіма можливими засобами, не зважаючи на перешкоди й жертви. Ось маленький приклад цієї боротьби за душу нашої молоді. В 1947 році львівський обл. ЦКЛКСМУ видає українською мовою серію життєписів героїв ССРСР. Хтось на Заході міг би подумати, що до такої серії будуть включені визначні інтернаціональні комуністи, або хоч герої ССРСР. Ні, нічого подібного, в цій українській серії, призначеній для української молоді, видано життєписи героїв, якими любується сучасний ССРСР. Ось вони: князі Олександр Невський і Дмитро Донської, восводи Мінін і Пожарський, генерали Кутузов і Бруслов. У відповідь на цю серію, українське підпілля видало в 1948 році свою серію життєписів справжніх українських героїв: полковник Іван Богун, сотник Федір Черник, полковник Грегит-Різун (командир групи УПА „Чорний Ліс”), полковник Кричевський, Юрко Березинський й інші (всі випуски цієї серії не відомі за кордоном). У видання цієї серії українських героїв українське визвольно-революційне підпілля вклало всі свої найкращі технічні можливості, щоб вони нічим не уступали московській се-

рії. І справді, двоколірова окладинка, непоганий папір, чіткий друк помітно вирізняють цю серію з-поміж підпільних видань.

До періодичних видань слід також зарахувати збірники статей п. н. „Шлях до Волі”, які видає Осередок Пропаганди й Інформації при Проводі ОУН. Ці збірники призначені для ідеологічно-політичного вишколу членства ОУН. Досі появились чотири такі збірники, при чому, за кордоном, саме відомий четвертий збірник з 1950 року.

Огляд підпільної преси закінчуємо згадкою про підпільні радієві бюлетені, що ще й сьогодні появляются там, де діють відділи УПА, чи клітини українського підпілля, й де існують підземні криївки, що мають радіо-апарати, на яких можна слухати закордонні радіо-передачі. Завдання цих бюлетенів є давати об'єктивну інформацію про те, що діється в світі. З таких бюлетенів були відомі: „Щоденні Вісті”, видання ГК УПА, „Радієві Вісті”, видання ОУН, „Інформативні Вісті”, видання УПА-Захід, що як періодичне видання продержалось мсже найдовше зі всіх (останнє відоме число за кордоном — ч. 22 з 25.XI. 1946). Але ще й сьогодні появляются подібні видання, що на 2-4 сторінках машинопису подають найважливіші вістки з „Голосу Америки”, „ВВС” й інших закордонних радіо-висилань. На одному такому виданні ми бачили навіть мапу південно-східної Азії, розмальовану чорнилом, мабуть для кращого освідчення читачів про цю частину світу, де назрівають важливі події. Треба сказати, що такі видання — це майже одинокий шлях, якими заграничні радіо-мовлення можуть дійти до відома широких мас українського населення.

БАБИ СПІВАЮТЬ

(Уривок з роману „Гордість”)

Написала Л. КОВАЛЕНКО

Вони з'їхалися з різних кінців, зовсім несподівано.

Мотря Дзюбенкова приїхала вибрати посвідку, що її батько ніколи не був куркулем. Привезла для цього з собою сотку карбованців, щоб було за що пригостити начальство з сільради.

Катря приїхала просто через те, що не мала більше де подітися: чоловіка арештували і десь вивезли на три роки, а їй з малою дитиною не було іншої ради, як вернутися до матері, тим більше, що батько спритно зорієнтувався і завчасу вступив членом у СОЗ. Отже Катрі якийсь час нічого не загрожувало за чоловіка, бо все начальство було в добрих відносинах з батьком. Звичайно, ніхто не знав, як довго це щастя потриває, але на якийсь час була передишка, а там може хоч дитина підросте і не буде так в'язати руки.

Килина та її сестра Дарка жили весь час, не виїздячи, у Петровському, а Степанида надспіла з Новоспасівки, куди вийшла заміж за Панька, що був тепер головою комнезаму.

Зійшлися всі вони у Килини, яка спеціально приготувалася для гостей і вислала чоловіка геть з хати, щоб не заважав.

— Що тобі з бабами робити? — переконувала вона його. — А ми разом дівували, разом у хорі співали, майже разом заміж ішли, то вже нам хочеться хоч раз свій бабичник справити.

— Ще не чув такого, щоб баби дівшиник справляли. Але як вам уже так закортіло, то робіть що хочете. Я в ту неділю поїду на рибу, а звідти зайду до кооперативу. Гуляйте собі, тільки чарки не побийте.

— Думаєш, що ми, як ви, — без чарки обійтися не можемо. Нам не ча-

рка важить, нам молодість згадати, серце одвести, вільно поговорити хочеться, — зворушливо й рішуче відповіла Килина.

Але без чарки таки не обійшлося. Килина поставила на стіл усе одразу — і баклажани з огірками та цибулькою, і рибу в томатному сосі, і кілька тараньок, що Степан якось роздобув у Бердянську, — і тільки борщ стояв у печі, чекаючи, поки прийде на нього відповідний час.

— Їжте, подружки, беріть, що хочете. Я все на стіл поставила, щоб мені по хаті не крутитись, та з вами поговорити... Господи, скільки ж часу минуло, як ми разом із співанки верталися та жартами та співами на все море дзвеніли!..

— І де воно все поділося, — зітхнула Килина. — Так тоді весело було, а тепер таке все нудне, чисто піском тобі на зубах хрустить. І виплюнути не можна, і в роті тримати гидко.

— То може тому, що ми тоді молоді були, — несміливо обізвалася Катря, боячись навіть у гурті подруг сказати щось таке, що може звучати проти влади і режиму.

— Е, де там! — махнула завадливо рукою Дарка. — Подивися на них, на отих твоїх молодих. Де справжня веселість, ота сила, що нам, було, і серед степу тісно?! Кожен тобі від себе слова не вимовить; все тільки з газети шпарить. А як інший і має щось своє сказати, так мовчить, бо раптом не в ті сяде... Ні, всі вони якісь як пов'язані, усі немов дурманом напоєні — куди їм до нас! Ми хоч роками і старші, а душею років на сто від них молодші.

Баби засміялися. Кожній подобалася думка, що вона на сто років од-

молодих молодша. Це і гріло і підлещувало. Баби випили по одній, скривилися, сплюнули, але відчули, що грохи легше стає на серці і веселіше дивиться на життя.

— Та й справді, кат його бери — гукнула Килина — ми таки, як візьмемось чи до праці, чи до гулянки, так теперішніх молодих у кут запахемо. Такі вони — ні до чого.

— І все вчаться, — скривилася Дарка. — Чого там вчитися — все одно дарма. Я он у Марії Івановни усе вчилася, як у них жила: і як варити, і як пекти, і як на стіл подати. Все думалося — ось, виїду заміж, буду в себе в хаті все як слід робити... А тепер куди вона мені, ота наука? Аби було хліба святого досить — та й то спасибі. Як згадаю голодний час, аж чорно в очах стане.

Всі перемовчали. Вони знали, що у Дарки в голод двадцять першого року померло двоє дітей — і відтоді вже й не родилися.

— Добре, що Марія Іванівна ще перед усім оцим померла — обізвалася Мотря, щоб перебити мовчанку і ті спогади, що за мовчанкою ховалися. — Вона б такого не пережила.

— Ет, людина усе переживе, — махнула рукою Килина. — Хіба вона одна така? Їх таких тисячі були — а отже яюсь живуть, котрих не постріляно. Та вона бодай поцарювала за своє життя.

— А Миколу Йовича при царі за революцію гоняли, а тепер прийшла революція, так тепер його революція гонить... Казав „пропала моя праця!“

— А ти де його бачила? — пожвавіли всі.

— Та в Маріуполі, як на суд їздила. Заїхали до них, а він, сидить без роботи. Бо тепер кооперативи вже виходять з моди, порозгоняли їх усіх, тільки такі лишилися, як у нас, споживки... А він журиться. Я, каже, через ті кооперативи думав народ підняти, а тепер, виходить, заженуть його зовсім у землю...

Веселість не виходила. Про що б не почати говорити, все сходило на якість розчарування, неполадок, безнадію. Лишалось одне, старе споконвічне, що ще ніколи не зражувало і завжди до-

помагало і в горі і в радості. До нього Килина і вдавалася, щоб трохи змінити настроїв.

— Ех, бабочки, — сказала вона. — А коли б ми отак заспівали якоїсь із тих, що нас Микола Йович учив. Йй Богу, га?

— І-і, де там, нас і люди засміють, що самі старі баби зібралися та й співають. Скажуть, що вже зовсім розпилися, — нерішуче заперечила Степанида. Всі зрозуміли, що вона боїться, що якась чутка про спів дійде до начальства і щоб Панькові за це не влетіло. Вони зрозуміли її, бо з цією владою ніколи не знати, що добре, а що зле.

Але Дарка підтримала сестру.

— А ми вікна позавішуймо, двері позачиняємо, та й ушкваримо наших так, як колись співали. Бодай хоч молодість згадаємо.

Килина метнулася по рядна завішувати вікна, а інші взялися їй допомагати. Кожній аж серце мліло заспівати ще бодай разочок своїх давніх, улюблених, вивчених пісень.

Коли всі перестороги було зроблено, баби сіли, спершись ліктями на стіл, а головами на руки і кілька хвилин сиділи мовчки, збираючись думками і перебираючи в голові ті рідні, інтимні мотиви, що колись так розв'язували серце і виймали з нього все зле й тягуче.

— Коло млину, ко-о-ло броду, — раптом тихенько задзвенів чистий і високий Катрин голос.

Ко-ло млину, ко-ло броду, — поважно і сумно вторили їй Килина з Степанидою.

— Два-а го-луби пили воду, — упевнено і згідно винесли вони всі на своїх голосах пісню нагору, назверх, на людське милування.

Людей близько не було, але вони самі милувалися піснею, і собою в ній, і своєю молодістю, і певністю у красі свого народу — що жив у ній, співав і творив життя всупереч всьому.

— Вони пили, воркотіли, — виводила вже Мотря разом з Катрею, тимчасом як альти сумовито чекали своєї черги:

— Вони пили, воркотіли

— Та й знялися, полетіли — знову винесли вони разом і відчули, що оце тільки тепер вони справді з'єдналися, що оце тепер вони справді стали давніми подругами, пов'язані спільною молодістю, а може, ще більше, спільною покрученою бідною, що оце нападається на них з усіх боків, і не знати, як од неї обігнатися.

— Гарна пісня: — кинула Степанида, як камінчиком, важучо і переконано.

— Наші пісні усі гарні, — сказала замислено Катря. — Яку не почни, все здається, що оця — найкраща.

— А давайте ще цієї, її Микола Йович дуже любив. — Степанида завела низьким трохи не чоловічим голосом, похмуро й важко, як по покійникові.

— Ой, що ж бо то та й за ворон, —

— Та це ж для хлопців, — скоренько кинула Килина, хапаючися, щоб встигнути саме у свій час і потягнути тенорову партію.

— Та й по дубі кря-ка-с...

— Ой що ж бо то за отаман,

— Що всіх бурлак скликає?..

Доспівавши пісню, всі хвилину сиділи мовчки, боячись говорити про ті спогади, що виникали з цією піснею. Перша не витримала експансивна Килина:

— Подружечки, — кинулася вона, — та що ж це таке? Отак будемо тут сидіти та від страху п ... ти, наче ми не самі, а десь гепеушник заховався? Та кат їхній матері! Невже оце нас п'ять бабів зібралося, та не дамо собі волі, щоб раз душу одвести?! Хіба ж ми на те родилися, на те разом дівували, щоб отак-о сидіти, як пов'язані? А не діждуть вони, трясця їх мамі! Я кажу, зробимо так: присягнімо оце тут, зараз, щоб наші діти так жили і так здорові були, коли одна з нас хоч словечком згадає комусь про те, що ми тут робили, що говорили, і що ми тут співали, що ми згадували! Дарко, внеси землі. Цілуймо землю і святий хрест, та й вертаймо до наших молодих літ, коли ми одна одній вірили, і не одне виробляли і не одне перемовчали так, що його мов і не було зовсім. Такі ми були, і є, і такими нехай нам

Бог pomoже і в землю лягти. Чи так я кажу?

— Йй-бо, так, сестричко, — зогорілася і Степанида. — Вже мені так вкучилося за нормою робити та ще за нормою говорити, — що часом думаю — от зараз кину баняка на землю та й завию, як собака! Нема вже моєї сили!

Дарка внесла вже в мисці чорної, аж теплої землі з городу, а Мотря підставила голову під воду, яку йй зливала Катря.

— Таке діло треба на свіжу голову робити, щоб потім не казали, що, мовляв, випила та й сама не знала, що робила, — пояснила вона.

Баби повмивали собі обличчя і за вушми, випили холодної води і приступили до присяги.

Кожна хрестилася, брала в рот трохи землі, ковтала її, цілувала хрест, що звідкись винесла Килина.

— Присягаюся на святий хрест і на святу землю, — казала повільно Килина, — і всі повторювали за нею, як за священником, — що нашого сестрицтва не зраджу і нікому про те, що тут почую, не розкажу, і так дай Боже мені моїх дітей бачити і в чистім серці їх вивести і на добрих господарів виховати.

Всі перехрестилися ще раз, і сіли до столу, трохи зніяковілі і в той же час зворушені урочистістю хвилини.

— Як умру, — несподівано почулося в хаті, і всі навіть трохи здригнулися, але зараз же опанували себе і взялися так само старанно і дбайливо виводити і цю пісню, що в їх уяві в'язалася з важкою смертю і, разом, з непоборністю життя.

— Не злим, тихим словом, — протягнули вони задумливо і перезирнулися, соромливо спостерігаючи сльози у кожної в очах.

— Сама не знаю, чого я завжди од цієї пісні плачу, — сказала Килина. — Так уже тяжко йому бідоласі вмирати, тому Шевченку...

— Оце може і мій Іван десь отак на чужині вмирас, — задумливо сказала Катря.

Всі знали, що в неї чоловіка заславо, але вона про це нікому не говорила, і поки вона не говорила —

інші „не знали”. Вони не питали і не чіпали її. Тепер вона сказала це їм, явно і щиро. Це була тасмниця її серця, яку вона передавала їм, на їх сестрицький скорон, — і так вони й приймали його. Це було її горе і її страх, і самотність у чужому, здичавілому світі, де тільки вони, тільки оці подружки були коло неї, як стіна навколо самотньої тополі, — і вона просила їх підтримати її. Так вони її й розуміли, і тому Степанида обняла її за плечі і, хитаючись з боку вбік, завела:

— А ще сонце не заходило, а вже
її стала темнота
Нещаслива та дівчина, котра
любить козака...

Після цього вже співали без вибору і без значення для сучасної хвилини. Співали все, що тільки згадували, переколисували на голосах кожну пісню, вицілювали кожне слово і пускали його в світ, у серця, назад, у свою молодість і вперед — аж до смерти.

Були зворушені, ясні, і в той же час як сп'янілі. Співали й співали і переривали тільки на те, щоб згадати різні епізоди з життя. Згадували все під ряд, без страху і без застережень: і як хлопці з Махном Маріюполь брали, і хто й коли до Петлюри ходив, і що пише Дарчин та Килинин брат з Польщі, куди втік з Україною, хто, коли й як ухитрявся в житті викручуватись і від злої, але таки дурнуватої советської влади рятуватися. Міцний клубок бабського знання, пам'яті, спостережень і добре запам'ятаних чуток та сповідів розплутувався навколо них, переливався барвами живого життя, смердів часом кров'ю, тремтів грабунком і помстою, — але вони були

баби. Вони були ті, що судять і розважають і бережуть.

Вони були здивовані і вражені, як багато вони можуть знати, коли скласти докупи знання кожної про те, що робиться в селі, і вони почували свою силу і відвагу, — може вперше в житті. Вони були баби — ті, що сидять при основі життя, без яких не може нічого обійтись. І в той же час, вони відчули, що вони чогось не доробили, щось випустили з рук, деś ухилилися від своїх обов'язків, відступилися від основ життя і піддалися на порожні і переходячі чоловічі слова. Чоловічі слова не мали значення, вони були холодні й чужі. Чоловічі слова були тільки для смерти — не для звичайної, людської смерти, при якій баби стояли, як і при народженні, а для смерти порожньої, непотрібної, безглуздої смерти за слова. Слова перемагали їх, бабів, відсували їх од життя, перетворювали їх на робочі руки, трудодні, норму та півнорми. — Все це викликало в них почуття провини й протесту, бажання повернути назад ті дні, коли вони були поважною, хоч і критикованою, а часом і обсміваною силою, коли діти казали матері „ви”, а внуки по святах цілували їх у руку. Вони мали силу, вони були силою, як же вони цю силу випустили? Коли, на якому завороті життя, на якому закруті скинуто їх з середини воза і припнято до нього ззаду, як тварину, що годиться тільки для роботи ча на заріз? Ясність від пісень миналася. Тривога, гіркота, майже злість накипали в їх серцях, — і вони збували їх розгонистими, задиркуватими піснями, коли треба було гнати й гнати і темпо і слова, передихати і знову гнати вперед нестримну, дику, несамовиту пісню.

ПРЕСА ПІДСОВЕТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Написав Л. Лиман

„Преса в ССРСР являється могутньою зброєю комуністичної партії і советської держави в справі організації і комуністичного виховання советського народу, в справі побудови комуністичного суспільства. Ленін і Сталін, творці большевицької преси, визначили основні принципи розвитку советської преси... Преса в ССРСР з'являється пар-

тійною за своїм змістом, за своєю ідейно-політичною настановою” сказано у „Великій Советській Енциклопедії” з 1937 р.

„Преса — єдина зброя, за допомогою якої партія щоденно, щогодинно говорить з робітничою класою на своїй, потрібній їй мові” — твердив колись Сталін.

Фотокопія першої сторінки „Радянської України” (з 2-го жовтня 1952), офіційного органу „Центрального Комітету КП(б) України” та „Верховної Ради і Ради Міністрів Української РСР”. Всі сторінки цієї, як і інших підсоветських газет заповнені майже виключно „матеріалами” з комуністичних з’їздів та промовами комуністичних вождів. У вірнопідданчому листі до Сталіна, надрукованому на першій сторінці відфотографованої газети, партійний з’їзд в Києві обіцяє Сталінові безпошадно розправитись з усіма „ворогами народу”, зокрема з „українським буржуазним націоналізмом”.

Так звучить генеральна лінія, якій підпорядкована преса в ССРСР. По своїй природі вона ґрунтовно відрізняється від преси некоммуністичного світу: пресові органи в ССРСР це звичайні державні установи на рівні з міністерствами, судом, поліцією. Українська преса в УССР, як така, не існує. Є преса українською мовою, що, відповідно до місцевих обставин, з дня на день повторює потрібні партії і урядові твердження й ідеї.

В ССРСР друкуються часописи й журнали на 111 мовах. Кожний друкований орган відповідає адміністративному поділові: всесоюзному, республіканському, обласному (краєвому), районному. Партія й уряд призначають і звільняють редакторів, видають постанови, якими мусять керуватися редакції в своїй роботі. Урядові постанови, промови партійних сановників, вітання Сталінові і подібні матеріяли — це обов'язковий асортимент совєтської преси. Комуністична преса за межами ССРСР заборонена для вжитку підсовєтським населенням: в порівнянні з ординарною совєтською пресою, ця преса вважається ліберальною, бодай до деякої міри позначеною „капіталістичними” впливами, тому небезпечною для совєтського читача. Технічно підсовєтська преса страшенно вбога: це переважно чотирісторінкові випуски на папері поганої якості. Були часи, коли газети (в 1930-33) роках) виходили лише на двох сторінках кольорового паперу, через поганий друк яких місцями не можна було розібрати що надруковано. Тираж совєтської преси не задовольняє вимог читачів. Купити чи передплатити якусь центральну газету є великим щастям, тому в публічних місцях часописи в шкляних рамах вивіщуються, щоб люди могли їх читати. Крім прямого призначення, ця преса широко використовується як пакувальний цінний папір, а ще ширше як курильний папір, бо справжнього цигаркового паперу в ССРСР дістати дуже тяжко. Тому що совєтська преса часто друкує портрети високих совєтських сановників, багато людей нераз через необережність стають жертвами „большевицької пильности”, коли вони такі газети використовують як па-

кувальний папір і цим ніби то виявляють зневагу до „вождів пролетаріяту”.

За час свого існування українська підсовєтська преса, особливо до 1934-35 років, зазнавала постійних організаційних й ідеологічних змін. Це був період боротьби Москви за централізацію і приборкання до своїх рук преси, що в коммуністичних умовах безуспішно намагалася бути незалежною. Тепер в Києві появляються такі центральні органи: „Радянська Україна” (до війни „Комуніст”), „Правда України” (російською мовою, до війни „Советская Украина”). Це центральні органи партії й уряду. „Молодь України” (до війни „Комсомолец України”) — орган комсомолу. „Літературна газета” — орган союзу радянських письменників України. „Вітчизна” (до війни „Радянська Література”) — товстий літературний журнал. Минулого року під назвою „Советская Украина” почав виходити такий же літературний журнал російською мовою, як орган російських письменників, що живуть в Україні. „Дніпро” (до війни „Молодий Більшовик”) — літературний журнал для молоді. „Більшовик України” — теоретичний партійний журнал. „Барвінок” (до війни „Жовтень”) — журнал для дітей. Подібний журнал виходить і російською мовою. По війні був відновлений єдиний гумористичний журнал „Червоний Перець”. З 1941 року виходить тонкий, на зразок московського „Огонька”, ілюстрований журнал „Україна”. Можливо це не повний перелік центральних органів, бо українська підсовєтська преса і вістки про неї скупі потрапляють у вільний світ. Крім перерахування видань, що мають загальне значення, виходять ще органи з вузькими професійними чи науковим напрямком. Відповідно до кількості областей і районів виходять обласні й районні газети. На великих заводах, в інститутах, установах випускаються так звані багатотиражки — невеликі газети-листівки. Як видно з наголовків центральних органів, після німецької окупації, коли населення вірило в переродження коммуністичного режиму, уряд з певною тенденцією, ще не відчувачи за собою достатньої сили, відкоммунізував назви

часописів і замінів їх назвами, що могли бути сприйнятними для населення.

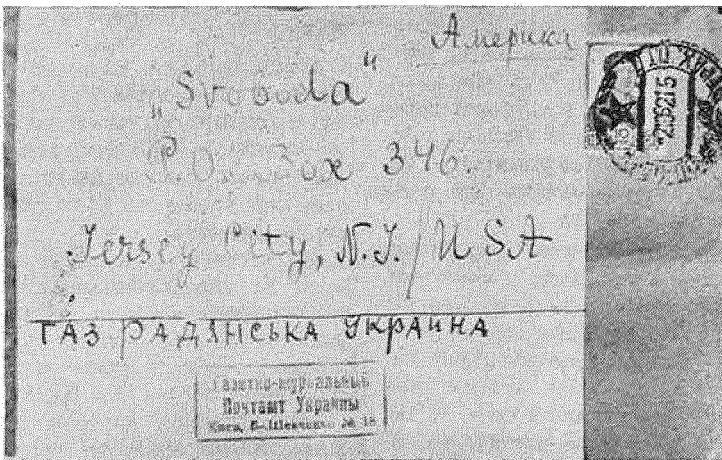
Не буде парадоксальним твердження, що українська підсоветська преса не має журналістів. Люди, що працюють в цій пресі, або не мають жодних даних бути журналістами або ставляться в такі умови, що не можуть виявити своїх спроможностей. Не можна назвати хоч декількох прізвищ журналістів з іменем, які мають свій стиль писання, постійно друкують свої статті; прізвищ, до яких звик читач. Щоб працювати в советській пресі, не потрібно окремих здібностей журналіста. Досить лише навчитися сяк-так монтувати заявлені фрази згідно з вказівками партії й уряду, і така людина вже може бути журналістом. Журналістичні кадри поповнюються з двох джерел: з відповідних учбових закладів і з людей, які постійно дописують до газет або яких мобілізується „по партійній лінії”. На Україні (в Харкові) існує один вищий учбовий заклад, що готує робітників преси. Це Український комуністичний інститут журналістики (УКІЖ). По війні було засновано факультет журналістики при Харківському університеті. Такий же факультет відкривається з осені 1952 р. при Київському університеті.

Праця підсоветського журналіста пов'язана з великими привілеями, але з другого боку ця професія небезпеч-

на. Цей журналіст не лише інформатор, але в першу чергу він наглядач уряду, якого обов'язком є слідкувати щоб населення виконувало вказівки партії й уряду. Журналіст має право з'явитися на завод, в уряд і, як слідчий, дізнаватись про все, що йому потрібне для преси. Критична стаття є сигналом, що дана особа буде або звільнена з праці, або арештована.. З другого боку журналіст сам перебуває в постійній небезпеці. Ось типовий зразок: постанова ЦК КП(б)У від 25 жовтня 1930 року: „За недозволену недооцінку значення боротьби за механізований Донбас, яку припустила редакція „Луганська Правда”, що не вмістила постанови ЦК КП(б)У й інших важливих матеріалів про Донбас, не розгорнула роботи на металургійних підприємствах, не популяризує відозви ЦК ВКП(б) з 3 вересня та не мобілізувала маси на боротьбу за виконання профінплану, — зняти з роботи тов. Калюжного, що нині виконує обов'язки редактора й оголосити йому догану.”

Інформації для преси постачають дві агенції: телеграфне агентство советського союзу (ТАСС) і радіо-телеграфне агентство України (РАТАУ).

У відміню від російської (всесоюзної) преси, преса національних республік в розповсюдженні обмежена до власної території. Українці за межами своєї

Фотокопія обгортки „Радянської України”, в якій вона приходить до Редакції „Свободи”. На фотографії видно виразно не тільки поштові печатки російською мовою, але навіть і назву газети написано „пів-на-пів”: „Радянська Україна”.

республіки не мають можливості користуватися пресою українською мовою. Все це робиться з метою русифікації. За межами УСССР, де є великі скупчення українців, не виходить жодний орган українською мовою. Як виняток, був час окупації німцями України, коли в Саратові й Уфі видавалась протинімецька пропагандивна література українською мовою. Цей період цікавий з політичного боку. Тоді вся увага Москви була звернена не лише на силоміць нею вивезене українське населення, а головне на населення, що лишилося під німецькою окупацією. Комуністична фразеологія вживалася лише по інерції, як додаток до апеляції до національних почувань українців. Нікіта Хрущов, тодішній секретар компартії України, демонстративно носив українську вишиту сорочку. На окуповану німцями територію скидалися листівки й часописи з закликом боротися не лише „за Родину, за Сталіна”, але й за свободу і національну незалежність. В Саратові випускалися популярні видання про життя і боротьбу українських національних героїв Семена Палія, Петра Конашевича-Сагайдачного, Івана Богуна, Богдана Хмельницького і ін. У відозві першого мітингу представників українського народу” (в Саратові) написано: „Вільнолюбні українці, нащадки славних борців за рідний край — Данила Галицького і Сагайдачного, Богдана Хмельницького і Богуна, Тараса Шевченка і Івана Франка, Боженка і Щорса — ніколи не будуть німецькими рабами.” Ті, що з російської території по радіо закликали українців боротися з німецькими окупантами, били себе в груди, клянучись, що вони „українці з діда-прадіда”.

Вивезені „в глуб страны” українські письменники і журналісти в пресі широко використовували національні почуття українців, щоб мобілізувати їх на боротьбу. В таких умовах була написана відома поезія В. Сосюри, яка значно пізніше, виконавши свою місію, стала шкідливою. Юрій Яновський написав новелю-листа до американських українців, де писав: „Ви знаєте, американські українці, що могила нашого Тараса Шевченка під фашистами! На

могілі прокляті варвари поставили гармати і стріляють за Дніпро...” І далі ніби жартома Ю. Яновський переходить до більш практичної справи: „Як ваші збори скажуть — чи може кожний український клуб наших людей в Америці прислати нам обладнання для одного шпиталю? Щоб було по-казяйському: п'ятсот клубів — п'ятсот лазаретів.” На час німецької окупації України припало святокування двадцятип'ятих роковин проголошення советської влади на Україні. 25 грудня 1942 року в Москві відбулися відповідні мітинги. У вітанні, підписаному Сталіним і Молотовим, говорилося: „Вперше в історії українські землі були з'єднані в єдиній українській державі”.

Таку роль грала українська преса аж до часу, поки Сталін, підтриманий зовнішніми силами, знову не закріпився на Україні.

Подібну, підступно-провокаторську роль зіграла українська підсоветська преса 1939 року, коли червона армія захопила західно-українські землі. У Львові було засновано часопис „Вільна Україна” (редактор Колісніченко), в Станіславові „Радянську Україну”, в Луцьку „Вільну Працю” і так далі. Ці часописи друкували статті про розквіт національних культур в СССР, про щасливе життя в советській Україні, про Київ. Читаючи ці статті і не знаючи справжньої дійсності, багато людей, природна річ, потрапило в оману.

Підсоветський читач не має ніякої пошани до партійної преси. Але в силу життєвих обставин, не маючи нічого до вибору, він нею послуговується. І ця преса так чи інакше робить фатальний вплив на його свідомість. Коли ця преса ні в чому не переконує і її забріханість є очевидною, то все ж вона перешкоджає людині нормально розвиватися і стати повноцінним індивідом. Комуністична доктрина не вірить в особисті спроможності людини. Сталінова теорія про базу і надбудову — це страшна загроза для людини. База за його вченням це людські маси, а надбудова — це все те, що має прикусом вбити советська пропаганда нібито в пусті голови своїх жертв. Так здійснюється безперестанне комуніс-

тичне виховання мас. І головну тут роллю грає преса. Обов'язком підсоветського раба є систематичне вивчення всього того, що пише преса. Коли він, як школяр, відстає у вивченні, то це з його сторони найбільший злочин. Завдання преси особливо в національних республіках — це виховання однаково-думаючої безкритичної маси, без національного проводу, отже маси, не здібної на організований спротив. Ось як звучать наголовки статей українсько-підсоветської преси: „Організація мас, масову роботу на перше місце”, „Перебудовуймо масову роботу”, „Про масову роботу районних робітничих газет”, „Мобілізувати маси навколо боротьби за соціалізм” і т. п. Отже мова йде лише про маси. Головною передумовою праці журналіста мусить бути його приналежність до комуністичної партії або до комсомолу (для молодших віком).

Українсько-підсоветська преса має ще окреме специфічне завдання: по-

борювати національну ідею і її носіїв. Особливо до 1933 року в цій пресі велася уїдлива пропаганда проти борців за незалежну державу і проти тих, які у вільному світі продовжували цю боротьбу. Головна увага скеровувалась проти „петлюрівців”, УНДО, проти публіциста Д. Донцова і поета Є. Маланюка. На території УССР поголовно було фізично винищено людей, які мали хоч побіжне відношення до національно-визвольної боротьби, а також людей, які могли бути національно-небезпечними для Москви. Тому в передвоєнні роки в українській підсоветській пресі тимчасово було припинено боротьбу з „буржуазним націоналізмом”. В ході останньої війни з великою силою по різному і в різних формах відродилось національне самоусвідомлення нібито скомунізованого населення і за вказівками „партії й уряду” українська підсоветська преса знову розпочала боротьбу з національною ідеєю.

Пам'ятник св. Володимирові в Києві.

НЕДОКІНЧЕНА ДИСКУСІЯ

Написав ОСТАП ТАРНАВСЬКИЙ

— Добровечір, Миколо Андрієвичу! Та ж ви навіть кальшнів не зняли... — і м'яко, як кітка, вслизнулась у кімнату.

— Вибачте, Анастасіє Павлова, але я так поспішаю. Ще стільки хотілось би знайти аргументів, щоб покінчити з цією нашою батальною дискусією.

— Завжди те саме — подумала, не сказала Анастасія Павлова і — стираючи порошок з писального стола — дивилась спочутливим зором на змучене Миколине лице.

А він увесь завис над білою картою паперу, на якому чорними ковінками літер пришпилював свої нестримні думки.

... Українська революція — це продовження європейського ренесансу з його гаслами свободи народів, гуманізму, з якого і зродилась новітня європейська культура.

Прочитав написаний рядок і перекреслив його. В думці зродилась нова ідея, яка виходила із ширшої перспективи, яка хотіла довести, що матеріалізм — це політичне поняття, бо культура мусіла б визначити живе дійство матеріалізму, його душу.

І тоді нові рядки поплили по білому папері, мов безголосний струмок живої думки.

... Історію робить не лише економіка, але й живі люди. Я далеко стою від вульгарного тлумачення маси. Революцію маса творить через свою інтелігенцію, бо всякий масовий вибух тільки тоді робиться революцією, коли ним починають кермувати Дантони, Леніни, Троцькі... Я за ідеал громадської людини, що є власністю всіх без різниці клас. Це людина європейської культури. Це європейський інтелігент в найкращому розумінні цього слова, це знайомий нам чорнокнижник із Вюртембер-

гу, що показав нам грандіозну цивілізацію і відкрив безмежні перспективи. Це доктор Фавст, коли розуміти його, як допитливий людський дух...

— Чи можна?.. говорила, легко відкриваючи двері, Анастасія Павлова.

— Ви закінчили? —

— Будь ласка! Мені так і небагато залишилось. Ще лиш — хотілось би — більше доказів, що ми завжди тяготиєм до Європи... говорив Микола Андрієвич, не відкриваючи очей від писання.

— Я і забула сказати вам, що той — як ви його одного разу назвали — холуй приходив сьогодні знову. Питав за вами. Так і сказав: „Чи дома Саванароля нашої революції?“ — усміхнулась.

Микола Андрієвич вискочив нервово з крісла. Заходив по кімнаті.

— Чого ж йому від мене знову?

— Не говорив нічого. Був усміхнений і дуже примильний. Навіть у кімнату заглянув. Не довір'яв — бачиться — мені.

Микола Андрієвич запалив цигарку і твердо ходив по кімнаті.

— Ні, Анастасіє Павлова, я таки скажу відверто. Сьогодні вже скажу відверто, нехай знають, що ми самі хочемо будувати окремо нашу культуру, своє життя на зразках західної Європи.

— Що ви таке? — аж скрикнула Анастасія Павлова.

— А так! Вже мені набридла вся ця соціалістична діалектика. Впрочім і вона вчить, що життя не можна спинити. Національна революція стала гаслом пролетарським, ось що!

— Ваша правда, Миколо Андрієвичу, але так не можна. Лиш подумайте! — а сама стояла, вдивлена в нього, як

застиг з піднесеною рукою та й грізним поглядом в очах, мов статуя.

— Це й є шлях до здійснення гасел революції, яку зрадила Москва, співаючи похвальні ідилії новому бюрократичному міщанству. Це і є ті ідеї, за які ми...

Почав дзвонити телефон. Микола Андрієвич направився до нього і говорив, помахуючи пальцем:

— А наша революція незакінчена і її треба направити на правдивий шлях.

Взяв трубку телефону. Анастасія Павлова вийшла нишком у кухню, шукаючи в думках розумних слів поради для неповздержливого Миколи Андрієвича.

— Це ви, Микола Андрієвич? — глибокий баритон у слухальці. — Пізнаєте?

— Здається, пізнав...

— Ну й харашо! Я відносно сьогоднішнього нашого вечора. Заходив до вас, та не застав. Говорила вам Анастасія Павлова? У вас — довідуюсь — нові аргументи...

— Нові? Я саме занятий писанням. Пишу й думаю, пишу й передумую. Проблеми так і видаються незакінченими, завжди живі, завжди нові, як і сама людина.

— Ви й далі про своїх фавстів? Не наш тип! Фавст егоцентрик і самолюб, а ми з народом і за народ. Він задля особистого щастя запродав себе і знищив молодість найближчої йому особи. А ми давали і даємо життя для добра загалу.

— Так, так! Ваша правда, товаришу... гм, гм (махнув рукою, не знайшовши прізвища в пам'яті), але це — пробачте мені — звучить вульгарно. Ви не відчуваєте, що в цьому звичайне лише тепер прикривання марксієвської теорії лівою фразеологією. За своїм вузьким поглядом забуваємо про широкі і загальні здійснення гасел революції — європейської революції, якої наша — лише етап.

— Ах, так! — скептичний голос у трубці. — Це ви знову про психологічну Європу, про захід. Ну, да — це не наш шлях.

Настала перерва і Микола Андрієвич ждав, що співрозмовник покладе слухальце. Він, одначе, відкашельнув

і зниженим голосом почав знову, скандуючи повільно кожне слово:

— А, ви, Миколо Андрієвичу, читали статтю товариша Сталіна?

Наступила коротка хвилина мовчання. Два віддалені від себе співрозмовники хотіли зрозуміти себе, злупати через механічну сполуку телефонного дроту кожну реакцію, яку викличе кинене питання.

Микола Андрієвич встав. Його очі шукали чогось на столі і врешті він сказав ляконічно:

— Читав!

На другому кінці телефонної сполуки продовжувалась мовчанка. Співрозмовник хотів ще чогось, ще якогось пояснення до цієї відповіді, а — коли його не було — спитав відверто:

— Ну, і що ж ви на те?

Микола Андрієвич примкнув очі і почав спокійно, але рішуче:

— По моєму — це догма! А ми проти догм! Ось і все. Ми не хочемо вірити, ми хочемо пізнати. Це ж і є революція. І вона йде із заходу. На сході завжди творились догми, на заході йшов бій за повалення догм. І це був поступ...

— Ви в помилці, Миколо Андрієвичу, і мені вас жаль — говорив глибокий баритон у телефоні, а його звучання було поважне і піднесле. — У мене для вас одна рада. Залиште це все — ось який вихід для вас. Прийдіть сьогодні на засідання і визнайте свою помилку. Це буде харашо! Цього жде від вас партія, цього жде від вас наш уряд... Ну, я скінчив. Подумайте над цим і приходьте. Ми вас ждемо і ждемо вашої заяви.

Микола Андрієвич випустив слухальце із рук і впав у крісло. Його очі гляділи кудись далеко, на чолі рисувались глибокі борозни від дум.

— Ось воно що! — просичав і сплюнув...

Взяв відрухово перо, але не почав писати. Це вже не зброя у цій стадії боротьби. Думки шумували, мов водопад.

... Хвалити догми недовченого попа з Тифлісу! Це так звичайно вони: визнавці лірницьких проповідників, вуличних пророків, распутіних. І ні одного справжнього пророка!

— Ні! — сказав рішуче. Вхопив записані картки паперу і подер їх на дрібні кусні. Твердим кроком підійшов до шафи і вийняв з неї револьвер. На хвилину пристанув і задумався.

...Може, якусь прощальну записку?

Знов сів за стіл, поклавши револьвер на розгорнену книжку, і замислився. ... Кому писати?

Сентиментальним мереживом стало перед ним його життя.

... Мале рухливе хлоп'я на залюднених вулицях пролетарського міста, наука з нескінченим багатством книжок, якими тільки й жив, і великі змучені, допитливі очі матері, коли йшов у широкий світ у той революційний час.

А потім боротьба і наростання думки. І хвилини творчої напруги, і вигадливість дискусійного шермування, і утвердження цієї думки, що зроджува-

ла приятелів і ворогів, що визначала добро і зло, що захоплювала і давала віру, що вела в життя.

...Не відректись тих думок, і як не позбутись очей матері, що завжди стоять живим привидом.

— І підлий Юда не знайшов спокою, коли втратив ідею, якою жив, — мигнуло в думці, і погляд застиг на револьвері.

... — Миколо Андрієвичу, Миколо Андрієвичу! — Анастасія Павлова бігла в кімнату, тримаючи в руді чайну чашку. — А я вам чайок приготувала...

В кімнаті ще висів постріл і від нього — здавалось — коливалась фіранка. Микола Андрієвич сидів у кріслі з головою опавшою на стіл, який так і обнімав скорченими руками.

... За вікнами фабричні гудки закликали на нову зміну.

Там на Йордані, там на Ливані
Чорніють гори в хмарі-тумані.
Ой іще гірша хмара крилата
Впала на серце жінки Пилата.
Сидить же вона в вікні світлиці,
Очей не зводить із багрянлиці.
Сльози втирає в рукав шовковий,
А в серце коле вінок терновий.
„Де ти, Ісусе, соколе красний?
Вже на Голготі гинеш нещасний!

Осип Маковей: „Терновий вінок” (уривок)

(„Свобода”, 1912, ч. 14).

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЙНА ПРЕСА (ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)

Написав В. ПОРСЬКИЙ

Українська еміграція після другої світової війни опинилась у виключно складних матеріальних і моральних обставинах. Досить нагадати, що еміграція була масовою, що хід військових подій розкидав її по широкій території цілої Німеччини і Австрії у пошуках притулку й захисту в цілком знищених і економічно вичерпаній країні. Гостра загроза репатріації, що нависла над чужинцями зі сходу з перших же днів після закінчення війни, наявність серед так званих „остовців” по-советськи настроєних груп, а серед місцевого населення перевага ворожих наставлень до всіх чужинців створювали сприятливі умови для поширення провокаційних чуток, що здатні були дезорієнтувати і дезорганізувати національні групи нової еміграції. Повна відсутність будь-якою мовою газет, а в перші дні навіть і радіо-мовлень створювали ще більш важку ситуацію перших еміграційних груп, викинутих війною на твердий ґрунт з моря вогню і смерті. Люди шукали правдивих відомостей про хід світових подій, від яких залежала їх власна доля, окремі групи нових емігрантів шукали зв'язків з сусідніми групами. З цього виникла одразу потреба в будь-яких сурогатах преси, що подавали б свіжі інформації як про хід подій так і про організаційні заходи для порятунку перед загрозою нових страждань. Перша форма преси — це інформаційні листки, що з'являлися стихійно всюди, де тільки знаходяться окремі групи і більші скупчення українських скитальців. Це писані од руки, на машинці, примітивно гектографовані, пізніше розмножені на ротаторах, спочатку в формі стін. наліпок, потім у формі окремих листків —

інформаційні бюлетені з тими відомостями, які вдалося здобути від випадкових зустрічей з новоприбулими, від місцевих людей, нарешті з німецьких радіопередач, що були організовані в Мюнхені одразу ж після зайняття його американським військом. Спочатку ці мюнхенські та інші радіопередачі були єдиним джерелом певної інформації, бо німецькі газети з'являються дещо пізніше, а американські стають приступними ще пізніше, вже після організації таборів, через органи міжнаціональної допомогової організації, так званої УН-РРА.

Важко тепер встановити точно хронологію й місце появи таких інформаційних бюлетенів, бо тих листків ніхто не зберігав, в міру випуску нових, вони втрачали всякий інтерес і значення. В Музеї-Архіві УВАН зберігається кілька таких випадково зацілілих машинописних настінних наліпок і листків з перших повоеєних днів, іноді навіть без зазначення місцевості, де появилася той листок.

Проте з найбільшою ймовірністю за перші видання української періодичної преси можемо визнати кілька різних назвою і формою видань, що появилися в середовищу найбільш видвигнутої на північний захід біля Ваймару значної групи українців, серед яких знаходилася компактна і організована харківська група. Американські війська ще в половині квітня зайняли Ваймар і околиці, і українські скитальці пробули там до середини червня, коли ця територія приєднана була до советської окупаційної зони.

22 квітня 1945 року, цебто ще до капітуляції Німеччини, у Ваймарі появилася листок, друкований на машинці,

під назвою „Короткі Вісті”. Це був безумовно перший паросток нової еміграційної преси. Єдиним його джерелом були спостереження над ходом подій в самому Ваймарі і ближчих околицях, до яких належав і ганебної пам'яті німецький концентраційний табор Бухенвальд. Всіх листків „Коротких Вістей” у Ваймарі вийшло вісім і вони продовжені були у Герсфельді, куди переїхала Ваймарська група перед зайняттям Ваймару совєтським військом. Перші радіо-відомості занотовані в „Коротких Вістях” лише 10 травня, а перші газетні відомості цитуються з обозової польської газети Бухенвальдського табору лише 29 травня. Враження від поведінки німців у змінених обставинах, перші враження від ставлення американських військових до скитальців і до зухвалих вихваток нацистів, різні оповідання самовидців та чутки, що вперто ширилися по всій околиці з Бухенвальдського табору, часто провокаційного характеру, відомості про перші кроки в справах репатріації — такий зміст перших чисел „Коротких Вістей”. Але разом з тим тут появляються вже повідомлення й про організацію українського комітету, про заходи, які він вживав в обороні окремих осіб, про організацію Богослужень тощо.

Поруч з „Короткими Вістями” у Ваймарі виходили ще „Короткі радіові звіти”, друковані на машинці в 7 прим. на протязі місяця з 12 травня до 14 червня, останнього дня перебування українців-емігрантів у Ваймарі.

В тому ж Ваймарі друкувалися на машинці ще й окремі листки під назвою „Інформації”, де публікувалися зібрані від усіх приїжджих до Ваймару відомості, але „Інформації” не були призначені до ширшого загалу і друкувалися до відома тих кіл, що провадили початкову роботу щодо організації місцевої української групи скитальців.

Другим центром виникнення української еміграційної преси і організованого життя української еміграції був Авґсбург, де ще за німецьких часів діяв український комітет і куди пляново спрямовувався потік скитальців.

Тут знаходилася керівна частина Українського Центрального Комітету з Кракова і Львова, а після зайняття цьо-

го району американським військом Авґсбург став місцем осідку українського зв'язкового з американською військовою владою посла Василя Мудрого.

Дня 4 травня 1945 року датоване перше число „Громадського бюлетеня для української колонії Авґсбуржчини”, що вийшов друкований машинкою в селі Ауфкірх, з повідомленнями переважно організаційного характеру. В Музеї-Архіві УВАН переховуються лише дві машинописні копії, зроблені для Музею ген. М. Садовським з двох оригінальних чисел цього „Бюлетеня”.

Систематичні суто інформаційні бюлетені в Авґсбурзькій окрузі почали виходити з 1 червня 1945 року в передмісті Авґсбургу — Гегінґені. Це були „Радіо-Вісті”, що видавалися за редакцією, а власне цілком складалися і гектографувалися О. Ікаренком (псевдо М. В. Дольницького).

Ще пізніше з 25 серпня вийшло перше, здається, й єдине число „Громади” інформаційного листка, що видавався групою гетьманців у Гаунштеттені, біля самого Авґсбургу.

Згодом визначилися й інші найбільші центри української еміграції, а разом з тим і місця, які спричинилися до розвитку української преси. В першу чергу після Ваймару і Авґсбургу це був Мюнхен, місце осідку Українського Вільного Університету з Праги і низки громадських та політичних організацій. Далі — Нюрнберг, власне Фюрт, біля Нюрнбергу, що став місцем осідку централі комітету допомоги українському студентству, та Ульм і Ашафенбург — місце найбільшої концентрації таборів переміщених осіб (ДіПі), Лянсгут тощо. Всюди починалося раніше чи пізніше з циклостилевих інформаційних бюлетенів. Той самий характер мала перша еміграційна преса англійської зони окупації, де відповідними центрами стали Ганновер, Гайденау та інші табори, з тою лише різницею, що тип циклостилевого бюлетеню був значно більше переважаючим типом еміграційної преси і заховався довше ніж в американській зоні. Кіль-Корюґен, Годенау, Госляр, Галендорф були місцями видання найбільш тривалих інформаційних цикло-періодиків.

Французька зона окупації Німеччини, не маючи у себе українських журналістичних сил, являла собою майже цілковиту пустку.

Зараз за першими бюлетенями, яким довелося грати почесну ролю піонерів еміграційної журналістики, з'являється спочатку також циклостилева політична преса, літературні періодичні видання, а згодом навіть великі газети і журнали справжнім друком. Повна свобода, яка наступила на терені недавніх військових дій з приходом американських військ, та вузьке коло поширення перших листівок дозволяли видавцям їх обходитись без будь-яких спеціальних ліцензій. Згодом потрібний був дозвіл від військового управління, а в таборах УНРРА дозвіл директора табору. В цей період дозвіл давався лише на інформаційні або літературні видання. Політичні і публіцистичні виходили нелегально, без зазначення місця видання, або з зазначенням явно неправдивого місця друку (Ліон, Берлін, Прага, Париж, Женева).

Перші дозволені до видання інформаційні, таборові, або позатаборові циклостилеві тижневики ступнево перетворюються на справжні громадсько-літературні, а згодом громадсько-політичні органи. Так було з „Новим Життям” (Авгсбург, перше число датується 5 вересня 1945 р.), з „Часом” (Фюрт, перше число — 1 жовтня 1945 р.), „Українськими Вістями” (Новий Ульм, перше число — 28 листопада 1945 р.).

Правда, були і ухили від цієї нормальної лінії розвитку, коли газета одразу була власницею друкарського станка („Слово”, Регенсбург, ред. С. Довгаль, з 1 листопада 1945 р.), або коли газета друкувалася в німецькій друкарні латинкою („Неділя”, Швайнфурт, ред. Г. Которович, з 22 грудня 1945 року).

Розквіт української еміграційної преси в Німеччині припадає вже на 1946 рік, коли переходять на друк авгсбурзьке „Нове Життя” (з 7 січня), новоульмівськй „Українські Вісті” (з 4 квітня), фюртський „Час” (з 20 вересня), та коли в англійській зоні починає виходити „Луна” (з 2 березня), і „Наша Пошта” (з 18 серпня), а в

Мюнхені — „Українська Трибуна” (з 11 серпня). Крім цих друкованих пресових органів з'являються різного змісту і характеру, напрямку циклостилеві й друковані інформаційні, літературні, політичні, релігійні, професійні, технічні, таборові й позатабору видання журнального типу, тижневики й місячники та іншої періодичности видання.

Це була справжня повинь недовговічних, часто неохайно видрукованих листків, зшитків, книжок, які з'являлися в кожному більшому таборі. На одній конференції „МУР”-у проф. Віктор Петров якось критично зауважив: „Тепер не тільки кожний табір, а кожний бльок в таборі має свій циклостилевий орган”, а письменник Улас Самчук на першому з'їзді Сплки Українських Журналістів в Новому Ульмі, показуючи рукою на виставку тогочасної преси, назвав її „купою макулятури”. В цьому була лише невеличка доля правди, хоч серед таборових видань дійсно траплялися низького позему видання, розраховані лише на заробіток. Проте в більшості пресова служба була в міру зовнішніх обставин і матеріальних спроможностей одною з найважливіших форм культурної праці та організації громадської думки, часто героїчним і самовідданим служінням суспільству, жертвенною працею над ширенням демократичних ідей, над відстоюванням моральних християнських засад в часи повійськової ідеологічної розрухи, морального занепаду, непевности і зневіри.

До цього часу ми ще не маємо друкованого повного каталогу наших повозних емігрантських видань, як це вже зробили з більшою, або меншою повнотою поляки і білоруси. Тому ми не можемо тут навести точних циферних даних про кількість періодиків, висоту їх накладу, розподіл по місцям виходу. Нам доводиться обмежитись лише загальною характеристикою їх, з підкресленням найхарактерніших і найвизначніших явищ серед періодичних емігрантських видань.

Крім названих вище перших друкованих громадсько-політичних органів, розрахованих на широке коло читачів засмгуюють на окрему згадку ще де-

трабандний перевіз через гори, або пересилка поштою через Францію.

Періодичні видання започатковано тут стінними газетами, які щоправда в перші часи появлялися і в Німеччині (Ашафенбургу) як найпростіша й найдешевша форма видання. Щоденний таборовий бюлетень почав виходити в Ляндеку ще в червні 1945 року. Перші друковані газети „Останні Новини” і „Нові Дні” (Зальцбург), які появилися на зміну стінним газетам, датуються самим кінцем вересня 1945 р. Інші видання газетного характеру обмежуються двома органами: „Промінь” і „Голос” (друк) оба в Зальцбургу. Для періодичних видань Австрії характерна перевага журнального типу видань літературно-наукового і релігійно-громадського характеру. Згадаємо тут імпозантний, європейського типу католицький кварталник „Життя і Слово” (ред. О. Мох) і друкований місячник „Літаври” (гол. ред. Ю. Клен), а також більш скромні циклостелеві зальцбурзькі „Дзвін”, „Керма” та інсбруцький журнал „Звено”. Вартий уваги добре редагований студентський журнал „Стежі” (Інсбрук).

Ще більш своєрідну картину являе нам Італія як місце осідку українських

військово-полонених в таборі Ріміні. Їх преса не вийшла зі стадії „циклостилевої доби”, але вражає різноманітністю видань, молодечою бадьорістю, дотепним тонким гумором і великою просвітньою працею, яку та преса вела. Тут були представлені всі види періодичних видань, починаючи з інформаційних бюлетенів „Життя в таборі” і „Батьківщина”, де додатком виходив релігійний листок „Хвалім Господа”. Тут виходив листок для молоді „Юнацький Зрив”, „Бюлетень” об’єднання товариств „Просвіта” і нарешті хоч циклостилевий, але дуже гарно виданий літературний журнал „Гроно”.¹

Нова еміграція через Німеччину просякала й до інших європейських країн: Бельгії, Голляндії, Франції, Англії, а згодом і до нового світу, де бере участь у відроджених періодичних виданнях, або створюючи нові, нарешті терен Австрії так само став місцем створення нових періодичних журналів.

1) Колекція цих видань в Музеї-Архіві У-ВАН складається з друків ген. М. Крата, пл. О. Корчак-Гординського та В. Ревуцького.

— Гей, господарю, каже кондуктор до селянина в поїзді, ви купили білет до звичайного поїзду, а їдете поспішним!

— Та мені байдуже, відповів селянин, можете їхати повільніше, я не силую вас так швидко гонити.

(„Свобода” 1912, ч. 14.)

**

— Ти мене, мабуть, не любиш, Івасю, і береш мене тільки тому, що маю гроші.

— Що це тобі впало в голову? Гроші зараз заберуть мої позичальники, а я дістану тільки тебе.

(„Свобода”, ч. 25. 1906 р.)

мократичний тижневик „На Чужині” (Фільсбїбург), католицька газета „Християнський Голос”, незалежний громадсько-політичний тижневик „Українське Слово” (Бльомберг — англ. зона); та пізніші органи націоналістичної думки „Промінь”, „Український Голос”, „Український Самостійник” та „Сучасна Україна” (Мюнхен).

З релігійної преси на першому місці одмітимо найбільш цікавий, добре редагований досвідченим редактором д-ром І. Німчуком — „Християнський Шлях”, що виходив спочатку в Карльсфельді (Мюнхен), а потім в Міттенвальді, як орган місцевої греко-католицької парафії. На ширше значення серед інших видань претендував ряд православних органів таких як „Церковний Вісник” (Мюнхен), „Церква і Життя”, редагований письменником Ф. Дудком, мюнхенський журнал „Дзвін” та „Богословський Вісник”, що почав виходити за ред. Неофіта Кибалюка. Євангельська церква мала своїм органом журнал „Дорога Правди”, редактори і місце видання якого кілька разів мінялися.

Літературні і мистецькі журнали представлені кількома репрезентативними виданнями: „Арка”, „Українське Мистецтво”, „Літературно-Науковий Вісник” „Сьогочасне і Минуле” (всі в Мюнхені), крім того, по різних місцях виникали більш скромні розміром, або технікою видання — літературні журнали, такі як „Рідне Слово” (Мюнхен), „Літературно-Науковий Збірник” (Ганновер), „МУР” (Мюнхен), „Заграва” (Авгсбург), „Вежі” (Мюнхен), „Похід” (Гайденау), „Орлик” (Берхтесгаден), „На Чужині” (Корюген). На масовий попит розрахований був тижневик багато ілюстрований — „Пу-гу” (Авгсбург), спроба більш поважного, на високому поземі втриманого журналу для родини під назвою „Життя” була започаткована видавництвом „Молоде Життя” (Мюнхен).

Решта видань, крім зазначених вище таборових інформаційних бюлетенів, громадсько-політичних пресових органів і літературно-наукових журналів були або відомі органи різних допомогових установ (СХС, Переселенча Управа), жіночих об’єднань „Грома-

дянка”, студентських організацій — „Студентський Вісник”, наукових установ, спортових товариств і пластових управ та гуртків.

Виходило й кілька гумористичних журналів, з яких найдовше тримався „Запроторений Комар” і „Лис Микита” (Мюнхен).

Щодо мови, то майже всі видання виходили українською мовою, лише Український Вільний Університет випустив три інформаційні бюлетені німецькою мовою та англійською. Українська Пресова Служба, Укр. Бюлетень Інформацій та Бюлетені „ABN-Kollegenz” виходили крім української ще й німецькою, англійською й французькою мовами. Інші видання Антибольшевицького Бльоку Народів містили статті майже всіма мовами поневолених за залізним занавісом народів. Деякі з видань друкували окремі статті англійською мовою в цілях пропаганди української справи серед урядових чинників („Укр. Трибуна”). Були видання, що виходили мовами українською і російською („Єдинство-Єдність”, „Сімейне Зеркало”, „Казакія”), українською і білоруською („За Дружбу”). Одне видання виходило мовою есперанто („Укр. Есперантист”). Лише в останній час в Мюнхені почав виходити цікавий і добре ілюстрований журнал виключно німецькою мовою „Ukraine”. З цілком своєрідних видань зазначимо фотогазету „На Чужині” (Авгсбург), та персональні органи з дуже обмеженим накладом Ю. Гудзія — „Криве Зеркало” (Мюнхен), О. Верхівського „Вільне Слово Демократа” (Мюнхен, Фрайман).

Як курйоз одмітимо найменшу розміром газету „Тижнева Пошта”, що мала 21x15 сантиметрів (Білефельд ан. зона).

Наш короткий огляд був би однобічний, як би ми обминули українську еміграційну пресу поза Німеччиною.

Тут в першу чергу приходиться Австрія, країна куди ходом військових подій був скерований другий потік українських скитальців. Картина розвитку періодичної преси в Австрії була дещо відмінною від Німеччини, з якою протягом принаймні п’яти років не було інших шляхів обміну пресою як кон-

СТРИЙСЬКА ПОДРУГА „СВОБОДИ”

Написав ЯРОСЛАВ ПАДОХ

Шестидесятиліття часопису, до того ж щоденника, це не чиста подія. Наскільки рідша вона в світі української преси. Зокрема в наш парадоксальний час, коли хоч збільшається пересічний вік журналістів, зменшується вік — журналів.

Скільки солідних, літніх, здавалося невмирущих, часописів згинуло смертю наглою й несподіваною в останній війні; скільки зліквідовано насильно вже за час „миру” й то не лише у східній гемісфері. Підтяте коріння традиції й заперечення свободи думки і слова втворює клімат непригожий для традиційної, вільної преси. Чимало її органів, які не згоріли в огні воєнних пожарів й не були закриті силою, не вдержують зміни часу, передчасно старіються і гинуть.

Тим то ювілей „Свободи”, після скоропостижної смерти українського „Таймсу” — львівського „Діла”, це найбільше з можливих сьогодні свят вільної української преси. Адже ж „Свобода” не тільки один з двох наших вільних щоденників, й не тільки найстарший віком український часопис, але водночас вона є переємником кращих традицій нашої журналістики. Виріши на ґрунті загально-українського національного відродження, вона безпосередньо виводить свій родовід від заслуженої галицької преси, з якою, всилу історичних умов, зберігала аж до останньої війни тісніший зв'язок, як з пресою інших наших земель.

Чи не слід тоді привітати „Свободу” з її ювілеєм всім званам української преси, й то не тільки сьогоднішньої але й тої, вчорашньої? І чи не буде найбільш відповідним подарунком для ювілятки спомин - огляд одної з цікавіших галицьких провінційних газет, на жаль, сьогодні вже небіжки? Невеличкий вирізок з історії нашої преси, нехай і тої провінційної преси. Адже ж в час, коли немає власної держави, — цілий

край живе провінційним життям, увесь він це сума провінцій.

Підносимо спомин про „Стрийську Думку”, цю скромну, в дитячому віці передчасно згаснувшу подругу „Свободи” в ювілейному дарі і привітанні старшій, щасливішій й сановитій ювілятці, кріпко віруючи в незнищимість української ідеї й її носія — української вільної преси.

Семилітній шлях

Часопис „Стрийська Думка” почав появлятися в другій половині 1933 року, й перетривав до останньої світової війни. Сім років — достаточний час, щоб ввійти в історію української преси, такої багатой на однодівки й короткоживучі метелики. Скільки загально-галицьких часописів не дожило своїх семилітніх роковин, що й говорити про часописи провінційні. Мабуть — тільки в Перемишлі й Коломиї вдержалися місцеві часописи довший час. Інші, після коротких спроб, відходили

господарської нужди осяги тих установ ставлять пам'ятник жертвенности праці і гроша широких народніх мас. Хоч державні польські школи були безплатні, великі тисячі нашої молоді вчилися в школах „Рідної Школи”, дорого оплачуючи науку. А ціле громадянство платило щомісяця добровільно прийнятий на себе податок на власне шкільництво. Рідкий випадок патріотизму та дисципліни. Та навіщо слова. Ось звіт стрийської РШ виїнятий з першого числа „Думки” за 1935 р. Кружок РШ удержує в цім місті три школи: дівочу вчительську семінарію, дівочу гімназію та семикласову народню школу. Затруднює 22 вчительські сили. Вдумується в зміст цих чисел і цих коротких слів. Це епопея народно-го труду і жертвенности.

А ось „Просвіта” — це серце кожного села, його ніким не квестіонований центр. Там, а не в будинку громадської ради, вирішуються всі важливіші справи села, там кується краща доля громади. Голова читальні — це перший громадянин села, секретар — його виховник, організатор, духовий провідник.

Там, в читальнях доспівала культурна нація, там передовсім кувалася її нова, ясна доля.

Культурне обличчя Стрия не було б повне, коли б не доповнити його такими установами, як Вищий Музичний Інститут ім. М. Лисенка, під проводом вченого музиколога і композитора д-ра З. Лиська, та зі співробітниками такої міри, як композитор Василь Барвінський, і Микола Колесса та віртуози Роман Савицький і Меланія Байлова. Тут же виходив і журнал „Українська Музика”. Стрий мав і свій музей „Верховина” і свій аматорський театр. Загальні театри гостювали в Стрию інколи по два тижні під ряд. Чи можна

дивуватися, що культурну хроніку „Думки” ще сьогодні читається як найцікавіший репортаж про націю в побіднім поході?

Господарська суверенність

Велику увагу присвячував наш часопис економічним справам. Сам по освіті економіст, ред. Козак брав живу участь у всіх господарських починах Стрийщини, як кооперативних, так і приватницьких. Йому у великій мірі належить заслуга оснування Союзу купців в Стрию та заохота до відкриття нових господарських станиць в місті і повіті. „Думка” відкриває давні сторінки купецького минулого Стрия, старого складового міста з власною конторою виміни грошей, положеного на одному з найживіших тодішніх торгових шляхів. Вона з признанням реєструє досягнення наші в господарському житті і заохочує до нових. Статтями зверненими до громадянства пропагує клич „свій до свого”, який безпосередньо помагає нашому молодому і не все досвідченому купцеві.

Кінчаю листування сторінок часопису. Які вони дорогі і цінні сьогодні. Коли б не було інших джерел для пізнання того часу, ці поважні листки самі вірно змалювали б недовгу, але як же цікаву, добу життя західно-української провінції між двома війнами. Добу безперервного стремління до вдержання і поширення національного стану посідання. Добу безнастанного змагання до повного висвободження з оков невільничого духа, що шістьсотлітнім вантажем налягав на галицьких українців. Добу наполегливої боротьби за незалежність і суверенність власної думки і волі, що б врешті у власні руки із чужих взяти свою власну долю.

в забуття. Тим то вік „Стрийської Думки”, й до того ще рік перетятий воєнним катаклізмом, а не внутрішніми причинами, робить її рідким унікатом серед українських провінційних періодиків.

Впродовж свого віку „Стрийська Думка” проходила зміни свого формату, об’єму, частоти появи, а навіть назви. Зразу появилася у форматі на половину меншим за „Свободу”, двічі в місяць, на чотирьох сторінках. Згодом (1936) стала появлятися тричі на місяць у форматі половини величини „Свободи”, й то на шістьох сторінках. Її початкова назва „Стрийська Думка”, без ніякого ближчого окреслення, з 1936 р. змінилася на „Думку”, з піднаголовком „Інформативно-суспільний орган Підкарпаття, Верховини і Подністров’я”. З тією назвою наш часопис і докінчив свого віку.

Основником, видавцем і редактором часопису був відомий суспільний діяч Стрийщини, бувший старшина УГА, Альфред Козак. Як організатор і інспектор на Стрийщині українського обезпеченого товариства „Карпатія”, він об’їздив стрийський і сумежні повіти і знав їх, та їхні потреби краще за других стриян. До того ще у роженець стрийщини та брат відомого мистця, й видавця та редактора гумористично-сатиричних журналів — Едварда Козака (популярно знаний Еко), він як ніхто другий надавався до збагачення Стрийщини її власним пресовим органом. Сполучуючи енергію й наполегливість з купецьким змислом та великою товариською культурою, він зумів впродовж семи років існування „Думки” не тільки вдержати її при житті і при активнім білянсі, але й поволі розбудувувати її. Подивугідним успіхом редактора А. Козака можна назвати те, що він умів завжди переплисти небезпечні проливи поміж польським староством та українським стрийським гострим принципіалізмом. І те все при мінімальних білих плямах на часописі — ознаках діяльності старостинської цензури. Завжди речевий і завжди привітний, він вмів з’єднувати собі не тільки читачів -передплатників та готових дати платні анонси, але й співробітників часопису, до яких мав честь і приємність належати й автор

цієї статті. Щоб не було непорозуміння, — треба зразу відкрити правду: — співробітники „Стрийської Думки” могли за свою працю скоріше рахувати на поліційний арешт або судовий вирок за нельояльність до Річипосполитої, ніж на... гонорар. Всі вони працювали для часопису безплатно. А втім, чи інакше міг би він був удержатися повних сім років? А співробітництво в цім часописі ми оправдано уважали за таку саму важку громадську роботу, як праця в „Просвіті”, чи іншій суспільній установі.

Коло співробітників не було вслике. Вплинув на те, як невеликий об’єм часопису, так його основний інформативний характер. Хроніка кипучого й якже різноманітного життя стрийської землі виповнювала половину частину часопису.

До постійних, сказати б штабових співробітників редактора належали в різні роки існування часопису три особи: висулений учитель Михайло Приймак, студент Петро Дмитришин і автор цих споминів. Два перші заповнювали часопис передовицями, статтями на суспільні теми, новелями, навіть й віршами, а якими? Як то сказав було один умний громадський секретар при розглядці виборчих штукочок: було с’як, було й так, було розмаїто. Та все ж були то здебільш патріотичні вірші, тому й вони мали свою ціну коли не в поезії, то в нашій злободенній політиці. М. Приймак видрукував навіть в підвалах „Думки” — чималий підручник гігієни сільської хати.

До другого, вільнішого кола співробітників часопису, належало чимало осіб. Ось поміж ними маркантна особа Семена Масного, найкращого просвітянського організатора з усіх, що їх мала Стрийщина.

Ось другий верховинець і другий Семен — Сородник. Закоханий в свою Верховину і її минуле, містив в „Думці” інтересні статті — студії з історії чи не найцікавішої галицької групи населення — української сільської шляхти, описуючи шляхту верховинського Корчина. Він і пригадав забуту могилу Федора Заревича, редактора „Вечерниць” й плідного письменника, члена другої Руської Трійці, що помер

ШІСТДЕСЯТ

Написав МИКОЛА ПОНЕДІЛОК

Хоч сьогодні була середа, буденний робітничий день, коли на фермі навіть для старших людей праці по шию назбирається, — подружжя Галушки не працювали.

Місіс Варвара сьогодні молилась на півгодини довше звичайного, а скінчивши, попросила свого Якіма теж не поспішати перед образами.

— Помолись довше, Якимочку. І в такий час не згинай тільки одне коліно. Клякни на обидві ноги. Бо сьогодні, сам знаєш, — великий день для нас.

Думаю більший за Колумбуса.

Місіс хотіла дати ще якісь наставлення, але біля хвіртки показався хлопець і вона тільки вимовила:

— Матінько Божа! Поштар. І повну жменю листів всуває до нашої скриньки. Недарма мені цілу ніч снилися голуби.

Вона вже переступила поріг, але, торкнувши себе за чоло, негайно повернулася до хати.

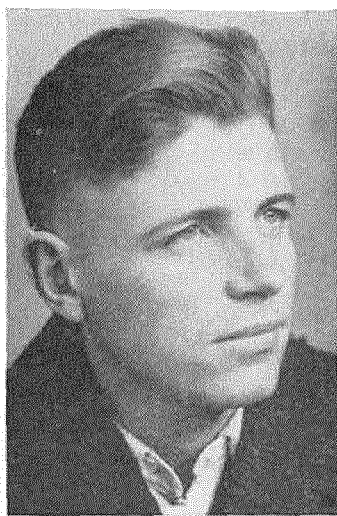
Поспіхом перехрестилася.

— Прости мені, Господи, що перебиваю Якімову молитву, але без окулярів не можу читати.

І благаюче вже до чоловіка:

— Старий, ти можеш молитися й без окулярів. Дай, серце, їх мені, бо на мене чекає „дозен” листів від мого націнничка.

Не чекаючи згоди, вона здійняла з „старого” окуляри і підтупцем попрямувала на вулицю.

— Добрийдень, місіс Варваро! — привітав поштар.

— Добридень і дякую! Багатенько приніс. Недарма цілу ніч голуби наснилися, наворкувалися.

Хлопець уважно глянув на місіс, на її новеньку хустину, на білий полотняний хвартух, що прикривав добру половину широчезної в дрібних згортках спідниці, і запитав:

— У вас сьогодні щось особливе, місіс Варваро?

— Свято, соколе. Не гірше Колумбуса. В цей день опівдні минає шістдесят літ, як ми, тобто я і мій Яким, побралися. Зайди, соколе, до хати, хоч вип'єш чарчину за наше здоров'я.

Хлопець зам'явся.

— Боюся, місіс, бо.. самі знаєте, треба розносити пошту...

— Єй-бо, не бійся. — Заохочувала ювілятка. — Я маю настійку з вишні і сливи. Таке благородне пиття, ліпше фабричного. Вип'єш — цілющим бальзамом серце обдас, а в ногах виростають крила. Так і несе тебе, лише вважай за „трафіком”.

Аргументи місіс Варвари були такі переконливі, що хлопець погодився. Обоє зайшли до хати.

**

Поштар з містером Якимом випили вже по другій, а місіс Варвара ще й не доторкнулася до своєї чарчини. Встигла вже перечитати три листи від дочок і два від синів, а тепер переходить до внуків і правнуків.

— Слухай, старий, лист від внучка Майка. Пише з Корей: „Вітаю з золотим ще й з брилянтовою стрічкою весіллям. Цілую бабу і діда,” Чуєш, Якиме. Перш цілує мене. Бо баба його більше любила. Скільки пістоletів для забави купувалося йому. Всіх калібрів. Одним навіть покалічив курку. Та нічого... Практикував змалечку... Практикував змалечку, а тепер має „експірієнс” в Корей... А ось внучка Даруня. Вітає також. Пише, дитятку, що скучила за нами так, що навіть апетит до „айскріму” втрачає...

Місіс від розчулення почала витягати з кишені хусточку, готуючись трохи поплакати, як чоловік своєю недоречною заввагою прохолодив всі її душевні потягнення.

— Заплач, Варваро, ти, здається, сьогодні лише раз плакала та й то не довше десяти хвилин.

— Ти не глузуй з мене, камінне серце твоє. Чуєш, дитя так скучило, що втратило апетит до „айскріму”. Ще, не дай Боже, не схоче пити „кока-колу”, „чоколяд-соду” і зовсім вмере від голоду.

— Не говори, Варю, в такий урочистий день про такі страсті. Сьогодні хочеться півнем співати від радості. Шістдесят років разом простукали. Маємо семеро дітей, двадцять п'ятеро внуків, восьмеро правнуків.

Місіс Варвара аж скипіла:

— Яких восьмеро внуків. Де ти їх назбирав. Всього навсього п'ятеро. Та й тільки.

— Не сердься, старенька, знаю. — Улагіднював її Яким. — Знаю, що п'ятеро. Але хіба ти забула, що трьох вже сподіваються найближчим часом. Двох навесну, а одного на різдв'яні свята.

— Слухай, що сподіваються — не твій „бизнес”. Ти говори, що маєш. Може за сто років Галушчиним родом обсіється вся Пенсильвенія — та що з того. То проекти. А ти говори до речі.

Місіс Варвара сама була горда, що армія внуків і правнуків побільшується донить таки хутко, але щось заперечити чоловік треба було. Це, так би мовити, її законне неписане право і вона ним часто і спритно користувалася.

Тим часом поштар випив з Якимом пару чарок і почав переконуватися,

що господиня казала золоту правду відносно чудодійних якостей вишнівки. Його не тільки серце, а й усе нутро почало присмно бальзамувати, а в ногах відчув справді орлині крила лише на гумовій основі: все хотіли злетіти і від невидимої сили згиналися. Містер Галушка після опустошення чарок теж відчув в тілі подих енергії, але крила йому вирости не в ногах, а на язичі. Він вдарив поштаря по плечу, а очима звернувся до місіс Варвари:

— Жіночко-голубочко, не переч розказати нашу шістидесятилітню біографію. Нехай люди знають, як Галушки згніздилися і пішли в світ.

— Та ти ж ще не переглянув пошти. Поглянь на листи, а потім уже фантазуй собі.

— Ні жіночко, „ескюз мі” і вибачай. Ти в мене міністер зв'язків. Твоє діло переглядати пошту і платити рахунки за телефон. А я вже займуся споминами. Так слухай хлопче...

Женився я з своєю старою по любові. Моя Варвара була прегарна панна — хоч пиши з неї фотографію. Голос мала ніжніший сопілки. Як крикне бувало в дворі — на третю фарму почувеш... Познайомився я з нею на полі. Іду собі по дорозі — аж гульк — в кукурудзі стоїть дівчина і поглядом, мов мармелядою, липне до мене. Липне та ще й моргає...

— Хто моргає, — вмшталася місіс Варвара. — Я б ще дурна моргати. Ти йшов і, побачивши мене, сам моргнув та кахикнув. А я вже з чемности лише відповіла. Не пам'ятаєш...

— Вибачай, забувся... Отож... Після тієї зустрічі я вечорами почав робити часті „овертайми” біля її хати. Ходжу по дорозі туди й сюди та все на один акорд виспівую:

Розлука ти розлука

Чужая сторона.

Ніхто нас не розлучить —

Ні місяць, ні зоря.

Тут зза бур'яну виходить Варя і починаємо лекцію рахунків. Постаємо проти місяця і рахуємо зірки на небесній тарілці. Лічимо до півночі. Вже пора й розходитись, а ми, мов заворожені, стоїмо, за руки вчепившись,

і німіємо від настрою. Півроку я і Варя ходили на такі вечірні курси, а потім і побралися. Весілля, правда, не вдалося справити бундючним фасоном. Моя наречена не мала капіталу...

— Але я в придане мала корову. А ти що мав? — знов перебила місіс Варвара. — Сорочку та брилик, мов решето ріденький. А штани — то латка латку насідала.

— Істинно, старенька. Я й кажу — ми обоє були пролетарського віровизнання. Тому й весілля було худеньке. Найняли скрипку та цимбали. Я заготовив побільше спиртового матеріалу — і гуляли доки в тілі могли втримати рівновагу... Що дійсно було гарним — це весільна намітка Варі. Біла аж очі бивала. А хвіст такий, що хоч подвір'я замітай ним... Після весілля вона з тієї намітки аж чотири фіранки зробила. Міцні були. Трималися аж до першої світової війни. У війну вже зотліли на порох — треба було викинути...

А скажу тобі, хлопче, що у день весілля ми вже знали, що будемо добре жити. Присябі, знали. Були, як то кажуть, „спешел” признаки... В той день, як ми вінчалися, моєї Варі придане — корова — привела на світ Божий теличку. Скажу тобі, синку, така теличка, що просто тобі „ох”. Ноги як в танцюристки, а мордочка така гарна, що хоч в Голівуд посилай — не посоромишся. А другий добрий знак — це культурна подія... Як повинчав нас пан-отець і я вже офіційно поцілував свою Варвару, підійшов до нас дяк та контрабасом питає:

— Грамотний, містер Галушко?

Я кажу:

— Майже. Абетку до половини знаю.

— Добре, — каже дяк. — Бери ось газету. Перше число вийшло. Зветься „Свобода”.

Взяв я газету, дивлюсь — справді „Свобода”. Хотів вже читати та Варя шепнула:

— Сховай, Якиме, газету. Це ж тобі церква, а не читальня.

Отак... На другий день ми поїхали пішки до сусідньої фарми на „гані-мун”. Я ловив рибу, а Варя читала газету. За цілий день прочитала десять

рядків, з яких чотири не розуміла, бо в них зустрілися букви, яких вона ще зроду не бачила... Гей-гей... он як починалося наше життя-буття. Отак подружилися. На третій рік нашого супружжя ми народили вже сина...

Місіс Варвара цього теж не стерпіла:

— Хто це „ми народили сина”. Ти вже сп'яна знаєш, що казати.

— Вибачай, Варю. Звісно, ти народила. Я тільки не висловився як треба.

Що ж я казав... Ага. Народили. Почали думати, як назвати нашого першуна-пестуна. Моя Варя галичанка — і вона в одну душу — назвемо Іван, як Іван Франко. А я полтавець — і теж загедзкався. Кажу, назвемо Тарас, „лайк” Тарас Шевченко. Сварилися, сварилися, а потім дійшли до компромісу. Назвали Богданом, в честь Хмельницького. В нього казали, мати галиційської крові, а батько з Херсонських степів... Втрійку ми вже почали гніздо розширяти. Я купив шматок землі — суглинок такий поганий, — і почали його обробляти та соки з нього витягати. Побудували хатку. Хоч правда, сказати на ту будову „хатка” — не можна. То була проста халабуда з дверима і трьома вікнами... Розвели худобу і курей. Вступили до Народного Союзу. Моя Варвара — і я теж — до того часу через газету навчилися читати. Я любив грати політику, а жона чомусь в науку вдарилася: дістала десь халдейський сонник з передбаченням погоди та „Пророцтва цариці Михальди”. Сидимо вечорами: я вп'явся в „Свободу”, а вона чорну магію студіює... Непомітно й час проминав... Варя вже встигла народити мені донечку...

— Чому це тобі, — знов перебила місіс. — Нам, — кажи. Починай вже думати організовано.

— Правда твоя, старенька. Подарувала нам донечку. Назвали Марією. Як були хрестини, то вперше в моїй хаті я повісив в хаті український пралор. А як проспівали, чи то ба..., нашій донці „Многії літа”, — моя Варвара взяла газету і почала з неї співати „Ще не вмерла Україна”. Тут всі присутні як підхопили нашу марсельську, то в моїй хаті було, мов в Єрусалимі. Всі ридать, Варвара цілує кума, я христосу-

юсь з кумасею. Настояще тобі національне воздвиження... Минали роки... Наша сімейка побільшувалась. Вже появились в хаті і Тарас, і Іван, і Мотря. Коли була революція в старому краю, як то наша ненька-Україна на ноги спиралася, в нас ще прибавилось родини. Одного року Петро, а пізніш останнє наше дитя — Катерина. Після Катрі ми вже дітей не мали, пішли, так би мовити, на пенсію. Хоч і великий ескадрон назбирався в моїй хаті — ми всім дали раду. Всі діти по-американському грамотні, а по-українському розмовляють, як правдиві заплорожці. А дочка Мотря одідичила від мами ще й голосок і співає рідних пісень густим залізним сопраном. Всі мають благородний „джаб”. Старший Богдан професором курячої фарми влаштувався. З курей таку організацію створив — не гірш Народного Союзу. Марія інструктором при телефоні працює. Відповідає на виклики і полагоджує через слухальце всі комплікації. Тарас працює шофером, завідує „троком”. Дуже енергійний хлопець, вітамінів в крові має багато. Їде „троком”, мов ракетою, аж дорога лущить-ся. Іван пішов на дентистику — на фабриці зубну пасугу виробляє. Мотря має гарний голос, може добре кричати — влаштувалася секретаркою в „офісі”, а Петро — машиністом на „елеваторі”. Катерина ще змалечку любила мистецтво — підросла і відкрила „сальон краси”. Ось вже скоро десять літ на головах жіночих поезію виробляє...

Місіс Варвара вже перечитала всі листи і з нетерпінням чекала, коли Яким скінчить своє оповідання.

— Слухай, Якиме, — не втерпіла, таки зауважила лагідно, — не скінчив би ти свою літопись. Щось довгенько тягнеться.

— Зараз, любко. Не псуй спогадів своїми додатками.. Так-так, хлопча, поки народиш, поки виховаєш дітей — все життя проходить. А вони підросли — хур — повтікали, поженилися, покупляли хати, телевізії, авта, канарки і живуть, мов на „вікейшені”, і розсівають рід Галушчин по Америці. Одна

меньшенька Катруся, одружившись, лишилась жити з нами. Ми їй доглядаємо дітей, граємося з ними, а вечером, коли всі збігаються до хати, даємо устам роботу. Співаємо. Ми, старші, української затыгаємо, менші ковбойських виспівують — і так якось доходимо до консолідації...

Поштар підвівся. Хотів щось сказати, але місіс Варвара попередила його мову:

— Кінчай, Якиме, а то в хлопця вже терпець врывається від твоїх споминів.

— Кінчаю, хлопча. Кажу тобі, синку правду, — не встиг оглянутися — шістдесят років подружнього життя стукнуло. Скільки за ці роки пережито, скільки передумано. Зі своєю старою за цей час я десять разів „муфтувався”, двадцять „гаузів” збудував, п'ятсот тридцять дітей хрестив, одинадцять тисяч шістсот чисел „Свободи” перечитав...

Поштар вже на порозі вклонився до місіс і містра Галушок і сказав:

— Многії літа і до побачення!

— „Гуд бай”, хлопча!

Хвилинку помовчав Яким, потім звелюнувся до дружини:

— Варваро, голубко, постав якусь платівку для звеличання нашої шлюбної Академії.

Місіс Варвара включила патефон. Понеслися голосно слова:

Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірняя
Ой вийди, вийди, дівчинонько моя вір-
(ная.

Яким, вчувши пісню, аж руками розвів:

— Ох, тримай мене, Варю, бо вмру від настрою. Чуєш, платівка, мертвий інструмент, а заграло — Україною запахло. Ой-ой-ой!! Краю, мій краю! Я-ку ж міцну степову парфуму зберігаш ти в собі. І за шістдесят років в Америці не вивітрилась вона — і навіть з целюлоїду, з пластинки чую її.

Яким підійшов до місіс Варвари і обняв її

— Варю, чуєш, як в нашій хаті пахне Україною.

— Чую, — стиха відповіла ювілятка і витерла хвартухом очі.

З нагоди 60-літнього Ювілею

„СВОБОДИ“

щирі побажання

**КРАЩОГО РОЗВОЮ
ТА СИЛИ ДО ПРАЦІ**

для

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

пересилає

Платон Стасюк

НЮ ЙОРК.

Українське Національне Запомогове Товариство

"ДНІСТЕР"

ВІДДІЛ 361

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ В НЬЮ ЙОРКУ

Т-во злучилось з двох відділів в році 1926, даючи тим змогу кращого розвитку народного життя та допомог членству.

Місячні збори відбуваються кожного місяця, друга субота по першій, коли полагоджуються всякі членські та товариські справи. Місячні вкладки приймаються також кожної середи від год. сьомої увечорі і суботи від другої години пополудні.

З Домівки Товариства можуть користати члени для різних родинних сходин.

Тов. „Дністер” організує членів до У. Н. Союзу і приймає їх в ряди Товариства.

В році 1951 Тов. „Дністер” святкувало 25-літню річницю свого існування. В тому році Т-во мало приходів \$703,375.00. З цієї суми вплачено вкладки за членів до У. Н. Союзу \$421,296.00. Виплачено допомог для хворих членів \$65,000.00, а родинам померлих членів — \$20,000.00. На народні, добродійні й ін. цілі видано \$25,000.00.

УРЯД ТОВ. „ДНІСТЕР” В 1952 РОЦІ:

Голова	МАРТИН МАЛЕТИЧ
Заступники	МИХАЙЛО ПІЗНАК і СТЕФАН ЛЕВКО
Секретар фінансовий	ПЕТРО КУЧМА
Секретар рекордовий	ВОЛОДИМИР БАРАГУРА
Касир	ІВАН СОБЕНКО
Заступник касира	МАКСИМ ІВАНІВ

Члени контролі:

ІВАН ГАЛИЧИН, ВАСИЛЬ ВИШИВАНИЙ і ЮЛІАН НАНАССИ

Тросісти:

ДАНИЛО КОЛЬБА, МИХАЙЛО ОЛЕКСІВ і МИХАЙЛО ЯНУШ

Опікуни хворих:

МАРІЯ СОСНИЦЬКА, КАТЕРИНА ЛЕВКО і ІВАН ПРИГОДА

Прапороносці:

ЮРИЙ ЛЬОВИЧ і МИКОЛА ВАСИЛИЩИН

Адреса „ДНІСТРА”: 119 Avenue A, New York 9, N. Y.

Адреса фін. секр.: Петро Кучма, 95 E. 7th St., New York, N. Y.

Телефон: GRamercy 7-1054.

ДІМ ВІДДІЛІВ У. Н. СОЮЗУ В ШІКАГО

зачартерований під назвою:

UKRAINIAN AMERICAN CIVIC CENTER, Inc.
841-45 N. Western Avenue, Chicago 22, Ill.

Телефон: ALbany 2-9209 (від 6 до 11 год. веч.)

Дім існує від 1942. р. і є під управою виборної Дирекції з-поміж урядників Відділів У. Н. Союзу.

Дім був і є фактичним осередком українського культурного і громадського життя нашої громади в Шікаго та служить своїми приміщеннями для різних суспільно-громадських імпрез: зборів, засідань, проб хорів і т. п.

В будинку міститься власна бібліотека і читальня.

Від початку аж до закінчення переселенчої акції, Дім Відділів У. Н. Союзу служив безінтересовно як Переселенчий Пункт, де більша частина ново-прибулих знайшла тимчасове приміщення по прибуттю до Шікаго.

Дирекція робить старання поширити приміщення та не покидає думки закупити більший будинок, який відповідав би всім вимогам великої української громади міста Шікаго.

СКЛАД ДИРЕКЦІЇ НА 1952 РІК:

Тарас Шікула, предс.; **Ф. Т. Васильовський**, заст. предс.; **Дмитро Дякун**, касир; **Андрій Косович**, секретар.

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

Григорій Дацків, **Степан Коцелко**, **Андрій Стецюк**.

ДИРЕКТОРИ:

Васильовська Анна, **Дацків Григорій**, **Дичка Осип**, **Дужанський Іван**, **Карпа Іван**, **Куропась Степан**, **Любас Олександр**, **Максимюк Дмитро**, **Малюк Іван**, **Попіль Михайло**, **Семків Михайло**.

ДМ. ЗАХАРЧУК
артист-маляр

**УКРАЇНЦІ! Пам'ятайте про рідний
ключ: СВІЙ ДО СВОГО!**

ДМ. ЗАХАРЧУК

АРТИСТ-МАЛЯР

644 East 20th St., Northampton, Pa.

Phone: Colonial 2-2810

ARTISTIC PAINTING-DECORATING
Mural-Scenery-Portraits — Reasonable Prices

МАЛЮЮ: Церкви - Народні Доми - Образи
Театральні Декорації - Портрети
Красвиди.

ВИРОБЛЯЮ: Хоругви - Прапори - Плаща-
ниці - Іконостаси - Балдахни -
Тетраподи - Відзнаки.

ВИКОНУЮ ЗОЛОЧЕННЯ

Для Товариств роботу викінчую на
час. Солідно, дешево. Догодні сплати.

Звертайтеся з повним довір'ям до
українського артиста. Підтримуйте
своїх артистів!

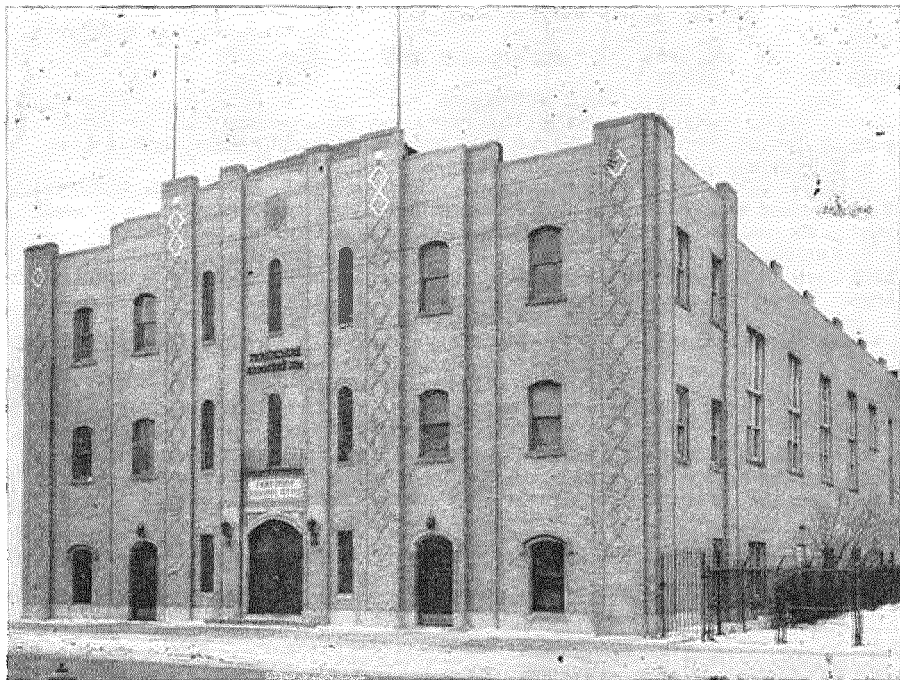
З пошаною

ДМ. ЗАХАРЧУК.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗОВИЙ ДІМ

4655-4657 MARTIN AVENUE, DETROIT 10, MICHIGAN

Tel. Vinewood 2-9688

Збудований в 1937 р. чотирьома відділами У. Н. Союзу
75—175—183 і 292

Дім цей є осередком української Громади на заході Дітройту. Головна зала має 1500 крісел і є також менші зали для товариських сходин.

Домом заряджують представники чотирьох відділів У.Н.С., якими в 1952-гому році були:

Володимир Дідик	голова
Петро Федик	заступник голови
Ярослав Буляк	рекорд. секретар
Теодор Михальчук	фін. секретар
Іван Слупецький	касир

КОНТРОЛЬОРИ:

Семен Боднар, Микола Кінашук і Михайло Прокінчук.

РАДНІ:

Теодор Демко, Андрій Дяків, Семен Пелих і Іван Бомбик.

БРАТСТВО СВ. СТЕФАНА

221 ВІДДІЛ

У. Н. СОЮЗУ В ШІКАГО, ІЛЛ.

Братство Св. Стефана, що є 221. Відділом Українського На-родного Союзу і має свій осідок в Шікаго, Ілл., зорганізовано 45 років тому, в 1908 році. На початку числило всього 20 членів. Сьогодні Братство Св. Стефана є н а й б і л ь ш и м Відділом У. Н. Союзу на терені З'єдинених Держав Америки і Канади. В серпні 1952. начислено Братство у своїх рядах 2,028 членів.

На протязі свого існування, старалося Братство проводити в життя ідеї, що лягли в основу статуту Братства, зокрема дбало про матеріяльне забезпечення своїх членів на випадок хвороби і різних нещасть, як також їхніх родин на випадок смерті. Дбало теж про освіту і моральну допомогу своїм членам, як теж про розвиток і розбудову зорганізованого українського життя в ЗДА, а зокрема в Шікаго. Пам'ятало про потреби Рідних Земель, при чо-му переслало дуже поважні суми на різні українські, національні і суспільно-громадські потреби на Рідні Землі, зокрема перед останньою війною на „Просвіту”, „Рідну Школу”, Українських Інвалідів, шпиталі, поводян, голодуючих в 1932/33 рр. на Великій Україні і под. Після останньої війни, коли сотки тисяч наших скитальців опинилися в дуже тяжких умовах на еміграції, Братство Св. Стефана включилося негайно у загальну допомогуву акцію скитальцям, їхнім школам і науковим організаціям, а опісля у переселенчу акцію, допомагаючи їй грошовими датками, працею членів в Шікаго по приїзді транспортів, при створенні переселено-го осередку в домі УНСоюзу в Шікаго. і т. п.

Братство є членом Українського Конгресового Комітету Аме-рики та активно допомагає збірці на „Народний Фонд”.

Братство відбуває свої з б о р и кожної другої неділі місяця, а крім того кожної неділі урядує від години 12-ої до 3-ої пополудні в Домі Відділів УНСоюзу при 841 N. Western Ave., Шікаго, Ілл. Тоді вписується нових членів та полагоджується справи, зв'язані із членством в УНСоюзі.

До уряду Братства Св. Стефана входили в 1952 р.:

ФИЛИП ВАСИЛЬОВСЬКИЙ	предсідник
ІВАН КАРПА	заступник предсідника
ТАРАС ШПКУЛА	фінансовий секретар
ДМИТРО МАКСИМЮК	касир
СТЕФАН КОЦЕЛКО	рекордовий секретар

Члени Контрольної Комісії:

адвокат РОМАН СМУК, МИХ. КАНЮК і ДМИТРО НІМИЛОВИЧ

Опікуни хворих:

п-ні АГАФІЯ ФЩА, МИХАЙЛО ДЕРЕХ і АНДРИЙ СТЕЦЮК

Тростісти: ОРНЕЙ ДУТЧАК і МИХАЙЛО МИКИТИН

Хорунжі: ГРИГОРІЙ КУЛАКЕВИЧ і ІВАН БУРДАШ

ВАСИЛЬ ЛУЧКІВ — дверник.

Адреса Фінансового Секретаря:

Taras Shpikula, 5466 West Haddon Ave., Chicago 51, Ill.

Tel. AUstin 7-5054.

PETER PUCILO, Secretary-Treasurer

TRIDENT

Savings and Loan Association

1903 WEST 51st STREET CHICAGO 9, ILLINOIS

Phone GRovehill 6-4711

•

ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА
ЩАДНИЧО-ПОЗИЧКОВА СПІЛКА
В ШКАГО, ІЛЛ.

*

Safety of
ALL ACCOUNTS INSURED TO \$10,000.00
by Federal Savings and Loan Insurance Corporation

CURRENT DIVIDEND RATE 3%

HOURS: Mon. — Fri. 10:00 A. M. to 9:00 P. M.
Tues. & Thur. 9:00 A. M. to 5 P. M.
Wednesday 9:00 A. M. to 1:00 P. M.

ВІТАЄМО „СВОБОДУ” В ЇЇ 60-ЛІТТЯ!
Відділ Українського Народного Союзу
Ч. 307 В МАТТАПАН, МАСС.

В першому ряді (від ліва) сидять: **Степан Сідлярчук** — організатор Відділу, **Іван Назар** — голова Відділу, **Ілія Чопик** — секретар, **Микола Галій** — касир, **Іван Крутляк** — опікун хворих.

Відділ УНС ч. 307 був створений 18-го лютого 1950 р. в Бостоні, Масс., з ініціативи Ілії Чопика та при допомозі організатора УНС Антона Маланчука. Початково він нараховував 10 членів, а сьогодні має 56 членів дорослих та 29 дітей.

Д-р медицини
ОСИП ОРИШКЕВИЧ

ординус
В БРУКЛІНІ
при 102 Albemarle Road,
(піг McDonald Ave.).
Тел.: GEdney 8-4909

ДМИТРО ДЯКУН
ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИЙ
КОНТРАКТОР

виконує в Шікаго й околиці електричні інсталяції і ремонти в домах і фабриках.

2415 West Walton Street,
Chicago 22, Ill.
Tel. HU. 9-2012 або EV. 4-7436

COMPLIMENTS OF

MUrray Hill 4-1470

Bell PHOTOENGRAVING CO.

2814 JEANNETTE STREET,
Union City, N. J.

1170 BROADWAY, New York 1, N. Y.

UNion 7-3281

Haing Bogosian

З НАГОДИ 60-ЛІТТЯ „СВОБОДИ”

ВСЬОГО НАЙКРАЩОГО

бажає

УСЬОМУ ЧЛЕНСТВУ

і ЧИТАЧАМ „СВОБОДИ”

Адв. Іван Романишин

Головний Радний УНС.

COMPLIMENTS OF

ST. NICHOLAS SOCIETY

Branch No. 120

of the

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.

IN ALIQUIPPA, PENNSYLVANIA

OFFICERS:

JOSEPH KOZLOWSKI	President
ILKO KOBALY	Vice-President
WALTER REFT	Financial Secretary
WALTER DREVNA	Recording Secretary
MICHAEL DELENKO	Treasurer

Our heartiest congratulations to the "SVOBODA," the greatest Ukrainian Daily in the United States on its Sixtieth Anniversary. May the coming years find it ever increasing in popularity and service to the Ukrainian American communities throughout our country. May it always be aware of its power of enlightenment, as well as its responsibilities to transmit news and views.

GOOD LUCK!

Sisterhood of Annunciation

BR. 125. U.N.A.

Mrs. P. BODNARCHUK President
Mrs. A. SHYAN Vice-President
Mrs. I. PODOLA Financial Secretary
Mrs. R. SYDORYK Recording Secretary
Mrs. P. JAWORSKY Treasurer

БРАТСТВО

СВ. О. МИКОЛАЯ

Відділ У.Н.С. ч. 5

В АСТОРІЇ, Л. АЙ., Н. Й.

— вітає —

„СВОБОДУ“

З ЙІ 60-ЛІТНІМ ЮВІЛЕЄМ

ЗА УРЯД ВІДДІЛУ:

М. ЛЕВИЦЬКИЙ — голова
Г. ДАСИЛИК — касир
П. БАРНИЧ — секртар

БРАТСТВО

СВ. ВЛОДИМИРА

— шле —

ЩИРИЙ ПРИВІТ

— і —

**БАЖАЄ НАЙКРАЩИХ
УСПІХІВ!**

Управа:

О. МАРКІВ — голова
М. КРАВЧУК — касир
ГР. ЛУЧАНКО — фін. секр.
І. МАЛЕЦЬ — рек. секр.

УКРАЇНЦІ!

СВІЙ ДО СВОГО ПО СВОЄ!

Ваш кредит все добрий в

„НАШОМУ БАЗАРУ“!

Всякого роду радія, комбінації, електричні та ручні патефони, мандоліни марки „Страдолін“, машинки до писання на всіх мовах і т. п., дістанете в нас на дуже вигідних умовах. При купні за готівку, значна знижка.

Вже поперх 20 років „Наш Базар“ чесно обслуговує своїх покупців, то з певністю чесно обслужить і Вас.

Слухайте Українську Радіо Програму під керів. Петра Задорецького, в неділі від год. 10:15 до 11-ої рано, з висильної станції W B N X на хвилях 1380.

З повним довір'ям удавайтеся на адресу:

NASZ BAZAAR

77 E. 7th St., New York 3, N. Y.

Tel. GRamercy 3-3678

ХОЧЕТЕ МАТИ БАЖАНУ ВАМ КНИЖКУ?

Зверніться до

КНИЖКОВОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ

Ю Р І Я Т И Щ Е Н К А

в Нью Йорку.

Давній і досвідчений видавець-книгар обслужить Вас скоро й солідно.

До експедиції маємо все, що з'являється на книжковому ринку тепер, а також постараємось вишукати для Вас і книжку давніших видань.

На кожний запит, чи замовлення відповідаємо негайно. Чергові каталоги книжок — висилаємо безплатно. — Адреса:

GEORGE TYSZCZENKO

164 E. 127th Street, Apt. 12,

NEW YORK 35, N. Y.

Telephone: FIlmore 8-1158.

З нагоди 60-ліття

„СВОБОДИ“

щирі побажання дальшого поступу від одинокої української

АПТЕКИ

в околиці Ньюарку, Н. Дж.

Bilogan's Pharmacy

THE REXALL STORE,

20-22 Ampere Parkway,

EAST ORANGE, N. J.

Phone: OR. 2-0441.

Маємо на складі американські і старокрасві ліки, косметики, вітаміни і добрий вибір інших речей, що продаються в модерній аптеці і дрогерії. 22 роки досвіду в однім осідку!

Compliments of

Charles Frumin

GENERAL BOOKBINDERS

•

17 THOMPSON STREET,

New York 13, N. Y.

•

WAlker 5-6314.

Ukrainian Professional & Businessmens Association of Chicago, Ill.

ROckwell 2-0721

**MEAT MARKET
& GROCERY**

Rudolf Bohach, Prop.
2658 West 18th Street,
CHICAGO, ILL.

BRunswick 8-8615

**QUALITY
SERVICE PRESS**

“Creators
of Fine Printing”
Michel Wayne, Printer
922 N. Washtenaw Ave.

BRunswick 8-7767

MUZYKA & SON

Funeral Home
2157 West Chicago Ave.,
CHICAGO, ILL.

HUmboldt 6-9716

CANADIAN TAVERN

Nick and Mary Duda
2004 West Chicago Ave.,
CHICAGO, ILL.

KIldare 5-2757

ZAPP FURNITURE CO.

Stephen Zaplatynski,
Prop.
4753 Milwaukee Ave.,
CHICAGO, ILL.

ARmitage 6-8109

SUPERIOR FOOD MART

Grocery & Butcher,
M. Horney
2156 West Chicago Ave.,
CHICAGO, ILL.

BRunswick 8-7249

POPPS LIQUORS

Charles Popp, Prop.
2118 West Chicago Ave.,
CHICAGO, ILL.

HUmboldt 6-9422

**K & K
SERVICE STATION**

Open 24 hours
823 N. Western Ave.,
CHICAGO, ILL.

BRunswick 8-2438

**CHICAGO
WOOD NOVELTY CO.**

Mfrs.
of Furn. & Novelties
T. Cienke, Prop. . .
2045 W. Churchill St.

MOhawk 4-3139—4-3140

**ALL STATE
STORAGE CO.**

Local & Long Distance
MOVING
1543 North Larabee St.,
CHICAGO, ILL.

BRunswick 8-6199

**M. PETROW & SONS
FURN. CO.**

Complete Line
in Furniture
2210-14 W. Chicago Ave.,
CHICAGO, ILL.

EVERglade 4-5348

**NEW
UKRAINIAN PROGRAM**

Dr. Sambirsky
W.C.R.W.
Saturday — 6:30 P.M.
W.O.P.A.
Wednesday — 6:00 P.M.

HUmboldt 6-1595

**UKR. AMER.
BROADCASTING STA.**

Ivan Muzyka
STATION W.G.E.S.
Sat. 3:00—4:00

EVERglade 4-9892

MACK'S LOUNGE

•
2301 West Chicago Ave.
CHICAGO, ILL.

BElmont 5-0426

WALTER A. WELKY

Insurance of all kinds
1127 N. Springfield Ave.,
CHICAGO, ILL.

AIR CONDITIONED CHAPELS

KANIUK FUNERAL HOME

2319-21 WEST CHICAGO AVENUE

ARmitage 6-4575

Chicago 22, Ill.

Tel.: LAfayette 3-4597

УКРАЇНСЬКА КВИТЯРНЯ

Archer Florists

Mrs. MARY BILYK, Prop.

4597 ARCHER AVENUE

Chicago 32, Ill.

Phones:

EVERglade 4-4030

EVERglade 4-4031

Kaiser & Henry J.

CHICAGO AUTO SALES

&

SERVICE

Direct Factory Dealers

PILOT BROS, Props.

2246-54 W. CHICAGO AVE.

Chicago 22, Ill.

"CONGRATULATIONS TO YOUR 60th ANNIVERSARY"

For your Paper Needs apply to

THE GOTHAM CARD & PAPER CO., Inc.

334-340 HOBOKEN AVE., JERSEY CITY 6, N. J.

at the State Highway.

Tel. JOrnal Square 2-2650—2651

A COMPLETE LINE OF

WRITING AND BOOK PAPERS,
CARD BOARD, ENVELOPES, Etc.

PETER JAREMA FUNERAL HOME

129 EAST 7th STREET

New York City

THE OLDEST UKRAINIAN FUNERAL
ESTABLISHMENT IN NEW YORK CITY

**Найстарше українське
похоронне заведення
на ПІКАГО і околицю**

Air conditioned Chapel for your
comfort

**Бідним родинам обслуги
НЕ ВІДМОВЛЯЄТЬСЯ**

DAY and NIGHT SERVICE

Винаймаємо автомобілі на
різні оказії

КАПЛИЦЯ БЕЗПЛАТНА

 **New Modern Chapel!
Ambulance Service**

Basil Muzyka & Son

FUNERAL DIRECTORS

2157 WEST CHICAGO AVENUE

Chicago, Ill.

BRunswick 8-7767—8-7768

CHARLES POPP LIQUORS

2118-28 West Chicago Avenue

Tel.: BRunswick 8-5265

Chicago 22, Ill.

We deliver for all occasions.

Доставляємо на різні нагоди.

NAymarket 1-2254

ДАРК

(DARC PHOTO SALON)

2059 West Chicago Avenue

Chicago, Ill.

OLENEC BROS.

FUNERAL DIRECTORS

— Air Conditioned Chapels —

2255 West Chicago Avenue

Chicago 22, Ill.

Tel.: HUmboldt 6-8220

KANSAS CITY, KANSAS

У травні 1912 року гурток українців, — приблизно 40 людей — організував Відділ 323 У.Н.С. Всі — галичани з повітів Старий Самбір, Перемишляни, Радехів і Збараж. Від. 323 завжди сповняв свої обов'язки в народних справах і дуже щедро давав на всякі народні і релігійні справи. **БР. СВ. ВОЛОДИМИРА**, Від. 323, фінансово стоїть дуже добре, стан членства теж добрий, бо громадяни в Кензас Ситі, Кензас стопроцентово є членами У.Н.С., — як старі емігранти, так і їх діти. Бр. Св. Володимира тепер збільшилось новою еміграцією, з яких майже всі вже є членами У. Н. Союзу. Відділ 323 по кінець місяця вересня 1952 р. має 70 дорослих членів і 21 малолітніх.

Кензас Ситі, Кензас, лежить в середині Америки. Тут дуже добра і здорова околиця, як для праці, так і для бізнесу.

Теперішній уряд Від. 323:

ВАСИЛЬ КОНДРУК — предс.

ВАСИЛЬ ФЕДЕН — касир

ДМИТРО ЯРЕМКО — ф. секр.

238 So. Ferree St., Kansas City, Kans.

УКРАЇНЦІ!

ГОВЕРЛЯ — крім нових видань, має багато рідкісних книжок, наукову й фахову літературу, якою обслуговує своїх покупців!

ГОВЕРЛЯ продає: книжки, пластинки (рекорди), образи, портрети, картки, вишивкові взори й шкільні прибори. Заходьте до **ГОВЕРЛІ**, або пишіть на адресу:

"HOWERLA"—BOOK-STORE

41 E. 7th St., New York 3, N. Y.

Tel.: GR. 5-0193

У 60-ліття існування
„СВОБОДИ”,
як найстаршого часопису на
американській землі,
бажає
якнайкращого успіху
і дальшого розвитку

**ТОВАРИСТВО
УКРАЇНСЬКИЙ КЛЮБ
ПОСТУПОВИЙ**

відділ 70 У. Н. Союзу
в ДЖЕРЗІ СИТІ, Н. ДЖ.

За Уряд:

Петро Костик, предсідник;
Іван Патуляк, касир;
Володимир Кушнір, секретар.

В. Бойчук ————— І. Луків

Т. Бортник

**ДВІ УКРАЇНСЬКІ
КРАМНИЦІ**

— з —

ВЛАСНИМИ

М'ЯСНИМИ ВИРОБАМИ

— і —

СПОЖИВЧИМИ ТОВАРАМИ

— у —

644 Elizabeth Avenue,

ELIZABETH, N. J.

— і —

280 — 15th Avenue,

NEWARK, N. J.

З нагоди 60-ліття
„СВОБОДИ”

— бажають —

якнайкращого успіху
і розвитку

ПЕТРО КОСТИК і РОДИНА

440 Jersey Ave., Jersey City, N. J.

**КНИГАРНЯ
„СВОБОДИ”**

МАЄ НА СКЛАДІ:

великий вибір книжок (старі й нові
видання), ноти, святочні картки
і календарі.

Замовляйте:

“S V O B O D A”

P. O. Box 346

Jersey City 3, N. J.

**ДРУКАРНЯ
„СВОБОДИ”**

ВИКОНУЄ

ВСІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:

КНИЖКИ,

ЖУРНАЛИ,

ГАЗЕТИ,

АФІШІ,

ЛЕТЮЧКИ,

ФІРМОВІ ЛИСТИ,

ПРОГРАМКИ,

БІЛІТИ і т. п.

“S V O B O D A”

P. O. Box 346

Jersey City 3, N. J.

ВАМ БУДЕ ВЕСЕЛО, ПРИЄМНО А НАВІТЬ СОЛОДКО

коли будете мати в своїй хаті ось ці речі, що є на продаж

В С У Р М І

НОТИ-СПІВАННИКИ:

201 пісень на піано і голос	2.50
ЛІРА, найбільший збірник пісень з нотами і візрдами	2.50
34 пісень на скрипку, Гайворонського	2.00
ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ, партитура з текстом	2.50
НАТАЛКА ПОЛТАВКА, парт.	3.50
ВЕЧЕРНИЦІ, Ніщинського	1.50

ТЕАТРАЛЬНІ ТВОРИ

100 різних театральних творів, кожний інший, — купити по-одиноч коштувало б \$40.00 за	10.00
25 діточих театральних творів, кожний інший, дуже рідкі	5.00

КАРТКИ (ЛИСТІВКИ):

на Різдв'яні або Великодні Свята	
Пачка, 100 карток, книжкових	3.50
Пачка, 50 карт. лучші	3.50
Народні картки, 25 різних.....	1.00

СТІННІ КАЛЕНДАРІ:

Один 30¢, з пересилкою	0.35
100 Стінних календарів	18.00

УКРАЇНСЬКІ І АМЕРИКАНСЬКІ МАШИНОК ДО ПИСАННЯ

Американські машинки від	25.00
Українські, нові Роял, Ремінгтон, Ундервуд, Корона від....	79.50

ПІДРУЧНИКИ ДО АНГЛ. МОВИ:

Словники та Рекорди	
СЛОВНИК укр.-англ. Верб'яного і Лева \$3 (в оправі)	4.50
СЛОВНИК англ. укр. Подвезка вид. в Києві, — 50 тисяч слів	4.50
ГРАМАТИКА англійської мови, Ярославенка	0.25
ПІДРУЧНИК англ. мови, — проф. Луцького	2.00
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА (3 томи)	45.00
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, видання І. Тактора	12.00

УКРАЇНСЬКІ ПЛАТІВКИ: (РЕКОРДИ — найбільший вибір)

Найновіші

СЕТ № 12. Вийшов на 1. січня 1952 р. — Обнімає Рекорди Хору Думка з Києва, під управою Нестора Городовенка, Бандуристів Г. Китастого і Михайлова, з опери Тарас Вульба і з нової опери Гайдамаки. Всіх 12 рекордів	9.00
СЕТ № 11. Рекордовані в Україні і Америці: Гарні соля, серенади, з опери Катерина, Аркаса. З опери Запорожець за Дунаєм і Наталка Полтавка. В тім одна платівка „Гуцульські Танці”, — зарековдована в Жабю. Також для розради нове танго „Над морем”. 12 рекордів	9.00
СЕТ № 10. Рекордовані в Києві і Львові. Обнімає пісні: — стрілецькі, Бандуристів, чудові хорозі пісні як: „Дівчинонька по гриби ходила” і другі. 12 рекордів	9.00
СЕТ № 9: Святочні Рекорди, — Коляди — виконані хорами В. Завітневича і О. Кошиця	10.00
СЕТ № 1: Пісні УПА, виконані Ансамблем Бандуристів під управою С. Ганушевського (3 рек., 7 пісень)	3.15

Повищі платівки (рекорди) є найкращі, які досі вийшли. Вони повинні бути в кожній хаті!

На складі масмо також платівки різних видань, як Бандуристів під управою Вожика, Китастого і др. — Масмо також великий вибір рекордів Гуменюка, комічних Жуківського, до танцю Снігура і братів Олексинів. Жадайте на це все

ПОВНІШОГО КАТАЛОГА.

Щоб було Вам солодко, то замовте в Сурмі т. зв. СВЯТОЧНУ ПАЧКУ, в якій є ПРАВДИВИЙ МІД (5 ф.), ОПИХАНА ПШЕНИЦЯ, МАК, ГРИБИ і ще дещо в додатку.

ВСЕ це з доставою \$5.00

ПРИШЛИТЬ ДО СУРМИ 5 АДРЕС своїх знайомих, а дістанете стінний календар на 1953-ий рік ДАРОМ!

SURMA BOOK & MUSIC CO.

11 E 7th STREET — NEW YORK 3, N. Y.

Phone: GRamercy 7 - 0729

Український Народний Союз

Якщо Ви колинебудь інтересувались життям американських українців, Ви мусяте зустрічатись з назвою Українського Народного Союзу, тої української „заморської твердині“, яка високо піднесла на цій вільній землі синьо-жовтий український прапор та вкрила славою українське ім'я. Тому, бути членом Українського Народного Союзу—значить належати до понадгрупової та справді соборної української організації, яка об'єднала найсвідоміші і найактивніші українські сили в Злучених Державах Америки і в Канаді в один ідейний моноліт та поставила його на службу цим країнам і по-неволеному українському народові.

За дальшими інформаціями в справі членства звертатись до зарядів місцевих відділів У. Н. Союзу, або безпосередньо до Головної Канцелярії:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
P. O. Box 76, Jersey City 3, N. J.

СВОБОДА

Український щоденник

Орган Українського Народного Союзу
вже 60 років без перерви:

Голосить правду про Україну та Український Народ; Інформує про всі важливіші події з українського, американського і міжнародного життя; Піддержує всі благородні зусилля українців в Америці, на Рідній Землі та по всьому світі в змаганнях до волі, правди і добробуття; Є виразником української думки і справжньою Вільною Трибуною вільного українського слова! Ці самі завдання ставить собі і виконує тижневий додаток в англійській мові — “Ukrainian Weekly”.
Передплата: річно—\$10; піврічно—\$5.25; чвертьрічно—\$2.75. Члени УНСоюзу платять за „Свободу“ тільки по 50 центів місячно!

“S V O B O D A”

81-83 Grand Street, Jersey City 3, N. J.

Compliments of

PHIL BLOOM

Case Paper Company

NEW YORK, N. Y.

1953

СІЧЕНЬ — JANUARY

ЛЮТИЙ — FEBRUARY

н	ст	д	С В Я Т А
1	19	Ч	Груд. 1952. Боніфатія
2	20	П	Ігнатія Богонос. свщм.
3	21	С	Юліяни мч.
4	22	Н	Неділя перед Різдом
5	23	П	10 муч. на Криті
6	24	В	Нав. Різдва. Євгена
7	25	С	Різдво Христове
8	26	Ч	Собор Пр. Богор., Йос.
9	27	П	Стефана првмч.
10	28	С	Муч. в Нікомидії
11	29	Н	Нед. по Різді
12	30	П	Анісії мч.
13	31	В	Меланії прор.
14	1	С	Січ. 1953. Обр. Г., Вас. В.
15	2	Ч	Сильвестра папи
16	3	П	Малахії прор.
17	4	С	†Собор 70 Апостолів
18	5	Н	Навеч. Бог., Теоп.
19	6	П	Богоявлення Госп.
20	7	В	†Івана Хрест.
21	8	С	Юрія й Емел.
22	9	Ч	Полієвкта мч.
23	10	П	Григ. прп. і Дом.
24	11	С	†Теодозія Великого
25	12	Н	Мит. і Фар. Татіяни мч.
26	13	П	Єрм. і Страт. мч.
27	14	В	Отців в Синаї
28	15	С	Павла і Івана прп.
29	16	Ч	Поклін кайд. Ап. Петра
30	17	П	†Антонія Вел. прп.
31	18	С	Атан. і Кирила пр.

н	ст	д	С В Я Т А
1	19	Н	Блуд. Сина. Макарія пр.
2	20	П	†Євтимія Вел. прп.
3	21	В	Максима прп.
4	22	С	Тимотея ап.
5	23	Ч	Климентія свщм.
6	24	П	Ксенії прп.
7	25	С	†Григорія Богосл.
8	26	Н	М'ясоп. Ксеноф. прп.
9	27	П	†Пер. м. Івана. Зол.
10	28	В	Єфрема прп.
11	29	С	Пер. м. Ігнатії
12	30	Ч	Трьох Святих
13	31	П	Кира і Івана безср.
14	1	С	Лютий. Трифона мч.
15	2	Н	Стрітення Господнє
16	3	П	Симеона й Анни пр.
17	4	В	Ізидора прп.
18	5	С	Агафії мч.
19	6	Ч	Вуккола прп.
20	7	П	Партен. і Луки прп.
21	8	С	Теодора Стр.
22	9	Н	1 В. Посту. Никифора м.
23	10	П	Харлампія мч.
24	11	В	Власія свщм.
25	12	С	Мелетія св.
26	13	Ч	Мартиніяна прп.
27	14	П	Авксентія прп.
28	15	С	Онисима ап., Пафн.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 1. січня: Новий Рік („Нью Йр'с Дей")

Дня 12. лютого: Уродини Линколна („Линколнс Бирт Дей")

Дня 22. лютого: Уродини Вашингтона („Вашингтон'с Бирт Дей")

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Січень

- 13. 1867. Андрусівська умова. Поділ України між Москву й Польщу.
- 13. 1906. Перший український щоденник у Києві „Громадська Думка".
- 18. 1654. Переяславська умова України з Москвою.
- 22. 1918. Проголошення самостійности України.
- 22. 1919. Проголошення в Києві злуки всіх українських земель.

Лютий

- 8. 1918. Берестейський мир між Україною і Німеччиною, Австрією, Туреччиною та Болгарією.
- 14. 1897. Помер письменник Пантелеймон Куліш.
- 25. 1871. Народилася поетка Леся Українка.

1953

БЕРЕЗЕНЬ — MARCH

КВІТЕНЬ — APRIL

н	ст	д	С В Я Т А
1	16	Н	2 В. Посту. Памфила, В.
2	17	П	Теодора Тирон. вмч.
3	18	В	Лева Папи
4	19	С	Архіпа ап.
5	20	Ч	Лева еп. Кат.
6	21	П	Тимотея прп.
7	22	С	Петра і Анастасія
8	23	Н	3. В. Посту
9	24	П	†1 і 2 н. гол. Ів. Хр.
10	25	В	Тарасія св.
11	26	С	Порфірія св.
12	27	Ч	Прокопія прп.
13	28	П	Василія ісп.
14	1	С	Березень. Евдокії прп.
15	2	Н	4 В. Посту. Теодата
16	3	П	Евтропія і ін. мч.
17	4	В	Герасима прп.
18	5	С	Конона мч. Поклони
19	6	Ч	42 муч. в Аморії
20	7	П	Василія сщм.
21	8	С	Теофілякта
22	9	Н	5 В. Посту. †40 муч.
23	10	П	Кондрата і ін. мч.
24	11	В	Софронія патр.
25	12	С	Теофана ісп.
26	13	Ч	Пер. моц. св. Никиф.
27	14	П	Венедикта прп.
28	15	С	Агапія мч.
29	16	Н	Н. Квітна.
30	17	П	Олексії прп.
31	18	В	Кирила Єрусал.

н	ст	д	С В Я Т А
1	19	С	Хризантії і Дарії
2	20	Ч	ОО. убит. в м. Сави
3	21	П	Велика П'ятниця
4	22	С	Василія свщм.
5	23	Н	Воскресення Христове
6	24	П	Світл. Пон. Захарії і Я.
7	25	В	Благовіщенн Пр. Б.
8	26	С	Собор А. Гаврила
9	27	Ч	Матрони
10	28	П	Іларіона
11	29	С	Марка і Кир. прп.
12	30	Н	Неділя Томина
13	31	П	Іпатія
14	1	В	Квітень. Мар. Єгип.
15	2	С	Тита прп.
16	3	Ч	Никити прп.
17	4	П	Йосифа, Георгія і Плат.
18	5	С	Теодула мч.
19	6	Н	Неділя Мироносиць
20	7	П	Георгія св.
21	8	В	Іродіона і ін. ап.
22	9	С	Евсихія мч.
23	10	Ч	Терентія мч.
24	11	П	Антипи сщм.
25	12	С	Василія прп.
26	13	Н	Неділя Розслабленого
27	14	П	Мартина папи
28	15	В	Арист. і П. ап.
29	16	С	Агафії мч.
30	17	Ч	Симеона прп.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 3. квітня: Велика П'ятниця. („Гуд Фрайдей“)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Березень

4. 1861. Скасовано панщину в Україні.
5. 1950. Поляг в бою за Україну головний командант УПА, ген. Тарас Чупринка-Роман Шухевич.
9. 1814. Уродився Тарас Шевченко.
10. 1861. Помер Тарас Шевченко.
14. 1923. Рада Амбасадорів признала Галичину Польщі.
20. 1917. Створено Українську Центральну Раду в Києві.

Квітень

17. 1847. Арештували Тараса Шевченка.
22. 1920. Варшавський договір Головного Отамана Петлюри з Польщею.
28. 1915. Бої УСС на Маківці.
29. 1848. Вибір Богдана Хмельницького гетьманом.

ТРАВЕНЬ — MAY

ЧЕРВЕНЬ — JUNE

н	ст	д	С В Я Т А
1	18	П	Івана Декапол. прп.
2	19	С	Івана Стар. прп.
3	20	Н	Неділя Самарянки
4	21	П	Януарія свцмч.
5	22	В	Теод. і Віт. прп.
6	23	С	†Юрія вмч.
7	24	Ч	Сави Стр. мч.
8	25	П	†Марка єв.
9	26	С	Василія свмч.
10	27	Н	Неділя Сліпонародженого
11	28	П	Ясона і Сосипатра ап.
12	29	В	9 муч. в Кизиці
13	30	С	†Якова ап.
14	1	Ч	Трав. Вознесення Гос.
15	2	П	Атаназія Вел. прп.
16	3	С	†Теодозія Печ. прп.
17	4	Н	Неділя Св. Отців. Пелагії
18	5	П	Ірини мч.
19	6	В	Іова Многостр.
20	7	С	Явлення Ч. Хреста
21	8	Ч	†Івана Богосл.
22	9	П	†Перен. мощ. св. Ник.
23	10	С	†Симеона Зил. ап.
24	11	Н	Зіслання Св. Духа
25	12	П	Пресв. Трійці
26	13	В	Гликерії мч.
27	14	С	Ізидора
28	15	Ч	Пахомія
29	16	П	Теодора свцмч.
30	17	С	Андроніка ап. і Юнії
31	18	Н	Н. 1. по Зісл. Св. Д.,

н	ст	д	С В Я Т А
1	19	П	Патрикія свцмч.
2	20	В	Талалея мч.
3	21	С	†Кол. і Ілени
4	22	Ч	Прсв. Євхар. (на нед).
5	23	П	Михайла прп.
6	24	С	Симона прп.
7	25	Н	Нед. 2. по Зісл. Св. Духа
8	26	П	Карпа ап.
9	27	В	Терап. свцмч.
10	28	С	Никити єп.
11	29	Ч	Теодозії прмч.
12	30	П	Ісаакія прп.
13	31	С	Єрмія ап. і Єрмея м.
14	1	Н	Червень. Н. 3. по З. Св. Д.
15	2	П	Никифора
16	3	В	Лукіяна мч.
17	4	С	Митрофана єп.
18	5	Ч	Доротєя свцмч.
19	6	П	Висаріона і Іляр.
20	7	С	Теодота свмч.
21	8	Н	Нед. 4. по Зісл. Св. Духа
22	9	П	Кирила св.
23	10	В	Тимотея свцмч.
24	11	С	†Вартоломея і Вар.
25	12	Ч	Онуфрія Вел. прп.
26	13	П	Акилини мч. Триф.
27	14	С	Євсевія свмч.
28	15	Н	Нед. 5. по Зісл. Св. Духа
29	16	П	Тихона єп.
30	17	В	Мануїла і С. мч.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 30. травня: Пропам'ятний День („Меморіал” або „Декорейшен Дей”)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Травень

- 15. 1848. Скасування панщини в Галичині.
- 18. 1648. Перемога Богдана Хмельницького під Жовтими Водами.
- 23. 1938. Большевицький агент убив полк. Євгена Коновальця в Роттердамі.
- 25. 1926. Убито отамана Симона Петлюру в Парижі.
- 28. 1916. Помер Іван Франко.
- 30. 1876. Царський указ про заборону українського письменства в Росії.

Червень

- 7. 1843. Помер о. Маркіян Шашкевич.
- 8. 1919. Перемога Української Галицької Армії під Чортковом.
- 9. 1653. Перемога Богдана Хмельницького під Батогом.
- 14. 1569. Люблинська Унія.
- 18. 1709. Перше зруйнування Січі москалями.

1953

ЛИПЕНЬ — JULY

СЕРПЕНЬ — AUGUST

н	ст	д	С В Я Т А
1	18	С	Леонтія мч.
2	19	Ч	†Юди Тад. ап.
3	20	П	Методія свщмч.
4	21	С	Юліяна Тарс. мч.
5	22	Н	Нед. 6. по Зісл. Св. Духа
6	23	П	Агриліни мч.
7	24	В	Різдв. св. І. Хрест.
8	25	С	Февронії прпм.
9	26	Ч	Давида прп.
10	27	П	Самсона прп.
11	28	С	Пеп. м. Кира і Ів.
12	29	Н	Петра і Павла ап.
13	30	П	Собор 12 Апост.
14	1	В	Липень. Косми і Дам.
15	2	С	†Полож. Ризи Пр. Бог.
16	3	Ч	Якита і Анаг. св.
17	4	П	Андрея Кр. Марти
18	5	С	†Кирила і Мет. ап.
19	6	Н	Нед. 8. по Зісл. Св. Духа
20	7	П	Томи і Акакія прп.
21	8	В	Прокопія мч.
22	9	С	Панкратія свщмч.
23	10	Ч	†Антонія Печ. прп.
24	11	П	Євфимії, Ольги кн.
25	12	С	Прокла й Іляр. мч.
26	13	Н	Н. 9. по Зісл. Св. Духа
27	14	П	Акили ап., Кир муч.
28	15	В	†Вол. Вел. кн. Укр.
29	16	С	Атиногена
30	17	Ч	Маріяни вмч.
31	18	П	Якinta й Еміл. мч.

н	ст	д	С В Я Т А
1	19	С	Макрина і Дія прп.
2	20	Н	Нед. 10. по Зісл. Св. Духа
3	21	П	Симона і Івана прп.
4	22	В	Марії М., Ф. свщмч.
5	23	С	Трофима мч.
6	24	Ч	†Бориса і Гліба мч. Хр.
7	25	П	†Успен. св. Анни
8	26	С	Єрмолая свщмч.
9	27	Н	Нед. 11. по Зісл. Св. Духа
10	28	П	Прохора і ін. ап.
11	29	В	Калиніка мч.
12	30	С	Сили і ін. ап.
13	31	Ч	Євдокима прав.
14	1	П	Серпень. †Макавеїв мч.
15	2	С	Пер. мощ. св. Стеф.
16	3	Н	Нед. 12. по Зісл. Св. Духа
17	4	П	7 Мол. в Ефезі мч.
18	5	В	Євсигнія мч.
19	6	С	Преобр. Госп.
20	7	Ч	Дометія і Пас. м.
21	8	П	Еміліяна еп.
22	9	С	†Матія ап.
23	10	Н	Нед. 13. по Зісл. Св. Духа
24	11	П	Євпала мч.
25	12	В	Фотія і Ап. мч.
26	13	С	Максима ісп.
27	14	Ч	Михея пр.
28	15	П	Успення Пр. Богор.
29	16	С	Пер. нер. Обр. Госп.
30	17	Н	Нед. 14. по Зусл. Св. Духа
31	18	П	Фльора і Лавра мч.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

Дня 4. липня: День Незалежності („Independence Day“)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Липень

1910. Вбито студента А. Коцка на львівському університеті.
1569. Перемога гетьмана І. Виговського над москалями під Конотопом.
1919. Українська Галицька Армія переходить Збруч.
1649. Перемога Богдана Хмельницького під Збаражем.

Серпень

1913. Померла поетка Леся Українка.
1687. Вибрано Івана Мазепу гетьманом.
1648. Перемога Богдана Хмельницького під Пилявцями.
988. Хрищення України.
1775. Друге зруйнування Січі москалями.
1856. Народився Іван Франко.
1920. Договір у Севр признав Галичину окремою Державою.

1953

ВЕРЕСЕНЬ — SEPTEMBER

ЖОВТЕНЬ — OCTOBER

н	ст	д	С В Я Т А
1	19	В	Андрея С. мч.
2	20	С	Самуїла пр.
3	21	Ч	Тадея ап.
4	22	П	Агатона і ін. муч.
5	23	С	Луца мч.
6	24	Н	Нед. 15. по Зісл. Св. Духа
7	25	П	Вартолом. і Тита
8	26	В	Адріяна і Наталії мч.
9	27	С	Пімена прп.
10	28	Ч	Мойсея прп.
11	29	П	†Усікн. Ів. Хр.
12	30	С	Олекс., Івана і Павла
13	31	Н	Нед. 16. по Зісл. Св. Духа
14	1	П	Вересень. †Нов. Рік церк.
15	2	В	Мамонта мч.
16	3	С	Антима свцмч.
17	4	Ч	Вавила свцмч.
18	5	П	Захарії і Єлисав. пр.
19	6	С	Чудо Арх. Михаїла
20	7	Н	Нед. 17 по Зісл. Св. Духа
21	8	П	Різдво Пр. Богородиці
22	9	В	Йоакима і Анни
23	10	С	Минодори і Митродори
24	11	Ч	Теодори прп.
25	12	П	Автонома свмч.
26	13	С	Від. Хр., Корнелія
27	14	Н	Воздвиження Ч. Хр.
28	15	П	Никити вмч.
29	16	В	Євфимії вмч.
30	17	С	Софії, Віри, Надії, Люб.

н	ст	д	С В Я Т А
1	18	Ч	Євменія сп.
2	19	П	Трофима мч.
3	20	С	Євстахія, Тетяни
4	21	Н	Нед. 19. по Зісл. Св. Духа
5	22	П	Фоки свцмч.
6	23	В	Зач. Ів. Хрест.
7	24	С	Теклі первмч.
8	25	Ч	Євфрозини прп.
9	26	П	†Пр. Ів. Богосл. (на нед.)
10	27	С	Калистрата мч.
11	28	Н	Нед. 20. по Зісл. Св. Духа
12	29	П	Киріяка прп.
13	30	В	Григорія свцмч.
14	1	С	Жовтень. †Покр. Б.
15	2	Ч	Кипріяна свцмч.
16	3	П	Діонізія Ареопаг.
17	4	С	Єротея свцмч.
18	5	Н	Нед. 21. по Зісл. Св. Духа
19	6	П	†Св. Томи ап.
20	7	В	Сергія і Вакха мч.
21	8	С	Пелегії прп.
22	9	Ч	†Якова ап.
23	10	П	Євлампія і Євламπίї мч.
24	11	С	Филипа п., Теофана сп.
25	12	Н	Нед. 22. по Зісл. Св. Духа
26	13	П	Карпа мч., Косми прп.
27	14	В	Параскевії прп.
28	15	С	Євфримиї прп. і Лукіяна
29	16	Ч	Лонгіна сот.
30	17	П	Осія пр., Андрея Кр.
31	18	С	†Луки ап. і єв.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Перший понеділок вересня: День Праці („Лейбор Дей”)
 Дня 12. жовтня: День Колумба („Колумбос Дей”)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Вересень

1. 1939. Гітлер зі Сталіном напали на Польщу.
2. 1709. Помер гетьман Іван Мазепа.
10. 1914. Перший бій УСС з москалями під Сянками.
16. 1668. Гадяцька умова гетьмана Виговського з Польщею.
22. 1918. Відкриття в Києві українського університету.

Жовтень

10. 1648. Облога Львова Богданом Хмельницьким.
12. 1915. Вої УСС з москалями в Семиківцях.
19. 1918. Українські Національні Збори у Львові проголосили на українських землях Австрії Українську Державу.
21. 1624. Наскок козаків на Царгород.

1953

ЛИСТОПАД — NOVEMBER

ГРУДЕНЬ — DECEMBER

н	ст	д	С В Я Т А
1	19	Н	Нед. 23. по Зісл. Св. Духа
2	20	П	Артемія вмч.
3	21	В	Іляр. В. пр.
4	22	С	Аверкія еп.
5	23	Ч	Якова ап.
6	24	П	Арета і ін. мч.
7	25	С	Маркіяна і Мартинія
8	26	Н	Нед. 24 по З.С.Д., Дмитрія
9	27	П	Нестора мч.
10	28	В	Параскеви мч.
11	29	С	Евфимія
12	30	Ч	Зиновія і Зиновії мч.
13	31	П	Стахія і Амплія ап.
14	1	С	Листопад. Косми і Дам.
15	2	Н	Нед. 25. по Зісл. Св. Духа
16	3	П	Акепсіма мч.
17	4	В	Йоанікія В. пр.
18	5	С	Галактіона мч.
19	6	Ч	Павла і ін. мч.
20	7	П	Єрона і ін. мч.
21	8	С	Соб. св. Михаїла Арх.
22	9	Н	Нед. 26. по Зісл. Св. Духа
23	10	П	Єрста і ін. ап.
24	11	В	Міни і Віктора
25	12	С	†Йосафата свщмч. (н. н.)
26	13	Ч	†Івана Золот.
27	14	П	†Філіпа ап.
28	15	С	Гурія і ін. мч.
29	16	Н	Нед. 27. по Зісл. Св. Духа
30	17	П	Григорія еп. чудотв.

н	ст	д	С В Я Т А
1	18	В	Плат. і Ром. пр.
2	19	С	Авдія пр.
3	20	Ч	Григ. і Прокла прп.
4	21	П	Введення в хр. Бог.
5	22	С	Филим. ап., Кек.
6	23	Н	Нед. 28. по Зісл. Св. Духа
7	24	П	Катерини вмч.
8	25	В	Климента папи
9	26	С	Алипія Стовп.
10	27	Ч	Якова Прерс. вмч.
11	28	П	Стефана прмч.
12	29	С	Пар. і Филип. мч.
13	30	Н	Нед. 29. по З.С.Д. Андрія
14	1	П	Грудень. Наума пр.
15	2	В	Авакума пр.
16	3	С	Софонія пр.
17	4	Ч	Варвари і Ів. Дам.
18	5	П	†Сави Освяц.
19	6	С	св. Миколая чуд.
20	7	Н	Нед. 30. по Зісл. Св. Духа
21	8	П	Патапія еп.
22	9	В	Неп. Зач. Пр. Бог.
23	10	С	Мини і ін. мч.
24	11	Ч	Даниїла пр. і 3 мол.
25	12	П	Спирідіона еп.
26	13	С	†Евстр. і Авкс. мч.
27	14	Н	Праотців. Тирса мч.
28	15	П	Елевтерія свщмч.
29	16	В	Аггея пр.
30	17	С	Даниїла і 3 мол.
31	18	Ч	Севас. і ін. мч.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

Четвертий четвер листопада: День Подяки („Тенкегівінг Дей”)
 Дня 25. грудня: Різдво Христове („Кристмес”)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Листопад

- 1. 1918. Українці переймають владу в Галичині.
- 6. 1872. Народився Маркіян Пашкевич.
- 10. 1708. Москалі зруйнували Ватурин.
- 19. 1918. Вій Січових Стрільців під Мотовилівкою.

Грудень

- 8. 1868. Оснування „Просвіти” у Львові.
- 14. 1918. Війська Директорії Української Народньої Республіки зайняли Київ.
- 19. 1240. Татари зруйнували Київ.
- 21. 1761. Царський уряд скасував Гетьманщину.
- 23. 1873. Оснування Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

З М І С Т

	Ст.
1. Д-р Л. Мишуга. Шістдесятріччя „Свободи”	5
2. Д. Галичин. „Свобода” і У. Н. С.	9
3. А. Драган. „Свобода” в минулому і сучасному	13
4. Олена Кисілевська. „Свободі” в Альбом	53
5. Волод. Лотоцький. За шістдесят років	55
6. Л. Ясінчук. Творчий дух „Свободи”	58
7. о. П. Понятишин. Українська справа в Америці	65
8. І. Німчук. „Свобода” в моєму житті	78
9. Д-р С. Баран. „Свобода” і „Діло” та їх роля	81
10. Р. Купчинський. Моя перша „Свобода”	96
11. І. Кедрин. Репрезентативний щоденник	99
12. С. Шумейко. „Український Тиждень”	104
13. І. Керницький. На Гренд Стріт	111
14. Л. Луців. Література в перших річниках „Свободи”	115
15. В. Чапленко. Недільне видання „Свободи”	121
16. Д-р В. Галан. „Свобода” і ЗУАДК	124
17. Ю. Павчак. Наша „Свобода”	128
18. Я. Чиж. Чужомовна преса в Америці	129
19. М. Чубатий. Українська англомовна інформаційна служба	134
20. В. Душник. Американська преса та Україна	137
21. Ю. Сірий. Я вже був в Америці	141
22. І. Смолій. У столиці модерної людини	149
23. А. Курдидик. „Свобода” в арешті	153
24. С. Гладкий. Пів століття за лінотипом	161
25. С. Федів. У друкарні „Свободи”	164
26. Д. Лобай. Українська преса в Канаді	176
27. І. Іванчук. Спомин про „Свободу” в Канаді	176
28. В. Мудрий. Українські закордонні кореспонденти	178
29. Л. Лепкий. Пресова Кватура УСС	182
30. Б. Базилевич. „Наша Зоря”	185
31. Л. Шанковський. Підпільна преса в Україні	187
32. Л. Коваленко. Баби співають	197
33. Л. Лиман. Преса підсовєтської України	201
34. О. Гарнавський. Недокінчена дискусія	206
35. В. Порський. Українська еміграційна преса	209
36. Я. Падох. Стрийська подруга „Свободи”	214
37. М. Понеділок. Шістдесят	219
38. Оголошення	223
39. Календар	

В тексті: вірші, жарти, приказки та 76 ілюстрацій.

